

AZƏRBAYCAN

8'2015

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

**Baş redaktor müavinləri: Südabə AĞABALAYEVA
Əsəd CAHANGİR**

Məsul katib: Tofiq MAHMUDOV

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub, Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-28-34
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

16.07.2015

Sifariş 2323

Tiraj 600

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

12 çap vərəqi

16,8 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com

Qiyməti

1 manat 50 qəpik

**Bakı şəhəri,
“Azərbaycan”**

**nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir.

BU SAYIMIZDA:

Fikrət Qocanın 80 yaşı

FİKRƏT QOCA - Şeirlər.....	3
ALEKSANDR QRİÇ - Qocalmayan Fikrət Qoca.....	7
YAŞAR QASIMBƏYLİ - Rəsul Rza və Fikrət Qoca.....	14

Poeziya

ƏBÜLFƏT MƏDƏTOĞLU - Şeirlər.....	27
KƏMALƏDDİN QƏDİM - Şeirlər.....	50
İSLAM SADIQ - Şeirlər	110
ZEYNAL VƏFA - Şeirlər	120
AYİŞƏ NƏBİ - Şeirlər	144
VƏFA MÜRSƏLQIZI - Şeirlər.....	150
SƏNƏM SƏBAYEL - Şeirlər.....	155

Nəsr

GÜLŞƏN LƏTİFXAN - Kabus (povest - piriça)	33
ƏLİ ŞİRİN ŞÜKÜRLÜ - Su pərisi (povest).....	57
QƏRİB MEHDİ - Evin kişisi (hekayə).....	124
İNTİQAM MEHDİZADƏ - Qaçqın qarları (hekayə).....	131

Yeni tərcümələr

SULVEY KRİSTOV - Qurtuluş (iki pərdəli pyes).....	79
---	----

Dünya, səndən kimlər keçdi...

ƏLÖVSƏT BƏŞİRLİ - "...Əsərlərimlə yaşayacağam".....	114
---	-----

Bizim türk dünyamız

ALMAZ HƏSƏNQIZI - Vətəni tədqiqatlarında yaşadan folklorşünas.....	136
--	-----

Xatirələr, duyğular

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Şəkillər. Yaşamaq lazımdır sabaha qədər.....	158
--	-----

Əhməd Anatollu - 120

SONA XƏYAL - İncə yumor, sağlam gülüş.....	161
--	-----

Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

PƏRVANƏ MƏMMƏDLİ - Cənubi Azərbaycanda ədəbi proses.....	165
AYNUR XƏLİLOVA - Uşaq folkloru: problemlər, mülahizələr.....	177
AYSEL QƏRİBLİ - Növə və ya bir janrın göz yaşları.....	183
LƏTİFƏ MİRZƏYEVA - Qiymətli ədəbi inci.....	186

Kitab rəfi

190

◆ Fikrət Qocanın 80 yaşı

Fikrət QOCA

ŞAIR ÖLÜMÜNƏ MƏN İNANMIRAM

Bir durna təkləndi, bir şam qaraldı,
Bir dalğa qıy çəkib itdi dənizdə.
Şeir rübabından bir tel qırıldı,
Bir səs çatışmayır xoş nəğməmizdə.
Keçib fırtınadan, tufan içindən,
İşıqlı sahili haqlamışdı o.
Keçib tarixinin keşməkeşindən,
Bir şair ürəyi saxlamışdı o.
Əyilib güllərə salam deyirdi,
Deyirdi sabahın hüsnü özgədir.
"Heç yana, heç yerə tələsməyirdi".
Nə bilsin karvanı yığışib gedir.

Hər misra yazanda o, bir yaş artdı,
 Düşündü hamını - tanışı, yadı.
 Neçə qəhrəmanı yazdı, yaşatdı,
 Özü yaşamağa vaxtı qalmadı.
 Bilirdi həyatın üzü soyuqdur,
 Dünyaya "namərdən" deməmişdi o.
 Qanundur, oyanı, buyanı yoxdur,
 Gələn getməlidir; gəldi-getdi o.
 Ölüm də qanundur yaşamaq kimi,
 Odur ki, artıqdır göz yaşları, qəm.
 Deyib qurtarmamış hələ fikrini
 Şair necə ölər, başa düşmürəm!

Qəlbində deməli min nəğmə, min sirr,
 Ruhunda yaratmaq, yazmaq həvəsi, -
 Torpağın qoynuna qoyulsa şair
 Alışb yanmazmı bu yer kürəsi?
 Ölüm doğulmaqtək ötərgi andır,
 Hər beşik axırda bir məzar olub.
 Ölüm bu dünyada doğulanındır,
 Şairsə dünyadan əvvəl doğulub.
 Hələ yaranmamış bu yer kürəsi,
 Küləklər min nəğmə bəstələmişdi.
 Çoxdan yaranmışdı şeirin nəfəsi,
 Hər ulduz şirin bir layla demişdi.
 Ölüm də, olum da, bunlar bir yana,
 Bu adi qanunu mən də danmıram.
 Şair nəğmə kimi gəlir cahana,
 Nəğmə ölümünə mən inanmıram.

1965

ŞAİR DOSTUM

Kimdir şeirlərlə bu şahsey deyən
 Özünü aldadan, aləmə deyən: -
 Bir zaman sevərdi
 aldatdı,
 atdı!
 Yalandır! Arada sevgi olmayıb,
 ayıbdır, ayıb.
 Sevgi ocaq üstə dəmir deyil ki,
 Ocaqdan götürdün
 səndən soyuya.
 Adamın ürəyi gərək soyula.
 Soyula saçların qarası gedə,
 soyula ürəyin içi yuyula.
 Adam yaşamağı gərək tərgidə.
 Adam haray sala bilməyir onda
 Adam yaşamayır,
 ölməyir onda.
 Sən deyən həvəsdə,

həvəsə sevgi demə!
Sevgi müqəddəsdi
söndü,
döndü demə.

BİR NƏĞMƏYƏM...

Mən bir nəğməyəm - gözünüzə görünmüşəm.
Şəhlərə dönmüşəm,
Yarpaqlara dönmüşəm.
Mən güləm,
Gülün ətri də mənəm.
Qəzəb söndürənəm,
Kin əridənəm.
İşıqam, çəkirəm qaranlığa dağ,
Küçələrə - keşik.
Evlərin bir beşik
Sevinciyəm.
Yorğun ayaqlara - dincliyəm.
Mehribanlıqam -
Yaraşırım baxışlara.
Təbəssüməm - yaraşırım üzlərə.
Günəşəm - yaraşırım gündüzlərə.
Ürək döyüntüsüdür xallarım.
Mən nəğməyəm, oxuyun məni,
Səpələnmişəm -
Gözəllərin yanağında xallaram.
Çiçəklərəm - çöllərdə,
Dağlarda - dumanam.
Bir nəğməyəm,
Sözlərim bütün gözəlliklərdir -
Onların adını düzün yan-yana,
Mən bir nəğməyəm,
Bütün gözəlliklərə parçalanıb
Səpilmişəm
Cahana!..

1965

SEVGİ GÖZƏL BƏLADI

Sevgi gözəl bələdi,
Bələsi mənə gəlsin.
Onsuz həyat zülmətdi,
Zülmətli günə gəlsin.
Yazığı gəlsin mənə,
Dolansın yenə gəlsin.
Ən qədim dindi sevgi,
Bu dünya dinə gəlsin.
İnsandan bu dərd qalır,
Ömür gəldi-gedərdi...
Yarəb, heç vaxt nadana
Qıyma bu gözəl dərdi.

Ulu vətən sevgisi
Sevgilərin tacıdır.
Şirinlərdən şirindi,
Acılardan acıdır.
Onun zülmünü çəkmək
Ruhun ehtiyacıdır.
Bu sevginin töhfəsi
Zindan, həsrət, ölümdür.
Ölümə hazır olmaq
Özü dərin elmdir,
Bunu sevənlər bilir.

Azadlığın sevgisi
Varlığın əzəlidir,
Bu azadlıq deyilən
Gözəllər gözəlidir.

Azadlıq ulu tanrı,
Tanrı bəşərin yarı...
Vətənimin bayrağı
Xalqımın başı üstə
Ulu tanrı əlidir.
Məcnunam desəm azdı,
Könül bu məhəbbətdən
Divanədi - dəlidir.
Xoşbəxtlikdən uludu.
Mənim bu əziz dərdim.
Heyf, bircə canım var,
Bu sevginin yolunda
Yüz min dəfə ölərdim.

ƏL SAXLA!

Musanı daş-qalaq elədin,
İsanı çarmıxa çəkdin,
Məhəmmədin nəvələrini qırdın,
Ölümlə, qanla dolu
Bir dünya qurdun.
Əl saxla!
Haqdan gəlib hər insan.
Allah evidi uçurduğun
Hər daxma, hər dam!
Əl saxla!
Bəlkə Musadı,
İsadi,
Məhəmməddi
Əl qaldırdığın adam!

QOCALMAYAN FİKRƏT QOCA

Bəzən görürsən, tərcümən sənə öz şeirin qədər doğma gəlir. Əlbəttə, bu, çox nadir hallarda belə olur, amma olur. Mən xoşbəxtəm ki, belə bir hissi bir neçə il (hətta deyərdim, bir neçə on il) bundan əvvəl gözəl şair Fikrət Qoca ilə bağlı yaşamışam. Şübhəsiz, buna səbəb, ilk növbədə Fikrət Qocanın son dərəcə orijinal şeiri idi. O, ümumiyyətlə güclü şairdir, özünəməxsusluğu, paradoksalığı ilə başqalarından seçilir. Kimsəyə bənzəmir. Və mənim bəxtim gətirib ki, Fikrəti şəxsən tanıyıram; onunla hər görüşüm mənə unudulmaz dəqiqələr, sevinc bəxş edir.

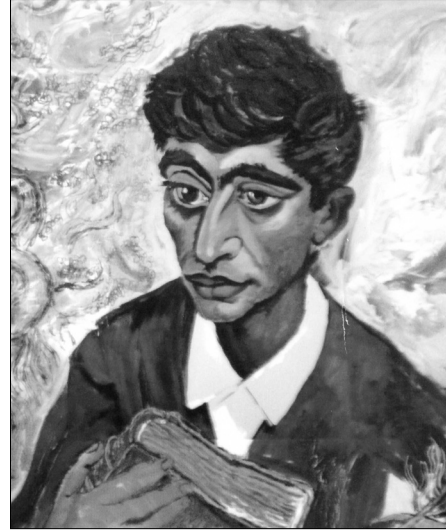
Deyirlər, insan əgər istedadlıdırsa, hər cəhətdən istedadlıdır. Doğru fikirdir, tamamilə şərikəm: Fikrət Qocanın timsalında bu fikir yüz faiz təsdiqini tapıb.

Gərək ki, onunla tanış olmamışdan əvvəl, mən görkəmli rəssam Toğrul Nərimanbəyovun çəkdiyi portretini görmüşdüm; sifətinin yarısı zümrüd rəngli iri gözlərdən ibarət idi həmin portretdə; sadələvh uşaq baxışı vardı bu gözlərdə (25 yaşı olar-olmazdı o zaman). Bu sadələvhliklə yanaşı, yaşlı bir insanın müdrikliyi də oxunurdu onun baxışlarından. Zənnimcə, "Qoca" təxəllüsü, soyadından əlavə, bir də buna işarədir.

Fikrət haqqında çox deyilib, çox yazılıb. O, xalqın həqiqətən sevdiyi nadir yazıçılardan idi. Azərbaycanca onunla hara gedirsən, dərhal tanıyırlar, məhəbbətlə gülər üzlə qarşılayırlar; qırx il əvvəl də belə idi, indi də belədir. Keçən il yeni, gözəl Bakımıza yazıçıların yubiley qurultayına gələndə mən bunun bir daha canlı şahidi oldum; küçədə, mehmanxanada, restoranda - hər yerdə insanlar onu dərhal tanıyır, yaxınlıq əl tutur, görüşürdülər; üzlərində də təbəssüm. Fikrət buna artıq adət edib; adi bir hal kimi baxır. Yəqin ki, başqa cür olsaydı, təəccüb edərdi.

O, xalq şairidir, Əməkdar incəsənət xadimidir, ciddi mükafatlar laureatıdır. Həm də Yazıçılar Birliyinin birinci katibidir. Deməzdim ki, bu ona qətiyyətlə lazım deyil; yox. Bununla belə, onu tanıyanlar üçün, dostları üçün onun vəzifəsi, titulları əsas deyil, əsas odur ki, o - Fikrət Qocadır və bu iki sözün birləşməsində, yan - yana deyilişində hər şey var. Ona görə də mən bu ərəfədə ənənəvi yubiley məqaləsi əvəzinə oxuculara onun aforizmlərindən bəzi nümunələri təqdim etmək istəyirəm. Bunların bir qismini mən şəxsən onun öz dilindən eşitmişəm, bir qismini də verdiyi müsahibələrdə oxumuşam.

Zənnimcə, bu qısa sətirlər onun haqqında bəzi akademik yazılardan daha çox şey deyə bilər. Sonra isə, "Azərbaycan" jurnalının oxucularının diqqətinə 80 illik yubileyindən ay yarım öncə Fikrətlə etdiyim bir söhbəti təqdim etmək istərdim.

Hələlik isə, Fikrət Qocanın aforizmləri:

Yaş barədə

Mən artıq o yaşdayam ki, ibadət edəndə üzümü ha tərəfə tutmağımın fərqi yoxdur. Yəni Kəbəyə üz tutmağım vacib deyil. Əgər Allaha ibadət edə bilsəm, hansı tərəfə baxsam da, üzüm ona tərəfdir.

Xəstəlik barədə

Həkimlər deyir ki, yelçəkəndə oturma! Sadələvh insandırlar, vallah; elə bilirlər ki, mənə soyuq dəyəsi bir şey qalıb! (Bunu deyəndə Fikrətin ağ ciyərini birini çıxarmışdılar; təxminən otuz il öncə)

Axmaqlıq haqqında

Hər bir insanın daxilində, əslində, iki insan var: biri - ağıllı, o biri - axmaq. Ömrü boyu onların arasında mübarizə gedir və qocalana yaxın onlardan biri üstünlük qazanır. Təəssüf ki, çox zaman axmaq qalib gəlir.

İtkilər barədə

...İnsanları biz müxtəlif cür itiririk: kimi dünyasını dəyişir, kimi üz döndərir bizdən. Kimisi də - naxələf çıxır. Həyatdır də... Həmişə nəse itirirsən: gah gəncliyini, gah dişini, saçını. Dostlarını itirirsən, gücünü itirirsən...

Yazıçılar Birliyi haqqında

...Yazıçılar Birliyi - əlinə qələm alıb yazan insanların birliyidir. Birliklər müxtəlifdir: xuliqanlar, narkomanlar... Onlar da görürsən ki, bir-birini tapırlar; toplaşırlar, birləşirlər. Burada da yazıçılar birləşiblər. Qoy biri lap orta səviyyəli yazıçı olsun, nə olar ki... Belə baxanda orta səviyyəli yazıçı yaxşı oxucudur. O, yaxşı əsəri pisdən fərqləndirə bilər. Birlik yalnız əla yazıçılardan ibarət ola bilməz. Qızıl çox olsaydı, qiyməti olmazdı.

Sevdiyi şairlər haqqında

Nizami, Fizuli, Sədi... Bayronu çox sevirdim; indi də sevirəm. Fransız şairi Fransua Vion da - ona xuliqan şair deyirlər, - sevdiyim şairlərdəndir. Ona əvvəllər iki dəfə ölüm hökmü verilib, yalnız üçüncü dəfə hökm icra olunub.

Yesenini, Mayakovskini də çox sevirəm. Hesab eləyirəm ki, onlar çox yaxındılar bir-birinə; aralarında ixtilaf olsa da, ümumi cəhətləri çoxdu, o cümlədən yaradıcılıqlarında da... Onlar, ola bilsin ki, heç özləri də hiss etmədən biri-birinə təsir göstəriblər.

Uğursuzluq barədə

Onlar mənimdilər; uğurlarım kimi. Onlardan çox şey öyrənirəm.

Şair taleyi haqda

Şairlər dünyaya lazım olduqları vaxt və lazım olduqları yerə göndərilirlər... Onlar talelərinə sadıq olmalıdırlar. Yoxsa hər şeylərini itirərlər, məhv olurlar.

Özü barədə

...Siz körpülərdə lövbər atıb dayanmış köhnə gəmiləri görmüsüzümü? Onlar hələ də dənizə çıxa bilərlər. Onlar çox tufanlar, quduz dalğalar görüblər həyatlarında... Baxın, mən də köhnə gəmiyə oxşayıram. Nələr olmayıb həyatımda?! Tufanlar, burulğanlar vacibdir, olmalıdır. Onlarsız dəniz də dəniz deyil, həyatımız da elədir. Onun gözəlliyi mübarizədədir: qələbələriylə, məğlubiyyətləri ilə; sevinci və kədəri ilə.

Müasir dünya haqqında

Biz əgər belə ali məxluqlarıqsa, onda niyə belə amansızıq? Məşhur səyyah Tur Heyerdal nə vaxtsa vəhşi qəbilələrdən birinin üzvündən adam yeməklərinin səbəbini soruşur. Cavabında o da Heyerdala belə bir sual verir: "Siz adam yemirsiniz? Yox? Onda onları niyə öldürürsüz?"

Çılpaq, ibtidai insanın şüuru, düşüncəsi biz ali məxluqlara məntiq öyrədir. Bu adam başa düşə bilmir ki, insanları niyə qırıq, bütöv ölkələri niyə dağıdıb məhv edirik?.. Niyə?..

Bu qədər kifayət edər zənnimə. İndi isə, Fikrət Qocaya elektron poçt vasitəsi ilə göndərdiyim sualları və onun cavablarını diqqətinizə təqdim edirəm:

–Əzizim Fikrət, 80 illik yubileyin ərəfəsindəsən. Bu münasibətlə nə isə xüsusi bir ovqatdasanmı, həyəcan keçirmirsən ki? Necə baxırsan bu 80 illinə?

–Mən özüm də hələ heç inanmıram. Xəstəlik məni inandırmaq istəyir, amma - inanmıram! Yazılar, deyirlər - 80 yaşın olur; elə bilirəm bunlar hamısı yaşımı mənə xatırlatmaq üçündür. Psixoloji hazırlıqdır...

Son zamanlar içimdən bir səs eşidirəm: "Bir diqqət et! Fikir ver, bəlkə doğru deyirlər?! İçinə yox, aradabir çölünə, saçına-saqqalına da bax, fikirləş". Saqqalımı görməməkçün hər gün üzümü qırıram; çatdıra bilmirəm, təslim olmağa başlayıram. Sonuncu damla da, dostum Aleksandr Qriç, sənin verdiyin sual oldu. Mən təslim! Bəli, 80 yaşımı, Allah qismət eləsə, tezliklə qeyd edəcəm. Xüsusi ovqatım belədir, əzizim.

–Sən artıq 70 ildir şeir yazırsan. Yəqin ona görə ki, yazmaya bilmirsən...
Bu illər ərzində heç düşündüyün olubmu ki, ümumiyyətlə, insanlar niyə şeir yazırlar? Axı, niyə?

–Əziz dostum Saşa, nəinki yetmiş il yazmağım, hətta indiyə kimi yazmağım da sənənin verdiyin suala cavab tapmaq namindədir! Bilmirəm Saşa, hələ də bilmirəm ki, insanlar, ümumiyyətlə, niyə şeir yazırlar. Bilmirəm, qardaş.

–Deyirlər məşhur heykəltəraş Vuçetiça Stalindən soruşanda ki, qocalıq nə olan şeydir, o, bərk hirsələnib. Az qalıb heykəltəraşı qovalasın. Bu sualı sənə versəydilər, nə cavab verərdin?

–Nə mən Stalinəm, nə də sən Vuçetiça. Hələ qocaldığıma tam inanmadığım halda, o haqda deyilənlərə - o dərinlik, müdriklik haqqında nə deyə bilərəm?! Sən bunu soruşmamalısan, soruşmusansa, deməli, mən eşitməmişəm; qocaldığım üçün...

–Lap bu yaxınlarda Azərbaycanda yüksək səviyyədə ilk Avropa oyunları keçirildi. Bütün dünya bu yarışları izləyirdi; yaşadığım Los-Anceles şəhərində də azarkeşlər az deyildi - çoxunu elə mən özüm tanıyırdım. Uzun illərin tanışlığımız, dostluğumuz ərzində biz sənənlə bir dəfə də olsun idman haqqında danışmamışıq. İndi birdən niyəsə sənənin idmana münasibətini bilmək istədim. İdmanla ədəbiyyat arasında nə kimi münasibət görürsən - mənə, sənətdə də bir yarış elementi var?

–İlk keçirdiyim hiss belə oldu: "Heyf, gənc deyiləm, azarkeş yaşındayam; yoxsa... Amma bir qədər sonra gücüm qələmə çatdı; şeir yazdım, ürəyimi boşaltdım. Bu şeiri Avropa oyunlarının təşkilat komitəsinin sədri Mehriban xanım Əliyevaya həsr etdim.

*İndi Olimp Bakıdır...
Bu gün bizə zillənib
Bu dünyanın baxışı
Gənclərimiz yağdırır
Qızıl, gümüş yağışı.
Tamaşaçı alqışı
Titrədir dağı-daşı.
Elə bil ki günəş də
İndi doğur Xəzərdən.
Allah sizi qorusun
Nəfsdən, bəd nəzərdən.
Dünya belə qurulub,
Yamanlar fitnə salır,
Yaxşılar zəfər çalır.
(Yəqin ki, əmələndən
İkisi də zövq alır.)
Var ol, İlham, Mehriban,
Dedirdiniz cahana,
Kimi sevinclə dedi,
Kimi də yana-yana:
Əhsən Azərbaycana!
Alqış Azərbaycana!!!*

Ədəbiyyatda yarış məqamına gəlincə, bu barədə mənim poeziyada müəllimlərimdən biri - Rəsul Rza gözəl deyib; təxminən belədir:

*Yadında yaxşı saxla,
Sənət idman deyil ki,
Başqalarından hündür tullanmaq qələbə sayıla.*

–Anarla sən artıq uzun illərdir Yazıçılar Birliyinə rəhbərlik edirsiniz. Yadımdadır, Moskvada adətən SSRİ Yazıçılar İttifaqına yazıçı adlanan elə adamlar rəhbərlik edirdilər ki, indi onlardan ədəbiyyatda heç nə qalmayıb. Xoşbəxtlikdən Azərbaycanda belə deyil. Amma hər halda, şair və təşkilat rəhbəri iki tamamilə müxtəlif anlayışlardır. Sən onları eyni vaxtda özündə necə birləşdirirsən?

–Anarla mən Yazıçılar Birliyində işləməzdən xeyli əvvəl də dost idik, indi də dostuq, qismət olsa çox, qocalandan sonra, vəzifəsiz olanda da dost qalacağıq; amma Moskvadakı rəhbərlər nə əvvəl, nə bir yerdə işlədikləri zaman, nə də ondan sonra dost olmayıblar (mən onları yaxşı tanıyırdım) - əsas fərqimiz bundadır. Həyatım boyu mənim əsas peşəm şeir yazmaq olub. Şeir yazmağıma isə heç nə, heç bir vəzifə, heç kəs, hətta özüm də mane ola bilməmişəm. O, iş deyil, o, nəfəs almaqdır. Nəfəs alanda, deməli, yaşayırsan, yaşayırsansa, vətəndaş kimi, zəhmətkeş insan kimi işləməlisən. Mən də bununla məşğulam.

–"Ali başlanğıc" deyilən məfhumun sənin həyatında rolu varmı? Bu barədə, ümumiyyətlə, nə deyə bilərsən?

–Məncə, insan kainatdan gələn bir işıq zərrəsidir. Həyatının mətləbi o zərrənin içində gəlib; onsuz həyat yoxdur - insan həyatı. Mən tanımadığım okeanda üzən gəmi kimi yəm, taleyim sükançidir - "kapitan".

–"Pis əlamət", "yaxşı əlamət" - deyirlər; sən inanırsanmı əlamətlərə?

–İnanıram, inanıram... elə inanıram!..

–Sənin gözəl ailən var - həyat yoldaşın Raya xanım, əla qızların: Gülay, Günay, nəvələrin... Şairin həyatında sənəcə ailənin rolu nədir?

–Çox sağ ol, ailə üzvlərimi yada saldın; mən onlara hər şeyə görə minnətdaram, uzun, xoşbəxt həyat arzulayıram onlara - amma, əzizim Saşa, sən birini unutdun. Şeirlərimi unutdun. Onlara da uzun ömür və unudulmamaq arzu edirəm.

–**Mənim Los-Ancelesdəki nəvəm Nadiya çox böyük məmnuniyyətlə sənə Azər Dadaşovla ona həsr etdiyiniz mahnını dönə-dönə dinləyir.**

Yubileyin ərəfəsində yeni nəslə nə arzulayırdın?

–Mənim Los-Ancelesdə keçən günlərim - sənə qonağın olduğum günləri deyirəm, - bu uzun ömrümdə gördüyüm ən şirin yuxularımdandır. Nadiya o yuxuda səslənən təkrarsız musiqidir, tez-tez beynimdə səslənir; onu görürəm, eşidirəm. Hələ mənə bacı qayğısı ilə əhatə edən həyat yoldaşın Lyudmila xanım... Allah sizə birlikdə bir elli il də ömür versin. Onun bir on ilində mənə də imkan versin görüşə bilək.

Gənclərə, yeni nəslə isə mümkün qədər daha neçə illər gənc qalmalarını arzulayıram. Unutmasınlar ki, gənclik çox tez ötüb keçir; qədrini bilsinlər.

–**Bu yaxınlarda Rusiyanın sanballı ədəbi almanaxlarından birində dərc etmək üçün məndən öz orijinal şeirlərimi və tərcümələrimi istədilər. Göndərdim. Böyük məmnuniyyət hissi ilə sənə xəbər verirəm ki, sən şeirlərini orda alqışla qarşılayıblar, çox xoşlarına gəlib və ad-sanını, vəzifəni soruşmadan, daha bir neçəsini göndərməyimi xahiş etdilər; çünki şeirin özü müəllifi haqqında hər şeyi deyir. Amma yəqin ki, sən buna öyrəncəlisən, səni Azərbaycan sərhədlərindən kənarında çoxdan oxuyurlar...**

–Nə qədər oxusalar da, açığını deyim, sənə bu xəbərini çox şadam. Şadam ki, mənim şeirlərim, özü də sənə tərcüməndə, Voronejdə çap olunacaq. Dünyanın dörd qitəsini gəzmişəm, Rusiyanı başdan-başa; uzaq Şərqdə, Altayda - haralarda olmamışam... Amma o şəhəri, o əsl rus şəhərini görməmişəm; heç olmasa, şeirlərim gəzsin orda - sənə sayəndə...

–**Deylənə görə, İsraildə də sənə yubileyinə həsr olunmuş yaradıcılıq gecəsi keçirəcəklər; orda səni sevirələr. Bir də ki, orda Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin filialı məhz sənə təklifin və məsləhətinlə açılıb.**

–İsraili mən çox bəyəndim; xüsusilə Yerusəlimi. O şəhəri necə adlandırırısan - adlandır, fərqi yoxdur, heç nə dəyişmir, çünki o torpaq Allahın ayağı altındadır, müqəddəsdir. Dünyanın üç əsas dini başlanğıcını ordan götürüb; bu isə təsadüfi deyil. Orada yaradıcılıq gecəmin keçirilməyi mənə ən gözəl hədiyyədir.

–**Sən xeyli mahnı sözü yazmışsan. Müxtəlif rəqəmlər deyirlər: 300, 500, daha artıq. Mahnı və şeir - çoxları belə hesab edir ki, onlar çox yaxındılar bir-birinə. Amma, mənə, tamam başqa - başqa şeylərdir. Həm də bir nəğməkar şair kimi sən nə deyirsən bu barədə?**

–Mahnım çoxdur. Oxunanı da var, unudulanı da. Səkkiz cildlik seçilmiş əsərlərim çapdan yenidən çıxıb; 7-ci cild yalnız mahnı mətnləridir. Hər cild dörd yüz səhifədir. Onu da deyim ki, ora bütün mahnı mətnlərim düşməyib, amma böyük əksəriyyəti ordadır - hər səhifə bir mahnıdır. Mən onları da şeirlərimi yazdığım kimi yazmışam. Amma mahnıların taleyi tamam başqadır. Onları əzbərləyib söyləmək lazım deyil, onları oxuyurlar. Fərqi bundadır.

–**Yubileyin ərəfəsində ən çox keçirdiyin hiss?..**

–İstəyirəm tez keçsin bu yubiley. Bir də niyə özümü insanlara borclu hiss edirəm. Bilmirəm kimə və nəyə görə borcluyam. Amma borcluyam. Və beləcə, borc içində yaşayıram...

Bu sözlərlə, belə bir notda mən bu yazımı bitirə bilərdim. Özünü insanlara borclu hiss etmək... borc hissi - poetik anlayışdır; Fikrət Qoca da həyatını bu hisslə yaşayır.

Keçən il Bakıda olarkən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin birinci katibinin otağında divarda Nazim Hikmətin portretini gördüm. Fikrət onun şeirlərini çox sevir. İlk gənclik illərində bu böyük şairlə tanış da olub; çıxışlarını, söhbətlərini dinləyib... İndi birdən-birə nədənsə bu portreti xatırladım və fikirləşdim ki, qəribədir, bu dünyada hər şey necə də bir-biri ilə bağlıdır: bir gün əvvəl Fikrətlə əlaqədar Boris Slutskinin Nazim Hikmətə həsr etdiyi şeiri yadıma düşmüşdü. O yazır:

*Я не мало мотался по белому свету
Но о турках суэжу по Назыму Хикмету...*

*Çox gəzib dolaşdım bu dünyanı mən
Türklərin kimliyin ölçdüm Nazimnən...*

(Əlbəttə, bu, bir sətiri tərcümədir - tərc.)

Və Fikrət Qocaya həsr etdiyim bu qeydlərimi o gözəl şairin son misralarına təxmislə bitirmək istəyirəm:

*Только так судите народ - по поэту,
Только так и учите язык - по стихам.
Пожелаем здоровья и счастья Фикрету,
Чтобы голос его никогда не стихал!*

*(Xalqa - şairinə görə qiymət verin siz,
Dilin də şeirilə öyrənin onun.
Fikrətə xoşbəxtlik arzulayaq biz,
Bir an da susmasın rübabı onun!)*

Türklər demiş: "Görüşürüz, qardaşım!"

Los-Anceles. İyul, 2015-ci il

**Fikrət Qocanın 80 illik yubileyinə
Aleksandr QRİÇin həsr etdiyi bu yazımı
Azərbaycan dilinə İntiqam QASIMZADƏ
çevirdi.**

Yaşar QASIMBƏYLİ

RƏSUL RZA VƏ FİKRƏT QOCA

***Rəsul Rza və Fikrət Qoca yaradıcılığında
ustad-varis məsələsinə dair***

XX yüzil Azərbaycan poeziyasının böyük və təkrarsız nümayəndələri - Rəsul Rzanın və Fikrət Qocanın poetik bioqrafiyalarını müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirmək təkcə onların mənsub olduğu estetik mərhələləri səciyyələndirməyə deyil, həm də ustad bədii ənənələrinin yaşarlığını, yeni ədəbi mühitlə və meyarlarla uzlaşma və uyğunlaşma dərəcəsini təyin etməyə imkan yaradır.

Rəsul Rzanın yarım əsrlik yaradıcılığında iki onillik xüsusi mövqeyə malikdir; onun yazıb-yaratmağa başladığı və məşhurlaşdığı 30-cu illər və bədii yaradıcılığının zirvəsi sayılan 60-cı illər. 30-cu illər gənc Rəsulun şeiriyyət aləminə gəlişi və öz orijinal şair varlığını təsdiq etmək uğrunda gərgin mübarizəsi ilə səciyyələndirirdi. 60-cı illər isə ustad Rəsul Rzanın milli-ədəbi mühitdə yeniləşməni uğurla başa çatdırması, ədəbiyyat aləminə qədəm qoymuş təzə, döyüşkən və demokratik dünyagörüşlü gəncliyi axıra qədər qoruması və onların erkən yaşlarında sınımmaları üçün çalışmasından ibarət idi.

Rəsul Rzanın altmışıncılarla yaradıcılıq əlaqələri xüsusi araşdırmalara möhtacdır. Şeiriyyət meydanına qədəm qoymuş hər bir istedadlı gənc qələm sahibi Rəsul Rzanın diqqət mərkəzində idi. Bəzilərinin söylədiyi kimi, təkcə sərbəstçilər və ya Rəsul Rza ədəbi məktəbinə məxsus yazarlara deyil, yazı manerasına və ifadə tərzinə görə fərqli gənc şairlərə də ustad öz qayğısını əsirgəməirdi. Rəsul Rzanı təkcə özünün poeziyadakı ən istedadlı davamçıları Əli Kərim, Fikrət Qoca, Fikrət Sadiq, Ələkbər Salahzadə, Vaqif Səmədoğlu, İsa İsmayilzadə, Çingiz Əlioğlu deyil, ənənəvi şeirlə modern şeirin sərhədində dayanan Məmməd Araz, Xəlil Rza Ulutürk, Nəriman Həsənzadə və başqalarının ədəbi taleyi də düşündürürdü. O, bu xüsusdakı narahatçılığını məqalələri, çıxışları vasitəsi ilə ifadə edirdi. Əlli il bundan qabaq yazılmış həmin məqalələri vərəqləyərkən yuxarıda adlarını çəkdiyimiz və çəkmədiyimiz, sonralar ədəbi taleyi gülən və gülməyən qələm sahibləri haqqında Rəsul Rzanın necə səmimiyyətlə, ümidlə danışdığının şahidi olur, öz yaşadlarının üzləşdiyi amansızlıqların şagirdlərinin həyatında təkrar olunmaması üçün onun necə əzab çəkdiyini müşahidə edirik.

R.Rza ədəbi gəncliyin iki təhlükədən qorunmalı olduğunu hamıdan yaxşı dərk edirdi. Birincisi, bu gənclər öz istedadlarının oduna yanmamalı, cavidlərin, cavadların, müşfiqlərin taleyi yenidən təkrar olunmamalıydı. İkincisi, bu nəslin ədəbi zəhmətləri və gərgin yaradıcılıq axtarışları yelə sovrulmamalı, onlar ədəbi işçiyə və ya xidmətçiyə çevrilməməliydilər. Çünki qeyd etdiyimiz təhlükələr və amansız sınaqlar 30-cu illərdə qalmamışdı, onilliklərdən ilan kimi sürünüb keçərək 60-70-ci illərə qədər gəlib çatmışdı.

Altmışıncıların bir pleyada kimi özünəməxsusluğunu onların fəaliyyət göstərdiyi mühitin və şəraitin fərqliliyi səciyyələndirirdi. Mövcud ictimai-siyasi təzyiqlər və xalqın sevgisi - pleyadaya ünvanlanmış ifrat mənfi və misilsiz müsbət münasibətlərin əsas qaynaqları idi. 50-ci illərin axırı - 60-cı illərin əvvəllərində qaynar Moskva ədəbi mühitində B.Pasternak, A.Axmatova, A.Tvardovski kimi sənətkarlar gənc nəslin hamiləri kimi tanınırdılar. Təsadüfi

deyil ki, onları yalnız rus ədəbi gəncliyinin yox, bütün İttifaq altmışıncılarının mənəvi dayaqları sayırdılar. A.Tvardovskinin baş redaktor olduğu "Noviy mir" jurnalı möhtəşəm imperiya məkanındakı yeni və demokratik bədii cəbhənin ədəbi tribunasına çevrilmişdi. O dövrün ən üsyankar yazarı A.Soljenitsinin məşhur əsərləri də "Noviy mir" səhifələrində işıq üzü görə bilirdi. O illərdəki Azərbaycan ədəbi mühitinin B.Pasternakı da, A.Tvardovskisi də - ustad Rəsul Rza idi. Altmışıncıların bütün mühüm əsərlərinin, xüsusən də, ədəbi-siyasi mühitin müqavimətinə rast gələn əsərlərinin, zamanla uyğunlaşmayan və uzlaşmayan kitablarının çap olunmasında ustad sənətkarın əməyi və xidmətləri bu gün də heyrət doğurur.

Hələ 60-cı illərdə mübariz gənclik öz mənəvi liderinə hərarətli şeirlər həsr etmişdi. Əli Kərimin "Şair" adlı məşhur ithaf şeirindən tutmuş Xəlil Rza Ulutürkün "Şeirimizin Babəki" poetik xitabına qədər onlarla gözəl bədii

nümunələr yaranmışdı. Bu şeirlər və başqa ədəbi-bədii nümunələr Rəsul Rzanın 60-70-ci illərin poetik prosesindəki nüfuzunu parlaq şəkildə təsdiq edir. Akademik Bəkir Nəbiyev ustad sənətkarın gənc ədəbi qüvvələrlə qarşılıqlı əlaqələrini dərinlən təhlil edərək aşağıdakıları vurğulamışdır: "Müraciət etdiyim nümunələrdən də bir daha aşkar görüldüyü kimi, poeziyamızda o vaxtdək sovet şeirində görünməyən insan dərd-səri, qayğı və həyəcanları məhz Rəsul Rzanın əsərlərində ardıcıl olaraq canlandı və bu proses ara vermədən davam etdi. Azərbaycan ədəbiyyatına gələn yeni qüvvələr - altmışıncılar isə təkcə poeziyada deyil, nəsrimizdə də onun davamçıları oldular. Elə buradaca qeyd edim ki, bu istiqamət poeziyada Qabil, X.Rza, Ə.Kərim, F.Qoca, M.Araz, N.Həsənzadə, F.Sadiq, Ə.Salahzadə, M.İsmayıl, S.Rüstəmxanlı, A.Abdullazadə, İ.İsmayilzadə, N.Kəsəmənli, nəsrə S.Əhmədov, Anar, Elçin, İ.Məlikzadə, F.Kərimzadə, S.Azəri və başqalarına öz orijinal istedadlarını bütün özəllikləri və təravətilə meydana qoymağa kömək etdi (13, s. 32).

Həqiqətən, R.Rzanın gənclik çağlarında zamanın estetik ehtiyaclarına həmahəng tərzdə həyata keçirdiyi poeziya inqilabı olmasaydı, şeirimizi öz

üslubları ilə zənginləşdirən məşhur altmışıncıların qazandığı uğurların miqyasları bəlkə də bugünkü kimi möhtəşəm olmazdı. Poetik dünyaları bir-birinə bənzəməyən Ə.Kərim, M.Araz, V.Səmədoğlu, X.R.Ulutürk, F.Qoca, Ə.Salahzadə, İ.İsmayilzadə, A.Abdullanın və S.Rüstəmxanlı, Ç.Əlioğlu, R.Rövşən, V.Bayatlı, Dilsuz, V.Bəhmənli kimi şairlərimizin uğurlu üslub və ifadə yenilikləri Rəsul Rzanın poetik islahatları baş vermədən mükəmməl və ruhumuzu oxşayan dərəcəyə çatdırməzdi.

Bu fikirləri Rəsul Rza poeziyasının Mərkəzi Asiya ədəbi mühitindəki əks-sədası haqqında da söyləmək olar. XX yüzil özbək şeirinin görkəmli nümayəndəsi, Özbəkistanın Xalq şairi Əsəd Muxtar bilavasitə V.Mayakovski, N.Hikmət, M.Şeyxzadə və R.Rza poetik islahatlarının davamçısı idi. Onun fikrinə görə, "özbək altmışıncılarının ən parlaq nümayəndələri, Özbəkistanın xalq şairləri Erkin Vahidov, Abdulla Arif, Rauf Pərvi Öztürk, Aman Mətcən, Çolpan Erqaş, Mirəziz Əzəm və başqaları həm də Rəsul Rza poeziyasının həyatbəxş təsirindən güc almışlar." (23, s. 329) Xüsusən, Rauf Pərvi lirikası Qərb-Şərq poetik sintezinin təkrarsız nümunəsidir. Həqiqətən, özbək poeziyasındakı 60-cı illərdəki böyük yenilənməni tək-cə Nazim Hikmət, Vladimir Mayakovski və Maqsud Şeyxzadə təsiri ilə məhdudlaşdırmaq düzgün olmazdı. Qardaş türk xalqları ədəbiyyatı ilə Rəsul Rzanın yaradıcılıq əlaqələri, ümumən, Rəsul Rzanın ümumtürk şeirinə qüvvətli təsiri Mərkəzi Asiya və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında yetərin-cə araşdırılmamışdır.

//

R.Rzanın altmışıncılarla bağlı müxtəlif səpkili yazıları, ədəbi söhbət və məqalələrində ifadə olunmuş mülahizələr nəzəri-estetik fikir tariximizin qiymətli nümunələridir. Onun məqalələrini oxuyarkən həmin illərdə poeziya aləmində ilk kövrək addımlarını atan bütün və ya əksər qələm sahiblərinin - Sərdar Əsəd, Fikrət Sadiq, Fikrət Qoca, Tofiq Bayram, Məmməd Araz, Xəlil Rza Ulutürk, Əli Kərim, Vaqif Səmədoğlu, Ələkbər Salahzadə, İsa İsmayilzadə, Vaqif Nəsim, Çingiz Əlioğlu, Ramiz Rövşən və başqalarının adlarına rast gəlirik. Rəsul Rza öz yazılarında daha çox nəyə fikir verirdi və hansı məsələləri qabardırdı? Bu suala ən yaxşı cavab müəllifin öz sözləridir: "Onların yaradıcılığı birinci növbədə məni yeni şeir problemi nöqtəyindən maraqlandırır. Bu şeirləri oxuyanda düşünürəm. İllərlə görüb yanından keçdiyim şeirlər gözümdə yeni rənglərlə canlanır. Bu şeirləri oxuyanda özümü daxilən əvvəl olduğundan artıq zənginləşmiş hiss edirəm. Bəzi detallar gözümdə böyüyür, yeni məna kəsb edir. Məncə, həqiqi poeziyanın yolu budur." (19, s. 282-283).

R.Rza gəncliyin şeirimizə gətirdiyi yenilikləri xüsusi vurğulayır. Fikrət Qoca haqqındakı aşağıdakı mülahizələr də ustadın poetik prosesə əsl sənət və yenilikçilik mövqeyindən yanaşdığına parlaq ifadəsidir: "...Fikrət Qocanın şeirlərində məni sevindirən - bu şeirlərin əksəriyyətində olan qüvvətli yenilik hissidir. Onun "Xəzər" adlı şeiri vəznli, qafiyəli şeirdir. Ancaq Fikrət Qoca şeiri vəzn, qafiyə xatirinə yazmamışdır. O, Xəzərə baxır, onun şair qəlbindən müxtəlif təşbehlər keçir, duyğular bir-birini əvəz edir, o, sularda dincələn səmanın seyrinə dalır. O, bizim çox zaman gördüyümüz və gözəlliyinə heyran qaldığımız Ay işığını da yeni təşbehlə bağlayır" (19, s. 283).

R.Rzanın F.Qoca haqqındakı başqa fikirlərində də gənc şairin istedadının özünəməxsus estetik keyfiyyəti və cəhətləri sənətkarənə təhlil olunur. Ədəbiyyatşünas alimlərin və poeziya tənqidçilərinin görə bilmədiyi, təhlilində çəkdiyi məqamları, saf poetik nüansları Rəsul Rza təcrübəli sənətkar gözü ilə dəyərləndirir: "Fikrət Qocanın ən yaxşı şeirlərində mədəni bir şairin, ürəyi

sözlə dolu (kəlmə yox, sözlə) bir insanın, nəyə isə məhəbbət, nəyə isə nifrət aşılamaq istəyən bir şairin səsini eşidirik. Bu səs hələ bərkiməyib, polad cingiltisinə dönməmişdir. Bu səsin xoş ahəngi bəzən qırılır. Lakin Azərbaycan sovet poeziyasının yeni nəğmələrində özünəməxsus bir yer tutmağa başlayır. Fikrət Qocanın şeirlərində xoşbəxt bir səmimiyyət, bir yapışıq, bir sadəliklə bərabər, yığcam, tutumlu ümumiləşdirmələr də az deyildir.” (19, s. 283-284).

R.Rza cəsərlə və israrla müdafiə etdiyi poetik gəncliyin istedadına güvənirdi, onların gələcəyinə səmimi-qəlbədən inanırdı. Bəzən gəncliyi həmişə və hər yerdə müdafiə etdiyinə görə böyük şairə irad bildirenlər də olurdu. Amma özünün erkən gəncliyində dəhşətli sınaqlardan çıxmış sənətkarı bu irad və etirazlar qətiyyənlə öz mövqeyindən çəkəndirə bilməmişdi. Yeni şeir icadkarlarını R.Rza əminliklə müdafiə edirdi. O, F.Qocanın nəslini haqqında yazırdı: “Poetik obrazın qiyməti ondadır ki, oxucuya yalnız konkret bir təsəvvür verməklə bitmir, özündən əvvəl gələn və sonra davam edəcək mənzərələrin lövhələri haqqında da düşünməyə məcbur edir. Çox yaxşıdır ki, adlarını çəkdiyim bu gənclər ucu-bucağı olmayan, sicilləmə, gəlişigözəl sözlər, zahiri fəlsəfəçilik yolu ilə getmirlər...” (19, s. 284). Ustad sənətkar ədəbi gəncliyin estetik dünyagörüşünün dərinliyinə inandığı kimi, onların mənəvi-əxlaqi zənginliyinə də ürəkdən inanır: “Məndən soruşa bilərlər: yeni yaradıcılığa başlamış gənclər haqqında belə bir qiymət onları arxayınlaşdırmazmı? Yox. Həqiqi istedadı olan adamlar dəqiq cihazlara bənzəyirlər. Bu cihazlar artıq enerjini qəbul etmədiyi kimi, həqiqi istedad sahibi olanlar da istər tərif, istər tənqiddən ancaq lazım olanlarını götürürlər. Mənim dediklərimdə isə heç bir mübaligə yoxdur. Fikrət Qoca, Fikrət Sadiq, Şamil, İsa, Ələkbər və bir məqalədə hamısından bəhs edə bilmədiyim bəzi gənclərin hələlik çox olmayan şeirləri belə nigarənciliyə əsas vermir” (19, s. 285).

R.Rzanın milli ədəbiyyatın taleyi və ədəbiyyata yeni gəlmiş qüvvələrin gələcəyi ilə bağlı narahatçılığı onun ədəbi-nəzəri düşüncələrində həmişə üzvi birlikdə verilir. Çünki millətin gələcəyi onun gəncliyindən asılı olduğu kimi, söz sənətinin gələcək taleyi də bu sahəyə gələn cavan qələm sahiblərinin yaradıcılıq qabiliyyətindən asılıdır. Bu məsələni R.Rza əksər məqalələrində vurğulamaqdan yorulmur: “Ədəbiyyata yeni gənc qüvvələr gəlməzsə, o, nə qədər qüvvətli olsa da, inkişaf edə bilməz. Ədəbiyyata gələn bu yeni qüvvələri düzgün tərbiyələndirmək, inkişaf və irəliləyişdə onlara istiqamət vermək, onlara həssaslıq və ağıllı surətdə qayğı göstərmək - ədəbiyyatın müqəddəratı qayğısına qalmaq deməkdir...”. (19, s. 324). Böyük şairin bu ürək sözlərini o illərdə son dərəcə çatışmayan və hədsiz ehtiyac duyulan milli-mənəvi təəssübkeşliyin və qayğının parlaq təzahürü kimi dəyərləndirmək gərəkdir.

R.Rzanın poetik gəncliyə, o cümlədən F.Qoca yaradıcılığına isti və hərarətli münasibətinin bəzi səbəb və yönlerini vurğulamaq yerinə düşər. Əsas səbəblərdən biri, ümumən, altmışıncıların estetik yeniliyə son dərəcə qızgın həvəs göstərmələri idi. Çünki Rəsul Rzanın özü də inadlı bir yenilikçi kimi ədəbiyyat meydanına qədəm qoymuşdu. Məhz ona görə də çətin mübarizələr şəraitində yetişən döyüşkən gəncliyə R.Rza bütün imkanları ilə kömək etmək istəyirdi. F.Qocaya münasibətdə isə daha bir mühüm xüsusiyyət əlavə olunduğunu görürük. Onların arasındakı əsas bənzərlik, onları birləşdirən əsas cəhət hər ikisinin sərhədsiz dünya kontekstində düşünmələri və bu planetar kədəri müvəffəqiyyətlə poeziyaya gətirmələri idi. F.Qoca haqqındakı düşüncələrində R.Rza məsələnin bu tərəfini də müəyyən dərəcədə vurğulamışdı: “Fikrət Qocanı müasir dünya problemləri maraqlandırır. Onun “Anam çox fikirlidir”, “Sınaq”, “Pəncərə önündə”, “İnsan arzusu”, “Balıqçılar” və s. şeirlərində sadə adamların taleyi üçün nigarənci

olan şair qəlbinin həyəcanları həqiqi poetik bir qüvvə ilə hiss olunur. Öz yuxusuna haram qatıb, istirahətini pozaraq oğul böyütmüş ağ saçlı ana, mürtəce qüvvələrin törətmək istədikləri yeni müharibənin dəhşətli nəfəsini həyəcanla duyur. O, həmişə təşvişdədir. Bu cür analar tək-tək deyil, milyonlardır.” (19, s. 325).

III

R.Rza və 60-cı illərin poetik prosesi məsələsinə müxtəlif yönərdən yanaşmaq mümkündür. Məsələn, R.Rzanın və altmışıncıların yaradıcılığında həmahəng estetik hadisələri, tipoloji motiv və mövzuları təsnif etməklə o illərin bədii axtarışlarının əsas istiqaməti və mahiyyəti haqqında müəyyən təsəvvür əldə etmək mümkündür. Maraqlıdır ki, R.Rzanın poeziyasındaki əsas obrazlar, mühüm mənəvi estetik məziyyət və tapıntılar uğurla yeni ədəbi qüvvələrin yaradıcılığında davam etdirilmişdir. Bu cəhətdən R.Rzaya altmışıncılar içərisində son dərəcə yaxın olan şairlərdən biri F.Qocadır. Ustad və şagird yaradıcılığında həmahəng motivlər iki sənətkarın estetik dünyagörüşündəki uyğunluqları vurğulayır. Tematik uyğunluqdan söz gedərkən ilk növbədə Rəsul Rzanın və Fikrət Qocanın yaradıcılığında beynəlmiləl problemlərə həssas münasibət diqqəti cəlb edir.

1. Beynəlxalq mövzular və beynəlmiləl motivlər. R.Rza poeziyasındaki ən məşhur şeirləri - “Həbəşistan”, “İnqalesyo”, “Madrid”, “Hindistan dəftəri” (bu silsiləyə 10-a yaxın şeir daxildir), “Praqa xatirələri”nə daxil olan “Yan Qus”, “Qəmli görüş”, “Qəribə arzular”, “Bir qüllə, bir saat, axıb gedən vaxt və on iki həvari”, “Zənci balası Villi haqqında ballada”, “Əlcəzair meydanında”, Amerika, Afrika, Asiya ölkələrindəki milli azadlıq mübarizəsinə, xüsusən, cəfakəş Vyetnama həsr olunmuş şeirlər XX əsr Azərbaycan poeziyasında dünyanın estetik inikasını prosesində tam mənada təzə bədii təcrübə sayılırdı. Bu şeirlərin yazılmasından onillər keçməsinə, ictimai-siyasi sistemlər və dünyagörüşlərinin kökündən dəyişməsinə baxmayaraq, onlar öz estetik məziyyətlərinə görə xalqımızın dünyabaxışının müəyyən bir tarixi dövrə mənsub ifadəsi kimi qiymətlidir.

Dünyaya fəal və həssas münasibət F.Qocanın poeziyasında da parlaq şəkildə özünü büruzə verir. Onun “Ünvansız məktub” poeması ədəbi tənqiddə müasir Azərbaycan poeziyasının uğuru kimi qiymətləndirilmişdir. Bu əsərin estetik məziyyətləri haqqında bir sıra tənqidçilər öz fikirlərini bildirmişlər. AMEA-nın müxbir üzvü Yaşar Qarayev bu poema ilə R.Rzanın “Son gecə” əsəri arasındakı həmahəngliyi vurğulamışdır: “Poemada dil, ibarə və ifadələr sistemi də yenidir, qeyri-standartdır. Lakin gur poetik nəfəs burada poetika ünsürlərindən çox, poetik ehtiras və təfəkkürə məxsusdur. Fikrət Qocanın poetik duyumu, qavrayış və düşüncə tərzini də maraqlıdır... “Ünvansız məktub”la Rəsul Rzanın “Son gecə”sini bir ideya əlaqəsi birləşdirir. Bu tarixlə müasirlik arasında vəhdətin, qəhrəmanlığın keçmişi ilə bugünü arasındakı estafetin heyatda da, sənətdə də fasiləsizliyi qanunudur”. (4, s. 57).

Həqiqətən, F.Qocanın “Vyetnam suitası”, “Ünvansız məktub”, “Viktor Xara”, “Amilkar Kabral” poemaları, “Salam, Vyetnam”, “Vyetnam gözəlləri”, “Afrikanın gecələri”, “Qvineya-Bisauda bu şeiri düşünmüşəm”, “Kuba leysanlarında”, “Havana gecələri”, “Ərəb qızına” şeirləri S.Vurğun və R.Rzadan sonra Azərbaycan poeziyasının dünya hadisələri ilə səsleşməsinə və beynəlxalq problemlərin bədii həllində uğurlu addımlar idi. Təkcə F.Qocanın deyil, M.Arazın, Ə.Kərimin, X.R.Ulutürkün, Həsənzadənin, C.Novruzun və başqalarının beynəlxalq əks-səda doğuran hadisələr haqqındakı şeirləri də 30-cu illərdən başlanan ədəbi ənənə ilə yeni nəslin həmrəyliyi ifadə edirdi.

R.Rza poeziyasından gələn bir çox başqa motiv və obrazların 60-cı illərin poetik prosesində son dərəcə işlək olması, ədəbi gəncliyin onlara vaxtaşırı müraciəti diqqəti cəlb edir. Xüsusən, Dünya, İnsan, Dəniz, Azadlıq obrazlarına, şairin bir sıra rəmzlərinə uyğun bədii nümunələrin yaranması gəncliyin R.Rza yaradıcılığında hansı estetik keyfiyyət və istiqamətlərə daha çox rəğbət göstərdiyini nümayiş etdirir.

II. İnsan motivi. R.Rzanın poeziyasında insan motivinin müxtəlif çalarlarını əks etdirən "İnsanın qüdrəti", "İnsan haqqında", "İnsan şəkli", "Din, ümid, inam", "Bir insan", "Təsadüfi rəqəmlər və insan səsi", "Rotterdamda heykəl", "Açın qapıları, insan gəlir", "Burda bir insan ölüb" və s. şeirlərini burada qeyd etməyi lazım bilir. Altmışıncıların bu mövzudakı şeirlərini misal gətirsək, çox uzun bir siyahı alınar. F.Qocanın "İnsan inadı", "Azad insanıq", "İnsanın dərdi yoxdur", "İnsan ömrü", "İnsanlar belədirlər", "İnsan qızı", "İnsan kölgəsi", "Gəlir insan", "Üçüncü adam", "İnsanam", "İnsan xasiyyəti", "Adi insan", "Mən adəməm", "Xoş gördük, insan", "İnsan nəğməsi", "Tənha adamlar", "Yazıq adam", "Ağlıni itirən adam", "İnsan dili", "Xoşbəxt adam", "İnsan qəliz şeydi", "Güzgüdəki adam", "Yaşasın insan" və s. şeirləri bu motivin şairin yaradıcılığında nə qədər mühüm mövqeyə malik olduğunu göstərir. Əlbəttə, məqsəd R.Rza və F.Qoca arasındakı mənəvi bağlılığın kəmiyyətini vurğulamaq deyil. Əsas məqsəd poetik gəncliyin o illərdə nələrə axtarmasını və mühüm estetik hədəflərini qeyd etməkdir.

Ustadın "İnsan şəkli" (1964) şeiri yeni poetik epoxanın insan konsepsiyasını mükəmməl şəkildə ifadə edirdi. Altmışıncıların insan haqqındakı görüş və təsəvvürlərinin, yeni insan fəlsəfəsinin formalaşmasında bu şeirin misilsiz əhəmiyyəti var. Məhz bu tipli şeirlərində R.Rza insanı dar sinfi və siyasi çərçivədən xilas edir və ona sərhədsiz mənəviyyət müstəvisində nəzər salırdı. Sosialist realizmi metodunun qəlibləri bu şeirdə inkar edilirdi:

***Mənə bir sərgi salonu verin!
Nə geniş olsun dünya qədər,
nə elə hündür olsun ki,
ətəyində qala uzun kölgələr.
Mənə bir sərgi salonu verin!
Orda bir insan şəkli asacağam -
adi bir insan.
Nə elə kiçik ki, məhəl qoyan olmaya,
nə elə böyük ki, baxanda qorxasan.
Orda bir insan şəkli asacağam,
görünsün dünyanın hər yerindən;
zamanın keçmişindən,
dövranın indisindən,
əsrin gələcəklərindən.*** (15, s. 353).

Müəllifin insanı heç bir fəvqəladə məziyyətə malik deyil. Şair onun adiliyini, heç nəyi ilə heç kimdən fərqlənmədiyini xüsusi vurğulayır. Amma şairin tərənnüm etdiyi obrazın təqdimatı və görünüşü diqqəti cəlb edir; şeirdə bu adi insanın şəklinin sərgi salonunda nümayiş etdirilməsindən söhbət gedir. Məsələnin ikinci tərəfi isə ondan ibarətdir ki, sərgi salonunda asılmış bu insan şəklinin dünyanın hər yerindən görünməsinə müəllif ürəkdən arzulayır. Bu poetik təsvir və təkiddən məqsəd nədir? O, bu insan şəklinin nəinki dünyanın hər tərəfindən, hətta keçmişlərdən, bugündən və gələcəklərdən də görünməsinə istəyir. Şeirin sonrakı hissələri də yuxarıda irəli sürülən bədii məram-məqsədi nəinki davam etdirir, hətta gücləndirir:

***Bir insan şəkli asacağam,
bir yanında Nəsimi -
dabanından soyulandan sonra.***

**Bir yanında məşəl kimi yanmış azəri qızı -
tunc heykəli qoyulandan sonra.
Bir yanında Cordano Brunonun külü.
Bir yanında Məmmədhasən kişi -
ömrü, günü yollara tökülü.”** (15, s. 353).

Şekli dünyanın hər yerindən görünəcək İnsanın keçmişində də heç kimdən heç bir fərqi yoxdur; onun ulu babalarının ya dərisi soyulub, ya da diri gözlü yandırılıb. Şərqi də, Qərbi də İnsan dərsəri və faciələri eynidir. Müəllifin arqumentləri o qədər əsaslı və inkaredilməzdir ki, qeyri-ixtiyari olaraq, qəlbində bütün insan ayrı-seçkiliyinə və fərqlərinə üsyan edirsən. Şeirdəki ən güclü arqument-misra heyretəmiz təsir gücünə malikdir:

Yuxarıda kosmopolit göy.” (15, s. 354).

Və bu misranın təzadı:

“Aşağıda sərhədlə kilidlənmiş ölkələr.” (15, s. 354).

Məhz bu iki misrada ifadə olunan ən kəskin poetik kontrastlar şeirin mənasını və fəlsəfini açır:

**Bir yanda Osvensim,
minlərlə insan dizi bükülü.
Bir yanda yolları insanla döşənmiş -
Kalıma.
Bir yanda Xirosima - ölü.
Bir tərəfdə Fərhad, Şirin, Kərəm, Əsli.
Bir tərəfdə İsrafil, Qafur, Qastello, Lorca -
Prometeylər nəslı”** (15, s. 354).

Demək, insanın bugünüdə də heç bir fərq yoxdur. Faciələrin sonsuzluğu, məkansızlığı və məntiqsizliyi onu həmişə təqib edir. Şair insan təfəkkürünün məhsulu olan bu amansız qanunauyğunluq qarşısında acizdir. Onun tək bir əlacı var; insanın qüdrətini və gücsüzlüyünü, ölüm və olum seçiminin yalnız özünəməxsusluğunu ona göstərmək:

**Bir insan şekli asacağam;
qapalı dodaqlarında söz yanığı,
Ətrafında bayram təntənələri.
Baxışında sınaq günləri, dözümlər sənələri.
Şeklin müəllifi - Zaman.
Adı - insanlığın ömür yolu”.** (15, s. 354).

III. Dəniz motivi. Böyük şairin yaradıcılığında mühüm yer tutan dəniz obrazına altmışıncıların və F.Qocanın poetik marağını qeyd etmək vacibdir. R.Rzanın bu mövzuda “Dəniz”, “Dəniz, dalğalar və damlalar”, “Dənizin haqqı”, “Dənizin rıqqəti”, “Balıq dənizdə doğulur”, “Qara dənizin sahilində düşüncələr”, “Dəniz və şeir” və s. şeirləri mövcuddur. Azərbaycan poeziyasında Dənizin əsas lirik obrazlardan birinə çevrilməsində, Günəş, Ay, Ulduz, Göy, Səma, Kü-lək, Bulud, Yağış, Dağ, Dərə, Yol və s. obrazlarla, rəmzlərlə bir sırada özünəməxsus poetik mövqe qazanmasında R.Rza şeirlərinin əhəmiyyəti şübhəsizdir. Altmışıncıların və F.Qocanın Dəniz obrazına intensiv müraciətinin bir səbəbi, təbii ki, dəniz sahilindəki şəhərdə yaşamalarıdırsa, ikinci mühüm səbəb, əlbəttə, poetik ənənədir. Burada F.Qocanın bu mövzuya sıx-sıx müraciət etməsini və dəniz haqqında xeyli şeir yazmasını vurğulamaq yerinə düşər. Bu cəhətdən şairin “Danış, Xəzərim, danış”, “Dəniz və qız”, “Dəniz”, “Baltikin sahilində”, “Salam, dəniz”, “Dənizə gedirəm”, “Dənizin nəfəsi üzümə dəydi”, “Ver bir dalğanı”, “Məni dəniz çağırır”, “Salam, Xəzər”, “Qara dəniz”, “Dənizdə Ay çiməndə”, “Dənizdə susuz”, “Qağayı”, “Meşə, yaşıl meşə, ay, yaşıl dəniz”, “Xəzər” və s. şeirləri poetik təfəkkürdə həm də ənənənin təsirini nümayiş etdirir.

Təbii ki, bu məqalənin imkanları şairin bütün obrazlarını müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirməyə imkan vermir. Amma R.Rzanın “Qara dəniz sahilində dü-

şüncələr”i (Bolqarıstan xatirələri) ilə F. Qocanın “Qara dəniz” şeirlərini müqayisə edəndə hər iki müəllifin bənzər əhvali-ruhiyyəsi və poetik məqsədinin hey-rətətamiz yaxınlığı oxucunu dərinəndən düşündürür. Düzdür, bu şeirlərin süjeti və kompozisiyası, həcmi heç də bir-birinə bənzəmir. R.Rzanın şeiri belə başlayır:

**Qara dəniz qapqaradır;
adının oyatdığı təsəvvürdən qara.
Qəzəbini boğmuş adam kimi qara.
Dalğalar söykənib buludlara.**

**...O tayda sən və siz.
Arada acıqlı Qara dəniz...**

F.Qocanın “Qara dəniz” şeirində də biz qəzəbi və dərdli dəniz obrazı ilə üz-üzə gəlirik. İlk baxışda o, dəniz mənzərəsi haqqında lirik əsər təsiri bağışlayır:

**Qəzəbindən ağarıb,
Qara dənizim, rəngin.
Dalğaların,
qəzəbli pəncəsi kimi pələngin,
sahili cırmaqlayır.
Elə bil sahil qaçmaq istəyir,
dalğaları tutur, saxlayır.**

Bu şeirdə də müəllif rəmzi ümumiləşdirmələr yolu ilə getmişdir. Qəzəbli Qara dənizin pələng pəncələri sahili didib parçalayır. Sahil isə dənizin qəzəb və ittihamlarından qorxub qaçmaq istəyir. Qara dəniz öz doğmalarını axtarır, yadlaşmış sahilləri özündən uzaqlaşdırmağı arzulayır:

**Sahildə yaralı göyərçinə dönürsən,
Lal adam xəbər gətirən kimi
çırpınıb döyünürsən.**

Şair sanki aşağıdakı misralarda öz ürək ağrılarını və niyyətini ehtiyatla söyləmək istəyib:

**Baxışlarımla tumarlayıram səni,
ay sirlərin bağlı sandığı,
Qara dənizim!**

Eyni zamanda, müəllif “sirlərin bağlı sandığı” etnopoetik simvolu ilə türk dünyasının faciələrinə işarə etsə də, lirik fikrin dinamikası bu nöqtədə dayanıb durmur, ümumbəşəri miqyasa sarı hərəkət edir:

**Balıqların duzlu vətəni,
Gəmilərin mavi qəbiristanlığı,
Qara dənizim!**

Fikrət Qocanın “Qara dəniz”indəki dərdlərin və həsrətlərin məskəni, “qəbiristanlığı” assosiyası həm də R.Rzanın “Qara dənizi”nin əsas ruhunu və pafosunu şərtləndirir:

**Meh əsir. Qara dəniz
səyriyir ləpələrlə.
Cıldır-cıldır şəfəqlər
sanki təbəssümündür.
Neyləyirəm dənizi,
neyləyirəm günəşi,
qəlbimdə yuvalanmış
bu həsrətlə, kədərlə.**

Bu poetik obrazlar bir-birindən çox fərqlidir. Hər bir şair Dənizə öz mənəvi, ruhi halətindən çıxış edərək və bədii məqsədinə uyğun olaraq müraciət etmişdir. Amma burada bir şey şübhəsizdir; Dənizin poetik funksiyanın daşıyıcısı kimi və lirik qəhrəman əhvali-ruhiyyəsinin simvolu kimi seçilməsi ədəbi ənənənin təsiridir.

IV. Dünya motivi. R.Rzanın Dünya haqqındakı şeirlərinin əks-sədası da altmışıncıların lirikasında nəzərə çarpır. Böyük şairin “Dünya”, “İki dünya”, “Dünyanın dərdi”, “Yazıq dünya” və dünyanın rəngləri, möcüzələri haqqında şeirləri altmışıncıların mənəvi dünyasında əks-səda verirdi. Bu cəhətdən F.Qocanın “Dünya və yaşamaq növbəsi”, “Dünyaya bax”, “Dünyada bir düşmənəm var”, “Təki dünya yaşasın”, “Dünyanı söymə”, “Dünyada ən nəhəng insan odur ki...”, “Mənim bircə dünyam”, “Dünyanın iki günü”, “Dünyanın ən ağır yolu gecədir”, “Dəli dünya”, “Böyük dünya, şirin dünya”, “A dünya”, “Kef çəkirəm dünyada”, “Dünya qalır”, “Böyük dünya”, “Sağ ol, dünya”, “Dünya mənə tanış gəlir”, “Dünyada xoşbəxtlik yaşayır” və s. şeirləri yuxarıda qeyd etdiyimiz mənəvi-estetik həmrəyliyin təzahürü kimi dəyərləndirilməlidir. Bu şeirlərin müqayisəsindən aydın görünür ki, XX yüzil Azərbaycan poeziyasında Səməd Vurğun və Rəsul Rzanın yaratdıqları və sərhədlərini müəyyən etdikləri Böyük Dünya obrazı sonrakı ədəbi nəsillərin, xüsusən, altmışıncıların və F.Qocanın poeziyasında öz əzəmətini və möhtəşəmliyini qoruyub saxlaya bilmişdir.

V. Azadlıq motivi. Lirikada Azadlıq motivinin ifadəsi ilə də bağlı mühüm fikirlər söyləmək olar. Qeyd etməliyik ki, XX Azərbaycan poeziyasında ən möhtəşəm və mürəkkəb obrazlardan biri məhz Azadlıqdır. Bu mövzuda R.Rzanın bir neçə şeiri var: “Azadlıq”, “Azadlıq heykəli”, “Azad torpaq çiçəkləri”, “Azadlıq günü” və s. Bu şeirlərdə R.Rzanın bir ictimai-siyasi və fəlsəfi məfhum kimi Azadlıq haqqında düşüncə və görüşləri əks etmişdir. Təsadüfi deyil ki, bu obraz altmışıncıların xüsusi ilə özünə çəkmişdir. Bütün altmışıncıların bu mövzu və adla, bilavasitə və ya dolayısıyla bağlı olan şeirləri mövcuddur. Təkcə F.Qocanın əsərləri içərisində “Azad insanıq”, “Azadlıq”, “Azad olaq” və s. adlanan 5-6 şeiri mövcuddur. R.Rza və F.Qocanın Azadlıq obrazları öz estetik məzmununa görə fərqlidir. Bu da təbii ki, Azadlıq obrazına həmişə möhrünü vuran və onun hədudlarını müəyyənləşdirən Zamanla bağlıdır. Amma onların Azadlıq obrazlarında milli rəng və çalar cəlbedicidir.

F.Qocanın Azadlıq haqqındakı şeirləri çoxmənalılığı ilə diqqəti cəlb edir. O, bu mövzudakı məşhur şeirlərindən birində yazırdı:

***Başımın üstündə günəş,
Ayağımın altında doğma bir ada...
Hara gəldi üzümü tutub gedirəm.
Çiçəklərə gözəlləşməyi,
Ağaclara yaşamağı,
torpağa bərəkətli olmağı öyrədirəm.
Mənimdir bütün binalar,
bütün çöllər, bağlar.
Mənimdir səmadakı quşlar,
suların dibindəki balıqlar.
Çünki azad ürəyim var,
azadlıq budur, qardaşım”.***

Konkret estetik məzmunundan və məqsədindən asılı olmayaraq, R.Rza və F.Qocanın Azadlıqla bağlı şeirlərindəki bir mühüm tipoloji cəhəti də vurğulamaq zəruridir; hər iki sənətkar azad olmayan mühitdə Azadlığı vurğulamaqla sanki onu cəmiyyətin yadına salır, milli-ictimai fikri bu yöndə düşünməyə vadar edirdilər.

IV

F.Qocanın və ümumən, altmışıncıların yaşlı sənətkarlara, xüsusən, S.Vurğun və R.Rzaya münasibəti ədəbiyyatşünaslığımızda az işlənmiş

mövzularındadır. Fikrət Qocanın və altmışıncıların ədəbi-nəzəri irsi o qədər də zəngin deyil. Həmin dövrdə fəaliyyət göstərən sənətkarlardan yalnız Bəxtiyar Vahabzadə, Nəriman Həsənzadə və Xəlil Rza Ulutürk poetik proses və müasirləri, müəllim və ustadları haqqındakı fikirlərini ətraflı ifadə etmişlər. Amma Ə.Kərim, M.Araz, Ə.Salahzadə, F.Sadiq, V.Səmədoğlu, M.Yaqub və başqaları ədəbi-nəzəri yaradıcılığa son dərəcə az vaxt ayırmışlar. O cümlədən F.Qocanın nəzəri-estetik irsi də zəngin deyil. Burada şairin ədəbi söhbət və müsahibələri köməyimizə gəlir. Tanınmış tənqidçi Vaqif Yusiflinin "Fikrət Qoca - 70 il" kitabında müəllifin iki geniş söhbəti verilmişdir. Fikrət Qocanın estetik dünyagörüşünün bəzi tərəflərini və ağısaqqal sənətkarlara münasibətini, şeirlərindən başqa, bu söhbətlər də müəyyən dərəcədə əks etdirir. V.Yusiflinin R.Rzayla bağlı, onunla ilk tanışlıq, böyük sənətkarın şair səciyyəsi, insani keyfiyyətləri, xüsusilə cavanlara qayğısı barədə suallarına da müəllifin ətraflı cavabını oxuyuruq: "Rəsul Rza haqqında bir neçə şeirim və poeamam var, yəqin ki, bütün bu suallara orada cavab tapa bilərsən. Vallah, o ağırlara, o dərdlərə Rəsul Rza dözdü, heç bir şairin buna gücü çatmazdı..." (22, s. 98). F.Qocanın R.Rza haqqındakı mülahizələri bir neçə cəhətdən qiymətlidir. Bu düşüncə və təəssüratların R.Rza poeziyasını dərinlən duymağa, R.Rzanın ağırlarını geniş müstəvidə dərk etməyə imkan yaratması şübhəsizdir. İkinci tərəfdən isə, böyük Azərbaycan şairinin nəhəng və əzəmətli şəxsiyyətini bütün cizgiləri və cəhətləri, bütün qüdrəti və kövrəkliyi ilə təsəvvür etməyə bu mülahizələr yardım edir: "Rəsul Rza sözün əsl mənasında mənim ədəbi atam olub. Bəlkə də atamın dözmədiklərinə o dözdü... Nə xahiş edirdimsə, qayğısını əsirgəməirdi... Bəziləri onu həddindən artıq sərt, ciddi, acıdil adam kimi tanıyırdı. Amma mən bilirəm ki, bəlkə də dünyada Rəsul Rza kimi son dərəcə kövrək, həssas bir adam olmayıb. Nə qədər qəribə görünsə də, deyim ki, o, bu kövrəkliyi, həssaslığı gizlətmək üçün üzünə sərt bir ifadə vermişdi. Rəsul Rza indi də yeri görünən əvəzəndirməz bir Şəxsiyyətdir!.." (22, s. 99).

F.Qoca ötən yüzilliyin ədəbi-bədii dərsləri kontekstində də R.Rzanın yenilməzliyini əminliklə vurğulayır: "Mənim fikrimcə, XX əsr Azərbaycan poeziyasının tarixində ən aparıcı əsr kimi xatırlanacaq. XXI əsrə sizin dediyiniz mənada çox şair və şeir gəlib çıxacaq. Əlbəttə, ola bilsin, ortabab bir şairin hər hansı bir şeiri də gələn əsrə gedib çıxacaq, bu da mümkündür. Təbii ki, M.Ə.Sabir, S.Vurğun, R.Rza, M.Müşfiq, Ə.Kərim kimi şairlərimiz XXI əsrdə daha tez-tez xatırlanacaqlar, amma bu o demək deyil ki, digər şairlərimizdən heç nə qalmayacaq. Məsələyə belə yanaşsaq, səhv edərək. Həsənoğlunu yada salaq, onun cəmi iki şeiri bizə gəlib çatıb, amma yaşayır". (22, s. 110)

F.Qocanın öz ədəbi nəslinin və Rəsul Rzanın yaradıcılığına yanaşması da yaddaqalan və özünəməxsusdur. Tənqidçinin ədəbi nəsillər arasındakı sələf-xələf münasibətlərinə, ümumən, ədəbi hamilik məsələsinə necə baxarsınız, sualına da o, əsaslı cavab verir: "Bizim nəsil ədəbiyyata gələndə R.Rza, O.Sarıvəlli, M.Rahim kimi sənətkarlar vardı. Onların hər biri öz zövqünə, ədəbi mövqeyinə uyğun cavanlarla ünsiyyət tapırdılar. Ə.Kərim, İ.İsmayilzadə, F.Sadiq, Ə.Salahzadə, mən özüm R.Rzanın ədəbi qayğısını, hamiliyini hiss etmişik... Sizi inandırım ki, 60-cı illərdə heç bir cavan şair həmin sənətkarların diqqətindən kənar qalmayıb". (22, s. 111-112).

Ümumən, F.Qocanın 60-cı illərin poetik prosesi haqqındakı bir sıra mülahizə və müşahidələri tamamilə özünəməxsusluğu və təzəliyi ilə seçilir. Hətta o dövrü araşdıran bir sıra tanınmış tənqidçilərimiz də bu məsələlərə və incəliklərə F.Qoca qədər həssas və dəqiq yanaşa bilməmişdir. Aşağıdakı estetik düşüncələr professional tənqid və ədəbiyyatşünaslığın bütün zamanlarda görkəmli şair və yazıçıların canlı təəssüratlarına, bilavasitə ədəbi prosesin özündən doğulan düşüncələrə möhtac olduğunu bir daha vurğulayır: "Bəri başdan deyim ki, mən öz ədəbi nəslimə minnətdaram. Təbii ki, onların

içerisində istedadlısı da, istedadsızı da, qorxağı da, cəsuru da, bacarıqlısı da, bacarıqsızı da olub. Onların arasında ölən, dünyadan vaxtsız köçən də var, vaxtında ölməyib indiyəcən yaşayanı da... Yaradıcılığın, yaşından qabağa gedən də var; yerində sayanı, yaxud şeirdən tamam əl çəkəni də. Ömürdü, taledi bu. Onların varlığı mənim özümü dərk eləməyimə kömək edib. Hər kəs öz ömrünü yaşayıb. Şəxsiyyət yaradıcılığın güzgüsüdür və hər bir şəxsiyyət öz ruhunun portretini yaradır. Əgər bu şəxsiyyət yoxdursa, yaradıcılıq da yoxdur və olmayacaq. Şəxsiyyətdə itən, əriyən, yoxa çıxan nə varsa, inanın, şeirdə də itəcək, əriyəcək, yox olacaq. Hər hansı şairin yaradıcılığına qiymət verəndə də birinci onun şəxsiyyətindən başlamaq lazımdır". (22, s. 111).

F.Qocanın yuxarıdakı fəlsəfi-bədii düşüncələri onun bilavasitə estetik mövqeyinin ifadəsidir. O, bu mövqeyində ardıcıl və israrlıdır. R.Rzanın yaradıcılığına da, öz yaşdılarının poetik və mənəvi fəaliyyətinə də F.Qoca məhz bu estetik mövqedən yanaşır. Bu məsələ də, etiraf etməliyə ki, ədəbiyyatşünaslığımızda yetərinə öyrənilməyib. Şəxsiyyət və yaradıcılığın vəhdəti, sənətkar və zamanın bir-birinə qarşılıqlı təsiri məsələsi hər bir yazıçı və şair misalında araşdırıla bilər. Müəllif məhz buna görə öz münasibətini əminliklə ifadə edir, çünki bu mülahizələr bilavasitə ədəbi təcrübəyə söykənir: "Mənim mənsub olduğum ədəbi nəsil də bu mənada iki qismə ayrıla bilər: birinciləri Zaman istədiyi kimi əyib büküb, ikincilər isə Zamanla müxalifətdə, didişmədə olub, çox çətin güzəştə gediblər. Ola bilsin ki, bu ikincilər içində az istedadlısı da var, amma fakt budur ki, Zaman onlara təsir edə bilmədi. Ancaq bu nəsil sözünü tam deyib qurtara bilməyib. R.Rza kimi böyük sənətkara 60-cı illərdə sanki "ikinci nəfəs" gəlmişdi. Bu mənada "altmışıncılar" nəslinin, ya onun ayrı-ayrı nümayəndələrinin "ikinci nəfəs"inə ehtimal çoxdur" (22, s. 111).

F.Qocanın ustad R.Rza dərsləri və ənənələri haqqındakı dərin mənalı mülahizələrini Anarın aşağıdakı düşüncələri davam etdirir: "Düzdü, sərbəst şeiri Mikayıl Rəfilini də yazıb, Nazim Hikmətin də sərbəst şeirlərdən ibarət ilk kitabı Bakıda nəşr olunub və Nazim Hikmətlə başlayıb sərbəst şeir Azərbaycanda. Yeni onun təsiri ilə başlayıb. Halbuki 20-ci illərdə atam onunla tanış olmamışdı hələ. Nazimin təsiri ilə o vaxt Səməd Vurğun da sərbəst şeirlər yazıb, Süleyman Rüstəm də, Müşfiq də, Rəfil də. Bir az sonra Rəsul Rza da yazdı. Amma, gəlin onların hamısının sonrakı yaradıcılığına nəzər salaq. Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Mikayıl Müşfiq şah əsərlərini heca ilə, bəzən də əruzla (xüsusilə S.Rüstəm) yaratmağa başladılar. Nazim Hikmətin şeirlərindən iyirmi il xəbərimiz olmadı, Rəfilini şeirdən didərgin saldılar. İllər boyu, Azərbaycanda sərbəst şeiri tək Rəsul Rza davam etdirdi. Yeni ədəbi nəsil şairləri sərbəst vəznə yazmağa başlayana qədər Rəsul Rza bu vəzni təkbaşına yaşatdı. Bu şairlər nəslinin yetişməsində də Rəsul Rzanın getdiyi yolun əhəmiyyətini danmaq insafsızlıq olardı. Bunu atam olduğu üçün demirəm. Həqiqətdi, ona görə deyirəm..." (24).

V

R.Rza altmışıncıların ən çox sevdiyi ədəbi şəxsiyyətlərdən və obrazlardan biridir. Bu cəhətdən onu Mirzə Cəlil, M.Ə.Sabir, M.Hadi, C.Cabbarlı, M.Müşfiq və S.Vurğunla müqayisə etmək olar. Altmışıncıların hər biri XX yüzilin bu dahi sənətkarlarına şeir həsr edib. R.Rza haqqında da şeirlər çoxdur. Onun haqqında ilk şeiri Ə.Kərim yazıb. R.Rza haqqında B.Vahabzadənin şeiri də gözəl və mənalıdır. M.Arazın (1), Ə.Kərimin (2), X.R.Ulutürkün (19), H.Kürdoğlunun (3) R.Rza haqqında şeirləri çoxdan poeziya tariximizin incilərinə çevrilib. F.Sadiq, Ə.Salahzadə, V.Səmədoğlu, İ.İsmayilzadə, Ç.Əlioğlu və başqalarının R.Rza haqqındakı şeirləri də ədəbiyyat tariximizin qiymətli faktlarından sayılır.

R.Rza mövzusu F.Qocanın da yaradıcılığında mühüm yer tutur. O, XX yüzil poeziyamızın klassiki haqqında bir neçə şeir və poema yazıb. Onun "Salam, Rəsul Rza" şeiri öz estetik məzmununa və fəlsəfi fikir tutumuna görə bu mövzudakı başqa bədii nümunələrdən fərqlənir. Müəllif bu şeirdə şair şəxsiyyətinin və qəlbinin canlı, görümlü obrazını yarada bilmişdir:

**Salam, Rəsul Rza!
Yenə də özümlə söhbətim səndən düşdü,
Salam, şair,
bilirəm, şair ömrü uzun işdi.**

Çünki şair ömrünün və taleyinin bütün arzuları, sirləri bilavasitə onun qəlbində yuva qurub. Şair dünyaya öz qəlbinin gözü ilə baxır və dünya bütün gözəlliyi və faciələri ilə şair qəlbində əks edir:

**Həmişə ürəyin ovcunda,
ürəyinə yağır
qar, yağış,
söz, baxış,
tərif, tənə.
Gələn salamsız, kəlamsız
birbaşa daxil olur ürəyinə,
Papaqlı, ayaqqabılı, paltolu,
Gedən ürəyindən gedir..**

Yuxarıdakı misra və ifadələr, qısa deyimlər şairin və şairliyin mahiyyətini dəqiq əks etdirir. Müəllifin də məqsədi məhz budur: şeirin yaranma prosesini, şairin dünya ilə təmasını, həyatın və gerçəkiyin şair qəlbine daxil olma tərzini əyani şəkildə göstərmək. Müəllif yuxarıdakı təsvir və müşahidələrlə kifayətlənmir, daha canlı və əyani cizgilər, detallar, poetik təfərrüatlar axtarır və tapır:

**Şair ürəyi el yoludur,
el yolu,
Həmişə yüklü, dolu.
Nə qədər illər,
Nə qədər dostlar
gedib bu yolla...**

Sonrakı misralarda şair şəxsiyyətinin başqa xüsusiyyət və keyfiyyətləri vurğulanır. Müəllif şairin fəaliyyətində və yaradıcılığında ictimai, milli və ümumbəşəri cəhətləri qabardır. Böyük poeziya bu cür mənəvi-estetik keyfiyyətlərdən uzaq ola bilməz. Əslində aşağıdakı sətirlərdə əks edən bədii-mənəvi təhlillər şeiriyyətin və şairliyin mahiyyətini təyin edən poetik tərif kimi qavranıla və qəbul edilə bilər:

**Yadımdan çıxır öz dərdin-sərin,
Həmişə təzyiq altındadır
zamanın barometri - əsəblərin.
Baxıram üzünə, kefin xarabsa,
deməli, bədbəxtlik üz verib
hansı ölkəyə, harasa.
Kiminsə taleyi tapdalanıb.
Hansı xalqınsa
azadlığı talanıb.**

Mən necə şair olmalıyam? Mənim əsl sənətkar olmağıma nələr maneəçilik törədə bilər? Xalqa sədaqət, keçmişə sədaqət, bugünə və gələcəyə münasibət necə olmalıdır? Əsl şair kimdir və onun əsas borcu nədən ibarətdir? Bu cür suallara cavablar cavab axtarırdılar. Gənc yazarlar qətl edilmiş sənətkarların da, dövlətin sınavı məmuruna çevrilmiş ədəbiyyat əhlinin də taleyini görüb dəhşətə gəlirdilər. Altmışincılar şair ləyaqəti ilə yaşamaq və

yaratmağı, ömürlərinin sonuna kimi əsl sənətkar olaraq qalması çox istəyirdilər:

***Dünyada nələr olur, nələr.
Sənin gözlərində ağlayır, gülür
ağlayan, gülən nəğmələr.
Yenə də özümle söhbətim səndən düşdü.
Salam, Rəsul Rza,
Bilirəm, şair ömrü uzun işdi.***

Altmışınçılar R.Rzanı bir də ona görə çox sevirdilər ki, yeni şeir yolunda ustad onlarla yanaşı addımlayırdı. Ədəbiyyatşünas alim V.Yusifli haqqı olaraq yazdı: "...Rəsul Rza kimi böyük sənətkar 60-cı illərdə bir şair kimi... yenidən doğuldu. 50-ci illərdə insana, onun şəxsiyyətinə, mənəvi dünyasına böyük maraq göstərən şair... 60-cı illərdən başlayaraq poeziyanın yeni bir tendensiyasını yaradır, cavan şairlərin bir çoxu... bu tendensiya ətrafında birləşirlər". (21, s. 132-133). Mübariz gənclik milli poetik amal uğrunda döyüşlərdə iradəni və mübarizə əzmini yenilməz R.Rzadan mənimsəyir və ruhanlırdılar:

***Dedilər: Vəzni pozdu.
O bir şeir də yazdı.
Dedilər: Şeirinin bəzəyi azdı.
O bir şeir də yazdı.
Dedilər: Dayazdı.
O bir şeir də yazdı.
Dedilər: biz anlayırıq,
Amma xalq üçün anlaşılmazdı.
O bir şeir də yazdı.***

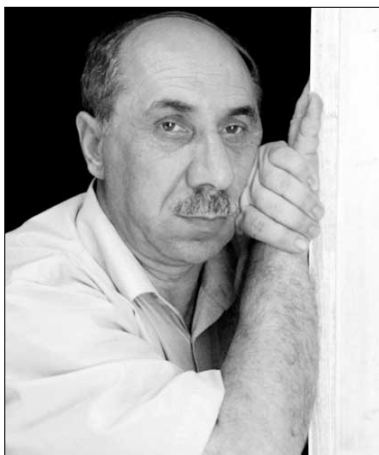
Ədəbiyyata hər təzə gələn qələm sahibi milli zövq və dəb sınaqlarından keçərək, etiraf olunmanın ağır əzablarına dözməli olur. R.Rza, N.Hikmət, M.Şeyxzadə kimi orijinal şeir məktəbləri yaratmış şairlər isə təzyiq və tələblərə bir neçə dəfə çox sinə gərməli olmuşlar. Sərbəst şeir poetikasına və ümumən, modern şeir yoluna maraq göstərən altmışınçılar da xeyli müddət, xüsusən, gənclik çağlarında ədəbi və siyasi qadağaların mənəşəsində sıxılmışlar. F.Qoca ustad R. Rzanın poetik tale dramını təsvir edərkən özünün və qələm yoldaşlarının qismətinə də müəyyən dərəcədə işarələr edir:

***Yazdı, yazdı, yazdı,
Amma öz aramızdı,
O vaxt sözü müzə baxsaydı
İndi Rəsul Rza olmazdı.***

Ümumən, R.Rza və F.Qoca poeziyasındaki tipoloji motivlərin və yaradıcılıq əlaqələrinin müqayisəli aspektdə nəzərdən keçirilməsi ötən yüzildəki poetik inkişaf və tərəqqinin mərhələlərini təyin etməyə imkan verir. Bu nəzəri-estetik problemi Rəsul Rza və Əli Kərim, yaxud Rəsul Rza və Vaqif Səmədoğlu və başqa yönərdə öyrənmək mümkündür. Bir həqiqəti əminliklə söyləmək olar: Rəsul Rza poeziyası təkcə XX əsr poeziyasının sirlərini və özünəməxsus estetik keyfiyyətlərini deyil, həm də XXI yüzilin poetik inkişaf yollarını və perspektivlərini müəyyənləşdirmək üçün gərəkli olan və illər, on illər keçdikcə köhnəlməyən əbədiyaşar bir estetik meyardır.

◆ P o e z i y a

Əbülfət MƏDƏTOĞLU

37 DAMLA

* * *

bizə açılan qapı
daşdı, dəmirdi, bala,
düyüb yeddi rəng sapı -
ömrü gəmirdi, bala -
bu həyat...

bizə yandırılan şam
küləklərə əyildi
başımız üstdəki dam
göy idi, ev deyildi -
heyhat...

bizə süzülən şərbət
göz yaşımış, sən demə
sevgi deyilən sərvət -
haqdan paydı, qəm yemə!

bizə nələr yazılıb
biz nələri öyrəndik
sevgimizə qısılib
həm güldük, həm
kövrəldik...
bu da oldu nəqarat...

* * *

bu da dekabrın sonuncu günü
bu da yeni ilin ilk saatları
sənli günlərimi ayrılan ildə
uzada biləydim bir saat barı.

bu da ki, çevrilən sonuncu vərəq
oldu bu təqvim də artıq yararsız
bir il də ayrılıb gedir bizlərdən
talehlə barışıb sözsüz, qərarlısız

bu da köhnə ilə vida düzəni
bu da yeni ilə "xoş gəldin!" anı
gedənin ömrümdə qaldı izləri
gələnin hələ ki, bilinmir halı

* * *

adam dolu şəhərdə
gəzirəm, görən olmur
bir şəhərlik adamdən -
bezirəm, görən olmur.

ayırıb lal-karını
havalanmış harını
yüz yerdən damarımı -
kəsirəm, görən olmur.

qəm sevincə calaşdı
gözüm gözdən qamaşdı
canım quru qamışdı -
əsirəm, görən olmur.

bəxtim bir oyun qurub
milyondan qəpik umub -
baxıram, gendə durub -
küsürəm görən olmur.

* * *

bu açılan səhərə,
dan yerinə tut məni...
gözümdə gün doğmasa -
onda sən unut məni.

bu sevgiyə pərvanə
ya da ki, say şam məni
gündüz gözlərimi gör,
gecə sayrısan məni.

bu ömürə ruh, nəfəs
can söyləyən dil, dodaq -

say məni, sınısın qəfəs
qalanları unudaq!

* * *

bir yarpaq qopub düşdü
yazdığım şeirin üstə...
yarımçıq ömür gördüm -
kədər dolu bu səsdə!

budaqlara boylandım
sıx yarpaqlar yamyaşıl
günəşə bələndikcə -
az qala göz qamaşır...

təbiət möcüzəsi
yoxsa yarpaq bəxtidi
ayrıldığı budaq yox
şeirim onun taxtıdı!..

* * *

baxıram gözlərimdə
dünya boş və ötəri...
əzablara dəyərmə -
bu boşluqdan ötəri...

haqqım ayaq altında
sözüm duyulmayan meh...
göz yaşım həyatında -
kiprik ucundakı şəh!

savaşım Dən Kixotluq
iradəm əriyən buz...
bu məntiqlə anbaan -
yaraya səpirsən duz!..

amma boşluq içində
ışığı görmək gücüm var
bir gün mənim üçün də.
bağlı qapı açılar...

* * *

budaqdan bir yarpaq üz
uçurt, olsun kəpənək
uçuşu izləyən an -
bizi unutsun fələk...

ayrılaq yerdən, göydən
ruhumuz olsun dən-dən
gəzib, dolaşib, heydən -
düşəndə dönüb gələk!

şeh üstə yanan nur tək
 könül oxşayan Şur tək
 Xan Araz, dəli Kür tək -
 Qovuşub, deyib-gülək!..

* * *

Baş verənlər göz qırpımı
 Sırasın tuta bilmirəm
 Boğuluram əsəbimdən
 Hikkəmi uda bilmirəm.

Qatarı dumana düşən,
 Durnanın səsi haraydı.
 Ürəyim ağrıdan şişən -
 Qırx otaqlı bir saraydı.

Özümə təsəlli üçün
 İçimdə xəyal qururam.
 Adamıyam mən bu köçün-
 Hamıdan öndə dururam.

Baxıb halıma acıma
 Hər kəs öz yükünü çəkir
 Dindir, qoy danışsın hərdən-
 Başım üstündəki şəkil!..

* * *

Çin yuxular gözəldi
 Yuxum çin olmur daha
 Gözümdə göz közərdi -
 Boylandıqca sabaha...

Əlim göyə açıldı
 Dilim dupduru suya
 Bir qəm mənə acıdı
 Üzümü yuya, yuya...

Yerlə göy arasında
 Üsyan etdim qəhərə...
 Dözümümlə çıxardım -
 Ürəyimi səhərə...

* * *

Əsalı arzuların
 Barıdı neçə arzum...
 Qocaldı göz görəti-
 Qarıdı neçə arzum...

Gündoğana üz tutan
Günbatana qayıdır...
Doğulan arzular da -
Ölənlerin tayıdır...

Ümid imkan arayır
İmkan ümiddən qaçır...
Bir əlim vağanyır-
Bir əlim çiçək açır...

Təzad günün siması
Baxıb, ötüb gedirəm...
Nə qalıb ki, sınaşı -
Boşluq! - təsvir edirəm!..

* * *

Gözlərini gəzə-gəzə
Bələyirəm günü aha...
Gözlərimə zülm eləmə-
Batırma məni günaha...

Bir axtarış guşəsində
Bir ürəyin şüşəsində...
Oxu, yazar köşəsində-
Gedib, qayıtmayıb daha...

Bir ağ yuxunun içində
Yuyunum bir az içim də!
Ölən günümün üçündə -
Məni sən səslə sabaha.

* * *

Deyirsən gözlərimi
Səninçün qoruyuram...
Gözünün önündəyəm -
Görmürsən, quruyuram?..

Danışdığım yuxunu
Bildiyim tək yozuram...
Mən anlaqlı şəkildə-
Qaydaları pozuram...

Könlüm açar kimidi
Qapılarımsa açıq...
Səni dözümlü kiritdi-
Məni verdiyin açıq...

DAN ÜZÜ

Unudub özünü - yarı yuxulu
Yaxası açılıb - bilmir dan üzü...
Təbəssüm paylayıb - çiçək qoxulu-
Boylanır sakitcə - dinmir dan üzü!

Bir ümid közərir gələcəyində
Çiçək qönçəsində, gül ləçəyində...
Hamıya sonuncu güləcəyin də -
Bilir, bəribaşdan gülmür dan üzü!

Gözümü ovlayır, fikrimi çəkir
Könlümü şumlayır - min dilək əkir...
Quruyur ormanda bir şəhli ləpir -
Amma kirpiyimi silmir dan üzü!

* * *

Yer üzü sıxır adamı
Büdrədib yıxır adamı...
Adamdan çıxır adamı -
Gedək göy üzünə tərəf...

Yer üzü əsəb meydanı
Bəsləyir dəli şeytanı...
Poza bilmədik qaydanı -
Gedək göy üzünə tərəf...

Yer üzü görüş yeridi
Çəməndi, örüş yeridi...
Özünə dönüş yeridi-
Gedək göy üzünə tərəf.

Dərd gəlir əli baltalı
Budandır ömür ağacım...
Sapı özündən kəsilib-
Utanır ömür ağacım.

Yağışlar yarasın yuyur
Küləklər ağrısın duyur...
Bilinmir, ölüb ya uyur-
Oddandır ömür ağacım.

Görür gələn də, gedən də
Ruh dinclik tapmır bədəndə...
Dərdlər nümayiş edəndə -
Daddandır ömür ağacım...

Gülşən LƏTİFXAN

KABUS

◆ *povest-pritça*

İlyas baba yamaqları da deşilib-yırtılmış yatacağından qalxdı. Ani hərəkət onun qol-qabırğasını sızıldatmadı, çünki onu qocaldan illərə baxmayaraq, İlyas baba yaşına görə canısulu və qıvrıqdı. Bu sabah da yuxudan oyanmasına şükür eləyib-dilinə dua-səna gətirib, cəmi düşərgənin insanlarına yarayan, ağaca bərkidilmiş, lüləyindən su sızan əlüzyuyana sarı yönəldi.

«Bismillahi-Rəhmani-İrrəhim...» - qoca soyuq suyu ovucuna doldurub üzünə vurmağa başladı...

Düşərgə hələ yuxuda olsa da, dan yeri çoxdan qızarmışdı. Üfüqdə anbaan boy verən yay günəşinin şəfəqləri qocanın xoş simasına - iri, açıq alına, qartal burnuna və müdrik, tünd qonur gözlərinə düşürdü. Gur, bəyaz saqqalı, Günəşdən qaralıb mis rəngi almış üzü, simasına elə sehirləyən bir ifadə verirdi ki, onu xalq dastanının tanınmış qəhrəmanı Dədə Qorquda bənzədirdi.

Əl-üzünü yuyandan, dəstəmaz alandan sonra qoca namaz qıldı: «İlahi, ey yeri-göyü yaradan, bu canımı sənə qurban deyirəm, mənə sənə pənah gətirən xalqımı qurtar bu əzablardan!»

Qoca artıq uzun illər idi ki, beləcə aman diləyirdi, amma bugünkü yalvarışında aşkar sezilən nisgil duyulurdu. Sayılıb-seçilən ağsaqqalın dincliyini pozan nə idi, hansı hadisə onun heydən düşmüş üreyinə əzab verirdi? Nədən belə erkən oyanmışdı?

Məsələ ondadır ki, İlyas baba yuxu görmüşdü. Ağsaqqal - düşərgədə onu belə çağırırdılar, - yuxuda mərhum atası Ağa müəllimlə üz-üzə gəlmişdi, atası dərhal ondan üz döndərsə də, sonra çönüb demişdi: «Sənin də axirətin yaxınlaşır, mənə oğlum. Amma öz oğlanlarının məzarını axtarmamınsansa, hansı üzlə bizim yanımıza gələcəksən?» Sonra isə Ağa müəllim qeyb oldu və İlyas dedənin qarşısında, ağ saçlı, ağ saqqallı, uzun ağ libaslı, parlaq işıq saçan azman bir insan dayandı. O, bir kəlmə belə danışmadan qumun üstündə şırım açdı, sonra bu sırımı eyni uzunluqda bir şırım caladı və bu qayda ilə qumun üstündə üçüncü, dördüncü şırımları da açıb birinci şırımı birləşdirdi. İlyas dedə nəfəsini içinə gərərək saydı: dörd ağ libaslı adama çevrilən o şırımlar artıq-əskik hərəkət eləmədilər, ona baş

əydilər. İlyas dədə ovsunlanmış kimi qumun üstündəki şırımlara baxırdı. Dördbucaq-kvadrat alınmışdı. Nur saçan gecə qonağı bir kəlmə belə danışmadan, dörd şırımı qumun üstündə açdı və yenə onları birləşdirdi. İlyas dədə isə saymağına davam elədi: bir, iki, üç, dörd... Və beləcə dördə qədər sayanda, ağ saçlı, ədalı qoca qeyb oldu və qumun üstündə idealcasına çəkilmiş iki kvadrat qaldı...

Soyuq tər içində ayılan İlyas baba bu dəhşətli yuxunun həyəcanından tiritir titrəyirdi. Qaçqın kimi yaşadığı bu ötən iyirmi il ərzində bir dəfə də olsun atası yuxusuna girməmişdi... O, nə qədər də üzgün idi. Elə bil hər şeyi bilirdi... Bilirdi ki, İlyas dədə müharibədə hər iki oğlunu itirib...

Səmavi insanın çəkdiyi bu kvadratlar ağsaqqala rahatlıq vermirdi. Axı, bunu necə anlayasan? Doğrudanmı bu, xaliqin bir eyhamıdı? Axı, hələ heç vaxt göylərdən onu nəsə bir addım atmağa sövq edən belə sehirlir bir işarət almamışdı... Axı, bu kvadratlar nə deməkdi? Bəlkə, bu, yer üzünün rəmzidi? Ya da dörd fəsilə işarədi? Ya da dörd ünsürdü: torpaq, hava, od və su? Bəlkə, küləklərin səmtini bildirir? Dörd cənnət çayını da yada salmaq olar... Bəlkə, qırx dörd nəzərdə tutulur? Qoca bütün bu müəmmalardan baş açə bilmirdi.

* * *

İlyas kişi Dağlıq Qarabağ qaçqını idi. Bu köklü şuşalı müharibə başlanana qədər Şuşada sanatoriya direktoru işləyirdi. Mehriban və bu şəhərdə seçilib-sayılan bir ailənin hər yerdə ehtiramla qarşılanan başçısının o zaman altmış yaşı tamam olmuşdu. Artıq çoxdan ailə qurmuş oğlanlarının ticarət aləmində işləri çiçəklənirdi. Nəvələri gözlərinin işığı, fərəh mənbəyi idi, rəhmətlik həyat yoldaşı Sarabəyim xanım isə, altmış yaşını haqlamasına baxmayaraq, hələ də şəhərin ən yaxşı mamaçası kimi tanınırdı, rəy yaranmışdı ki, növbəti şuşalının doğulmasını onsuz təsəvvür etmək olmaz.

Ermənilərin yenidənqurma dalğasında növbəti Qarabağ iddiasına başlaması, Dağlıq Qarabağın qonaqpərvər sahiblərini əzəli torpaqlarında sıxışdırmağa cəhd etməsi, bu münaqişədə günahsız insanların qurban getməsi İlyas kişinin firavan həyatına son qoydu. Dəhşətli bir yuxuya bənzəyən hadisələr baş verdi. Həmişə mehriban yaşamış qonşular düşməne çevrildilər, işıqlı arzularla, ümidlərlə dolu sakit həyat ümitsizlik burulğanında qeybə çəkildi, Qarabağın əzəli sakinlərinə yeni adlar verildi: «qaçqın», «köçkün», «didərgin» və s.

«Necə də müdhiş sözlərdir!» - İlyas baba yana-yana fikirləşir və yanaqlarını isladan göz yaşlarını silirdi. Və o, iyirmi il qabaq doğma yurdlarından qovulan eloğluları kimi, onların statusunu müəyyən dairələrdə təmin etmiş bu iyirənc adlarla barışa bilmirdi. İlk illər o, dumanlı şəkildə olsa da, ümid bəsləyirdi ki, ermənilərin Azərbaycana qarşı ərazi iddiası ilə başladıkları bu münaqişə çözülcək, ya da insan ağılı qalib gələcək. Ancaq hər bəlovu körükləndi və çox keçmədi ki, bir həqiqət aydın oldu: bu, müharibənin «elan olunmayan» adlandırılması idi. Daha nəyi elan edəsən? Onsuz da hər şey aydıdı: Ermənistan tarixin istintaqından çəkinmədən Azərbaycanın ərazisinin iyirmi faizini işğal eləyib. «XXI yüzillikdə təcavüzkar kimi tanınmaqdan həya etmərsənsə - bu, özünə qarşı hökmə imza atmaqdır; naxoş millət olduğunu boynuna almaqdır» - deyə qonşusu Tariyel müəllim yana-yana dedi: «Doğrudanmı bizim qonşulara aydın deyil

ki, öz hərbi uğurları ilə nə qədər şeşələnsələr də, təcavüzkar damğası ilə həmişə məhkumdular?!».

Tariyel müəllim gördüklərinə inanmaq istəmədiyindən Şuşanı axırıncı tərək eləmişdi: o, heç cür ağına sığışdırı bilmirdi ki, köhnə dostları və qonşuları, azərbaycanlıları öz yurd-yuvalarından qovmaq qərarına gəliblər.

O fikirləşirdi ki, əgər erməni lobbisinin köməyi olmasaydı, bu ermənilər uzun illər öz iddialarına və ambisiyalarına zəmin hazırlasalar da, belə bir addım atmağa cürət etməzdilər. Dişindən dırnağına kimi silahlandırılmış ermənilər həqiqətdən başqa heç bir silahı olmayan Azərbaycan xalqına qarşı daha nələr qaldı törətməsinlər?! Bütün bunlara alışmaq çətindi: həmişə etibar etdiyən insanlar cəllada çevrilib öz qonşularının, dostlarının üstünə gəlsə, bunu necə dərk edəsən? Azərbaycanlılar erməni nifrətinin - kininin, küdurətinin səbəbini anlaya bilməsələr də, bir amili qəbul etmək zorunda idilər: ermənilər - düşməndirlər. Millətçilik virusuna yoluxmuş amansız və qəddar düşmən! Düşünən baş bunu dərk etməsə də, bu gerçəkliliklə barışmaq lazımdı: dünənəcən qonşuluq etdiyən insanlar bu dərəcədə necə qəddarlaşa bilərlər? Hərdən ürəyindən keçir ki, heç olmasa bircə dəfə mehriban qonşularının gözlərinə baxa! Doğrudanmı, onlar həya eləyib başlarını aşağı salmazlar? Doğrudanmı onlar rəhmətlik Sarabəyimin öz əlləri ilə bişirdiyi mürəbbələri yeyəndə, onun evindəki xalçanın üstündə gəzəndə vicdan əzabı çəkmirlər? Arvadını xatırlaması İlyas babaya göz yaşları gətirdi. Bu qaçqın düşərgəsində məskunlaşmış insanların doğmaları - əzizləri dəfn edilmiş və tez bir zamanda böyümüş səhərdən - qəbiristanlıqdan yavaş-yavaş aralandı.

“Allah rəhmət eləsin... Bu alçaq qəsbkarlar nəyə ümid bəsləyirlər? Doğrudanmı xoşbəxtidilər?” - qoca öz-özünə sual verdi və ürək ağrısı ilə həmkəndlilərinin hələ torpağı soyumamış, sadə məzarlarına göz gəzdirdi və ürəyində, başqasının fəlakəti üzərində öz səadətini qura bilməzsən! Özgə evində, özə torpağında gələcək qurulmaz... - dedi.

Rəhmətlik Sarabəyimin məzarı önündə yerə çökdü: arvadı oğlanlarının ölümü ilə barışa bilmədi. Son anına kimi onları gözləyirdi və güman eləyirdi ki, onlar mütləq qayıdacaqlar! Onun igidləri... Ümid və fərəh yeri. Ekiztayı idilər. Sarabəyim onları dünyaya gətirəndə rəhmətlik atası yeddi qurban kəsib camaata paylamışdı. Şuşada adət-ənənəyə hörmət-izzətlə yanaşan bütün cavan ailələr kimi, onlar da körpələrə ad verməyi Ağca kişiye həvalə etmişdilər və ailə başçısı demişdi: «Mən onlara əsil kişi adı verirəm ki, igid kimi böyüsünlər, nəslin şərəfini qorusunlar; böyüyün adı Aslan olsun, kiçiyin - Cavanşir».

Böyük kiçiyin arasında cəmi yeddi dəqiqə fərq olsa da, onları böyüyə hörmət ruhunda böyüdükdülər və həmişə nəzarət edirdilər ki, Aslandan cəmi yeddi dəqiqə gec doğulan Cavanşir kiçik qardaş olduğunu bilsin...

Qocanın gözləri doldu. Mərhum atası ağına gətirə bilərdimi ki, onun nəvələri yalnız bir ailənin, bir nəslin yox, bütün xalqın şərəfini qorumaqla ad-san qazanacaqlar? Axı o, o dünyada da onlara görə nigarandı, məsələnin kökünə varılmasını istəyir. Əgər, atası övladlarını itirən bir valideyn kimi onun nələr çəkdiyini bilsəydi! Əgər onun səhərlər yuxudan ayılında və müsibətlərin yuxu yox, gerçək olduğunu anlayanda nələr çəkdiyini atası duysaydı! Şübhəsiz, belə yaşamaqdansa ölüm onun üçün səadət ola bilərdi: amma... amma nəvələrinə - Kamiləyə, Əsliyə görə məsuliyyət onun çiyinə düşmüşdü...

* * *

...Günlərin bir günü əkizlər evlənmək istədiklərini bəyan eləyəndə, kimsə təəccüblənmədi: onların cəhdləri uzun illər ərzində müvazi olmuşdu; on il bir partada oturmuşdular, eyni gündə eyni ticarət texnikumuna qəbul olunmuşdular və ikisi də bu tədris ocağını «Qırmızı diplom»la bitirəndən sonra Şuşada ağac emalı sənayesi məmulatlarının satışı üzrə kiçik müəssisənin əsasını qoymuşdular. Qardaşların işi yağ kimi gedirdi, tərəf müqabillərinə qarşı səmimi və dəqiq idilər, ünsiyyətdə olduqları insanlar son dərəcə oxşarlıqlarını görəndə heyrətə gəlirdilər: onlar iki damla su kimi bir-birinə bənzəyirdilər, bu öz yerində, həm də eyni cür geyinirdilər. Bir çoxları onların arasında fərq görə bilməsələr də, ata-anaları üçün onlar tamamilə fərqli xüsusiyyətlərə malik uşaqlar idilər. Yəqin elə bu səbəbdən də hər kəs özünə uyğun sevgili tapdı: həmişə, hər yerdə coşğunluğu ilə diqqət çəkən Aslan bəstə boylu, mülayim Kamiləni sevdi, ehtiyatlı, tədbirli kiçik qardaş Cavanşiri isə gözəl Əslinin cəsarətli, ehtiraslı baxışları əsir elədi.

Bütün Şuşa onların eyni gündə çalınan toyuna valeh olmuşdu. Qardaşların istəyi ilə Cıdır düzünə xalçalar döşəmişdilər, çeşidli nemətlərlə dolu süfrələr açmışdılar, xalçaların üstünə atılmış mütəkkələr qonaqların rahatca dirsəklənməsi üçündü. Qonaqlar armudu stəkanlarda kəklikotu çayı içir və əkizlərin anasının bişirdiyi təamlardan dadırdılar. Qardaşlar ağ atların belində nişanlıları ilə birlikdə peyda olanda isə toy şənliyi ağlagəlməz bir vüsət aldı. Bu, həqiqətən heyrətləndirici görüntü idi: bir almanın iki üzünü kimi bir-birinə bənzəyən, ikisi də çərkəzi libas geyinmiş, milli paltarlı, kəlağayı örtmüş, bir-birindən məlahətli qızları sinələrinə sıxmış igidlər elə bil, Cıdır düzünü yüz, iki yüz il əvvələ qaytarmışdılar. İgidlər əsil çaparlar kimi atların başını buraxanda və ayğırlar qaçmağa başlayanda təzə gəlinlərin ağ kəlağayılarını xəfif külək yellətməyə başladı...

İlyas kişi fikirləşirdi ki, daha onun həyatında bunca xoşbəxt bir gün olmayacaq, amma ağılına da gəlmirdi ki, nəvələrinin doğulması ilə onun evi nağıla, əfsanəyə dönəcək! Nahaq yerə demirlər ki, dövlətdə dəvə, övladda nəvə! O, ömrünün qızıl dövrünü yaşamağa başladı! Qardaşlar hərəsi ata ocağında bir imarət ucaltsalar da, öz evlərinə yığışsalar da, hər axşam ata evində toplaşır, gəlinlər gün ərzində öz mətbəxlərində nə bişirsələr də, axşam işdən sonra Sarabəyim ailəni öz biş-düşü ilə yedizdirirdi. Gəlinlər isə qayınanalarının ortaya çıxartdığı təamlardan dadandan sonra tələsik süfrədən qalxırdılar ki, çay dəmləsinlər. Şadyanalıq və məhəbbət bu xoşbəxt günlərdən qaynaqlanırdı. Artıq əkizlər hərəsi iki dəfə oğul atası olsalar da, Sarabəyim gəlinlərini dilə tuturdu ki, yenə doğsunlar: o, bir qız nəvəsi istəyirdi ki, onun adını yaşatsın... Ancaq elə bu zaman müharibə başladı və onların bütün səadəti karton evcik kimi sökülüb dağıldı...

* * *

Əvvəl-əvvəl inanmırdılar: doğrudanmı televizorda deyilənlər, qəzetlərdə yazılanlar həqiqətdir?! Bazarda, meydanda, çayxanada bütün söhbətlər eyni mövzuda idi: ermənilər Stepanakertdə separat oyunlara başlayıblar. Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılması üçün referendum keçirilməsini tələb edirlər ki, sonra da qonşu Ermənistanla birləşsindər. Bu alçaq niyyət şuşalıların qəzəblənib coşmasına səbəb oldu: erməniləri Qarabağa çar

Rusiyası köçürdü, Sovet hökuməti onların Qarabağdakı sayını bir qədər də artırdı, sonra da Xankəndini çevirib elədi Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin paytaxtı, adını da qoydu Stepanakert... Özü də guya bolşevikin, əslində isə ən qaniçən daşnakın şərəfinə, indi də deyirlər ki, bütün Qarabağı verək onlara - belə azğınlıq olar?

-Ax, məlunlar! Onlara barmağını versən, əlini kəsəcəklər, qolunu uzatsan, səni diri-diri udacaqlar! -Çörəkçi Məşədi Qəzənfər dedi, - biz isə onları özümüzə can-ciyər bilirdik.

-Əsil tülküdümlər! Tülkü!!! Gör bir nə istəyirlər: iqtisadi islahat. Guya etnik azlıq kimi onlara təcavüz olunur! Hansı təcavüzdən söhbət gedə bilər ki, yüz ildi onlar Qarabağda ağılıq eləyirlər? Azərbaycanda onlar qədər firavan yaşayan bölgə varmı? Bəyəm Azərbaycanın başqa rayonları onların Stepanakertindən, Mardakertindən artıq inkişaf edib? - Əczaçı Tahir kişi onun sözünə qüvvət verdi.

-Respublika rəhbərlərinə qarşı bu iqtisadi tələblərin heç bir əsası yoxdur, -Tariyel müəllim də yana-yana söhbətə qarışdı, - bu dəfə ermənilər Yenidənqurma ətrafında yaranmış qarışıqlıqdan yararlanmaq, əzəli Azərbaycan torpaqlarına yiyələnməyə can atırlar. Niyə istəməsinlər? Onlar dadamal öyrənilər. Birinci dəfə deyil axı onların torpaq iddiası?! Azərbaycan torpaqları hesabına öz ərazilərini artırmaları dəfələrlə olub, bu da növbəti cəhd!

-Bizə hələ bu da azdı! Biz gərək, bolşeviklər Azərbaycanın İrəvan xanlığında Ermənistan yaradanda, ermənilərə dövlətçilik bağışlayanda səsimizi qaldırardıq! Amma biz həmişə qorxmışıq ki, bizim haqqımızda yaxşı düşünməzlər: axı biz humanist, beynəlmiləl kimi tanınmaq istəyirik! Altmışıncı illərə qədər Azərbaycanı qorxaqlar idarə edirdilər: qorxaqlar, yaltaqlar, qazan dibi yalayanlar! - İlyas kişinin oğlu Aslan dedi.

Həmişə böyük-küçük yeri bilən, böyüklərin yanında heç zaman səsini qaldırmayan Aslan yaralı aslana dönmüşdü.

-Elə rəhbərlərimizin maymaqlığından da ermənilər bizə diş qıcadılar! Əgər Azərbaycanın kişi kimi bir başçısı olsaydı, onlar bizimlə ucadan danışa bilərdilər? Nə qədər üz vermək olar Rusiyaya? Bəyəm, onların nə üçün erməni mövqeyində dayanmasının səbəbi aydın deyil? Mikoyan rusların əlilə Azərbaycan xalqına fəlakət gətirdi, bizsə daima onun qulluğunda durduq!

-Çox əsib, coşma! - Bu söhbəti dinləyənlərə diqqətlə fikir verən və ümumiyyətlə ehtiyatlı tərpenən əkiztayı qardaşı dilləndi. - Bu söhbətlər heç bir yaranı sağaltmayacaq...

-Bu biabırçılığın kökünü qaşımaq lazımdı! Biz də ağızımıza su alsaq, bəs bunu kim deyəcək?

Köhnə partiya işçisi Qiyas kişi səsini qaldırdı:

-Buna kommunist partiyası cavabdehdi, - inamla dedi, - bu, bizim yox, Mərkəzin vəzifəsidir! Nə etmək gərək olduğunu Kremldə daha yaxşı bilirlər. Doğma partiyamız ədalətsizliyə yol verməz.

-Belə davam eləsə, bu günə min şükür edəcəyik,-Aslan dedi -əgər Heydər Əliyev bu partiyanın başında dursaydı, əlbəttə, ədalətsizlik, baş verməzdi, amma bu Qorbaçova bel bağlamaq olmaz. Onu Amerikaya getməkdən, kapitalistlərlə sövdələşməkdən başqa heç nə düşündürmür! Özü də acgöz Rayıçkası nə hava çalır, ona da oynayır! - deyə Aslan bir qədər də səsini qaldırdı, amma Cavanşir qoluna girib onu şər-xata yerindən uzaqlaşdırdı.

* * *

Bununla belə, tarixin çarxı fırlanmışdı, hadisələr o dərəcədə sürətlə inkişaf edirdi ki, hətta kommunist ideallarına inanan ən nikbin ovqatlı boşboğazlar belə, anlamağa başlayırdılar ki, onları çirkli və anlaşılmaz bir oyuna sürükləyiblər.

Hövsələdən çıxmış Aslan artıq açıq şəkildə, var səs ilə qışqırırdı: «Bütün dünya bilir ki, ermənilər Qafqaza gəlmə millətdilər, Rus imperiyası siyasətinin etnosiyasi maraqlarından yararlanaraq Azərbaycan torpaqları hesabına dövlət qurublar! Biz İslamı qəbul edənə qədər Azərbaycan ərazilərində, o cümlədən Qarabağda yaşamış Qafqaz albanları bizim əcdadlarımızdı - onların Qarabağ ərazisindəki abidələri-məbədləri bizim mədəniyyət örnəklərimizdir. Albanlar bizim - bizim əslimiz, kökümüzdür, biz həmişə bu torpaqda yaşamışıq, ona görə də burdan tapılan mədəniyyət nişanələri tamamilə bizə məxsusdur və ermənilərə heç bir dəxli yoxdur!»

Sözün bu yerində hörmətli tarixçi Heydər dayı Aslanın sözüne qüvvət verərək dedi: «Məlum məsələdir ki, Çar Rusiyasına da, Sovet Rusiyasına da əhalisinin böyük əksəriyyəti müsəlman olan Türkiyə, İran və Azərbaycanla sərhəddə xristian dövləti tipində bir bufer zonası lazım idi. Ruslar bu əraziyə erməniləri toxudular və bu da onunla sonlandı ki, 1920-1923-cü illərdə əzəli Azərbaycan torpaqlarında iki yeni siyasi erməni törəməsi meydana gətirildi. Bizim Zəngəzurda erməni Sovet Respublikası və Dağlıq Qarabağda Qarabağ Muxtar Vilayəti. Hansı xalqınsa inamını qazanan ermənilərin, fürsət düşən kimi, uyğun tarixi şəraitdə həmin xalqdan necə üz döndərmələri tarixin yaddaşındadır, tarix göstərib ki, belə məqamlarda ermənilər vəziyyətdən istifadə edərək, köhnə müttəfiqlərinə xəyanət ediblər və daha güclü dövlətlə him-cimə başlayıblar.

-Satqın çaqqallar!-deyə, həmişə özünü ehtiyatlı aparan Cavanşir də səsini qaldırdı. - Bəyəm onlar Qarabağda pis yaşayırdılar? Nəyə nail olacaqlar axı? Bakının özündə də ən yaxşı evlər, ən yaxşı vəzifələr onların əlində deyilmi? Daha nə lazımdı görəsən? Bəyəm biz hardasa onların maraqlarına toxunmuşuq? Mən biləni, Dağlıq Qarabağ - Azərbaycanın ən inkişaf etmiş bir bölgəsidir.

Qiyas müəllim:

-Amma, indi çox şükür ki, çar dövrü deyil, - dedi. - Sovet ittifaqında onların şəltəsi işləməz, əbədi onların cəhdləri.

Heydər dayı etirazını hikkə ilə bildirdi:

-Bura bax, əzizim, bu məsələdə mən sənə qədər nikbin deyiləm, tarixi arayışlara əsaslanıram. Çar Rusiyasının xarici siyasəti həmişə müəyyən qədər ermənilərin maraqlarına hesablanıb. Onlar Qafqazda və eləcə də türk torpaqlarında bir erməni dövləti yaratmaq istəyirdilər ki, «erməni yaylasında ayaqlarını qoymağa yer» ələsinlər. ABŞ-a, Böyük Britaniyaya, Fransaya və İtaliyaya iki dəfə dövlət yaratmaq istəyilə müraciət edən daşnaklar, mənfi cavab almışdılar. 1920-ci ildə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti devrildəndən sonra Sovet Rusiyası Qərbi Ermənistan yaradılması ideyasına mifik nöqtəyi-nəzərdən yanaşaraq, Şərqi Ermənistan yaratmaq qərarına gəldi və beləliklə də Azərbaycan torpaqlarında, keçmiş İrəvan xanlığında və Zəngəzurda bu qurumun əsasını qoydu, çünki bu zaman bu ərazilərin demoqrafiyası kifayət qədər dəyişilmişdi, Rusiya bu yerlərə İrandan, Türkiyədən yüz minlərlə erməni köçürmüşdü. Yadınızda saxlayın: əzəli

Azərbaycan torpaqlarında, Qafqazda heç vaxt mövcud olmayan iki siyasi erməni törəməsinin - Ermənistan Sovet Respublikasının və Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılması Oktyabr Bolşevik çevrilişi və bu çevrilişdən sonra Rusiya İmperiyasının siyasətini davam etdirən Mərkəzin düşünülmüş siyasəti və bizim sadədilliyimizin nəticəsidir. Sovet rəhbərləri «zavallı» ermənilərə dövlət qurmaq üçün bizim yerli başçıları dilə tutub torpaq istədilər ki, onlara da balaca bir dövlət qursunlar. Ermənilər hələ o zaman Qarabağı öz ərazilərinə çevirmək istəyirdilər, amma elə ki gördülər, yox, bu mümkün deyil, Azərbaycanın tərkibində Muxtar Vilayətə razılaşıdılar - şübhəsiz ki, gələcək təcavüzləri naminə. Və üstündən yetmiş il keçəndən sonra onların gözlədiyi Yenidənqurma, inqilabi vəziyyət meydana gəlib və onlar da fikirləşir ki, niyə bu vəziyyətdən öz məqsədləri üçün yararlanmasınlar?! Bax, beləliklə də, ermənilər yenidənqurma havasına qoşularaq köhnə zurnalarını züüllətməyə başladılar.

Elə bil ağsaqqalın ağzı fal imiş! Qarbaçovun hakimiyyətə gəlməsi və onun «yenidənqurma» adlanan siyasəti, erməni diasporunu həmçinin erməni lobbisini - məmurları, ittifaq hökumətinin və eləcə də ittifaq respublikalarının yuxarı eşalonunda məsul vəzifələr tutan şəxsləri hərəkətə gətirdi, çünki onlar, əvvəlcədən məlumatlandırılmışdılar ki, Yenidənqurma SSRİ-nin dağılması və bütünlükdə sosialist sisteminin çökməsi ilə nəticələnəcək. Bu prosesin həyata keçirilməsi üçün millətlərarası toqquşmalar lazım idi və birinci növbədə bu toqquşma üçün ən münbit yerdə - Qarabağda - ermənilərlə azərbaycanlılar arasında. Formal mənzərə də belə idi: yeni sovet rəhbərliyində, sanki yeni siyasətə başçılıq eləyən erməni siyasətçilərim - bədnam «Yenidənqurma» ilə birinci mərhələdə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin sosial-iqtisadi problemlərini irəli sürdülər, ancaq tezliklə məlum oldu ki, söhbət faktiki olaraq Ermənistanın Azərbaycana qarşı açıq-aşkar ərazi iddiasından gedir. Hər şey göz qabağında idi.

Azərbaycanlılar hələ Azərbaycan torpaqlarına əl uzadan ermənilərin həyata keçirməyə başladıkları xəyanətin miqyasını dərk etmək iqtidarında deyildilər. Ermənistanın Qafan rayonundan əsrlərlə yaşadıkları torpaqlardan qovulan böyük qaçqın dəstəsi Azərbaycana gəldi. «Qarbaçov demokratiyası»nın şüarları altında təcavüz zamanı Moskva siyasi rəhbərliyinin susmasını razılıq əlaməti sayan və heç vaxt cəzalanmayan erməni terroru miqyasını genişləndirdi. Azərbaycanlıları doğma yerlərindən qovan erməni quldur qruplaşmaları məşhur erməni prinsipi ilə terrora başladılar: «Ölü müsəlman yaxşı müsəlmandır».

Ermənistanın və SSRİ-nin partiya və sovet rəhbərliyi tərəfindən dəstəklənən erməni millətçiləri cəzalanmadan azğınlıqlar törədərək, bir-birinin ardınca öz qələbələrini bayram edirdilər. Erməni quldurları o dərəcədə qudurmuşdular ki, zəlzələdən zərər çəkmiş «qardaş» erməni xalqına köməyə gedən yetmiş yeddi könüllünün uçduğu təyyarəyə raketdən atəş açdılar. «Qarabağ hərəkatının» təşkilatçıları, erməni «saqqallılarının» bandlerını Rusiya silahları və eləcə də əldəqayıma partlayıcı qurğularla səxavətlə təchiz edirdilər. Onların arxasında «rəşadətli» Sovet ordusu dururdu. Ermənilər onlarla «məşhur ictimai və siyasi xadimi ələ almışdılar» və ən acınacaqlısı o idi ki, ermənilərin ərazi iddialarını akademik Saxarov dəstəkləyirdi: «partiya» tapşırığı almış erməni arvadı hətta görkəmli alimi belə yolundan döndərə bilmişdi.

Bakıya isə qoşun yeridilmişdi - şəhərdə hərbi vəziyyət elan olunmuşdu, hər iki məhlədən bir tanklar və digər zirehli maşınlar sıraya düzülmüşdü.

Sovet ordusunun Bakıda yerləşməsi isə o deməkdi ki, Azərbaycan öz tarixinin dəhşətli günlərini yaşayacaq. Hələ «komendant saati», «xüsusi vəziyyət» kimi adət olunmamış terminlər bakılılara yaddı və hamını qorxudurdu, amma heç kim bilmirdi ki, ən dəhşətli günlər qabaqdadır.

Bu zaman, Azərbaycana qarşı düşməncəsinə köklənmiş Ermənistan, iki yüz min azərbaycanlı əhalisini öz sınırlarından qovub çıxartmışdı və artıq açıq şəkildə Dağlıq Qarabağa yönəlmişdi. Dağlıq Qarabağda Azərbaycan bayraqlarını və eləcə də digər dövlətçilik rəmzlərini yandırmışdılar, Azərbaycan dilindəki bütün yazıları silib yerində ermənicə yazmışdılar. Sonra ermənilər Şuşa şəhərini içməli su ilə təmin edən su kəməri, Azərbaycan kəndi Xocalıya gedən dəmir yolunu, Ağdam-Əsgəran şosesindəki dəmir-beton körpünü, həmçinin azərbaycanlı sərnişinlərlə dolu avtobusu partlatdılar... Ermənilər utanmadan «ermənilərin Qarabağa gəlişinin 150 illiyi»ni bildiren tarixi yazını da qayadan sildilər ki, birdən kimse onların Qarabağda haçan peyda olmasını bilər...

Ermənistandan «tikinti materialları» - «zemlya-zemlya» raketləri, partlayıcı qurğular və başqa silah-sursat alan daşnaklar toqqalarını açıb şənlək eləyirdilər. Faciəli hadisələr ağılagəlməz bir sürətlə cərəyan edirdi. Erməni quldurları Xankəndində, Qukarkda, Masisdə qanlı cinayətlər törədirdi, vandalizm, soyğunçuluq kimi vəhşi əməllər törədirdilər. İnsanlar qəddar ölümdən xilas olmaq üçün, öz əlləri ilə tikdikləri evlərini saqqallı ermənilərə qoyub doğma yerləri tərk edirdilər.

Azərbaycan məktəbləri və məscidlərinə od vurulurdu, teatrlar və qəbiristanlıqlar erməni vandalizminə məruz qalırdılar. Erməni terrorçuları Azərbaycan qaçqınlarının dəstəsini atəşə tutdular və sonra da sağ qalanları dəhşətli üsullarla edam etdilər. Azərbaycan informasiya blokadasına alınmışdı, qanlı imperiyaya, ikiüzlü ermənilərə qəyyumluq eləyən dünya isə, Azərbaycan xalqının dərdlərinə biganə idi. Şeytanlaşmış Mərkəzi televiziya və yalançı sovet mətbuatı həyasızcasına yalan xəbərlər yaymaqla, öz torpağında qətliama məruz qalmış Azərbaycan xalqına ləkə yaxmağa cəhd eləyirdi... Bu zaman isə, Qorbaçov demokratiyasının şüarları altında erməni cəlladlarının öz yurd-yuvalarından qovub-çıxartdığı yüz mindən artıq qaçqın Azərbaycana gəldi. Təhqir edilmiş və alçadılmış insanlar Vətənə - xilaskara üz tutarkən qarlı aşırımlarda bir çoxları soyuqdan həlak olub donmuşdular. Bütün var-yoxlarından məhrum olmuş insanlar Qarabağda məskunlaşa bilmədilər, çünki respublikanın o zamankı rəhbərliyi Kremlə xoş gəlsin deyərək bütün vasitələrlə erməniləri qoruyurdular; öz soydaşlarının yox, ermənilərin qayğısına qalırdılar.

Tarixin rişxəndi onda idi ki, bütün bu faciəli hadisələr Qorbaçovun idarəçiliyi zamanı baş verdi və bu zaman o, siyasi xadim kimi, dünyada sülh keşikçisi kimi Nobel mükafatına layiq görüldü.

Millətlərarası gərginlik günbəgün alovlanırdı. Ayrı-ayrı hərbi toqquşmalar Rusiyanın fəal dəstəyi və hərbi yardımını ilə açıq muharibəyə çevrildi və çox keçmədi ki, Ermənistan Azərbaycan ərazisinin iyirmi faizini işğal elədi. Sülhsevər, açıq ürəkli Azərbaycan xalqı hardan biləydi ki, bu elan olunmamış müharibə hansı faciələrə yol açacaq?

Azərbaycan əhalisinə elə gəlirdi ki, ermənilərin Xocalı şəhərinin sakinlərinə qarşı törətdiyi soyqırımı, bu elan olunmamış müharibədə alınan ən dəhşətli zərbədir. Amma heç kim bilmirdi ki, bu minvalla elə bir gün gələcək ki, Şuşa da əldən gedəcək. Qədim və alınmaz Azərbaycan qalası olan Şuşa 1795-ci ildə İran hökmdarı Ağa Məhəmməd şah Qacar

qoşunlarına qarşı savaşa qazanan tarixi qələbəyə görə bütün dünyada məşhurdur. Şuşada olanda, adama elə gəlir ki, bu varlı, bərəkətli torpaqda məskunlaşmış insanlar Allaha göydə süzən dağ qartallarından daha yaxındılar!

9 may 1992-ci ildə erməni hərbi birləşmələri Şuşanı hücumla alanda bu tarix Azərbaycan xalqı üçün milli matəm gününə çevrildi. Axı, Qarabağ ermənilər üçün şır-şır bulaqlarına, qədim meşələrinə, mənimsəmək istedikləri qızıl ehtiyatlarına görə qiymətlidirsə, milli Azərbaycan təfəkküründə Qarabağ - müqəddəs məkandı: Vətənin rəmzidi, hər daşında tarix yaşayan Şuşa isə-əmanətidi, xalqın döyünən ürəyidi. Və bu ürək - düşmən əlindədir.

* * *

İlyas babanın oğulları Şuşanı müdafiə edərkən qəhrəmancasına şəhid oldular. Həm ailə başçısı, həm vətəndaş kimi özünü bədbəxt saysa da, sonda bu qənaətə gəldi ki, nəvələrinin, arvadının xatirinə yaşamalığıdır, ona görə də hər tərəfdən mühasirəyə alınmış Şuşadan çıxmaq məcburiyyətində qaldı. Nə isə etməyə imkanı olmayan İlyas kişi, zavallı Vətənin qarşısında nə isə etsin deyə, bu günü kimi sabahı da məhv olmuş qaçqınları hər hansı yollasa ovundurmaq istəyirdi və demək olar ki, köklü şuşalılardan bu düşərgəsində məsləhət üçün hamı onun yanına gəlirdi, təbii ki, o mənəvi dəstəyini kimsədən əsirgəmirdi...

Bu gün isə İlyas baba dərin və acı fikirlərə qər q olmuşdu: hər halda, bu qırx dörd rəqəmi nəyə işarədir görəsən? Bu yuxu nədən onu tərk etmir? O, niyə o rəqəmi yadına salır? İlyas babaya bircə şey məlumdu: bu andan etibarən, o, bir daha əvvəlki qaydada yaşamayacaq. Bu, yuxu yox, - əcəl zəngi idi, borcunu ödəmək üçün əcəl zəngi.

Belə düşüncələr içində o, sübhə kimi oturdu. Səhər isə o nə edəcəyini bilirdi. O, başa düşmüşdü ki, innən belə yaşamaq üçün ona qırx dörd gün möhlət verilib və bu müddətdə bu günə qədər can atmadığı işin arxasına düşməli - Qarabağa gedib oğlanlarının məzarını axtarmalıdır.

Və qoca bu səfərə hazırlaşmağa başladı. Gəlinindən xahiş elədi ki, ona uzun bir əba tiksin, sonra dəyənək yonub düzəltdi, heybəsinə suxarı və bir bardaq su qoydu. Gəlinləri və nəvələri ilə vidalaşandan sonra bu düşərgədə məskunlaşmış insanlarla da bir-bir xudahafizləşdi.

Qayınatalarının bu qərarından son dərəcə həyəcanlanan gəlinlər qocanı bu yoldan çəkəndirmək istədilər, çünki bu səfəri necə başa vuracağını ağıllarına belə gətirə bilmirdilər. Onun səfər ərəfəsində bəyan etdiyi kəlam da ağlabatan deyildi. İlyas baba bəyan etmişdi ki, o, Şuşaya dərviş kimi, dərviş qiyafəsində gedəcək.

Oğlan nəvəsi qocanı bu yoldan çəkəndirmək üçün:

-Baba can, axı, indi Şuşada ermənilərdən başqa kimsə yoxdur, -dedi, - o ermənilər də səni öldürəcək!

Qoca qətiyyətlə başını buladı:

-Lap yaxşı, qoy öldürsünlər! Hər kəsin öz torpağında ölmək haqqı var. Mən doğma Qarabağa indi yalnız bu cür qovuşa bilərəm, -dedi, --heç kim məni bu yoldan saxlaya bilməz...

Vidalaşma anları qüssə gətirirdi. Həmyerliləri - onu yaxından tanıyanlar için-için ağlayırdılar. İlyas baba baş əyib təzim eləyəndən sonra dedi ki, əgər haçansa arada bir inciklik olubsa, onu bağışlasınlar və yola düzəldi.

* * *

Bu yolçuluq bir qədər çətin olsa da, yalın ayaqlarına geydiyi səndəlləri onu tikandan, uzun əbası istidən qoruyurdu və o, qızmar Günəş altında başını belə örtmədən inamla addımlayırdı. Öz uğuruna o dərəcədə inanırdı ki, hətta dəhşətli istilər belə onu təntitmirdi, özünü hər hansı bir maneəni aşmağa hazır olan cavan oğlan kimi güclü hiss eləyirdi.

İlyas baba doğma torpağın aşırımlı gediklərini aşdıqca, ulduzlara baxırdı, çünki bələdçisi ulduzlardı. Ona xəritə, kompas lazım deyildi, hava qaralan kimi ulduzlara baxırdı və dərhal müəyyən eləyirdi ki, hara və necə getməlidir. Sanki doğma Qarabağa onu ürəyi aparırdı, kompas kimi aparırdı.

Hərdən yol qırağı ilə getməli olanda tənha qoca yoldan maşınla keçənlərin diqqətini çəkirdi və bəziləri təklif eləyirdi ki, onu müəyyən yerə qədər apara bilər, amma qoca bir qayda olaraq bu təkliflərdən imtina eləyirdi. Gecələr xurcununu başının altına qoyub, quru, isti torpaqda yatırdı. Suxarını suda isladır yeyir və üstündən də su içirdi. Suyu yolüstü rastlaşdığı köşklərdən götürürdü, onu dərviş zənn eləyən satıcılar qocadan pul almırdılar və bir şüşə su istəyəndə ikisini verirdilər. Özü də müftə, etiraz edəndə zorla heybəsinə soxurdular.

Özünə inamı və qətiyyətli görkəmi ilə diqqət çəkən İlyas baba bu yolda qarşılaşdığı insanların diqqəti cəlb eləyir, hörmətini qazanırdı. Hamı başa düşürdü ki, qocanın bu niyyəti məntiq qaydalarına uyğun deyil, hansısa bir qeyri-adi təsadüflə bağlıdır. Bəyaz saçları sehirləyici işıq saçan qocanın üzündən xeyirxahlıq yağır. O, tam haqlı olduğuna əsla şək gətirmədən, cəsarətlə taleyinə qənşər gedirdi.

Kimdi görsən bu müəmmalı qoca? - «Seyid?», «Zəvvar?», «Dərviş?». İnsanlar kənardan baxa-baxa qalırdılar, nəse soruşmaq isə onlara ar gəlirdi. Aydın olan birçə şeydi: ağsaqqal nəse müqəddəs bir niyyətin arxasınca gedir və hamı istəyirdi ki, ona kömək etsin. Əgər onun yol kənarında süfrə açdığını və süfrədə suxarıdan və sudan başqa heç nə olmadığını görürdülərsə, dərhal yolüstü yeməxanalardan hazır xörək alıb gətirirdilər və onun azuqə xurcunu yüngülləşmək əvəzinə ağırlaşdırırdı: ona bişmiş toyuq, qızardılmış ət tikələri, şirniyyat, hətta mer-meyvə də verənlər çox olurdu. Qoca dəfələrlə etiraz eləsə də, deyirdilər ki, ağsaqqala hörmət borcumuzdur. O, piyada getməkdən yorulsa da, yalnız ən isti günlərdə və gecələr dincəlirdi, hərdən daddığı ət yemək isə ona öz gücünü bərpa etməyə imkan verirdi. İlyas kişi Allaha dua edərək deyirdi ki, bu səfərdə ondan öz mərhəmətini əsirgəməsin.

Qaçqın düşərgəsindən çıxmağından otuz gün keçirdi. Bu müddətdə elə bil onun eyni açılmış və o, söhbətçil olmuşdu. Daha qarşısına çıxan, onu dindirən, ona salam verən insanlarla ünsiyyət xoşuna gəlirdi. Qarabağa yaxınlaşdıqca hiss eləyirdi ki, gücü artır, gözləri işığa gəlir. O, artıq bu yolda tanış olduğu adamlara həvəslə öz məqsədindən söz açırdı.

Sakitcə «Mən doğma torpaqda ölməyə gedirəm» - deyirdi və bu kəlmə çoxlarının qəlbini üşüdüdü. Bir neçə dəfə bu tənha qocanı gecələməyə evinə aparırdılar, onu hamama salırdılar, hətta bir Allah qonağı kimi pəltarını yuyarırdılar da olmuşdu. Beləcə bu yolda yeni dostlar, tanışlar tapmışdı. Hərdən qonaq qaldığı evlərdə Qarabağda keçən həyatından, əldən çıxmış səadətindən və rahatlığından söz açırdı. Və danışdıqca ağrılar onu boğurdu - onun halına yanırırdılar. Çünki bu yaraları hər bir

azərbaycanlı öz sinəsində daşıyır və bu ağrıyla da qisas gününü gözləyirdi.

Lənətə gəlmiş təcavüzkarlar haçansa xeyirxah qonşuları ilə hesablaşırdılar. Hər deyilən sözə inanan Azərbaycan xalqı bəyem əvvəlcədən görə bilərdimi ki, erməni faşistlərinin eqoist ambisiyaları ucbatından çirkin siyasi oyunların mərkəzində bir oyunçuya çevriləcəklər? Və ermənilər Dağlıq Qarabağı yağlı bir tikə kimi ələ keçirib özgə torpağında öz səadətlerini qurmağa can atacaqlar? İlyas babanın zəbt olunmuş Vətənə qayıtmaq, onun torpağına qarışmaq arzusu ürəkləri parçalayırdı...

...Qoca aşırımlarla irəliləyir və bunun nə qədər təhlükəli olduğunu bilirdi. Bilirdi ki, yaxınlıqdan cəbhə xətti keçir və erməni snayperləri hər an onu nişan ala bilərlər. Hətta minaya düşmək təhlükəsi də vardı, lakin bununla belə inamla aşırımları aşdı. O, bu yerləri beş barmağı kimi tanıyırdı, hər ciğir, hər kol-kos ona doğma, tanış gəlirdi... Dağ havasını dərinədən sinəsinə çəkdi və xəyalən oğulları ilə ünsiyyətə girdi... Ona elə gəldi ki, bu yolla onlara öz gəlişini bildirir.

«Qırmızı xaç»ın maşını onu ötüb keçəndən bir qədər sonra əyləndi. Maşından düşənlər dərhal qocanı araya aldılar. Yaşlı əcnəbilər ona suallar verirdilər, yəqin ki, tərcüməçi olan, azərbaycanca babat danışan qızılı saçlı cavan oğlan isə qocanın cavablarını onlara çatdırırdı. Əcnəbilər bir ağacın kölgəsində oturdular, özlərinə termosdan çay süzdülər və səbirsizliklə İlyas babanın söhbətini dinləməyə başladılar.

-Heç kimin haqqı yoxdur ki, mənim Vətən torpağında ölmək, Vətən torpağına qarışmaq istəyimi mənə yasaq eləsin! Bax Siz, missionerlər buraya münaqişəni çözməyə gəlmisiz ki, insan haqları pozulmasın. Mənim isə ən müqəddəs haqqım budur ki, öz evimdə oturmaq və öz bağçama qulluq eləyim. Evim mənə atamdan, atama atamın atasından, atamın atasına - yəni mənim babama öz atasından qalıb, bir sözlə, o mülkdə mənim əcdadlarım yaşayıb və biz - yeni nəsillər o mülkdə öz evlərimizi tikmişik. Bizi isə ordan küçəyə atıblar. Özü də vəhşicəsinə, amansızcasına. Nədən ötrü? Bizim evlərimizdə əyləşib, bizim torpağımızda ağalıq etmək üçün. Bəyem bu xoşbəxtlikdi? Özgə evində yaşamaq, özgenin əşyalarından yararlanmaq? Belələrinin özünü sivil insan adlandırmağa nə haqqı var?

Onu başa düşən əcnəbilər başlarını tərpətdilər, qoca isə sözüne davam elədi:

-Qarabağ çiçəklənməkdə idi. Orda yaşayan ermənilərin imtiyazları bizimkindən az deyildi, hələ bəlkə də artıqdı. Lənətə gəlmiş millətçilər bu müharibəni alovlandırmaqla yalnız bizi yox, özlərini də məhv etdilər. Ermənilərin sıxıntılar içində yaşadığını yəqin ki, bilirsiniz, kasıblıq günbəgün həddini aşır, əhəlinin sayı azalır. Batan gəmidən siçovullar qaçan kimi cavanlar Ermənistanı tərk eləyir. Qarabağlı erməniləri isə onlar nişangah altında saxlayırlar, Qarabağdan çıxmağa qoymurlar. Orda qalan ermənilər - cavan faşistlərin girovlarıdır.

-Bütün bunlar düzdür, ata. Amma siz nəyə nail olmaq istəyirsiniz? - Əcnəbilərdən biri onu bu yoldan saxlamaq üçün dedi. - Ora getmək təhlükəlidir, Siz birbaşa ölümə gedirsiniz.

-Mən borcluyam mənim balam, mən borcluyam! - İlyas baba oturduğu yerdən dikəldi, - nədən qorxmalıyam? Ölməkdən? Belə yaşamaq mənim nəyimə lazım? Zavallı qaçqın qocanın misgin həyatı kimə gərəkdir? Doğma torpaqda bir dəqiqə ayaq üstə dayanmaqdan ötrü mən min dəfə ölməyə hazırım!

Qocanın səsində elə bir qətiyyət, inamdan doğan həqiqət vardı ki, əcnəbiləri bir xeyli susdurdu. Amma bu üzücü sükutu da onlardan biri pozdu:

- Biz Sizə necə kömək edə bilərik? Biz Stepanakertə gedirik.

- O şəhərin adı Xankəndidi, - qoca kəskin şəkildə etirazını bildirdi, - Qarabağ xanının istirahət məkanıdır. Bu yer belə adlanıb, tarixdə də belə qalacaq. Bu şəhərə adı verilmiş bolşevik maskalı daşnak Stepan isə, tarixin ittihamına məhkumdur. Tarix dəniz kimidir, çirkabı əvvəl-axır sahilə tullayır.

-Oldu, ata, qəm yeməyin. Amma bizi də başa düşün. Sizi öz maşınımıza mindirməklə məsuliyyətin altına girdiyimizi nəzərə alın. Biz sizə kömək etmək istəyirik. Biz istəyirik ki, siz oğlanlarınızın məzarını tapasız. Amma hər tərəfdə silahlı ermənilər ola-ola biz Sizi necə müşayiət edək?

-Siz mənə Xankəndinə aparın, orda köhnə abkomun yanında maşından düşərəm, mən silahsız adamam, kimin mənimlə nə işi, ermənicə tərtəmiz danışırım, on illərlə böyür-böyürə yaşamışıq...

-Onlar Sizi güllələyə bilər! - Özünü Piter kimi qələmə verən uca boylu əcnəbi dedi,- burda belə şeylər istintaqsız, məhkəməsiz həyata keçirilir, mən razı ola bilmərəm ki, Siz könüllü ölümə gedəsiniz.

Qoca köks ötürdü. Qarşı dağlara bir qədər göz gəzdirəndən sonra astadan soruşdu:

-Əgər mən sənə doğma baban olsaydım və əcdadlarımla yanında basdırılmağımı xahiş etsəydim, nə cavab verərdin? Sən öz babanın müqəddəs borcuna qarşı çıxıb bilərdinmi?

Piterin gözləri yaşla doldu:

-Yaxşı ata, - dedi, - Siz deyən olsun...

Əcnəbilər qocanı «Obkom» deyilən yerə qədər aparmaq haqqında öz aralarında razılığa gəldilər və bunu anlayan İlyas baba o vaxt bu idarədə işləyən yaxın dostunu xatırladı: onunla da vidalaşa bilməmişdi.

Əcnəbilər bildirdilər ki, iki saatdan sonra onu səkinin qırağında gözləyəcəklər və o, bu iki saat ərzində bir də götür-qoy eləsin...

Özünü madmazel Anna deyən təqdim edən xanım xahiş ahəngində:

-Söz verin ki, qayıdacaqsız, - dedi, - biz SİZSİZ getməyəcəyik.

Görünür, madmazel Anna qocanı bu yoldan döndərəcəyinə ümid bəsləyirdi və təbii ki, ona yazığı gəlirdi.

«Qoy gəzsin doğma torpağı, bu, başa düşülən istəkdi, amma sonra onu hökmən Azərbaycana qaytarmalıyıq! Biz qocanı təhlükədə qoya bilmərik!» - deyən həyəcanlanmış madmazel həmkarlarını dilə tutanda, İlyas baba heç nə anlamasa da, onların qərarını səbirsizliklə gözləyirdi, çünki hiss eləyirdi ki, söhbət onun barəsində gedir.

Nəhayət ki, qərar qəbul olundu.

Yol boyu patrullar cəmi bir dəfə maşını əylədilər, əcnəbilərin sənədlərini yoxlasalar da, ona əsla fikir vermədilər. Patrullar aralanandan sonra İlyas babaya daha çox diqqət yetirən Piter dərindən nəfəs aldı. Əlbəttə, onun həyəcanlanması təbii idi. Qocanın içində isə toy-bayramdı, məqsədinə çatmaqda idi.

-Allah köməyiniz olsun! Uğurlar! - Madmazel Anna göz yaşlarını əlinin dalı ilə silə-silə dedi. Ağsaqqal minnətdarlıq əlaməti olaraq onlara əl elədi, gülümsədi və astadan:

-Allah özü Sizə bu xoş məramla görə yar olsun, mənim balalarımla! - dedi,

- Siz bu gün mənə bu dünyanın ən xoşbəxt insanına çevirdiz...

İlyas baba Xankəndinin boş küçələri ilə asta-asta addımlayırdı və şəhərin necə dəyişməsinə təəccüb eləyirdi. Ötən illər boyu yuxularına

giren bu şəhərə nə oldu görəsən? Hara baxır - boşluq, hara üz tutur - uçuq-sökük evlər, asfaltı dağılmış küçələr. Elə bil quşlar da bu yerlərdən perik düşüb.

- Varvarlar, - qoca yana-yana pıçıldadı.- Qarabağa qədər dağıdıb tökdüz, Sizə bəs elədi, gərək elə bu cənnət guşəsini də bu kökə salaydız? Acgöz cəlladlar, Siz onun qanını da sormalsınız? Ay görməmişlər, doğrudanmı Sizə aydın deyil ki, bu torpaq özü Sizdən üz döndərəcək?

Qoca «Obkom»un binasına yaxınlaşdı. Görünür, nahar fasiləsi idi. Heç bir insan bəndəsi ilə qarşılaşmayan qoca ona tanış qapının dəstəyindən tutub özünə tərəf çəkdi. Kabinetin qapısı açıq imiş.

Haçansa bu otaqda onun yaxın dostu Asif Əliyev həftənin cümə günləri saat 3-dən sonra sakinləri qəbul eləyirdi.

Qoca qarşılaşdığı mənzərədən donub qaldı. Kresloya yayxanmış hərbi geyimdə, şişman kişi butulkadan araq içirdi. Bir əlində bir dilim kolbasa tutmuşdu.

O, araq butulkasını da, kolbasanı da kreslonun tininə qoyub erməni dilində, ucadan dedi:

-Sən hardan gəlib çıxdın? Bu cır-cındır içində səni kim buraxıb buralara?

Elə bil İlyas babanın başından tüstü qalxdı. O, düşmənlə üz-üzə idi, təcavüzkarı öldürüb qisas ala bilərdi. Bir qədər fikirləşdi, «Allahu əkbər» dedi və elə bil bu müqəddəs kəlam onu düşmənin üstünə sıçramaqdan, ulqumunu ağzına qapatmaqdan çəkindirirdi.

-Mən bu torpağın sahibiyəm, gəlmişəm bunu sənə xatırladam! - deyər İlyas baba təmiz Azərbaycan dilində ona cavab verdi.

Erməninin çənəsi sallandı, domba gözləri isə çıxdı kəlləsinə. Və erməni dilində:

- Qoca əbləh, sənın başın xarab olub, nədi? Bilmirsən ki, türkcə danışan erməni məndən ötrü türk kimi bir şeydi? - Və tapançasını masanın üstünə qoyandan sonra sözünü tamamladı, -bu kabinetin divarları bu mundar dili eşitməməlidir!

- Həqiqət qorxuludur, hə? - İlyas baba təmiz ermənicə dedi, amma sözünün məbədini Azərbaycan dilində gətirdi. -Və birdən bu divarlar dağılsa, sizin üstünüzə yığılsa, onda necə olar?

Zabit (paqonundakı ulduzların sayına görə polkovnik olmalı idi) tam sərxoş olsa da, hiss olunurdu ki, səbri tükənir.

- Axı, sən kimsən, a şeytan oyunbazı? Artist, avara, ya ağıldan qıvraq? Burda nə gəzirsən? Nə lazımdı, sənə?

- Mənə lazımdı sənə və sənın lənətə gəlmiş ermənilərinə deyim ki, şeşlənməyinizə az qalıb və Siz törətdiyiniz əməllərə görə cavab verəcəksiz! Qarabağ Azərbaycan torpağı olub və olacaq! Gec, ya tez Siz burdan öz şələ-külənizi yığışdıracaqsız!

Zabitin araqdan dumanlanmış düşüncələrinə sanki birdən-birə gün işığı düşdü.

-Sən doğrudan türksən? Dilini kəsərəm! De görüm bura necə gəlmişən?

Qoca acı-acı gülümsəyəndə o, tapançasını masanın üstündən götürüb ona tuşladı:

-Heyvan oğlu heyvan! Sən kimsən ki, mənim kabinetimə girib məni hədələyirsən? Bilirsən, indi mən sənə neynəyəcəm? Mən əmr edəcəm ki, səni diri-diri soysunlar! Səni itlərə yedirdəcəm!

Sonra o, bir neçə küçə söyüşünü dilinə gətirsə də, qoca dillənmədi, səbrlə onu süzməyə başladı.

-Hələ də Qarabağı istəyirsiniz? Bu söhbət qurtarıb. Qarabağ bizimdir, bir də Sizin Qarabağa ayağınız dəyməyəcək! - deyəndə erməninin ağzı köpükləndi, ağzının suyu çənəsinə süzüldü.

İlyas baba söz altda qalmadı:

-Bu sizin köhnə adətinizdi, - dedi, - özgə evinə girirsiniz, özgə torpağında məskunlaşsınız, özgenin kabinetinə yiyələnirsiniz, axı, heç bu kabinet də sizin deyil, rəhmətlik Asif Əliyevindir.

Və erməni ucadan qışqırdı:

-Sən, ay başı bitdi, heç bilirsən kiminlə danışırsan? Bir kəlmə də artıq-əskik danışsan, -tapançanı yenə ona tuşladı, -ağzından vuracam, küçə iti!

Erməninini cin atına mindirməsi İlyas babanın xoşuna gəldi və bir qədər də inamla:

-Bir başını qaldır, o taxçalara bax! - Dedi və taxçadakı kitabları nişan verdi, -bu kitablar rəhmətlik Asif müəllimindi! Dahi Nizaminin, Füzulinin, Vaqifin, Səməd Vurğunun əsərləridi!

Və bu sözün tamamında erməni, nəhayət ki, yerindən qalxdı və taxçadakı kitabları hara gəldi tullaya-tullaya qışqırdı:

-Bu da sənin dahilərin, - dedi və ağına nə gəldisə bir neçə kitabı güllələdi və dəlib keçən güllələr şkafin aynalarını sındıranda dəli kimi şaqqanaq çəkməyə başladı:

...Və birdən möcüzə - görünməmiş bir hadisə baş verdi. Divardan asılmış qədim kitablarla dolu taxça qopdu və zabitin daz başına düşdü. O yığıldı və aldığı qəfil zədədən canı çıxdı.

Sarsılmış İlyas baba minnətdarlığını göz yaşları içində Allaha bildirdi:

-Ey yeri-göyü yaradan, çox sağ ol ki, sən öz gücünü göstərdin, mən sən qüdrətinə şahid oldum.

Qoca əsla özünü itirməmişdi, indi o, yaxşı bilirdi ki, nə edəcək. O, ölmüş erməninin şalvarını, kitelini soyundurandan sonra əti çimçəşsə də geyindi, tapançasını belindən asdı, bıçağını cibinə qoydu və elə bu qiyafədə də sakitcə vaxtilə «obkom» deyilən binadan çıxdı.

İlyas baba zabit mundirində, əlində də dəyənək, daha qəribə görünürdü. Bəmbəyaz, uzun saqqalı hərbi libasla heç cür uyuşmurdu. Patrullarla rastlaşsa da, özünü itirmədi. Ağına gələn fikir onu ürəkləndirdi. Hələ «obkom»un binasına yaxınlaşanda «Qırmızı xaç»ın maşınından ətrafa boylananda yolun qırağında daş daşıyan əsirlərin böyük bir dəstəsini və onları işlədən erməni əsgərlərini görmüşdü. Və İlyas baba dərhal anlamışdı ki, bu əsirlər onun soydaşlarıdır.

Sürətlə əsirlərə sarı gedirdi və fikirləşirdi ki, onları xilas etməyə borcludur.

Onu əsirləri gördüyü yerə aparən yol, sən demə, nahamar olduğu qədər də, uzun imiş. Xoşbəxtlikdən, bu yolda heç kimlə qarşılaşmadı. Yaxınlaşanda gördü ki, əsirlərə daş daşından nəzarətçilər torpağa sərələlib kart çəkirlər. İlyas baba görünəndə özlərini yığışdırdılar və hamısı birdən ayağa qalxdı və onlardan biri:

-Cənab polkovnik, -dedi, -vallah qumar oynamırıdık...

Tapançanın güllələrini hələ yolda ikən darağa vermiş İlyas baba onların ikisini də güllələdi.

Sonra hərbi kitelini də, şalvarını da soyunub öz dərviş libasını - uzun əbasını yenidən əyninə keçirdi. Zabit paltarlarını meyidlərin üstünə tullayıb nifrətlə dedi:

-Qisas qiyamətə qalmaz! Sıyrılmış qılıncı qılıncı siyirəllər!

Sonra həyəcanlanmış əsirlərə sarı çöndü. Cır-cındır içindəki bu canlılar, demək olar ki, insanlıqdan çıxmışdılar. Demək olar ki, hamısını saç-saqqal basmışdı, bir dəri idilər, bir sümük.

-Məndən qorxmayın, əzizlərim, mənim balalarım, mən azərbaycanlıyam, -dedi,- mən Sizi xilas etməyə gəlmişəm.

Zavallılar bu xəbərə inana bilmirdilər. Amma qoca onları tələsdirirdi. Ermənilər məhkumları ayaqlarından qandallamışdılar, İlyas baba onların qandalını açmağa başladı. Əsirlər o qədər təsirlənmişdilər ki, tərpməyə də qorxurdular. Sən demə ermənilər onlara həm də bədən xəsarətləri yetiribmişlər. İlyas baba görəndə ki, çoxusunun barmaqlarını, əllərini, ayaqlarını, burunlarını kəsiblər, dəhşətə gəldi. Bir sözlə, onları eybəcər, şikəst hala salmışdılar.

-Tez olun, mənim balalarım, - qoca dedi, o qədər də vaxtımız yoxdur, bizi axtaracaqlar.

Çox keçmədi ki, İlyas baba azad etdiyi soydaşlarını yola çıxartdı və «Qırmızı xaç»ın yol kənarında dayanmış maşınını nişan verib dedi:

-Qaçın o maşına, deyin ki, bizi İlyas baba göndərib. Həm də söyləyin ki, onlar məni gözləməsinlər. Mən qalası oldum.

Soydaşlarının «Qırmızı xaç»ın maşınına çatdığını görəndən sonra qurduğu planın son hissəsinin icrasına başladı. Bilirdi ki, açdığı atəşlərin sədəsi bütün vilayətə yayılıb və əmin idi ki, tezliklə ermənilər onu axtarmağa başlayacaqlar. Amma qoca Vətənə nədən ötrü gəldiyini başa çatdırmağa özünü borclu sayırdı və ona görə də tələsirdi.

İlyas baba sürətlə təpəyə qalxdı: bu kollu-koslu təpənin arxasında gizlənmək istədi ki, onu axtaranlar olsa - o buna şübhə etmirdi - ələ keçməsin. Ağsaqqal təpənin lap yuxarısında gizləndi və gözə çarpmayacağına əmin olandan sonra düşərgədən çıxanda soyuq silah əvəzi götürdüyü külünglə yeri qazmağa başladı. Hardasa ermənilərin yaxınlaşdığını eşidirdi. O, son dərəcə yorulmuşdu.

«Obkom»dan çıxanda onu görənlər olduğunu İlyas baba bilmirdi. Və qoca bilmirdi ki, güllələdiyi nəzarətçilərdən biri ölməyib.

Yaralı onun əhatə edənlərə heyrət içində danışdı ki, onların başına səmadan saqqallı bir kabus enib, özü də zabit və onları bir anda güllələyib, sonra zabit libasını əynindən çıxardaraq ağ əbada qalıb və qeyb olub.

-O, əsirlərlə birbaşa səmaya qalxdı, havada isə onlar buxarlandılar!

Ağlı çəşmiş erməni əsgəri belə dedi. Yarası sinəsindən olsa da, hələ ki, yaşayırdı, amma sayıqlaya-sayıqlaya.

Ermənilər özlərini itirmişdilər. Son bir saat ərzində elə ağlagəlməz hadisələr baş vermişdi ki, inanılası deyildi. Polkovnik öz kabinetində kitab taxçasının altında qalaraq anlaşılmaz vəziyyətdə ölmüşdü. Şəhərdə ağ əbalı kabusu gördüyünü dilinə gətirənlər az deyildi. Nəzarətçilər güllələnmiş, əsirlər qeyb olmuşdular, sağ qalan nəzarətçi isə qorxunc şeylər danışdı. Hamı ümitsizləşmiş, çəşmişdi. Təhlükəli kabus barədə müəmmalı şayiələr sürətlə vilayətə yayılmaqda davam edirdi:

- Dəhşətdi ara, dəhşət! Burda kabus dolanır! - Adamlar pıçıldaşırdılar, - deyirlər özü də saqqallıdı, kimə çatırsa, atəş açır.

- Doğrudan da dəhşətdi! Ona görə dəhşətdi ki, istədiyi anda cildini dəyişir! Bu nə bələdi, indi bəs biz neynəyək? Necə qorunaq?

Bu zaman artıq İlyas baba son gücünü toplayaraq təpədə, yemişan kollarının arasında qazdığı xəndəyi öz boyu bərabərində dərinləşdirmişdi. O, peyğəmbər yuxusundan - onu əcəl zəngi ilə intiqama səsləyən yuxunu gördüyü vaxtdan düz qırx dörd gün keçirdi. Hiss eləyirdi ki, qüvvəsi tükənib, son

nəfəsidi. O, hiss eləyirdi ki, bir qədər də keçsə, canı ağzından çıxacaq, amma bununla belə, missiyasını başa çatdırmalıdır; axı, o doğma torpağa ona görə gəlmişdi ki, əbədilik onunla qala! O, əcdadları uyuyan torpaqda dəfn olunmalı və onun torpağa qarışdığı yeri kimse bilməməli idi. Qəbrin izini itirmək başlıca qayəsi idi. Bu ona görə lazım idi ki, onun nəşinə erməni əli dəyməsin....

İlyas baba xəndəkdə uzananda, «Bisimllahi-rəhman-İrrəhim» deyərək əşədənini oxuyandan sonra özünü torpaqlamağa, xəndəkdən öz əli ilə çıxartdığı nəm torpağı üstünə tökməyə başlayanda gözüne səmada başı üstündə dövrə vuran qartal sataşdı. Baxışları toqquşanda son sözünü bu qartal dedi: «Qalalı, qoru məni, qoyma mənim cəsədimi mundarlasınlar». Qartal aşağıda baş verənləri diqqətlə izləyirdi. Axı, bu onun ərəzisi, ovlağı idi və görürdü ki, onun torpağında qeyri-adi hadisə baş verir. Əlbəttə, o, öz əzəli ovlağını, ana yurdunu qorumalı idi, amma bu insan özünü qartalsayağı - cəsur və qətiyyətli aparırdı ki, içində anbaan ona qarşı rəğbət doğulurdu. Qartal İlyas babanı öz aləmində öz ağası kimi qəbul elədi. İlyas baba isə, demək olar ki, artıq özünü torpaqlamışdı. Yalnız özünü torpaqlamaq -gözlərini sığamaq qalırdı. Və çox keçmədi ki, əşədənini bir də dilinə gətirdi və son olaraq ovucladığı torpağı üzünə yayıb, əlini qabaqcadan oyduğu oyuya soxdu.

Fikirləşirdi ki, görəsən, bu dünyada ondan savayı kimse Vətən torpağına qovuşduğu anları yaşayıbmı?

Qocanın məzarı üstünə qartal sürüsünün başçısı qonmuşdu. Bu Qarabağ qartalı qarabağlı qocanın diri-diri özünü dəfn eləməsinə görə yeganə şahid idi. Bu qoca qartal mərdliyi dəyərləndirə bilirdi. Qartalların ac sürüsü məzarın üstündə dövrə vura-vura Qoca qartal niyyətlərini anlatsalar da, o, onları İlyas babanın qəbrinə yaxın düşməyə qoymurdu. O, yurddaşının vüqarını əmanət kimi qoruyurdu.

İlyas baba, bu qartal kimi boş yerə özünü bu dağların sahibi saymırdı və qoca bunu öz mərdliyi və fədakar addımı ilə sübut etdi.

Ermənilər qocanın izi ilə həmin təpəyə qalxanda və qartalı görəndə qorxudan titrəməyə başladılar.

-Qartal baxın! -Onlardan biri qışqırdı. -Demək, kabus indi də qartal çevrilib! Qaçın! Kabus qartal çevrilib! Görün hələ göydə nə qədərdir.

Ermənilər qorxu içində səmaya atəş açdılar. Həyəcanlanmış qartallar elə bir qıy-qışqırıq saldılar ki, ermənilərin hərəsi bir səmtə üz tutdu. Onlar qorxu içində üzü enişə qaçırdılar, axı dərk edə bilmədikləri hadisə ilə qarşılaşmışdılar, həyəcanlarına səbəb də elə bu idi!

Və Qarabağın erməni təcavüzkarları bundan sonra rahat yata bilmədilər. Şuşalı İlyas baba doğma torpaqda uyuyan dəqiqədən qartallar məzarın ətrafında dövrə vurmağa başladılar, sanki Qarabağın əsil sahibinə, el ağsaqqalına təzim edirdilər.

Deyirlər, Qarabağda baş verən o hadisədən sonra zəbt olunmuş Dağlıq Qarabağın erməni haxçıkları sözə baxmayan uşaqlarını o qartalla qorxudurlar:

- Bax, dəcəllik eləsən, qartal gəlib səni aparacaq! Bizim hamımızı öldürmək istəyən o qorxulu kabus qartal çevrilib. Heyif, daha bizim rahatlığımız yoxdu, hara baxırsan qartaldı, elə bil məlunlar başımıza qonmaq istəyirlər! Bu kabus bir bələdi, bizim axırımızdan xəbər verir.

Haaqa, 2014

Ruscadan tərcümə edən: M.ORUC

YARIMÇIQ YAZILARIN ARASINDA

Son görüşümüzdə qabaq-qənsər otursaq da, onun nurlu çöhrəsini görə bilmədim, çünki dərhal hiss elədim ki, üzünə baxmağımı istəmir. Mənim təsəlli, ümid dolu sözlərimə axıracan qulaq asmadı.

-Mənim naxoşluğuma, yüz mində bir insanda rast gəlinir. Hollandiyada həkimlər mənə hər şeyi söyləyiblər, - dedi, - öləcəyim il, ay öz yerində, hətta həftəni də bilirəm.

Xeyli söhbət etdik və axırda:

-Bircə istəyim var, - dedi, - yarımçıq yazılarımı tamamlamaq.

...Gülşən xanımı son mənzilə yola salandan sonra həyat yoldaşı, iqdırlı Fərhad bəylə söhbət edəndə dedi:

-Son aylarda əli qələm tutmurdu, diktə eləyirdi, Leyla yazırdı.

Leylanı tanıyırdım: hələ doqquz yaşında dörd dildə - Azərbaycan, ingilis, holland, rus dillərində sərbəst danışır və yazırdı.

Bu gün Sizə rus dilindən çevirərək təqdim etdiyim bu povest-pritçanı da, deyilənə görə, ömrünün son günlərində qızı Leylaya diktə eləyib.

Gülşən Lətifxan əslən şuşalı idi. Bu povestin qəhrəmanı da öləcəyi günü bilən və Qarabağ torpağına qarışmaq istəyən bir şuşalı haqqındadır.

Son beş ildə Gülşən Lətifxanın «Azərbaycan» jurnalında onlarca hekayəsi, üç povesti və məşhur «Azər və Aida» romanı çap olunub. Düşünürük ki, «Kabus» son deyil, çünki Gülşən Lətifxanın irsi etibar olunan rəfiqəsi Ülviyyə Əhmədova Gülşən xanımın arxivində onlarca çap olunmamış əlyazması tapıb. Məqsədi isə, mərhum qələm dostumuzun çap olunmamış yazılarından ibarət daha bir kitabını üzə çıxarmaqdır.

Məmməd ORUC

◆ P o e z i y a

Kamaləddin QƏDİM

ADIM

Yaşadım alovlar, odlar içində,
Neynim, görünmədi boyum-buxunum.
Adım seçilmədi adlar içində,
Hələ kimlərdənsə sonra oxunur.

Bir mənəm, bir də ki sinəmin dağı,
Nə çəkdim həsrətdən, əzabdan özgə.
Nəyim var adıma, nəyim var axı,
Nəyim var beş-altı kitabdan özgə?..

Olmadı qəflətdən oyan, dur, deyən,
Heç vardan, dövlətdən dəvəm də yoxdu.
Bir azca köhnədi, uzundur deyə,
Adımı daşıyan nəvəm də yoxdu.

Bura da gəlmədim kefin əlindən,
Gör elsiz-obasız nə urvatdayam.
Zor ilə alındı evim əlimdən,
Hələ də havada qeydiyyatdayam.

Qoyub gedəcəyim yolmu, izmi var,
Gör hələ nə düşdü yadıma mənim;
Daha bu dünyada küçəmizmi var,
Sabah da verilə adıma mənim.

Di yaşa, günləri günlərə cala,
Şələlə bu zatsız yaddaşın üstə.

Əslində, o gündən daş altda qalar,
Elə ki yazıldı ad daşın üstə.

Bu boyda alilər, zatlar içində,
Neynim, görünməyir boyum-buxunum.
Adım da seçilmir adlar içində,
Hələ kimlərdənsə sonra oxunur.

GÖZÜMDƏN DÜŞÜR

Görünür içimdə yerin, gəlirsən,
Yolların əlbəttə gözümdən düşür.
Sən mənə o boyda şirin gəlirsən,
Şirin də, şərbət də gözümdən düşür...

Hələ surətini görəndə məni,
Saxlamır yanımda, yörəm də məni.
Tərpətmir Əsli də, Kərəm də məni,
Şirin də, Fərhad da gözümdən düşür.

Sevincim həddini aşır, görünür,
Aşıb gözlərimdən daşır, görünür.
Baxıram, hər tərəf yaşıl görünür,
Arada sərhəd də gözümdən düşür...

Söz açma saçımda dənnən, bilirəm,
Necə görünürəm gənnən, bilirəm.
Vaxtı, zamanı da sənnən bilirəm,
Qoldakı saat da gözümdən düşür.

Qalmaz bu qiymətdə, qalmaz bu qədər,
Nə qızıl, nə də ki, almaz bu qədər.
Öldürüb-driltmək olmaz bu qədər,
Ölüm də, həyat da gözümdən düşür.

MƏN SƏNDƏN ELƏ YIXILLAM...

Mən səni öz hurim, pərim bilirəm,
Eyləmə hurimdən, pərimdən məni.
Belə imtahana, sınağa çəkmə,
Doğma ocağımnan, pırımnən məni.

Bir mahir ovçuydun, mən şikar oldum,
Tutula-tutula peşəkar oldum.
Dillərdə car oldum, aşikar oldum,
Bir vaxtlar sevirdin sırımənən məni...

Dönərsən bir qəfil yelə, yıxıllam,
Ya coşub-çağlayan selə, yıxıllam.
Gedərsən, mən səndən elə yıxıllam,
Kimsə qaldırammaz yerimənən məni...

YALAN

Bu Hənvə anamdı, bu Adəm atam,
Anam əfsanəymiş, atam yalanmış.
Adammış sən demə bu yalan - adam,
Ən böyük yalanmış adam - yalanmış.

Gör nələr törədib, doğurub yalan,
Necə qalib gəlib, qalib, dünyaya.
Adam cilidində doğulub yalan,
Adam cilidində gəlib dünyaya.

Bəxtəvər başına, necə yaradı,
Gör necə qorunur dövlət, var kimi.
Rəngi də qaradı, ağdı, sarıdı,
Ya bozdu, kürəndi adamlar kimi.

Necə olmuşuqsa nökrəri, qulu,
Üzə də bilmirik əlindən əli.
Daha dəhşətliymiş, daha qorxulu,
Şeytan əməlindən insan əməli.

Gəz, ara mində bir safı, durunu,
Gör dünya başına necə dar olub.
Bu dünya bir yalan üstə qurulub,
Bir yalan üstündə bərqərar olub.

Bu Hənvə anamdı, bu Adəm atam,
Anam əfsanəymiş, atam yalanmış...
Adammış sən demə bu yalan-adam,
Ən böyük yalanmış adam-yalanmış...

KİM KİMİ TEZ TAPSA XƏBƏR ELƏSİN...

Düz olduq, qaldıq da düzün düzündə,
Asmışdıq yaxadan düzümüzü biz.
Nə sən özündəsən, nə mən özümdə,
Harada itirdik özümüzü biz?

Olanlar, keçənlər sanki dünəndi,
Sən indi hardasan, mən harda görən?
Mən axı yollarda çox görünəndim,
Görən olubdumu yollarda görən?

Kimin gəlinidi bu göyçək, kimin,
Sorubmu qocalar, qarılar səni?
Dəyib gözlərinə gül-çiçək kimi,
Dönübmü başına arılar sənini?.

Sən mənə heç zaman uzaq olmadın,
Yaxına baxıram...yaxında yoxsan.

Hər gecə yuxuna gəlirdim, qadın,
Bəs onda hardayam, yuxunda yoxsam?

Kimlərdən soruşaq, alaq sorağı,
O yaşıl ağacın altı görübmü?
Biz elə göylərdə uçurduq axı,
Göylərin yeddinci qatı görübmü?

Etməsin nə duman, nə çən yolundan,
Qoy hərə bir yana səfər eləsin.
Nə sən yolundan qal, nə mən yolumdan,
Kim kimi tez tapsa xəbər eləsin.

ZAVAL HƏMİN ZAVALDISA...

Gedən getdi, nə fərqi var,
Gələndi nə qaldısa...
Bu ad, şöhrət, şən dediyin,
Belə şirinsə, baldısa.

Sənindi sovrulan zəmi,
Şələlə qəm üstdən qəmi.
Həmindisə bəla, həmin,
Zaval həmin zavaldısa.

İçində düynün, toyun,
Dərdlərinlə ol qol-boyun.
Həminsə oynanan oyun,
Həmin zurna-qavaldısa.

Toxuyan torun toxuyur,
Dördbir yanı qan qoxuyur.
Elə durmadan oxuyur,
Bitmək bilmir nə valdısa.

Yaşayıb sevsin nəyini?..
Adam ki öz ürəyini,
Yanan, köz-köz ürəyini,
Göz yaşıyla suvardısa.

SEVGİYƏ

Gülüm, deməmişdim tutaq yasını,
Bu boyda ağlaşma quraq sevgiyə.
Yaman gərəkdir namaz yerinə,
Dayanaq sevgiyə, duraq sevgiyə.

Enişi var imiş hər yüksəkliyin,
Tərs üzü payızmış gül-çiçəkliyin.
Demişdim içindən çıx bu təkliyin,
Burax ömrü-günü, burax sevgiyə.

Mən ki köləm idim, köləm, əlində,
İstərdim ölsəm də, öləm əlində.
Döndü başdaşına qələm əlimdə,
Elə kəfən oldu varaq sevgiyə.

Əskik olmadı ki darı başından,
Boranı başından, qarı başından.
Nə gedə bilirik goru başından,
Nə tuta bilirik çıraq sevgiyə.

ÇƏKMƏYƏ DƏRD OLACAQ...

Yaşamaq budu, canım,
Min cürə şərt olacaq.
Hər gün yol gözləməkdən,
Gözlərin dörd olacaq.

Boğul suçda, günahda,
Ya "Allaha pənah"da.
Bu gün də var, sabah da
Beş-altı mərd olacaq.

Çıxammırsan, nə dikdi,
Ruhun canda bezikdi.
Bu yaz da çox gecikdi,
Bu qış da sərt olacaq.

Baxma aza, kasada,
Öl öldüyün masada.
Qorxma, nə olmasa da,
Çəkməyə dərd olacaq.

QƏRİB AXŞAMLARIQ...

Yenə də tənhayam, təkəm, üstümə
Yenə qanadını qərib axşamlar...
Sən gedən yollara baxışlarımı,
Sərib gözləyirəm, sərib, axşamlar.

Həmin birdənənəm, həmin təkinəm,
Həmin utancağam, həmin çəkinən.
Nələr yaşayıram, nələr çəkirəm,
Görəsən halımı gəlib axşamlar.

Sən ey yollarımın boranı, qarı,
Könlümün qübarı, başımın darı.
Bu da ayrılığın ilki, nübarı,
Dadına baxıram dərib axşamlar.

Yoxdu pərvanəsi...bax, şamlar qərib,
Gör necə qəribdi ağ şamlar, qərib.
Mənmi qəribəm, ya axşamlar qərib?
Qərib axşamlarıq, qərib axşamlar.

QƏBİR DAŞLARINA ŞEİR YAZIRAM...

Heç əskik olmasın ağrıdan başım,
Allah heç verməsin xeyir, yazıram.
Hələ dost-tanışın, qohum-qardaşın,
Qəbir daşlarına şeir yazıram...

Üstündə söz olur açar, kilidi,
Çözülür beləcə sirr daşın üstdə.
Hər şeir bir yetim uşaq kimidi,
Bükür də boynunu bir daşın üstdə.

Görünür nataraz, çopur yerindən,
Bu daşın içində daşı qarışıq...
Yazdıqca ürəyim çopur yerindən,
Hər sözə gözümün yaşı qarışır.

Misralar, sətirlər sinə dağları,
Dağı daş üstündən dərən nə gəzir...
Bilib arasında məni sağların,
Ölənlə ölürəm, bilən nə gəzir...

Adamdan azaddı, adamdan da hürr,
Ömrü daha uzun, daha, daşların.
Sözlərim gör necə ucuz görünür,
Üstündə bahadan-baha daşların...

Görəsən içində bu bəlli yaşın,
Hələ çox yanacam, bişəcəyəmmi?
Yaşayıb yadında bu daş yaddaşın,
Kiminsə yadına düşəcəyəmmi?..

Baxmayın, şeirimlə bağırbadaşlar,
Baxmayın qəbirlər vətən yeridi.
Təkcə adamların deyil, bu daşlar,
Elə, sözlərin də bitən yeridi...

Heç əskik olmasın ağrıdan başım,
Allah heç verməsin xeyir, yazıram.
Hələ dost-tanışın, qohum-qardaşın,
Qəbir daşlarına şeir yazıram.

İSTƏYİR

Bu bağın-bağcanın bağbanısanmı,
Hardandı bu bağça, bu bağ istəyi?
İçində yamyaşıl ağac sevgisi,
Üstündə titrəyən yarpaq istəyi.

Dil tapıb, yol gedər baxma həyatla,
Döyənək etsə də dizini qatlar.

Bir gün bilmirsənmi başında çatlar,
Qorxaq adamların qorxaq istəyi.

Kimin ki çəkirsə qanı qanını,
Qurbanlıq istəyir canım, canını.
Millət öndə sevir qəhrəmanını,
Fərqi yox ya ölü, ya sağ istəyir.

Batdığı günaha, qüsula baxmaz,
Ədəbə, ərkana, üsula baxmaz.
Allaha üz tutmaz, Rəsula baxmaz,
Bitməz adamların yasaq istəyi.

Görünər atdığı qədəmnən belə,
Suçludu Həvvadan, Adəmnən belə.
Adamı ən doğma adamnan belə,
Ən çox torpaq sevir, torpaq istəyir.

YAŞANMADIN, ÖLÜM OL GƏL...

Olmaz adam ömrü belə,
Nə də ki qurd-quşun ömrü.
Nə ağırdı, çəkilməzdi,
Daş ömrü, qurğuşun ömrü.

Dedim qurban naza, candı,
Eşq elə son nazacandı.
Lap uzağı yazacandı,
Ən sərt, qatı qışın ömrü.

Bu savaşı öz savaşımdı,
Öz əlimdi, öz başımdı.
Nə vaxtdı yol yoldaşımdı,
Etdiyin qarğışın ömrü.

Bəlkə görən tapılacaq,
Gəlib hörən tapılacaq.
Sənsiz çətin yapılacaq,
Evi yıxılmışın ömrü.

Bir addımdı, nədi yol, gəl,
Həmindi, köhnədi yol, gəl.
Yaşanmadın, ölüm ol gəl,
Uyut mışıl-mışıl ömrü.

Əli Şirin ŞÜKÜRLÜ

SUA PƏRİSİ

◆ Povest

- / -

Kiçik qəsəbənin yaxınlığında sahilə uzanıb dənizi seyr edirdi. Uzaqda dəniz sanki səmaya söykənmişdi. Səma dənizin çırpıldığı iri qaya parçasını xatırladırdı. Gözləri ixtiyarsız yumulmağa başladı. Elə bil nəse üzə-üzə sahilə yaxınlaşırdı. Dərhal nəse baş verəcəyini anladı. Ürəyinə daman, bəzən də xəyalən yaşadıklarının müəyyən anlarda gerçəyə çevrildiyinə alışmışdı. Uşaqlıqdan bu kimi hallara vərdişli idi. Ona görə də istər xəyalın, istər yuxunun öz-özlüyündə gerçək hadisələr olduğuna çoxdan inanırdı. Əmin idi ki, bu kimi hadisələr tamam başqa bir fəzanın, fərqli məkən ölçülərinin gerçək hadisələridir. Bu hadisələrlə insanın mövcud olduğu məkən arasında əlaqə xəyal və yuxular vasitəsiylə reallaşır. Yeni yuxu və xəyallar iki fərqli məkəni birləşdirən körpülərdir.

Gözünü açanda sarı və çəhrayı rənglərin qarışığında yumru bir cismin uzandığı sahilə yaxınlaşdığını gördü. Üzən obyektəndən ətrafa qızılı şüalar yayılırdı. Sanki günəş dənizə enib dalğalarla rəqs edirdi. Əsrarəngiz mənzərəni diqqətlə müşahidə etməyə başladı. Obyekt yaxınlaşdıqca əvvəlcə onun bəzəkli top olduğunu zənn etsə də, sonra yanıldığını anladı. Bu, uzun, sarışın saçları dənizin səthinə səpələnmiş qadın idi.

İnanılmaz dərəcədə gözəl sarışın bir gənc qadın dənizdən çıxmadan ona baxıb gülümsəyirdi. Üzündəki təbəssüm gözəl simasına bir məsumluq bəxş edirdi. Bu məsumluq insanda yalnız saf istəklər yarada bilərdi. Bir anda daxilinə nəse sızdığını hiss etdi. Bütün varlığını bürüyən hisslər tükənməz enerjiden xəbər verirdi; sevgidən, yaradıcılıqdan, ziddiyyətlərdən, inkişafdan, eniş-yoxuşdan. Düşüncəsi sürətlə aydınlaşırdı. Bu aydınlıq həm də elmi-yaradıcı ideyalarının tezliklə gerçəkləşəcəyinə inamı artırır kiçik zaman kəsiyində.

Fikirdən ayrılanda təbəssüm dolu sima hələ də qarşısında idi. "Bu nə gözəllikdir, İlahi, insan da, daha doğrusu, qadın da bu qədər gözəl və məsum olar?! Bu ki möcüzədir. Elə bir möcüzədir ki, bir anın içində bütün varlığımı saf və təmiz hisslərlə yanaşı, tükənməz enerji ilə doldurub". Nəse söyləmək istəyirdi ki, təbəssüm dolu gözəl sima suya qər q olub sahiləndən uzaqlaşmağa başladı.

Amma onun qayıdacağına bir əminlik vardı X.-da. Gözdən itənəcən seyr etdi onu. Elə bil birdən qeybə çəkildi qadın - qarışdı dənizə. Sanki dənizin özü imiş elə bayaqdan üzünə gülümsəyən. Baş verən hadisələr zamana sığmırdı sanki.

Həvəslə qəsəbəyə - evə qayıdıb bir qədər dincəldikdən sonra dəftərxana jurnalını açıb qeydlər elədi: "Zaman, əslində insan təfəkkürünün məhsulu olub, subyektiv varlıqdır. Zaman sadəcə dəyişmələrin ölçüsüdür. Necə ki, ədədlər varlıqları kəmiyyətə bir-birindən fərqləndirmək üçün insan zəkasının yaratdığı anlayışlardır, zaman da elə. Obyektiv mövcud olan varlıqlar və dəyişmələrdir, ədədlər və zaman yox...".

Sonra televizorun qarşısındakı kresloda oturub xəyala daldı. Gerçək hesab etdiyi hadisələrə baş vurdu. Bu hadisələrin qəhrəmanı isə bir anın içində dənizə qarışan sarışın gözəl idi.

– // –

Növbəti gün eyni vaxtda dənizə gəlib bir qədər çimdikdən sonra elə həməni yerdə uzanıb gözlərini yumdu. Yenə də xəyalında nəsə üzə-üzə sahilə yaxınlaşırdı. Gözlərini açanda təbəssüm dolu simanı qarşısında gördü. Dərhal dikəlib oturdu. Dünəndən heyran olduğu gözəlliyin əsirinə çevrilən X. özünü söhbətə hazırladı. Əslində elə dünəndən bu qərara gəlmiş, söhbətə necə başlayacağı barədə düşünmüşdü:

- Yenə qəfil gəldiyiniz kimi qəfil də gözdən itəcəksiz yəqin?

Cavab əvəzinə sükütlə qarşılaşdı. Bəzən ən düzgün cavab elə sükutun özü olur; baxışlar, təbəssümə bürünmüş sima, heyranlıq dolu gözlər çox şeydən xəbər verirdi. Əksər kişilər özünü dünyanın ən yaraşlıq kişisi hesab etsə də, bu fikir X.-ya yad idi. Boy-buxunu, qarabəniz siması ilə özünü sıradan biri hesab edirdi. Amma istedad sahibi bu gənc təvazökar olmasına baxmayaraq, həmişə diqqət mərkəzində olurdu. İstər məktəbdə, istər universitedə, istərsə də aspirantura və işlədiyi elmi-tədqiqat institutunda qadınların ona biganə olmadığını hiss etmişdi. Lakin bu cür misilsiz gözəlin sevgisini qazanacağına o qədər ümid bəsləməsə də, cəhd edəcəkdə. Çünki onu gördüyü andan bu qadındakı gözəllik və məsumluğun əsirinə çevrilmişdi. Buna baxmayaraq, özünü təmkinli aparmağa çalışır, yersiz görünməkdən ehtiyat edirdi. "Bəlkə gözəlliyinə arxayın şiltaq qızlardan biridir, ailəsi ilə qəsəbəyə dincəlməyə gəlib. İndi də vaxt keçirmək, məni yoldan çıxararaq bu şəkildə əylənmək istəyir. Amma nə də olsa artıq gecdir. Mənə olan olub" - düşünsə də bəxtini sınağa qərarlı idi. Qızın dinmədiyini görüb sualı bir də təkrarladı.

Qız başını bulamaqla kifayətləndi.

- Bunu necə başa düşmək olar: hə, ya yox? - X. soruşdu.

Qız bu dəfə başı ilə inkar hərəkəti etdi.

- Deməli, qəfil yoxa çıxmayacaqsız, - X. davam etdi. - Onda sudan çıxarsız, yaxından tanış olarıq.

Qız bu dəfə də başı ilə yox cavabını verdi.

- Bəlkə mən gəlim?

Qız yenə gülümsəyə-gülümsəyə başı ilə eyni tərzdə hərəkət etdi.

- Bəs niyə danışmırsız, yoxsa danışmağa utanırsız? - qızın dili pis bildiyini güman edən X. dedi.

Ona məmnunluqla baxan qız sanki fikirlərini oxuduğundan, nəhayət dilləndi:

- Yox, hələ sahilə çıxmağa hazır deyiləm. Amma bir gün çıxacağam. Amma nə vaxt - bilmirəm.

Qızın həm səsi, həm də danışq tərzi X.-ya tamam fərqli göründü. Sanki başqa dünyanın adamı idi onunla danışan. Hədsiz mələhətli səs eşitdiyi bütün səslərdən fərqli idi. Ayrı bir aləmdən süzülüb gələn melodiyani xatırladı. "Səs bu misilsiz gözəlliyə yeni ahəng verir, onu bir qədər də sehrli edir. Kimsə bu gözəllikdən asanca ayrıla bilməz. Deyəsən, yaman ilişmişəm!" - düşündü.

- Onda yenə görüşəcəyimizə ümid edə bilərəm, demək.

Qız bu dəfə başı ilə təsdiq edib, gözü sahilə, arxası üstə üzə-üzə yavaş-yavaş dənizin dərinliklərinə çəkməyə başladı.

- Nə vaxt? - qızın uzaqlaşdığını görüb uca səslə soruşdu.

Qız sualı təbəssümlə qarşılıdı və çevrilib sürətlə üzməyə başladı.

- Sabah yenə eyni vaxtda gözləyəcəyəm, - X. qızın arxasıncaçığırdı.

Qız çönüb yenə də gülümsəyərək bir anın içində dənizdə yox oldu. X. qəribə vəziyyətə düşmüşdü. Bir anın içində dənizə qarışb yox olmaq onu təəccübləndirirdi. Həm də cürbəcür şübhəli fikirlər yaradırdı beynində. Sahilə uzanıb o varlığın - misilsiz gözəlliyin peyda olub yenidən yoxluğa çevrildiyi hüdudsuzluğu nə qədər seyr etdiyini bilmədi. Evə qayıdarkən düşüncəsinin daha da aydınlaşdığını hiss edən X.-nın hərəkətlərində də bir intensivlik yaranmışdı. Kiçik zaman kəsiyində daha sürətlə düşünür, daha çox məsafə qət edirdi.

Evə çatandan dərhal sonra jurnalı açıb ağına gələn fikirləri qələmə almağa başladı: "Kiçik zaman kəsiyində daha intensiv hərəkət mümkündür. Hətta işiq sürətindən böyük bir sürətlə hərəkət movcuddur. Düşüncədə yaranan hər bir hadisə gerçəkdir əslində. Xəyal və yuxuda movcud hadisələr kimi. Sadəcə, bu hadisələr fərqli fəzalarda baş verdiyindən, qeyri-real təsir bağışlayır. Bəlkə də insanın yaşadığı məkan üçölçülü yox, çoxölçülüdür. Görünür, insan idrakı üç ölçüdə kənarında movcud olanları qavramağa qadir deyil. Xəyal, yuxu digər ölçülərlə körpü rolunu oynayır. Axı movcud olmayan insan qavrayışında proyeksiyalana bilməz. Ağac olmasa, kölgəsi də olmaz..."

Son iki gün ərzində yaşadıkları bu kimi fikirlərin aktuallığına daha artıq əminlik yaratmışdı onda. Amma bu fikirlərin istər fəlsəfi düşüncə sistemində, istərsə fundamental elm sahələrində mübahisəyə, polemikaya səbəb olacağını bilirdi. Qalırdı tutarlı faktlarla, riyazi məntiqlə fikirlərini əsaslandırmaq. Qarşıda onu çoxlu işlər gözləyirdi. Bu işləri həyata keçirmək üçünsə Allahın bəxş etdiyi istedadından savayı, möhkəm iradə, təmiz idrak, gərgin elmi araşdırmalar gərək idi.

İllər keçəcək, sehr və möcüzə ilə dolu sevginin bəxş etdiyi enerji və gərgin zehni əməyi sayəsində ərsəyə gələn "Dünyanın yeni fəlsəfi modeli" adlı əsəri maraq və gərgin mübahisələrlə qarşılanacaqdı. Lakin nə qədər ziddiyyətli münasibətlər doğursa da, yeni bir düşüncə sistemine nail olması onda bir məmnunluq yaradacaqdı. Amma hələ ki işin başlanğıcında idi. Lakin düşüncəsinə görə vacib olan iki əsas şərt ödənmışdi; istedadla biliyin vəhdəti və sevgi.

Zehni yorğunluq hiss etdiyindən özünə çay süzüb eyvanda oturdu. Gecənin qaranlığında dəniz gözəl görünürdü. Uzaqdan dənizi seyr etməyin də öz gözəlliyi var. Xəyalında sarışın gözəl, Ay işığının gəzişdiyi dənizə xeyli tamaşa etdikdən sonra yatağa uzandı. O gecə yuxuda xəyalındakı hadisələrin təkrarını görür və bütün gördüklərinin yuxu olduğunu anlayırdı. Elə yuxuda ikən tezliklə bu hadisələrlə reallıqda da

rastlaşacağına əmin idi. Yalnız azacıq fərqlə - adətən belə olurdu həmişə. Bəzi vəziyyətlərdə isə özünü reallıqla irrealığın kəsişdiyi müstəvidə hiss edirdi sanki. İki gün ərzində sarışın gözəl ilə bağlı hadisələr də eynən bu vəziyyəti xatırladırdı. İdrakında baş verən sıçrayışın da o müstəvidən süzülüb gələn işığın nəticəsi olduğuna əmin idi.

– III –

Dünənkindən daha artıq bir həyəcanla gözləyirdi. Sahilə çırpılaşaraq yenidən geri çəkilən dalğalar sanki keçilməzlikdən və inaddan xəbər verirdi. Geri çəkilərək yox olan dalğanın yerində dərhal başqası peyda olur, o da tezliklə yerini başqa bir dalğaya verirdi. X.da gözlərini bir-birini əvəzləyən dalğalara dikib qalmışdı.

Nəhayət. Bu da dalğalarla rəqs edən gözəl; təbəssüm dolu sima, heyranlıqla baxan gözlər. Və baxışlar bu gün daha ümidverici idi.

- Bayaقدan gözləyirəm, - X. sevinclə dilləndi.

Cavab əvəzinə yenə sükutla qarşılaşdı. Elə bil qızın danışması üçün müəyyən vaxt keçməliydi. Müəyyən vaxt keçməliydi ki, o, fikirlərini cəmləyib cavab verə bilsin. Amma qızın onu dərhal anladığına əmin idi. Elə bu əminlik də onu gözləməyə vadar edirdi.

- Bilirəm, - qız, nəhayət, dilləndi.

Yenə gözəl simanı tamamlayan ecazkar səs onu daxilən təlatümə gətirdi. İndiki vəziyyəti ilə dənizi xatırladırdı. Daxilində baş verən qabarma və çəkilmələri üreyinin tez-tez döyünməsindən hiss edirdi. Elə bil içində bir-birini əvəz edən nələrinsə mübarizəsi gedirdi. Dənizdə bir-birinin yerini tutan dalğalar kimi.

- Sudan çıxacaqsız?

- Hələ yox.

- Niyə? Yoxsa utanırsız?

- Yox. Hələ buna hazır deyiləm. Hazır olanda çıxacağam.

- Nə vaxt?

- Tezliklə.

- Adınızı deyə bilərsiz heç olmasa. Mənim adım...

Qız dərhal dilləndi:

- Bilirəm.

- Bilirsiniz? - X. təəccüblənsə də bu barədə heç nə soruşmamaq qərarına gəldi, - bəs sizin?

Yenə sehrli təbəssüm peyda oldu:

- Su Pərisi.

Az qala ağılını itirəcəkdi X. Lakin qərribə hadisələrə vərdişli, həm də psixoloji cəhətdən hazır olduğundan özünü ələ ala bildi.

- Gözləmərdiz yəqin, - yenidən ecazkar sehrli səsi eşidirdi.

- O qədər də gözlənilməz olmadı hər halda, - X. cavab verdi. Qeyri-adi görüşlərə vərdiş etmişəm. Bundan sonrası necə olacaq, o məni narahat edir.

- Nə mənada?

- Yeni siz dənizdə, mən quruda. Bir gün hər şey bitəcək. Hərə öz məkanına çəkilib gedəcək. Vəssalam. Məni daha çox ayrılıq, özü də əbədi ayrılıq narahat edir.

- Yox. Ayrılıq olsa da, əbədi olmayacaq. İnanın. Bu təkçə sizin iradəyinizdən asılıdır.

- Mən hər şeyə hazırım.

- Bunun üçün çox az şeyə hazır olmaq lazımdır əslində.
 - Nəyə?
 - Sevgiyə. Yalnız əsl sevgi torpaqla suyu birləşdirə bilər. Bax, elə indi olduğu kimi.

X. qeyri-iradi suya girib qıza yaxınlaşmağa başlayarkən o, həyəcan qarışıq məlahətli səsi ilə bir qədər ucadan dedi:

- Yox. Olmaz. Qayıdın. Vaxtı çatanda özüm sudan çıxacağam.
 - Nə vaxt?

- Ürəyinizin səsinə qulaq asın. Bir neçə gün keçsin, hissələriniz indiki hərarətini itirməsə, görüşümüzdə heç bir maneə qalmayacaq. İndi isə, hələlik.

- Yox. Heç vaxt sevgimin hərarəti azalmayacaq. İnanın. Heç vaxt. Sabah yenə gözləyəcəm. Hər gün gözləyəcəyəm.

Sonuncu sözləri artıq uzaqlaşmaqda olan qızın arxasınca söyləyirdi X. Özü də ucadan, vərmiş etməyi çılğınlaqla. Qızın onu eşidib-eşidmədiyinin isə fərqi deyildi. Qız dənizə qarışıb gözdən itmişdi. Onun bu çılğınlığı içindəki tükənməz sevginin təlatüm dolu dalğaları idi sərhədlərini aşmış sahilə çırpılırdı. Eynən qarşısında dayandığı dənizin dalğaları kimi.

Nə qədər sevgi ilə dolurdusa, düşüncəsi bir o qədər itilənir, aydınlaşırdı. Eyvanda əlaqədarlıqda oturub şövqlə fikirlərini kağıza ötürürdü: "Sonsuzluq insan idrakının məhdudluğunun nəticəsidir. İnsan idrakının aşma bilməyi sərhəddən başlayır sonsuzluq. Harda dayansa, o nöqtədən sonsuzluq açılır. Hətta bir-birinə ən yaxın iki nöqtə arasında belə, sonsuzluq məskən salıb. İstənilən iki ədəd arasında sonsuz sayda ədədlər mövcuddur. Çünki varlıqlar sonsuz hissələrdən ibarətdir. Bu baxımdan üzdən sonlu görünənlər də mahiyyətə sonsuzluğa bürünüb. Səbəbi isə, daxil etdiyimiz modelin köməyi ilə aydınlaşdırmaq: ..."

- Nə olub, oğul? - anası xeyli vaxtdı arxasında dayanıb onu müşahidə edirdi.

- Heç, ana, işləyirəm.

- Neçə gündü məyus görünürsən.

- Yox. Əksinə. Özümü daha yaxşı hiss edirəm. Elmi işimlə başım qarışıqdı sadəcə.

- Yayı dincələ bilərdin də. Onsuz da tezliklə məzuniyyətin qurtaracaq, qayıdıb gedəcəksən şəhərə. Onda rahat oturub işləyərsən.

- Dincəlirəm, ana. Doğma qəsəbə, sən, dəniz. Bunlar elə istirahətdir mənimçün.

- Nə bilim. Hər halda, yorğun görünürsən.

- IV -

X. ananın yeganə övladı idi. Elə dənizə yaxın bu kiçik qəsəbədə göz açmışdı dünyaya. Atası müəllim işləyirdi. Aspiranturaya qəbul olunduqdan sonra şəhərə köçmüşdülər. Ağıl kəsəndən ən çox gördüyü ata-ana sevgisi və ikiotaqlı mənzilin hər küncünə səpələnmiş kitablar idi. Əvvəlcə kitabların səhifəsini cırmağa başladı. Sonra səhifələri yazmağa, daha sonra kitablardakı şəkillərə baxmağa, nəhayət, oxumağa. Beləcə, tükənməz sevgi və kitablarla əhatə olunmuş bir aləmdə yavaş-yavaş böyüdü.

Bir müddət Rusiyada yaşadılar, atasının elmi-tədqiqat işlərini davam etdirdiyi institutun yerləşdiyi şəhərin yaxınlığındakı qəsəbədə. Qəsəbə bir tərəfdən meşə ilə əhatə olunmuşdu, yaxınlığından iri bir su kanalı keçirdi. İlk sevgi məcarasını da, ilk ən böyük sarsıntısını da burada yaşamışdı X.

Yuxuda tez-tez sinif yoldaşı Sveta ilə görüşür, kanalın kənarında əl-ələ gəzir, meşədə moruq kolunun yaxınlığında oturub öpüşürdülər. Yuxudakı bütün hadisələrin iştirakçısı yalnız ikisi olurdu.

Bunlar yuxuda gördükləri idi. Həyatda isə vəziyyət fərqli və rəngarəng idi. Qarabəniz siması, eyni zamanda fərqli aksentdə danışığı ona qarşı marağı bir qədər də artırır. Məktəbdə qızların diqqətini cəlb etdiyindən yaşadı oğlanlar ona bir qədər qısqançlıqla yanaşırdılar.

Sveta əksər qızlar kimi sarışın olsa da başqalarından fərqlənirdi. Hər halda, o belə düşünürdü. Bəlkə də buna səbəb qısa saç düzümünün dəbdə olduğu bir vaxtda onun uzun saçının olması idi. Uşaqlıqdan fantastik ədəbiyyat həvəskarı X. qızı su pərisinə bənzədirdi.

Bir gün dərstdən sonra Sveta qarabəniz bir qızla ona yaxınlaşdı.

- Tanış ol, - dedi, - yerlidir. - Məktəbə təzə gəlib, həm də qonşuyuq.

- Yerlidir? - X. bir qədər təəccübləndi.

- Qroznıdanam, - Mariya X.-nin təəccübünü anlamışdı deyəsən.

Beləcə, onların dostluğu başladı. İki qız və o. Bir də dostluq elədiyi Volodya vardı. O da onlara qoşulurdu hərdən. Hərdən ona görə ki, bir-birindən tez-tez küsürdülər. Bəzən qızların yanında belə sözləri düz gəlmirdi. Əslində, Volodya ikilikdə olanda daha mehriban davranırdı onunla. Evinə dəvət edirdi, onlara gəlirdi. İlk rus ailəsi ilə yaxından tanışlığı da elə Volodyagildə olmuşdu. Valideynləri içkiyə meyilli olsalar da, ona nəvazişlə yanaşırdılar. Hətta bir dəfə X.Volodyanın atasının içkili vəziyyətdə öz evində bir kişi ilə davasının da şahidi olmuşdu. Amma nədənsə anası o kişini müdafiə edirdi. Hətta itələyib ərini mənzildən çölə çıxarması bir qədər təəccüb və marağına səbəb olmuşdu X.-nin. Üç sərxoşun davasının müəyyən məqamlarına gülməyini saxlaya bilməməsi Volodyanın diqqətindən yayınmamışdı və bir müddət onunla incik davranmışdı.

Elə ilk sevgi romantikasını da bu dostluq zamanı yaşamışdı. Deyəsən, Mariyanın ona olan isti münasibəti getdikcə Svetanı narahat etməyə başlamışdı. İlk görüşə də qız özü onu çağırmışdı. Qəribəsi bu idi ki, neçə vaxt dostluq etmələrinə, demək olar, hər gün görüşdüklərinə baxmayaraq, budəfəki görüş xəbərini hamının sevimlisi balaca İra çatdırmışdı ona: "Sveta deyir axşam tək gəlsin. Mən də tək olacağam". Xəbəri həyəcanla qarşılasa da, sevinirdi həm də. Dərslərini hazırlayarkən tez-tez fikri yayınır, görüş anlarını təsəvvür edib sevincqarışıq həyəcan keçirirdi.

Sveta vədinə əməl edib onu gözləyirdi. Özü də tək. Əvvəlcə əl-ələ tutub üz-üzə dayandılar. Svetaya bəzi komplekslər yad idi. Məsələn, görüşə qız gərək bir qədər geçiksən və yaxud gərək oğlan birinci ürəyini açsın və s.

Kanalın kənarında təkbir gözə dəyən vardı. Bir neçə yaşlı kişi balıq ovlayırdı. Kanalaxın skamyalardan birində oturdular. Yənə qızın əlindən tutdu.

- Mariyadan xoşun gəlir? - Qız soruşdu.

- Hə. Ancaq bir dost kimi.

- Bəs başqa kimdən xoşun gəlir?

- Səndən.

- Dost kimi?

- Təkcə dost kimi yox.

- Bəs necə?

- Həm də qız kimi.

- Yalan deyirsən. Bütün oğlanlar belə deyir.
- Yalan demirəm.
- Sonra kimdən xoşun gəlir?
- Təkcə səndən. Lap elə gördüyüm gündən. Bəs sənini?
- Əvvəl bir sinif yuxarıda oxuyan biri vardı ondan xoşum gəlirdi. Səni görəndən sonra ona marağım azaldı. Sənin necə, əvvəllər xoşun gələn kimsə olub?
- Hə. Dördüncü sinifdə oxuyurdum. Özü də ilk dəfə gözlərinə vurulmuşdum.
- Sonra nə oldu?
- Bilmirəm. Əvvəl çox iztirab keçirdim. Sonra tədricən unuttum.
- Belə tez unudursan sevdiklərini?
- Yox. Saçlarına toxuna bilərəm? - X. birdən söhbətin səmtini dəyişdi.
- Hə.

Dodaqlar bir-birinə sıxıldı. Deyəsən, bu onların ilk öpüşü idi. Sonralar X. bütün ömrü boyu bu ilk öpüşü, su pərisinin təmasını, nəfəsinin hərəkətini unutmayacaqdı. Yaşadığı şəhərdən fərqli olaraq, bu yerlərdə yeniyetmə qızla oğlanın dostluğuna, hətta görüşməsinə, elə öpüşməsinə də pis baxmırdılar. Amma oğlanın məmləkətində qızlara sevgi yasaq idi. Elə bil yalnız qızları sevmək olardı. Hansısa qızın sevgisindən xəbər tutsaydılar, söz-söhbətə səbəb olurdu. Amma buna baxmayaraq, hər yerdə olduğu kimi burada da bütün oğlanlar sevgi etirafı gözləyirdilər. Buna təsadüfən nail olanlar isə, özünü az qala qəhrəman hesab edirdi. Sanki bütün kişilər öz qadağalarının qurbanına çevrilmişdilər. Burada isə əksinə. Qız da, oğlan da sevgisini asanlıqla etiraf edə bilirdi. Nəinki etiraf edə bilirdi, onların görüşməsinə də ciddi maneə yox idi. X. artıq bütün bunları yaxşı bilirdi. Elə bildiyinə görə də özünü sərbəst hiss edirdi.

Gəzə-gəzə meşəyə yollandılar. Meşədə qızı arxadan qucaqlayıb əvvəlcə saçlarını öpməyə başladı. Sonra dodaqlarını boynuna toxundurdu. Qız azacıq müqavimət göstərüb oğlandan aralandı və çevrilib qollarını onun boynuna doladı. Oğlan onun belini qucaqlayıb çəməniyə yıxmağa cəhd göstərsə də, qız oturmaqla kifayətləndi. Beləcə, meşədə xeyli oturub öpüşdülər. Ayrılmaq istəmirdilər. Bunu hər ikisi hiss edirdi. Hava qaralanda Sveta getmək lazım olduğunu söylədi.

Əl-ələ evə yollandılar. Uzanan və döngələrdə yoxa çıxan meşə cığırı qarşıda onları gözləyən dolanbac həyat yolundan xəbər verirdi sanki. Hər halda, X. belə düşünürdü.

- Bu səndə birinci dəfə idi? - Qız soruşdu.

İstədi bir qədər lovğalansın, amma yalana vərdiş etmədiyindən dedi:

- Hə. Bəs səndə?

Səsinin ahəngindən qısqandıdığı qızın nəzərindən qaçmadı. Bu, qızın xoşuna gəlsə də, amma o da bir qədər nazla düzünü söylədi:

- Elə məndə də.
- Yenə görüşəcəyik?
- Baxarıq.

Bu cavabı ilə qızın naz etdiyini yaxşı anlayırdı X.

Beləcə, demək olar, hər gün eyni vaxtda görüşür, əlaqədarlığa qədər gəzib əylənirdilər. Arabir dostlar onlara qoşulsalar da, tez də ayrılırdılar. Mariya və Volodya da görüşməyə başlamışdılar. Bu da, əslində, onlara sərf edirdi və dostların xətrinə dəymədən tez-tez ikilikdə qalmaq imkanı qazanırdılar. Artıq onların sevgi macərəsindən az qala bütün məktəbin xəbəri vardı: "Gözəlçə Su Pərisi Qarabala ilə görüşür".

Elə fərqli mədəniyyətlə ilk ən yaxın tanışlığı da Svetanın ailəsi ilə təmasında baş verdi. Bu tanışlıq onun dünyagörüşünün, müxtəlif millətlərdən olan insanlara münasibətinin formalaşmasında ona yardımçı oldu.

Svetanın anası çox yaraşığı mehriban bir qadın idi. X.-ya nəvazişlə yanaşar, daim onları nəyəsə qonaq edərdi; bişirdiyi piroqlar, mürəbbəli çay, hazırladığı buterbrodlar X.-nın xoşuna gəlirdi. Atasını isə bir qədər sərt adam idi. Düzdür, hər dəfə oğlanı görəndə salamlaşsa da, qızı ilə dostluğundan bir o qədər də məmnun olmadığı hiss olunurdu. Tez-tez qonaqlar olardı bu evdə. Amma bu qonaqlar Volodyagildə olan qonaqlardan fərqlənirdi. Qədərincə içər, müxtəlif mövzularda söhbətlər edirdilər. Bəzən X. da söhbətə qoşulardı. Bu alicənab əmi və xalalar Svetanın bu qarabəniz dostuna sayğıyla yanaşardılar. Xüsusilə, oğlanın atasının elm adamı olması, özü isə yeniyetmə olsa da, bir çox mövzulardan baş çıxarması ona qarşı diqqəti bir az da artırırdı. Oğlan da çəkinmədən bəzən diskussiyalara qoşular, daha çox oxuduqlarına əsasən mühakimələr yürüdərdi. Bu mühakimələrin çoxu diletant səviyyədə olsa da, fikirlərinə hörmətlə yanaşar, üzə vurmazdılar. X. bunları sonralar başa düşsə də, hər halda, o müzakirələr həyatında müəyyən rol oynaya bildi. Bir tərəfdən atasının alim dostları ilə olan müzakirələri, bir tərəfdən də Svetanın yazıçı anasının yaxın çevrəsinin ədəbiyyat haqqında avanqard fikirləri onun elmi-yaradıcı taleyində mühüm rol oynadı. Sonralar daim yeniliyə can atan X.-nin elmi-yaradıcı mühitdə müxtəlif eksperimentləri yeni bir istiqamətin yaranmasına səbəb oldu.

Amma bir gün hər şey dəyişdi. Sevgi dolu həyatına iztirab təşrif gətirdi. Özü də gözlənilmədən. Və bu iztirabın gətirdiyi sarsıntı ilə həyatının yeni mərhələsi başladı. Xəbəri ilk olaraq Volodya çatdırdı ona: "Qızlar kanalda batıb" - həyəcanla deyib kanala tərəf yüyürdü. X. da onun ardınca. Kanala çatanda iş-ışdən keçmişdi. Mariyanı xəstəxanaya aparmışdılar. Sveta isə hələ də tapılmamışdı. Hərə bir söz danışdı.

Deyilənə görə, təzəcə hərbi xidmətdən qayıdan qonşu oğlan qızları motorlu qayıqla gəzintiyə dəvət edib və hadisə də elə gəzinti zamanı baş verib. Qayıq sürətlə sürdüyündən kanalın ortasında qayıq çevrilib. Kanal çox enli olduğundan sahilə qədər üzüb yetişmək o qədər də asan deyildi. Sveta üzməyi bacarırdı. Amma hər üzməyi bacaran bu işin öhdəsindən gələ bilməzdi. X. bunu yaxşı bilirdi. Elə bu da onun narahatlığını bir qədər də artırırdı.

Şıdırığı yağış yağdı. X. yaşadığı evin yanındakı ağaca söykənib dayanmışdı. Nə qədər dayandığının fərqi də deyildi. Yağışın altında vaxt keçirməyi sevirdi. Buralarda tez-tez yağışlar yağdı. O da yağışı sevirdi. Təkcə müşahidə etməyi yox, həm də yağışla təması. Ona toxunmağı, altında gəzməyi, dayanmağı, düşünməyi. Qəribə hisslər oyadırdı yağış onda. Bəzən izaha gəlməyən. İndi isə əlacsızlıqdan dayanmışdı. Nə edəcəyini bilmirdi. Yağışsa döyürdü onu. Elə hey döyürdü. Birdən Sveta peyda oldu. O qədər gözəl idi ki... Əvvəlkindən də qat-qat gözəl. Amma qurşaqdan aşağısı balıq. Yağışda üzürdü. Üzə-üzə ona yaxınlaşdı. Üzündə təbəssüm. "Nəçə saatdı dayanmısan burada, xəstələnərsən. Gəl gedək" - oğlanın əlindən tutdu. İndi o da su pərisinə qoşulub üzürdü. "İndisə get evə, get dincəl. Sonra görüşərik" - mənzilin kandarında ayrıldı ondan. Ani peyda olduğu kimi, ani də gözdən itdi.

- Mənim balam, - anası onu bəgriyə basdı, - tamam islanmısan. - Gəl paltarını dəyiş, hər şey yaxşı olacaq.

Artıq hamı hadisədən xəbər idi. Anası ona təskinlik versə də, kövrəldiyi aydın hiss olunurdu. Hönkürüb anasını qucaqladı: “Ana, Sveta kanalda batıb. Amma ölməyib, əsl su pərisinə çevrilib, - gözümle gördüm”. Anası oğlunun qəribəliyinə bələd olduğundan, həm də təskinlik məqsədilə dedi:

- Elədir, oğlum, ölməyib.
- Sən də gördün? - X. ümidlə anasına baxıb soruşdu. - Məni kandara kimi ötürdü.
- Gördüm, oğlum, gördüm, - anası oğlunun ümidini qırmadı. - İndi isə uzan, bir az dincəl.

Yuxuda eyni hadisənin təkrarını görürdü hər gün. Sveta iri bir su hövzəsində batır və bir müddətdən sonra su pərisi görkəmində qayıdır. Əvvəl X. onu tanımasa da, sonra onun Sveta olduğunu anlayıb sevinir və əl-ələ birlikdə üzürlər. Gah yağışda, gah da iri su hövzəsində.

Beləcə, hər gecə təxminən eyni yuxunu görürdü. Gündüzlər isə gözü hər yerdə onu axtarırdı. İlk təmasda olduğu qızı. Yuxuları bir müddət onun üçün təsəlliyyə çevrilmişdi və onların nə vaxtsa gerçəkləşəcəyinə inanırdı. Ta atası xəstələnənəcən. Atasının xəstəliyi getdikcə şiddətləndiyindən Bakıya qayıtmağa hazırlaşdılar. İkinci gözlənilməz zərbə atasının xəstəliyinin ciddi olduğunu anlaması oldu. Atasının xəstəliyinə sarsılsa da, bir tərəfdən buradan gedəcəklərinə sevinirdi. Əslində, o, çoxdan gedirdi buralardan. Su pərisini qərq etdiyi gündən gedirdi. Bu şəhərdən, bu şəhərdəki meşədən, bu şəhərdəki su kanalından, bu şəhərdəki məktəbdən, bu şəhərdəki dostlardan. Bu şəhərdəki hər kəsdən və hər şeydən gedirdi. İlk sevdiyi insanı itirdiyi gündən gedirdi.

Gedənə qədər isə baş verən qəfil dəyişikliklərin gətirdiyi kədər həyatında yeni səhifə açmışdı. İlk şeirini yazmışdı X:

***İnsanlar bilməzdilər
ölümün nə olduğunu
birinci insan ölənə qədər.***

***Onlarçün həyat vardı yalnız,
sevgi dolu həyat.***

***İnsanlar ölümü yox,
həyatı tanıyırdılar,
ayrılığı yox,
vüsali tanıyırdılar
birinci insan ölənə qədər.***

– V –

Dayanıb dənizə baxırdı. Xəyalən ilk sevgisini yaşadığı, ilk sevgisini qərq etdiyi yeniyetməlik illərinə gedib qayıtmışdı. Minlərlə kilometr məsafə qət etmişdi xəyalən bir anın içində. Taleyində mühüm rol oynayan, ilk sevginin həzzini, ilk sarsıntının əzablarını yaşadığı illərə, bir də heç vaxt qayıtmadığı o böyük şəhərin o kiçik qəsəbəsinə, ömrünün orada qalan bir parçasına baş vurmuşdu xəyalən. İndi xəyal vasitəsiylə səyahət etdiyi, nə vaxtsa gerçək olmuş hadisələrə.

Təxminən on il əvvəl yaşadığı o gerçəklik ilə son günlər baş verən hadisələr arasında bir qanunauyğunluq axtarırdı. Gələcəyin, daha doğrusu, gələcək həyatının da keçmişi kimi hal-hazırda mövcud olduğuna

inanırdı. İnanırdı ki, gələcək hadisələr durmadan, an-an yaxınlaşmaqdadır. Sahilə yaxınlaşan dalğalar kimi. Hər dalğanı bir hadisəyə, dənizi isə dalğaları sahilə ötürən azman zamana bənzədirdi. O qədər dərin fikrə dalmışdı, yanında kiminsə dayandığından xəbəri yox idi.

- Bilirəm nə düşünürsən, - ecazkar səs onu fikirdən ayırdı.

Su Pərisinin gözlənilmədən yanında peyda olması çaşqınlığına səbəb olsa da, tez də özünü cəmləyə bildi:

- Nə vaxt gəldiyindən xəbərim olmayıb. Səni dənizdən gözləyirdim.

- Elə dənizdən gəlmişəm, - qız təbəssümlə dedi, - sən görmədin.

- Demək ani yox olduğun kimi ani də peyda olursan, - oğlan da təbəssümlə söhbətə davam etdi. - Deyəsən, belə şeylərə verdiş etməliyəm.

- Hə, yaxşı olar, - qız söylədi, - bəlkə bir az gezək, söhbət edək, vaxt azdır.

- Gezək. Amma bilməzdim ki, su pərisi də vaxtdan qorxar.

- Niyə? Məkanı dəniz olanlar da zamandan qaça bilmir.

O gün dəniz sahilində xeyli gəzdlər. Qız o qədər ecazkar idi; illər öncə yağışda üzən yarısı qız, yarısı balıq gözəl kimi. Arada əlini əlinə aldı qızın; əlləri soyuq idi. Qız elə səksəndi, sanki birinci dəfə insan təmasını hiss edirdi. Üzünə baxıb əvvəlkindən də gözəl təbəssüm bəxş etdi ona. Elə qısıldı oğlana, sanki hər an hansısa qüvvə onları ayıra bilərdi. Əslində, elə belə də idi. Onların görüşü hər an ayrılığa çevrilməyə məhkum idi. Bunu qız çox yaxşı bilirdi. Elə oğlan da. Amma bu kiçik vaxt ərzində bəlkə də illərin bəxş edə bilməyəcəyi səadəti yaşayırdılar. Bütün varlığı işığa bürünmüşdü X.-nin. Bu işığın ziyasını daha çox düşüncəsində hiss edirdi amma. Yalnız gözəl şeylər barədə düşünür, həyatın faniliyini vecinə də almırdı bu anlarda. Özündə hiss etdiyi sirr dolu sevgidən doğan tükənməz enerji ona gözəl gələcək vəd edirdi. Bu gələcəyin artıq həyatının mahiyyətinə çevrilmiş yaradıcı taleyində ona böyük uğurlar gətirəcəyini qeyri-iradi anlayırdı. Amma bunları şəxsi həyatı ilə bağlı söyləmək olmazdı. Seçdiyi tale bunu deyirdi. Elə indi yaşadığı bu əsrarəngiz anlar, inandığı gələcək bəsi idi.

- Mən vədimə əməl etdim, - qız dilləndi, - sahilə çıxdım.

-Səni gördüyümdən bu anı gözləyirdim, - X. deyib, qızın əlini oxşamağa başladı. Sonra dodaqlarına yaxınlaşdırdı. Qız bu təmasdan xoşhallanıb başını oğlanın sinəsinə söykədi. X. nəvazişlə onun uzun sarışın saçını öpməyə başladı. O, bir anlıq oğlanın qolları arasında donub qaldı. Bu vəziyyətdə üzü görünmürdü. Uzaqdan müşahidə edən olsaydı, uzun saçdan savayı heç nə ayırd edə bilməzdi.

- Vaxtdır, - qız başını oğlanın sinəsindən ayırıb dedi.

Nəyin vaxtı olduğunu anlayan oğlan həsrətlə əsiri olduğu gözələ baxıb, başı ilə razılığını bildirdi.

- İndi isə gözlərini yum, - qız narahatlıqqarışiq şıltaqlıqla dedi, - suya girməliyəm.

Oğlan bir söz demədən əmrə tabe oldu. Yanağında öpüş hiss edən oğlan qeyri-iradi gözlərini açmaq istədikdə qız əlləri ilə onun gözlərini qapadı. Az sonra qızın səsini eşitdi:

- Hələlik, əzizim.

Oğlan gözlərini açanda qız artıq dənizə qarışmış uzaqlaşmaqda idi. Heç nə demədən, onu gözdən itənə qədər seyr etdi. Yoxluğa çevrilməkdə olan qızın səsi dalğalara bürünüb ona sarı üzürdü:

- Sabah görüşəcəyik, gözləyərəm.

Axşam eyvanda üzü dənizə oturub yazırdı: “ Bədbəxtlik xoşbəxtliyin as-tar üzüdür əslində. Bədbəxtlik - insanın xoşbəxt ola bilmədiyi anlardır. İstəklərinin əsirinə çevrilən insan bu səbəbdən özünü daha çox bədbəxt hiss edir. Həyat -xoşbəxtliyə adda-budda rast gəlmək üçün qurulmuş yoldur. Xoşbəxtlik istəklərlə tərs mütənasiblik təşkil edir. Ehtimal nəzəriyyəsinin klassik düsturunun köməyi ilə bunu belə ifadə etmək olar: ...”.

Artıq çoxdankı ideyası -fəlsəfi düşüncələrini riyazi qanunauyğunluqların köməyi ilə ifadə etmək istəyi bu gündən etibarən reallaşmağa başlayırdı.

– VI –

Bu hadisəyə qədər dissertasiyasını uğurla müdafiə edib alimlik dərəcəsi almışdı. Alim dostları “Ehtimal nəzəriyyəsi” və onun müxtəlif sahələrə tətbiqi ilə bağlı elmi işlərinin gələcəkdə daha uğurlu nəticələrə imza atacağına böyük inam bəsləyirdi. Bu elmi yol, bir növ, atasından ona miras qalan bir yol idi. Atasını tanıyan alimlər də ona sayğı ilə yanaşır, köməklərini, tövsiyələrini əsirgəmirtilər. Amma əsas göstərici isə Allahın ona bəxş etdiyi istedad və əzmkarlıq idi.

Gənc olsa da, universitet elmi şurasının üzvü idi. Bu sahədə ölkədə mütəxəssis az olduğundan, təşkilati işlərdə də fəal idi. Dissertasiya işlərinə opponentlik edir, rəylər hazırlayırdı. İşlədiyi elmi-tədqiqat institutunda gənc alimlər üçün təşkil olunmuş seminarlara rəhbərlik edirdi. Bir sözlə, öz sahəsində perspektivli alim hesab olunurdu. Bütün bunlarla yanaşı, ədəbi mühitdə şair kimi də tanınmağa başlamışdı. Tələbəklik illərindən şeirləri, esseləri dərc olunmağa başlayan X. özünəməxsus yeni tərəkür təzi ilə bacardıqca yorulmuş ifadələrdən, köhnə formalardan uzaqlaşmağa, yeni forma, məzmun sərgiləməyə can atırdı. Bu cəhdləri də, təbii ki, diqqətdən kənar qalmırdı.

Elmi-tədqiqat işlərini davam etdirməklə yanaşı universitetdə dərs deyirdi. Bir gün kafedranın yerləşdiyi otağa yaxınlaşarkən qulağına tanış misralar deydi. Çiyini kafedranın açıq qapısına söykəyib dayandı. Səfər müəllim onun şeirini oxuyurdu:

**Yenə də
əynimdə cinsi şalvar
saqqız çeynəyə-çeynəyə
gəzirəm bu şəhərin küçələrində.**

**Ehtimal nəzəriyyəsindən
dərs deyirəm universitetdə.**

**Ehtimal eləyə-eləyə böyüyəcəm,
böyüyə-böyüyə iyirmi il sonra da
uşaq qalacam
və**

**bir böyük uşaq
iyirmi il sonra da
saatlarla dayanacaq
üzü yağışa.**

Birdən Səfər müəllim başını qaldırıb onun qapının ağzında dayandığını gördü. Digər kafedra yoldaşları isə onu görsələr də, səslərini çıxartmırdılar.

- Bu da özü, gənc şair, - Səfər müəllim gülə-gülə dedi. - Ə, şeirin başına nə oyun açırsız siz.

X. gülümsəməklə kifayətləndi. Səfər müəllimə beləd idi. Bilirdi sözü üzə dik deyən bu adam iddiasız, səmimi adamdır. Belə danışsa da onu çox istəyir, hər yerdə onun istedadlı alim, həm də şair olduğunu söyləyir. Bir sözlə, az qala bu cavan oğlanın fanatına çevrilib. Hətta məclislərin birində onun şərəfinə ayaq üstə içməyi də təklif etmişdi.

- Elə bir gülür də e... - Səfər müəllim ərklə davam etdi. - Ə, bir gün valideynlər gəlib universitetin qarşısında səni daş-qalaq eləyəcək, vallah.

- Neyləmişəm axı, - X. da gülən yoldaşlarına qoşulub söhbətin nədən getdiyini bilsə də soruşdu.

- Bəs bu nədi yazmısan, - Səfər müəllim oxumağa davam etdi:

**Sevgi pıçıldayım sənə,
yoxsa sevgidən keçib,
çönüb üzün divara
başlayım saymağa;
bir, iki, üç...**

Beləcə, həm elmin, həm də şeirin şöhrətini yaşayırdı gənc yaşlarında. Televiziyaya, radioya dəvət olunur, bədii, elmi-publisistik verilişlərdə çıxış edirdi. Hətta onun barəsində televiziyada portret-veriliş də hazırlanıb efirə verilmişdi. Özü də bir neçə dəfə.

– VII –

Birdən elmi işlərinin istiqamətini dəyişib fəlsəfi araşdırmalara başlaması çoxları üçün gözlənilməz oldusa, bəziləri onun bu addımını adi qarşıladı. Çünki o, təbiətən, daha doğrusu, fitrətən düşüncə sistemində əsaslı dəyişikliyə səbəb ola biləcək bir nəzəriyyə yaratmaq üçün doğulmuş adam idi. Təfəkkür tərzi tək cə abstrakt elmlə məşğul olmaqla kifayətlənə bilməzdi. Amma hansı sahədə çalışmasından asılı olmayaraq, riyazi təfəkkürü onun əsas silahı idi. İstər bədii yaradıcılığında, istərsə də fəlsəfi sistemini yaratmaq cəhdində.

Tələbə yoldaşı olan, sonra eyni elmi-tədqiqat institutunda bir şöbədə işlədiyi yaxın dostu elə belə də dedi: "Əvvəl-axır səndən bunu gözləyirdim". Dostu bu sözləri dediyi vaxt riyazi qanunauyğunluğa əsaslanan fəlsəfi əsərləri çap olunur, ədəbi sferalarda şeirləri, esseləri ilə öz üslubunu formalaşdıran modern şair kimi tanınırdı. Ziddiyyətli münasibətlərə baxmayaraq, çağdaş ədəbiyyatda "düşüncə şeirləri" onu intellektual poeziyanın əsas təmsilçisi kimi tanıdırdı. Buna qədər isə, bir çox dolanbac yollardan keçməli, qəribə hadisələrin iştirakçısına çevrilməli idi. O hadisələrin ki, bunu özündən savayı kimsə bilməyəcəkdi. Çünki realizmin əsirinə çevrilmiş cəmiyyətdə kimsə onun reallıqla irrealığın kəsişməsində mövcud olan fəzanın iştirakçısı, nəinki iştirakçısı, hətta qəhrəmanı olduğuna inanmazdı. O da xaraktercə ciddi adam olduğundan, bu məsələləri dilə gətirməklə özünü gülünc vəziyyətə salmağı qəbul edə bilməzdi. Bu fəzanın ona bəxş etdiklərini fəlsəfi və elmi-bədii şəkildə ifadə etməklə kifayətlənirdi. Əslində, ona lazım olan da elə bu idi. Yalnız ona məxsus bu aləmin bəxş etdikləri X.-ni xoşbəxt edirdi.

– VIII –

Su Pərisini gözləyirdi. İçi büsbütün sevgi ilə dolu idi. Bu sevgi gözəl qadınla təmasdan həzz almaqla yanaşı, bitib-tükənməyən yaratmaq ehtirası aşılırdı ona. Hər görüşdən sonra yaranan fikirləri asanlıqla yazıya çevirib məntiqlə əsaslandırma bilirdi.

Nəyinsə astaca kürəyinə toxunduğunu hiss edəndə fikirləri pərən-pərən oldu.

-Bu da mən, - bu dəfə qız arxada dayanıb başını onun kürəyinə söykəmişdi.

- Yenə gəldiyindən xəbərim olmadı, - oğlan sevincək başını arxaya əyib dedi. Elə bu vəziyyətdə də dayandı. Qızın təmasından bədəninə yayılan hərarəti ürkütmək istəmirdi.

- Çünki həmişə olduğu kimi dərin xəyallara baş vurmuşdun. Nə fikirləşirdin belə?

- Səni. Fikirləşirdim, birdən gəlməsən, halım necə olar.

- Necə olacaq, bir qədər darıxacaqsan, sonra hər şey ötüb keçəcək.

- İnanmıram sən dediyin qədər asan olsun ayrılıq.

- Niyə, az olub ki? Ayrılıqlara alışmısan - bilirəm.

- Amma ayrılıqları heç sevmədim. Can atdığım ayrılıqları belə. Hər ayrılıqda ömrümün bir parçasının yaşadığını düşünürəm, - deyib astaca qıza sarı çevrilib onu qucaqladı. Gözəl bir rəsm əsəri alınardı bu mənzərədən; oğlan dəniz dalgalarına bənzər uzun qızılı saç qucaqlayaraq gözlərini yumub - yalnız qızın saçına bürünmüş yaraşıqlı silueti görünür. Xeyli bu vəziyyətdə dayandılar.

Qızı hər dəfə qucaqlayanda qəribə hisslər keçirirdi X. Elə bilirdi həm də çox sevdiyi dənizi ağışına alıb. Qız ecazkar gözəlliyi ilə həm də dənizə bənzəyirdi, dəniz qoxusu gəlirdi ondan. Bəzən də ondan dənizin məhrəm soyuqluğu süzülürdü oğlanın varlığına. Qəribəsi də o idi, bu dəniz-gözələ bütünlüklə sahib olmağa tələsmirdi. Təkcə ona görə yox ki, bu sirli gözəllik adiləşə bilirdi. Sadəcə, qızın bütün varlığı ilə bunu arzulamasını gözləyirdi.

Amma, deyəsən, qız onunla bir bədəne çevrilməyə tələsmirdi. Səbəbi isə tezliklə bilinəcəkdi.

İndi isə ayrılıq zamanı gəldi. Oğlan ayrılığa nikbinlik ahəngi qatmağa çalışdı: "Ayrılıqları sevmədim, heç sevmədim. Bütün sevgilərin sonu - ayrılıq, bütün sevgilərin sonu - göz yaşı". Qız da eyni əhvalda davam etdi: "Ayrılıqları sevmədim, heç sevmədim. Göz yaşlarını sevdim ayrılıqlar gəldiyi zaman". Qızın misraları tamamlaması onu azca təəccübləndirdi doğrusu. Qızın təbəssüm dolu simasına, olduqca gözəl bu sima ilə bir harmoniya təşkil edən məsumluq dolu gözlərinə heyranlıqla baxıb, əvvəl gözlərindən, sonra üzündən və dodaqlarından öpdü.

Qız da eynən onun kimi hərəkət etdi. Oğlan heç nə demədən arxasını dənizə çevirdi. Bir an sonra dalğalar yenə ona sevgi məktubu gətirmişdi: "səni sevirəm, çox sevirəm".

Ona çay gətirən anasının əlindən öpüb mehribancasına üzünə baxdı. Anasının getdikcə qürub etməkdə olan gözəlliyi nəzərindən qaçmadı; zaman hər şeyə qıyır, gözəlliyə də. Atasının vaxtsız vəfatından sonra bu gözəl qadın həyatını yalnız ona həsr etmişdi. Düzdür, belə məsələlərdə X. bir elə radikal mövqe nümayiş etdirmirdi yeri gələndə. Kişi kimi qadının da hissləri var, o da öz taleyinin sahibidir - düşünürdü. Amma nə etmək olar. Öz həyatını kimə görəse fəda etmək böyük dəyanət tələb edir. Belə olan

təqdirdə bu fədakarlığın və dəyanətin qarşısında tək cə səcdə etmək qalırdı X.-ya. Anası əlini onun üzündə gəzdirib əyilib oğlunun başından öpdü və çəkilib getdi. Bilirdi ki, artıq oğlunun tənha qalmaq məqamı yetişib.

Sevgi nədir - sualına cavab axtarırdı X: “Bütün kainat, artıq qeyd etdiyimiz kimi, “Tələb - Düşüncə - İstək” modeli əsasında gerçəkləşib. Elə insan da. Bu modelin köməyi ilə sevginin asan və ağılabatan tərifi verə bilərik. Sevgi - kişi və qadının bir-birinə cinsi tələbinin düşüncə vasitəsiylə istəyə çevrilməsidir. Başqa canlılarda düşüncə iştirak etmədiyindən, bu tələb yalnız cinsi aktla nəticələnir. İnsana xas sevgi isə, estetik hadisədir həm də...”

- IX -

Artıq bir neçə il idi Ofelya ilə dostluq edirdi. Daha doğrusu, sevgili kimi yaşayırdılar. Ana nənəsi ukraynalı olan bu gənc qadının bir qızı vardı. Əri avtomobil qəzasında həlak olmuşdu. Ədəbiyyat institutunda işləyən bu qadınla “Akademiya” bağında tez-tez rastlaşırdı. Sonra salamlamağa başladılar. Bir gün isə yaxından tanış oldular. Sonra isə tez-tez bir-birinin qonağı olurdular. Qadının anası da onu tanıyırdı. Amma X.-nin anası üzə vurmasa da, bu yaxınlıqdan bir o qədər məmnun deyildi. Alim oğluna normal ailə, övlad-uşaq arzulayırdı bütün analar kimi.

Tanış olduqları ilk vaxtlarda müxtəlif kafelərdə görüşər, oturub söhbət edərdilər. Bir gün qadın zarafatla dedi:

- “Kafelər güncündə öldüm-dirildim” - hansı kafedi o elə?

- Oxumusan şeiri? - oğlan bir az təəccüblə soruşdu.

- Əlbəttə. Müasir ədəbiyyatla məşğul olasan, cavan şairlərin şeirlərini oxumayasan. Hələ tanışlığımıza qədər oxumuşdum. Çap olunan bədii yazıları mütəmadi təhlil edirik şöbədə. Həm də səni üzədən tanıyırdım axı.

- Yəqin xeyli tənqidlərə məruz qalırdı yazdıqlarım.

- Elə də yox. Ziddiyyətli fikirlər olsa da, modern nümunələr kimi bəyənənlər də vardı şeirlərini. Klassik ənənələri müdafiə edənlər qəbul etmək istəməzdi. Tək cə səni yox, bu tərzdə yazılan bütün şeirləri.

- Bilirəm.

Ofelyanın qızı da getdikcə isinişirdi ona. Birlikdə gəzməyə də çıxırdılar bəzən. Dörd yaşı vardı. Ağbəniz qəşəng qız idi. Uzun qızılı saç küreyinə dəyərdi. Anası belə istəyirdi, görünür. O qədər ünsiyyətçi adam olmayan X.-nin də qıza qanı qaynayırdı nədənsə. Həm də uşağın atasının olmaması səbəbindən, bacardıqca qayğısını qızdan əsirgəməməyə çalışırdı. O da hər görəndə X.-ya sarılar, mehriban münasibət gördüyündən doğma adam bilirdi onu. X. da onu “Su Pərisi” çağırırdı.

Bir dəfə yayda qəsəbəyə qonaq gəlib bir neçə gün qalmışdılar. Qonşular uşaq qadınla dostluğunu birmənalı qarşılamamışdılar təbii. “Rus Əhməd uşaq qadınla evlənilib deyəsən” - qonşu qadınlar bu barədə söhbət edərkən anası eşitmişdi. Bir qədər pərt olmuşdu. “Yox. Bir yerdə işləyirlər. Sadəcə, dostluq edirlər” - anası vəziyyətdən çıxmağa çalışmışdı. Yeniyetməlik illərində Rusiyada yaşadığına, həm də bir qədər sərbəst həyat tərzinə görə ona “Rus Əhməd” deyərdi qəsəbə sakinləri. Lap elə əvvəldən erkən çatanlar onu zarafatla üz-üzünə belə çağırırdılar. Yaxın qonşular, uşaq dostları, qohumları çox vaxt ona elə belə də müraciət edərdi. O da inciməzdi. Ünsiyyəti bir elə sevməsə də, bu adamları çox istəyirdi nədənsə. Harada yaşamasından asılı olmayaraq, onlar üçün

darıxdığını həmişə hiss edərdi. Vaxt tapan kimi də qəsəbəyə gələr, onlarla görüşərdi. Amma vaxtının çox hissəsini dəniz sahilində keçirərdi. Çimməyi elə də çox xoşlamırdı. O, dənizi çimərlik kimi deyil, elə dəniz kimi, doğma bir varlıq kimi sevirdi. Həm də dəniz sahilində daha yaxşı düşünə bilir, elmi-yaradıcı fikirlərinin, ideyalarının “əl-ayağını cilovlaya” bilirdi. Elə şəhərdə də vaxt tapan kimi dənizi ziyarətə gedərdi. Əsasən də tək gəzməyi xoşlayırdı sahilə. Amma, təəssüf ki, dəniz çirkli olurdu buralarda. Söhbət dənizə axıdılan çirkabdan getmir təkçə. Həm də dənizin öz bətnində məskunlaşan nöyüt də onun bakirəliyinə xələl gətirirdi sanki. Sahilə qədər özünü yetirən mazut ləkələri dəniz gözəlliyinə və dəniz saflığına düşən ləkələr idi onun fikrincə. Şair təbiətli X.-ni dənizin iqtisadi səmərəsi düşündürmürdü hər halda. O, hər şeyi gözəl, estetik biçimdə görməyi arzulayırdı. Zahirə gözəllik qarşısında heyranlığını gizlədə bilmirdi. Ömrü boyu da gizlədə bilmədi və gözəlliyin əsiri olaraq qaldı.

Qonaqlar gedəndən sonra anası narahatlığına son qoymaq və məsələni birdəfəlik aydınlaşdırmaq məqsədi ilə soruşdu:

- Oğul, fikrin ciddidir?

- Nəyi deyirsən, ana? - söhbətin nədən getdiyini az-çox anlasa da, dəqiqləşdirmək məqsədi ilə soruşdu.

- Qızı deyirəm - Ofelyanı.

- Nə mənada?

- Evlilik mənasında.

- Hələ evlənmək fikrim yoxdu, ana. Buna hazır deyiləm. Həm də bəzi yarımçıq işlərim var, onları tamamlamalıyam. Amma Ofelya ilə münasibətə gəlincə, ana, doğrusu, onunla mənə çox yaxşıdır. Çünki həm yaxşı qadın, həm də yaxşı dostdur.

Bu cavabından sonra anası bir qədər rahatlanmışdı. Amma daha çox özünü elmə həsr edən oğluna görə isə, pərişanlığını gizlədə bilmirdi son vaxtlar. Elmə bu qədər bağlı olanların taleyindən xəbəri var idi. Vaxtı ilə ərinin çevrəsində olan dost-tanışlarının bir çoxunu tanıyırdı. Bəzilərinin yaşı əllini haqlasa da, ailəsi yox idi. Qəribə görkəmi, qəribə davranışı ilə bu adamlar onu təəccübləndirərdi bəzən. Baxmayaraq, əri də elə elm fədaisi idi. Amma ailəsini çox sevərdi. Onlara görə çox şeyi qurban verməyə hazır idi. Hər halda, ana heç kimi həyat tərzinə görə qınamazdı: “Hərənin bir taleyi var, onu da yaşayır. Hamı həyat haqqında eyni fikirdə deyil yəqin. Nə bilmək olar kim haqlıdır”. Bəzən insanlar haqqında belə də düşünərdi ana.

– X –

Həyat tərzinə görə nə dərəcədə haqlı olduğunu bilmirdi X. Bircə onu bilirdi ki, sevgisiz yaşaya bilmir. Həyatda daha çox sevməyi bacarırdı bəlkə də. Hətta səbəbsiz qəlbine dəyən, həyatda ona mane olmaq istəyən adamlara qarşı da kin saxlaya bilmirdi. Amma ailə məsələsində tərəddüd edirdi. Fikirləşirdi ondan yaxşı ailə başçısı, yaxşı ata olmaz. Ona görə yox ki, bunu istəmirdi, sadəcə, bacarmayacağını düşündüyündən, belə bir addım atmaqdan ehtiyat edirdi. Belə olan halda necə üzərinə ailə məsuliyyəti götürüb kiminsə səadətine mane olsun. Hesab edirdi ki, o, yalnız sevgidən güc alan yaradıcılıq üçün doğulub, buna görə də nəinki ailə məsuliyyətinin, ümumiyyətlə, həyatda başqa heç bir öhdəliyin altına girə bilməz.

Doğma nəfəs hiss edib, xəyaldan ayrıldı. Qəribədir, artıq neçənci dəfə idi qızın sudan çıxıb yanında peyda olmasını hiss etmirdi. Düzdür, bu

səhnəni görmək maraqlı olsa da, bir o qədər böyük əhəmiyyət də kəsb etmirdi onunçün. Əsas olan o idi ki, sevdiyi gözəl yenə də yanındadır. Necə peyda oldu, dənizi nə vaxt, necə tərk etdi - önəmli deyildi.

Sahildəki iri daşın üstündə bir-birinə qısılib oturdular. Qızın həyəcanlı olduğunu hiss edirdi. Pərişanlığı da gözündən qaçmadı. Dalağı sancdı.

- Bəlkə bizə gedək? - oğlan da bir qədər həyəcanla dilləndi.

- Yox, elə bura yaxşıdır, - qız təbəssümlə desə də kədərinə gizlədə bilmədi.

- Sahildən uzaqlaşmaq çətin olar yəqin, - oğlan vəziyyəti anladığını biruzə vermək istədi.

- Yox, müəyyən vaxtlarda çətin olmur, - qız dedi, - o məqam yetişəndə sənə qonaq olacağam. İndi isə belə yaxşıdır.

- Olsun. Əsas odur sən yanımdasan.

Qız kədər dolu şəffaf gözləri ilə oğlana baxıb gülümsədi, başını təzədən oğlanın çiyinə söykədi. Oğlan məyusluğu aradan qaldırmaq üçün şən əhval-ruhiyyədə dedi:

-Deməli, nə vaxtsa Su Pərisinin qonağım olacağına ümid edə bilərəm. Görən bu xoşbəxtlik mənə nə vaxt nəşib olacaq?

-Bəlkə də tezliklə, - qız da eyni gümrəhliklə dilləndi. Amma xoşbəxtliyin ömrü qısa olur bəzən.

-Bilirəm. Bəzən yox, xoşbəxtlik elə arabir ona rast gəlmək üçündür. Tez-tez rast gəlsək, adiləşər, xoşbəxtlik olmaz ki.

-Demək, buna da hazırsan, - qız sanki azca rahatlandı.

- Özü də çoxdan.

Qız qaxıb qollarını oğlanın boynuna doladı. İndi nisbətən şən görünürdü. Oğlanın gerçəkdən ayrılığa hazır olması azca sakitləşdirmişdi qızı. Amma ömürlük izzirabın nə olduğunu oğlan artıq bilirdi. Bilirdi ki, bir sevgi digərini əvəz etdiyi kimi, izzirablar da bir-birini əvəz edir. Bu izzirabları yaşamağı bacarmaq lazımdır. Nəinki yaşamağı, onlardan bəhrələnməyi də.

Qızla görüşdən sonra yenə də eyvanda üzü sevgisinin və izzirablarının məskəni dənizə oturub, "Hərəkət" barədə məqaləsini yazırdı: " Hərəkət bir nöqtədən digər nöqtəyə keçid olaraq dəyişmə, çevrilmədir. Lakin bu dəyişmələr azalmalar, tükənmələrlə baş verir. Yəni hər bir hərəkətdən - hər bir dəyişmədən "ölüm" boylanır. Həyatda "sonsuz dövrü mexanizm" mövcud deyil və hər varlığı bir "yoxluq" müşayiət edir. Hərəkət - dəyişmələr olmasaydı, monotonluq yaranar, hadisələr və varlıqlar donar, kainat böyük - sərhədləri görünməyən fotoya bənzəyərdi. O zaman bütün yaranmışlar yalnız bu böyük fotodan boylanardı..."

- XI -

O böyük fotonun şahidi olmuşdu artıq. Çoxları üçün inanılmaz və qəribə hadisəni artıq bir neçə il əvvəl yaşamışdı. Deyəsən, şənbe günü idi. Yenə şair dostları ilə kafedə oturmuşdular. Bu dostlarla əlaqəni atasının tələbəsi olmuş, indi isə yaxın dostu Kərim yaradardı. Kərim ədəbi mühitdə artıq şair kimi tanınırdı. Bu məclislərdə adətən tanınmış şairlər, yazıçılar, tənqidçilər iştirak edərdi. Belə görüşlərdən biri idi yenə də. Söhbət həyatı, daha doğrusu, həyatın özünü bədii şəkildə qələmə almaq məharətindən gedirdi. Məclisdəkilərin əksəriyyəti hesab edirdi ki, bizdə daha çox qondarma, həyatdan uzaq mətnlər yaranır.

-Belə mətnlər də daha çox tərcümə effekti verir, - Kərim dedi.

Ədil etiraz etmək istədikdə Səmid ərklə ona təpindi:

-Düz deyir də, məsələn, sən, heç vaxt olmadığın yerlərdən yazırsan. Parisi görmüsən, Paris həyatından yazırsan?!

Ədil onlarla razılaşmadı.

-Dedikləriniz şərt deyil. Yazıçı istənilən hadisəni qələmə ala bilər. Kifayətdir ki, bədii həllini verə bilsin.

Mübahisə çox uzandı. Nəhayət, qərara aldılar ki, hərə bir şeir oxusun. Növbə X.-ya çatdı. Hamıdan gənc olduğu üçün dostlar ona daha çox diqqət göstərərdi. Zahirən qaraqabaq görünsə də, xoşladığı adamlarla deyib-gülməyi, yüngülcə zarafatlaşmağı xoşlayardı. Qələm dostlarının hər birinin qəribə xüsusiyyətlərindən, onlarla bağlı müəyyən hadisələri, yeri gələndə xüsusi yumor qatararaq danışardı. Hər halda onun bu söhbətləri ayrı-ayrılıqda hər biri üçün maraqlı olardı və heç kim də ondan inciməzdi. İndi də yeyib-içməyə meyilli dostlarını vəsf edən "Kafelər silsiləsindən" bir şeirini oxumağa başladı:

**Sonuncu qədəhi çəkdi başına,
bir araqlıq ümid də öldü.
Daha içə bilmədiyindən
hara gedəcəyi barədə düşündü;
tüstülü kafedən yağışlı küçəyə çıxdı.**

Sabaha islanmış ümidlər qaldı.

**Sabahın xeyirli olsun,
köhnəmiş ümidlər köməyin olsun,
yolun hayanadı, mənə oxşayan?!**

Alqışladılar. Hamı söhbətin nədən getdiyini anlamışdı təbii, üstəlik yumoru da.

-Adı, - Səmid ona belə müraciət edərdi həmişə, - özünü qoru, sən yaxşı şair olacaqsan, vallah.

-Qoy yaxşı alim olsun, - Tərhan dedi, - şairlikdən bir şey çıxmaz.

- Bu da həyatın özü, - Kərim gülə-gülə dedi. - "Sonuncu qədəh - bir araqlıq ümid".

- Nəinki həyatın özü, həyatın dibi, - Səmid əlavə etdi, - çalışmaq lazımdır, yaxşı şeir yazmaq çətindir, vallah, çətindir. Çoxuna asan gəlir şeir yazmaq.

- Hətta yaxşı çəkməçi olmaq çətindir, nəinki yaxşı şeir yazmaq, - bayaqdan səbirlə qulaq asan tənqidçi, yaşca hamıdan böyük Nadir müəllim söhbətə müdaxilə etdi.

Məclis həmişə olduğu kimi gec qurtardı. Dostlar görüşüb-öpüşüb ayrıldılar.

X. belə məclisləri sevirdi doğrusu. Elə bu adamları da. Vaxt tapan kimi də ən çox onlarla görüşə can atırdı. Bu adamlardan isə çox şey öyrənirdi. Həm yaradıcılığın sirlərini, həm də həyatı.

Elə qəribə hadisə də o gün baş verdi. Düzdür, X. üçün bu kimi hadisələrdə bir elə qəribəlik yox idi. Amma necə də olsa, həmə gün qarşılaşdığı hadisə reallıqdan kənarlaşmalardan biri idi. Daha doğrusu, bu hadisə reallıqla irrealığın sərhədində baş verirdi. Çünki o, bu kimi hadisələrin iştirakçısı olduğu zaman real həyatdan tamamilə ayrılmırdı.

Evə çatıb yuyunduqdan sonra yatıb dincəlmək istəyirdi. Dostlarla görüşdən sonra əhvalı yaxşı idi. Hamamda güzgü qarşısında dayanıb saçını qurudurdu. Amma fikri dağınıq idi. Son vaxtlar ağına gələn yeni ideya

barədə düşünürdü. Bu, hərəkət barədə yeni düşüncələri idi. Düşünürdü, elə sürət əldə edilərsə ki, hərəkət, yeni yerdəyişmə zamana sığmasın, o an insan digər ölçülərin mövcud olduğu məkanlara səyahət edə bilər. İnsanın idrakının məhdudluğu ona üç ölçüdə kənarında mövcud məkanlarla əlaqəyə imkan vermir. İdrakındakı bu məhdudluğu aradan qaldıra bilsə, zaman boyu səyahət də edə bilər. İstədiyi an keçmişə və gələcəyə baş vurur. Ona elə gəlirdi lap elə yaxında paralel aləmlər mövcuddur ki, orada məkan ölçüləri fərqli olduğundan, insan o məkanları müşahidə edə bilmir.

Birdən güzgüdə uzun bir yol peyda olub bir göz qırpımında onu ağuşuna aldı. Bir an sonra tamam fərqli Məkanın qonağı idi. O qədər ecəzkar məkan idi, gözəl rəsm əsərini xatırladırdı; hər şey hərəkətdən məhrum idi. İnsanlar cavan və yaraşlıq idi. Sevgilər də azad. Amma, deyəsən, nə doğulan vardı, nə də ölən. Heç nə dəyişmirdi. Təkcə hərəkətdə olan X. idi. Hərəkətdə olduğundan bir narahatlıq hiss edirdi. Amma burada mövcud iri rəngli fotonu xatırladan həyatı digərləri kimi o da yaşayırdı. Fərqli görünüşü başqaları üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmirdi. Hamı həyatı olduğu kimi yaşayırdı. Təkcə X. hərəkətdə idi. Amma hər yerdəyişmədən sonra da eyni vəziyyətdə olduğunu görürdü. Hər şey təkrarlınırdı. Buna təkrarlanma da demək olmazdı. Çünki o, yerdəyişmələrdə heç bir yeni vəziyyətlərdən keçmirdi. Hər vəziyyət özündən əvvəlkinin oxşarı idi. Doğrudan da, bu gözəl Məkan başdan-baş monotonluğa qər q olmuşdu.

Gözəl bir sima ani peyda oldu. Belə mənzərələrə alışmışdı. Çünki burada olduğu müddətdə (vaxt onun üçün mövcud idi) bütün ünsiyyətlər bir göz qırpımında baş verirdi, - sanki zamansız.

-Dəyişməzlik narahat edir sizi, - gözəl simanın fikirlərini anladı.

-Hə, hər şey gözəl olsa da, dəyişmir, - o da fikrindən keçirdi. Bilirdi ki, burada danışığa ehtiyac yoxdur. Ünsiyyət yalnız fikir vasitəsiylə gerçəkləşir.

- Siz dəyişmələr üçün doğulmusunuz, istəklərin əsirisiniz, burada isə istəyə ehtiyac yoxdur.

-Düzdür, çünki heç nə dəyişməyəcək.

- Bütün yaranmışlar məkanı ilə birgə doğulur.

- Biz həm də zamanla doğuluruq. Onun içində də yaşayıb ölürük. Siz isə fərqli - zamansız məkanda yaranmışsınız. Özü də əbədi. Bizi isə əbədlilik usandırır, onu çox arzulasaq da.

-Ona görə də hərə öz məkanında yaşamağa məhkumdur.

Bir an sonra yenə güzgünün qarşısında idi X. Sevinirdi. Nə qədər gözəl olsa da, o Məkandan tez də qurtulduğuna sevindi. Qayıdışı da ani oldu. Sanki heç zaman keçməmişdi. Amma o Məkanda xeyli hadisələrin iştirakçısı olmuşdu. "Axı orada zaman mövcud deyildi" - düşündü.

- XII -

Neçə saat olardı dənizin kənarında idi. Su Pərisi görünmürdü. Artıq vaxt ötürdü. Hava da küləkli idi. Dalğalar sahilə çırpılır, yenidən geri çəkilirdi. Onunla sevgi dilində danışan dalğalar bu dəfə heç nə demir, yalnız öz melodiyasını ifa edirdi. Melodiya - yalnız xatirələri canlandıran, bir neçə gün ərzində baş verən gerçəyi xatirəyə çevirən. Əvvəlcədən ayrılığa mənqum sevginin melodiyası.

Evə qayıtdı. Darıxırdı. Son günlər yaşadığı həyatın bəxş etdiyi səadətdən qəfil ayrılmaq o qədər də asan deyildi. Bu ayrılığa əvvəlcədən

hazır olsa da varlığını bürüyən kədərə heç cür qalib gələ bilmirdi. Eyvanda var-gəl edir, təsəlli üçün müxtəlif bəhanələr axtarsa da, məyusluğunu gizlədə bilmir, üzü dənizə dayanıb siqareti siqaretə calayırdı. Nisbətən sakitləşdiyini hiss edəndə fikrini cəmləyib yeni movzu üzərində işləmək qərarına gəldi: “ İnsanlar çox vaxt darıxırlar. Nə ilə baş qatacağı, darıxdırıcı həyatın məyusluğu onları narahat edir. Kitab oxuyurlar, filmə baxırlar, gəzməyə gedirlər, yaradıcılıqla məşğul olurlar və sairə. Bəzən bu kimi məşğuliyyətlər də onları darıxmaqdan, məyusluqdan xilas edə bilmir. Sanki daim nəsə gözləyirlər. Gözləyirlər ki, hansısa bir hadisə baş verəcək. Ümid adlı hiss yaranır. Düşünürlər ümid etdikləri, istedikləri hansısa hadisə baş verərsə, sıxıntısı aradan qalxacaq, rahatlanacaq, xoşbəxt olacaq. Bu hadisədən az sonra yeni sıxıntı başlayır. Onu aradan qaldırmaq üçün yeni istək yaranır. Bu isə arzunun yaranmasına səbəb olur ki, arzular da bitib-tükənməyən, qapanmayan bir proses olaraq təzahür edir. Daim darıxmaq, sıxıntı, məyusluq ümid, arzu kimi hissələrin yaranmasına səbəb olur. Amma bütün hallarda insan daimi rahatlıq tapa bilmir. Nə üçün?

İnsan nəsə gözləyəndə həmişə darıxır, ona tez nail olmaq istəyir. Əslində, insan bütün fəaliyyətində sonu, nəticəni gözlədiyi kimi, “ömür adlı fəaliyyət”də də sonu - nəticəni gözləyir. O, nəticəyə qədər məyusdur. T-nin (ilkin olan -substansiya) zərrəsi olan t (T-nin insanda olan hissəsi) sona can atır, örtüyü soyunmaq, azad olmaq, T-yə qayıtmaq istəyir. Necə ki, T özü də durmadan soyunmaqla məşğul olur, təzələnməyə can atır.

Beləliklə, darıxmaq - sona can atmaq, maddi bədəndən tamamilə azad olmaq istəyi sayəsində yaranan hissdır. Və insan bu hadisəyə qədər nə qədər uğura nail olsa da, darıxacaq”.

Fəlsəfi əsərinə daxil edəcək movzunu tamamladıqdan sonra yorulduğunu hiss etdi. Bir tərəfdən də bu gün yaşadığı iztirablar. Yorğun olsa da hiss edirdi ki, rahat yata bilməyəcək. Bir qədər dənizi seyr etdi. Çay gətirən anası xatırlatdı ki, yatıb dincəlsə yaxşı olar, artıq gecdir, sabah şəhərə qayıdacaq. Anası otağına çəkildikdən az sonra o da öz otağına keçib yatağa uzandı. Yaxşı hadisələr barədə fikirləşməyə çalışdı. Sınaqdan keçirmişdi. Belə vəziyyətdə yuxuya gedə bilirdi.

Əvvəlcə dəniz qoxusu dəydi burnuna. Sonra dənizin ona yaxınlaşdığını gördü. Dəniz gülümsəyirdi sanki. Hər ləpə bir təbəssümü xatırladırdı. Asta-asta yaxınlaşan dəniz tədricən onu ağuşuna almağa başladı. Bir soyuqluq hiss etdi. Lakin bu soyuqluq xoş hisslər yaradırdı onda. Dəniz tamamilə onu öz ağuşuna aldığı vaxt Su Pərisi peyda olub onu qucaqladı. Sonra əl-ələ üzüməyə başladılar. Sanki uçurdular. Dəniz səmaya çevrilmişdi, onlar da səmada süzən cütlüyə. Soyuqluq tədricən hərarətə çevrilməyə başladı. Bütün bədənini çulğalayan hərarətin təsirindən yavaş-yavaş gözlərini açdı. Su Pərisi ona qısılmışdı. Daha möhkəm bir-birinə sarıldılar. Yenidən uçurdular...

Yuxu ilə gerçəklik bir-birinə qarışmışdı. Bir də gözünü açanda səhərdən əsər-əlamət qalmamışdı. Yenidən gerçəkliyə qayıtdığı zaman özünü yataqda tək gördü. Amma dənizin qoxusu otaqdan hələ də çəkilməmişdi.

Açıq pəncərədən düşüb dənizə tərəf yüyürdü. Su Pərisi onu gözləyirdi. Üzündə kədər dolu təbəssüm, əllərini uzatdı. Dənizə atılıb özünü ona yetirdi. “İndi sən mənim qonağım ola bilərsən, yaxın gəl” - deyib qız onun əllərindən tutdu. Üzə-üzə bir qədər irəli - dənizin dərinliyinə doğru üz aldılar. Yenə də uçurdular sanki. Eynən yuxudakı kimi. Az sonra qız dedi:

- Hə, indi...

- Yox, - oğlan onun sözünü kəsdi, - heç vaxt.
 - Mümkün deyil, - qız kədərlə davam etdi, - hərə öz məkanına çəkilməlidir əvvəl-axır. Yaşamağa və ölməyə məhkum məkanına.
 - Onda mən dənizi seçirəm, - oğlan pərişan-pərişan dilləndi.
 - Dənizi seçirsənsə, həm də balıq olmalısən.
 - O zaman sən torpağı seç. Bunun bir yolu olmalıdır əvvəl-axır.
 - Bu da mümkün deyil. Danışmışdıq axı. Ayrılığı əvvəldən qəbul etmişdik. Mənimçün də asan deyil. Axı biz cəmi bir dəfə sevirik. Bu sevgi həm də ayrılıq olur bizimçün.
 - Görünür, mən daha heç vaxt sevə bilməyəcəyəm.
 - Sən artıq başdan-başa sevgisən, inan mənə. Sevgi...
 Bu da son. Artıq dənizdə tək qalan X. inandı ki, bu son görüş, əbədi ayrılıqdı. Demək, qız buna görə tələsmirmiş. Tələssəydi, tez də ayrılacaqdılar. Özü də əbədi. Çünki onlar bir dəfə sevirilər. Sevdiklərinə qovuşduğu an onların həm də ayrılıq anı olur.

- XIII -

Təzədən şəhər həyatına qayıtmışdı. Amma nəşə bir boşluq hiss edirdi həyatında. İlk vaxtlar məyusluğunu gizlədə bilmirdi. Yaxın ətrafı halındakı dəyişikliyi dərhal müşahidə edirdi. O da bunu fikirlərinin dağınıq olması ilə izah edirdi. Bu izahına inanmaq da olardı. Çünki daima axtarışda idi. Bunu dərc olunan son əsərlərindən də anlamaq mümkün idi. İstər elmi, istərsə də bədii yaradıcılığında. Əvvəlkindən də intensiv işləyirdi, əsərlərin məna dərinliyi də artmışdı. Eyni zamanda təfəkküründə baş verən dəyişiklik yaradıcılığında yeni istiqamətə təkan verirdi.

Münasibətlərindəki dəyişiklik Ofelyanın da nəzərindən qaçmadı. Sevgi münasibətlərində çılğın olan dostunun son günlər müşahidə etdiyi soyuqluğundan narahatlığını gizlətmədi. Hətta şəhərə qayıdan gün qadını axtarmamışdı. Hər halda, o, belə düşünürdü. Amma X. qayıdan gün bir dəfə onlara evə zəng etmişdi. Amma cavab verən olmamışdı. Doğrusu, sonra zəng etməyə həvəsi olmamışdı. Bütün günü evdə oturub, günün çoxunu, demək olar, xatirələrə xərcləmişdi.

-Nəşə gözümə narahat deyirsən, - Ofelya nədənsə birbaşa mətləbə keçmədi.

-Yox, hər şey qaydasındadır, elə bir şey olmayıb, - X. dedi.

- Yenə də - qadın gülümsəyərək soruşdu.

- Vallah, hər şey qaydasındadır, sadəcə, bir qədər fikirliyəm. Elə bil beynim yeni fikirlərlə doludur. Lap dolu piyaləni xatırladır. Elə hey boşalmaq istəyir.

- Bu yaxşıdır hər halda, fikir tərəfdən korluq çəkmirsən bəzi adamlar kimi, - qadın yenə də qımışa-qımışa dedi. - Amma baxaq o piyalədən süzülən nə olacaq.

- Baxaq.

- Bir söz də deyim, incimə, yaxşı? - bu dəfə qadın bir qədər ciddi söylədi. - Özün bilirsən, səni çox istəyirəm. Sənin də məni istədiyini bilərəm. Buna baxmayaraq, istənilən vaxt həyatını dəyişə bilərsən. Çünki sən kiminsə qarşısında bir öhdəliyin yoxdur.

Onun nə demək istədiyini yaxşı anlayırdı. İstədi qəsəbədə baş verən hadisəni açıb danışsın, amma özünü saxladı. Ona elə gəldi ki, bu sirr açılsa, o saflığa, o gözəlliyə xələl gələcək. Və bu hadisə də iştirakçısı olduğu digər qərribə hadisələr kimi sirr olaraq qalsa yaxşıdır. Bəlkə də o

hadisələrin gücü elə sirlə örtülməsindədir, sirr örtüyü qaldırılsa, hadisələr gücünü itirəcək.

Son günlər yenə tez-tez yuxular görürdü. Daha doğrusu, yaşayırdı yuxuları. Hər halda, belə düşünürdü. Yuxularının qəhrəmanı da Su Pərisi idi. Gah o qonaq gəlir, gah da X. suyun dərinliyində onunla qoşa üzürdü. Bu hadisələr son vaxtlar yaşadığı gerçək hadisələrdən heç nə ilə fərqlənmirdi. Bu yuxulardan sonra özündə bir yüngüllük hiss edir, əhvalı yaxşılaşırdı. Eynən Su Pərisi ilə qəsəbədə baş tutan görüşlərindən sonrakı gümrahlığı yaşayırdı yuxulardan sonra. Bu gümrahlıq bütün işlərində ona yardımçı olurdu. Bitib-tükənməyən enerji ilə yaradıcılığını davam etdirirdi. Yaratdığı mətnlərdəki qeyri-adiliyi, bənzərsizliyi və intellektual çalarları peşəkar mühitdə onun üslubunu qəbul etməyənlər də inkar etmirdi. Bu formatda yaranan əsərlər kütləvi zövqə uyğun gəlmədiyindən, bir elə populyarlıq qazanmırdı. Əslində X. heç kütləvi qəbul olunmanın arzusunda da deyildi.

– XIV –

Su Pərisi ilə sevgi, sevinc, iztirab - tükənməz enerji dolu yeddi görüşü illər çoxdan xatirəyə çevirmişdi. Və illərin necə sürətlə keçib getdiyini yalnız dəyişikliklərin fərqiylə olarkən hiss edirdi X. Çox şey dəyişmişdi həyatda. Özü də nəzərə çarpacaq dərəcədə.

Elə Ofelya ilə tanışlığından nə az, nə çox, düz iyirmi ildən artıq vaxt keçmişdi. İndi onları ehtirasdan çox bir-birinə olan hörmət bağlayırdı. Bu illər ərzində nə Ofelya onu tərk etmişdi, nə də o Ofelyanı. “Zaman hər şeyə qıyır, gözəlliyə də - Ofelyaya baxıb ağılından keçirdi, - özünə baxan qadın olsa da, gör nə qədər dəyişib”.

Ofelyanın qızı artıq böyüyüb, sözün əsl mənasında su pərisinə çevrilmişdi. Ucaboy, gözəl siması olan qızın sarışın saçları kürəyindən aşağıya uzanıb az qala bütün əndamına sarılmışdı. Doğma balası kimi sevirdi qızı. Ağıllı, savadlı bir qız idi Amalya. Qərübəliyi ilə də X.-ya bənzəyirdi, elə bir çox vərdisləri ilə də. Qız da onu çox sevirdi.

Yaxın günlərdə qızın davranışında baş verən dəyişikliklər nəzərindən qaçmadı. Qızın tez-tez xəyala dalması, bəzən məyusluğu onu narahat etməyə başlamışdı. Bunu, bir tərəfdən, anasının xəstəliyi ilə əlaqələndirə də, başqa bir səbəbin olduğunu da anlamışdı. Tez-tez dəniz sahilinə gəzintiyə getməsi X.-da bəzi şübhələr yaratmışdı. Bu kimi halları qızın qəsəbəyə son səfərindən sonra müşahidə etməyə başlamışdı. Çünki əvvəllər qız dəniz sahilində gəzintiyə bir o qədər də maraqlı göstərmirdi. Dənizə marağı kimi qızın məyusluğu da artmışdı.

Bu yay üçlükdə qəsəbəyə getsələr də X. şəhərə tez qayıtmışdı. Yarımçıq işlərini tamamlamalı idi. İkisi - ana və qızı qəsəbədə iki ay qalıb dincəlmişdilər. Dəniz havasından sonra Ofelyanın səhəti bir qədər yaxşılaşmışdı. Elə bil, onu son vaxtlar narahat edən ürək ağrıları azalmışdı.

X. isə son illər doğma qəsəbədə darıxırdı. Hara baxsa, anası ilə bağlı xatirələr ona qüssə gətirir, az qala uşaq kimi kövrəlirdi. Əvvəl anasının səsini eşidirdi, sonra özü peyda olurdu qarşısında. Gülümsəsə də, gözlərindən pərişanlıq yağırı. Ad-sanı ölkə hüdudlarını aşan oğlu ilə fərəhlənən anasının məyusluğunu X. elə sağlığında yaxşı anlayırdı. İndi isə qəsəbədə hara baxırdı, gülürüz anasının kədərli gözlərini görürdü. Hətta çox sevdiyi dəniz belə, onunla kədərli səsle danışırı sanki. Bir

vaxtlar bütün varlığı ilə bağlı olduğu dənizdən belə qaçırdı bəzən. Amma bu qaçış illərdi onu dənizə daha çox yaxınlaşdırırdı. Hər gediş yeni gəlişə yol açırdı.

- Qızım, nəşə son vaxtlar narahat dəyirsən gözümə, - X. bir gün nəzakətlə Amalyadan soruşdu.

- Yox, ciddi bir şey yoxdur, - qız gülümsəməyə çalışdı.

- Hər halda, biz dostuq, ürəyini açə bilərsən, sənə həmişə kömək etməyə hazırım, özün bilirsən.

- Bilirəm. Çox sağ olun, professor. Anama görə narahatam.

- Elə mən də, - X. Ofelyanın səhhəti ilə bağlı həkimlərin rəyini bilsə də, qıza heç nə deməmişdi.

Təəssüf, neçə il bağlı olduğu qadının ürəyi qurtarmışdı. Sözünl əsl mənasında tükənmişdi Ofelyanın sevən ürəyi. Ofelya özü də vəziyyətini anlayırdı.

- XV -

Amalya anasından sonra X.-ya daha çox bağlanmışdı. Elə o da qızı getdikcə daha çox sevirdi. Təkcə qızın son vaxtlar tez-tez müəmmali şəkildə yox olması onu narahat edirdi. Bu ağıllı qızın hərəkətlərinə başqa don geyindirə bilməsə də, sevgiyə tutulduğunu anlayırdı. Axı o, sevgini yaxşı tanıyırdı. Bəlkə də kimsə sevgini onun qədər yaxşı tanıya bilməzdi. Hər halda, o, belə düşünürdü.

Gözləyirdi. Gözlədiyi kimi də oldu. Bir gün qızın etirafını eşitdi. Çaşqınlıq içində düşündü: "Doğrudan da, təsadüfi heç nə yoxdu həyatda. Gör, övladım olmasa da doğma övlad qədər sevdiyim bu gənc qızın taleyi necə də mənim taleyimə bənzəyir". Məyus olsa da, qızın bu sevgidən qurtula bilməyəcəyinə əmin idi.

Çünki o, əsl sevginin nə olduğunu bilirdi. Əsl sevginin bir dəfə baş verdiyinə və əbədi mövcudluğuna inanırdı. İnanırdı ki, əsl sevgi tükənməz enerji olaraq heç vaxt itmir, yalnız şəklini dəyişir. Elə bu əminliklə də həyatını başa vurmaqda idi. İllər bir-birini əvəz etdikcə sevgi dolu ürəyinin tükəndiyini daha çox hiss edirdi. "Ölüm mövcud deyil ki, ölüm şüurun məhsuludur, şüurdan kənarında ölüm adlı yoxolma mövcud deyil. Mövcud olan yalnız dəyişmələrdir" - gəldiyi son qənaətlərdən biri də bu idi. Və tükənən ürəyindən ətrafa yayılan zərrələrin hər birinin sevgiyə çevrilərək yeni həyat qazandığına əminliklə yalnız Məkanını dəyişməyə hazırlaşdı X.

- XVI -

Amalyaya səhər həmişəkəndən fərqli göründü bu gün. Elə dəniz də. Dəniz sahili aşıb qəsəbənin içinə doğru uzanırdı. Dənizin yaratdığı yeni sahil boyu tələsik addımlamağa başladı. Bir də dalğaların həzin-həzin çırpıldığı məzarın yanında dayandı. Sanki dəniz də bu məzarı ziyarətə gəlmişdi.

-Mən də bayaqdan səni axtarıram, Dəniz, - uzun sarışın saçları topoğuna dəyən Amalya başını ucaboy oğlanın sinəsinə söykədi. Sonra başını qaldırıb kədərlə oğlanın üzünə baxdıqdan sonra baxışlarını məzara yönəltdi. Nəşə söyləmək istəyirdi ki, Dəniz onu qabaqladı:

-O, mənim atamdır.

... - 22.11.2013

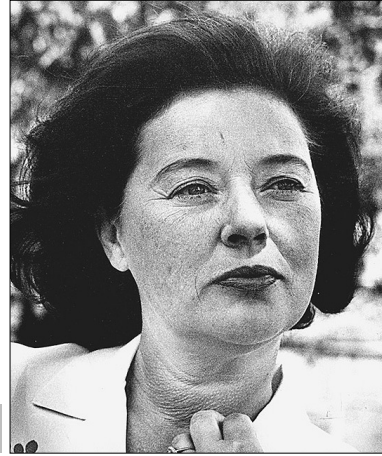
◆ Yeni tərcümələr

Sulvey KRİSTOV

(Norveç)

QURTULUŞ

◆ İki pərdəli pyes

İştirakçılar:

Ameliya Vik (Ammi) - memar

Vilhelm Vik - Ameliyanın əri, kitab taciri

Yulius - Viklər ailəsinin dostu, memar

Marianne - Ameliya və Vilhelmin qızı, göz cərrahi

Steffen - Ameliya və Vilhelmin oğlu, tələbə

Benni - Ameliya və Vilhelmin qızı, tələbə

Karsten - Benninin əri

Fru Hauqen - Viklər ailəsinin xidmətçisi; onlarla yaşamır

Raqna Falk

I PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

Viklərin böyük və yaraşığı qonaq otağı, səhnənin dərinliyinə doğru uzanır. Arxa divarda yalnız pəncərələrdir. Alçaq pəncərə altlıqlarında çoxlu gül-çiçək var .

Sağ divar: ön planda evin astanasına açılan qapı, divarın ortasına doğru divar sobası, axırda yataq və uşaq otaqlarının qapıları.

Sol divar: səhnəyə yaxın hissədə mətbəxin qapısı, pəncərənin yanında...

Kaminin qarşısında bir neçə stul, divan, soldan mətbəx qapısıyla yemək otağı arasında üzərində telefon olan yazı masası. Diyircəkli kokteyl stolu istənilən yerdə ola bilər. Divardan çoxlu kitab rəfi asılıb. Işıqlı bu otağın dizaynı müasirdir; bir rahatlıq, bir genişlik var burda.

Steffen rahat kreslodə əyləşib. Ucadan səslənən musiqi sədası altında jurnal oxuyur və alma yeyir. Yulius gəlir.

Yulius. Evdə heç kim yoxdu?

Steffen. Gördüyün kimi, heç kim yoxdu. Köməyimə ehtiyac var?..

Yulius. Yox, elə-belə gəldim.

Steffen. Fikir vermişəm, axır vaxtlar yaman tez-tez gəlibsən...

Yulius. Doğrudan?

Steffen. Bilirsən, Yulius, mənə elə gəlir ki, sən həmişə burdasan. Bəzən yaxındasan, bəzən - uzaqda. Əlində də sanki durbin tutmusan və təsvirlər aydın görünsün deyə onu fırladırsan. Sən indi o qədər yaxındasan ki, mən hətta kostyumundakı damaları belə aydın görürəm....

Yulius. Sən bunun əleyhinəsən?

Steffen. Məsələ də budu - əleyhinəyəm. Çünki niyəsinə bilirəm...

Yulius. Çox yaxşı ki, bilirsən, amma mən niyə əleyhinə olduğunu anlamıram.

Steffen. Anlamırsan?

Yulius. Deyirəm, bəlkə, bu evdə kiminsə köhnə xeyirxah dostu, ya da eləcə... kişi köməyinə, kişi gücünə ehtiyacı ola bilər...

Steffen (*bir qədər acıqla*) Bu evdə heç kimin köməyə ehtiyacı yoxdu.

Yulius. Mən buna bir o qədər əmin deyiləm.

Steffen. Noolsun, amma mən əminəm. Yeri gəlmişkən, sən mənə izah eləyə bilərsənmi, kişi gücü nədir?

Yulius (*təsdiqləyici*). Sən bunu bilmirsən?

Steffen. Hə, amma mən bu haqda çox düşünmüşəm.

Yulius. Kişinin gücü ondadı ki, o, kişi kimi doğulub.

Steffen anlamır, sual dolu nəzərlərlə ona baxır.

...Bu anlayışın ehtiva elədiyi hər şeylə birgə...

Steffen yenə anlamır.

...Və kişilər bunu unutmamalıdılar.

Steffen (*söhbətə marağını itirir və yenə də jurnalı vərəqləməyə başlayır*). Bla-bla-bla.

Yulius. Nəsə dedin?

Steffen. Dedim ki, bla-bla-bla. Buna bax, Yulius... (*jurnalda nəyisə göstərir*)

Yulius ona yaxınlaşır.

Memarlıqdakı əyri xəttlər haqqında danışirlar.

Görünür, o da unutmur.

Yulius. Nəyi unutmur?

Steffen. Unutmur ki, qadındı.

Yulius. Yox, görünür, unudur. Mənim zövqümə görə o, çox vulqardı.

Steffen. Məncə isə düz hədəfə vurur.

Benni içəri daxil olur. Əynində dar şalvar, çox gen sviter var. Rəngi avazımış və yorğun görünür.

Benni. Salam, salam Yulius, necəsən?

Yulius. Yaxşıyam, sağ ol. Bəs, sən necəsən? Neynirsən?

Benni (*yorğun kimi*). Gəzirəm özümçün.

Yulius. Görürəm. Həmişə də yaxşı geyinirsən.

Benni. Təmiz və rahat. Bildiyin kimi mən fəhlə babayam, əsl zəhmətkeş.

Yulius. Anan da elədi, hətta daha çox zəhmətkeşdi. Amma həmişə elə əsl qadın qiyafəsində.

Benni. Of, Yulius, geyimim səni niyə narahat edir axı? Yaxşısı budu mənim qəlbimə nəzər sal.

Yulius. Bax, Benni, sənın ərın var. Yəni, doğrudanmı onun üçün heç bir az da olsa, cəlbədici görünmək istəmirsən?

Steffen. Benni özünə elə bir ər tapıb ki, onun üçün həmişə «Mövlud ulduzuna səyahət»dəki, səmadan, əlində ulduz, pilləkənlərlə enən Sonyadır. O, Benniyə burnu mətbəə boyasına bulaşmış gələndə də eynən belə baxır.

Yulius. Amma bu ilkin sərxoşluq ötəndə onun gözlərindəki pərdə çəkiləcək.

Benni (*kinayə ilə*). Onda mən qadınların sonuncu silahına əl atacam. Qırçınıl qara alt paltarına. Bəə-ə-ə.

Yulius. Sən çox dözülməz adamsan. (*Saata baxır*). Qaçmalıyam. Oldu, hələlik... (*Gedir*)

Steffen. Həmişə qaçır: gah gəlir, gah gedir... mənasız adamdı.

Benni. Yulius- mənasızdı?

Steffen. Hə də. Fikir verməmişən. Hətta anam da onu olduğu kimi görmür. Görmür ki, görmür. Elə avaralanır özüyçün, hər şeyə də baxır.

Benni (*öyrədici tərzdə*). Yuliusun burda, sən demişkən, «avaralanmasının və hər şeyə baxmasının» iki vacib səbəbi var. Əvvəla, o, atamızın uşaqlıq dostudu, ikinci də anayla bir yerdə universitetdə oxuyublar. Sən məgər fikir verməmişən, adamlar uşaqlıq və gənclik dostlarını, daha onları bağlayacaq bir şey olmasa da, bütün ömürləri boyu öz dallarıya sürüyürlər.

Steffen. Nə üçün axı, anlamıram.

Benni. Bununla sanki sübut etmək istəyirlər ki, onlar da uşaq və gənc olublar..

Steffen. Belə de...

Benni. Anam hardadı?

Steffen. Sənin uşağını bağçadan götürməyə gedib. Məncə öz uşağını özün də götürə bilərdin.

Benni. Dördə mühazirəm vardı. Amma getmədim. Özümü pis hiss eləyirəm.

Steffen (*ona baxır*). Sir-sifətin elədi ki, elə bil bu dəqiqə qaytaracaqsan. Bütün günü işləyəndə, sonra isə gecə boyu ağlaşan körpəyə baxanda belə olar da.

Benni. Anne heç vaxt bütün gecəni ağlamır.

Steffen. Hər halda, mən onun bu gecə necə ağladığını eşidirdim.

Benni. Yox, bir az zingildədi, vəssalam.

Steffen. Buna zingildəmək deyirlər. Onda sənın yorğunluğun təəccüblü deyil.

Benni (*əşəbiliklə*). Mən yorulmamışam. Amma sən yaxşı olardı ki, bir az özünü cəmləyəsən.

Steffen. Neyçün?

Benni. Nədi, təqaüdə çıxanacan oxumaq istəyirsən?

Steffen (*tranzistorun səsini alır*). Əla fikirdi. Mənim vaxtım çoxdu. Mən axı, hüquqda yalnız ona görə oxuyuram ki, gələcək arvadım məni atanda, ya da boşanmaq istəyəndə hazırlıqlı olum.

Benni. Bədi.

Steffen. Mən, gördüyün kimi, kişi haqları uğrunda mübarizə aparıram. Lənət şeytana, axır ki, bizim də divanda uzanıb nazlanmaq vaxtımız gəldi.

Benni. Çərənci. Bu gurultunu kəsəcəksən? (*tranzistora işarə edir*)

Steffen. Mən o adamlardan deyiləm ki, Blü boy brovers çalınanda tranzistoru söndürüm.

Benni (*qışqırır*). Amma mən xəstəyəm!

Steffen. Xəstəsən?

Benni (*qətiyyətlə*). Bilirsən, mənim yenə də...

Steffen. Nə yenə ?

Benni. Yenə də uşağım olacaq, hamiləyəm.

Steffen (*iflic olmuş kimi, bir müddət susur, sonra, nəhayət, dillənir*). Nədi, dəli olmusuz?

Benni. Nə qədər cavansan, doğmaq lazımdı.

Steffen. Əsl dəlisiz. Vəhşilər. Sənin tələbə ərin öz komasında elmi elə gəmirir ki,... Sən onu yedizdirməyə gedirsən, o isə kitabdan ayrılır ki, uşaq düzəldəsiniz. Sonra o, yenə də öz elminə qayıdır, sən isə anamızın evinə qaçırsan. Bəlkə anadan əl çəkəsən, yığmısız boğaza.

Benni. Axı, mən təhsilimi yazda bitirəcəm.

Steffen. Demək biri qucağında, biri qarnında imtahan verəcəksən.

Benni. Əgər birbalaca ağıl olsaydı, dayəlik öyrənərdin.

Steffen. Hə, əlbəttə, ana da memarlıqdan əl çəkib sizə xidmətçilik eləyərdi. Marianne isə göz cərrahlığından uşaq həkimliyinə keçərdi. Atamız da kitab dükənini bağlayıb xarratlıq eləyər, hər divarın yanında ikiqatlı uşaq çarpayları düzəldərdi. Əsas odu ki, dahi Benni rahat yaşasın, kəpənək kimi, öz bacarıqlarını artırsın, nə qədər cavandı, ağılına gələn qədər doğub-törəsin.

Benni. Hirsələnmə. Mən öz sahəmdə dahi olduğumu yaxşı bilərəm.

Steffen. Qalan bütün sahələrdə, xüsusən özünü qorumaq kimi bəsit sahələrdə isə ...

Frau Ammi astanadan içəri girir. Gözəl, solğun bənizli və bir qədər yorğundu. Geyimindən peşəsi o saat bilinir. Xüsusi çantada uşağı gətirir, hərəkətləri yüngül və cəldi. Benni ona tərəf qaçır və çantanın üzərinə əyilir.

Benni. Oyanmısan? Ay, mənim gözəlim...

Ammi. Sən artıq gəlmisən?

Benni. Özümü yaxşı hiss eləməirdim. (*Uşağı çantadan çıxarıb özünə sıxır.*) Balaca totuşum mənim, gəl ananın yanına. Mənim gözəl qızım-qızıcığazım, hə-hə-hə...

Steffen. Dahiyənə dindirir onu...

Benni. Bütün dünyada belə gözəl uşaq tapmazsan.

Steffen. Dünyada da, münyada da.

Ammi. Mənim də uşaqlarım gözəldi.

Benni. Amma bu qədər yox.

Ammi. Yox, elə bu qədər gözəldilər, xüsusən də qızım Benni... (*Gülür*) Yəni, sən.

Steffen (*əşəbilliklə*). «Valdşneplər» xoru*.

Benni uşaqla gedir.

Ammi. Sən də gözəl oğlandın, Steffen. Sən elə indi də pis deyisən. Zəhmət olmasa, kartoshkanı qaynamağa qoy, bir az da buz gətir. Mən də nə qədər atan gəlməyib bir az özümü qaydaya salım.

Steffen həvəssiz qalxır, tranzistoru da götürür.

Steffen. Frau Haugen zəng eləmişdi, dedi ki, bu axşam gəlib pal-paltarını götürəcək. Gələn həftə isə gələ bilməyəcək.

Ammi. Hə?...

Steffen. Nəvəsinə baxmalıdı. Dedi ki, kürəkəni xəstələnib.

Ammi. Təəssüf.. Çox təəssüf. Bəs Benniyə nolub?

Steffen (*gedə-gedə*). Özündən soruş.

Ammi divandakı balışları çırpıb xeyli düzəldir, kokteyl stolunu ona yaxınlaşdırır və sağa gedir. Az sonra qoltuğunda qəzet, çalsaç, eynəkli Vilhelm Vik daxil olur. Yazı masasına yaxınlaşır, stoldakı kitabları düzəldir, bir neçə məktubu açıb baxır. Ammi gəlir.

Ammi (*şən əhvalla*). Bu gün də eşq və pul məktubları yoxdu deyəsən...

Vilhelm. Bu gün də yoxdu.

Ammi (*yanağından öpür və qoxulayır*). Səndən ozon və sarı yarpaqların iyi gəlir.

Vilhelm. Hiss elədin, hə? Parkla gəlmişəm.

Ammi. Demək ki, qara fikirlər də olub.

Vilhelm. Hə?

Ammi. Hə də, parkla gəlmisənsə, belədi. Gəl bura, əzizim, gəl, otur.

(Divana əyləşir)

Vilhelm arxadan divanın beli tərəfdən dayanıb Ammiyə baxır.

Vilhelm. Sənə bir şey deməliyəm...

Ammi..Hə...

Steffen daxil olur: bir əlində tranzistor, o birində buz olan kiçik bir vedrə. Vedrəni masaya qoyur.

Steffen. Salam, ata.

Vilhelm. Salam, mənim balam.

Steffen. Detektiv və seks necə gedir?

Vilhelm (*həvəssiz*). Pis deyil, satılır (*Divana oturur*).

Steffen həmişəki kreslosuna əyləşir. Tranzistoru yandırır. Ammi adəti üzrə kokteyl hazırlayır. Hiss olunur bu iş artıq adətə çevrilib; köhnə vərdisdi.

Steffen. Yulius gəlmişdi.

Vilhelm. Nə istəyirdi?

Steffen. Bilmək istəyirdi ki, burda diri adam var.

Vilhelm çevrilib Steffənə baxır. Ammi Vilhelmə bokal uzadır.

Ammi. Buyur.

İçirlər.

Necədi?

Vilhelm. Əladı.

Ammi. Nəse demək istəyirdin?

Vilhelm. Hə, deyəcəkdin, amma ...unutdum. Sanki...

Ammi (*bir qədər təəccüblənmiş*). Qəribədi, mənə elə gəldi ki, sən mənə nəse demək istədiyini söylədin. Və qəfil yadımdan çıxdı. Hətta bir neçə dəfə təkrar belə elədin.

Vilhelm. Dilimin ucundaydı. Yadıma düşər. Qızıcığaz necədi?

Ammi. Əladı. Amma, deyəsən dişləri çıxmaq istəyir.

Vilhelm. Ümid eləyək ki, dişləri damağını yara biləcək. Başqa nə var, nə yox?

Ammi. Mən bu gün öz qocalar evimə baş çəkdim (*Gülür*). Tikdiyim evləri özümünkü saymağa vərdis eləmişəm. Ah, Vilhelm, bina elə gözəl təəssürat yaradır ki adamda. Müdirəsi əsl qızıldı.

Vilhelm. Şübhə eləmirəm. Bunu elə sən özün də bilirsən.

Ammi. Düzdü, bilirəm, amma yenə də bunun belə olduğunu görmək xoşdu. Bilirsən, bəzi qocalar hesab edirlər ki, onların həyatı çox yaxşı keçir, çox

rahat...Mən onlara dedim ki, biz də səninlə ora köçəcəyik və onlara necə yaşamağı öyrədəcəyik...

Vilhelm. Biz? Qocalar evinə? Heç vaxt! Dünya dağılsa belə.

Ammi (*gülümsəyərək*). Əgər adam yerindən tərpənmək istəmirsə, demək qocalıb.

Vilhelm. Mən hara desən köçəcəyimi təsəvvür edirəm, bircə qocalar evinə yox. Qocalmamışam hələ.

Steffen (*oturduğu kreslodan*). Amma cavan da deyilsən.

Ammi (*gülərək*). Əlbəttə, mən zarafat eləyirəm. Amma doğrudan da elə adamlar var ki, onlara yaşamağı öyrətmək lazımdı. Axşam neynirsən?

Vilhelm. Axşam yeddidə iclasda olmalıyam. Yenə də həmişəki məsələ. Birgə ticarət qaydaları. Bəs, sən?

Ammi. Yəqin uşaqla məşğul olacam...Toxuyacam...

Vilhelm. Mən tez qayıdacam.

Ammi (*gedə -gedə*). Beş dəqiqədən sonra nahar edəcəyik.

Vilhelm kokteyl qarışdırır və tez də içir. Steffen onu müşahidə edir.

Steffen. Ata, sən ananı axmaq hesab edirsən?

Vilhelm. Nə dedin?

Steffen. Soruşdum ki, doğrudanmı sən hesab edirsən ki ana axmaqdı?

Vilhelm. Bu nə sualdı, Ameliya Vik mənim tanıdığım qadınların ən ağıllısıdı.

Steffen. Onda niyə güman eləyirsən ki, belə bir qadın sizin hər axşam ticari əlaqələri müzakirə etdiyinizə inanır?

Vilhelm. Nə?

Steffen. Mənim qabağında komediya oynamağa ehtiyac yoxdu. Mən bu ticari əlaqələrin nə demək olduğunu yaxşı bilirəm. Yəqin sən evdən çıxan kimi gözəgörünməzə çevrildiyini düşünürsən?

Vilhelm. Steffen...mən...

Steffen. Hərəkətlərini şərh etmək niyyətim yoxdu. Mən ittiham etməmək tərbiyəsi almışam. Elə tərbiyə almışam ki, yalan danışmıram. Bu mənada siz mənə qarşı çox sərt olmusuz, ata. Düz demirəm? İndi isə, sən hər axşam çox rahatca yalan danışsan. Buna baxmaq olmur... elə eşitmək də...Bu iyrençdi... (*Yemək otağına tərəf gedir.*) Hər şeyi dedim və bitdi.

Vilhelm sanki onu səsləyəcəkmiş kimi hərəkət edir.

Ammi (*ucadan*). Yemək çəkilib.

İKİNCİ SƏHNƏ

Həmin axşam. Steffen öz kreslosuna yayxanıb. Ammi yazı masası arxasında nəşə yazır.

Steffen. Gedim gəzim bir az.

Ammi. Get.

Steffen çıxır. Fru Vik masanın arxasından qalxır, divana tərəf gedir. Benni gəlir.

Benni. Sən bu axşam evdəsən, ana?

Ammi. Harasa getmək istəyirsənsə, get (*Sınayıcı nəzərlərlə qızına baxır*), rəngin qaçıb, Benni.

Benni (*bir qədər ürkək*). Bir şey baş verib.

Ammi. Nə?

Benni. Mənim uşağım olacaq.

Ammi. Uşaq! Amma sən təzə doğmusan.

Benni. Biri də olacaq.

Ammi. Mənim əzizim (*Qızını qucaqlayır. Qəfil coşqunluqla*). Aman Allah, Benni! Bəs, imtahanlar necə olacaq, Karsten, mənzil...ay Allah!

Benni. Elə bu şeylər haqqında da axşam danışmaq istəyirik. Marianne dedi ki, imtahanlarla bağlı bir neçə il gözləyə bilərəm, amma... (*Otaq boyu var-gəl edir.*)

Əgər burda bir otaq da olsaydı, Karsten də yığışib gələrdi. Mənə kömək edərdi. Birlikdə çox yaxşı olardı.

Ammi. Amma sizin otağınız yoxdu, Benni.

Benni. Sən bizə başqa yerdə yer tapa bilməzsən. Bizim evimiz hələ il yarımından sonra hazır olacaq.

Ammi. Bu mümkündür. Amma mənzilə görə pul vermək lazımdı, üstəgəl yemək, başqa şeylər də var. Siz hələ oxuyub qurtarmamısınız, heç bir qazancınız yoxdu.

Benni. Karsten təqaüd alır, mən də ala bilərəm. Uf, adam olmaq dəhşətdi (*Qapıya tərəf gedir*). Bütün axşamı başını bu şeylərlə xarab eləmə, ana. Karstenlə biz bir şey fikirləşərik. Bir də, bizim sənin kimi anamız var.

Ammi. Amma anlamıram... (*Susur*) Hər şey düzələcək, Benni.

Benni. Annenin azacıq istiliyi var. Qapını balaca açıq qoyarsan.

Ammi. Narahat olma. Karstenə salam de.

Benni. Sağ ol, ana, hələlik.

Ammi. Hələlik. Daha gecə yarısına kimi oturma, fikirləş ki...

Benni. Oturmaram (*Gedir*).

Ammi qapını aralayır. Qulaq kəsilir və gülümsəyir. Qapının zəngi çalınır. Çıxır və kandarda qapını açır. Səslər eşidilir. Bir dəqiqə sonra Ammi və gözəl, otuz beş yaşlı astagəl Raqna Folk daxil olurlar.

Ammi. Əlbəttə ki mən sizi xatırlayıram. Siz körfəzin o tayında, blumların evində yaşayırdız. Gözəl evdi. Ərim sizə motorlu qayıqla bağlı tez-tez kömək də edirdi. O sizi çox incidib yəqin, çox kaprizli idi.

Raqna. Çox kaprizliydi (*Oğrun-oğrun otağa nəzər salır*).

Ammi. Siqaret?

Raqna. Hə, frau Vik, sağ olun.

Ammi onun siqaretini yandırır. Pauza.

Ammi. Dediniz ki, mənimlə nə haqqındasa danışmaq istəyirsiniz.

Raqna. Elədi, bəs, siz...Siz fikirləşmirsiz ki, mən niyə gəlmişəm?

Ammi. Yox. Ola bilsin, ev tikmək istəyirsiniz. Elə isə, ünvanı düz seçmişiz.

Raqna. Yox, hər halda indi, mən ev tikmək fikrində deyiləm.

Ammi. Onda, sizə nə köməyim dəyə bilər?

Raqna (*qətiyyətlə*). Ərinizin bu axşam harda olduğunu bilirsiniz?

Ammi. Mənim ərimi deyirsiniz?

Raqna. Hə, sizin ərinizi.

Ammi (*bir qədər təəccüblə*). O, gərək ki, kitabçıların iclasına getdiyini dedi.

Raqna. Hə, elədi, o, bu gün islasdadı. Amma qalan bütün axşamları mənimlə keçirib.

Ammi. Siz də kitab ticarəti ilə məşğul olursuz?

Raqna. Yox.

Ammi. Onda bəlkə lütf edib nə baş verdiyini izah edəsiniz?!

Raqna. Vilhelm - yeni, sizin əriniz, demək istəyirəm, axırıncı yarım ili elə bu barədə sizinlə danışmaq istəyib, amma bacarmayıb. Mən isə, ona, elə bizim hamımıza, kömək etmək istəyirəm. Bunun üçün gəlmişəm.

Ammi. Yeni, siz ərimin deyə bilmədiyini söyləməyə gəlmisiz.

Raqna. Elədi.

Ammi. Siz ərimin nə demək istədiyini hardan bilirsiniz?

Raqna. Əriniz mənimlə evlənmək üçün sizin ondan boşanmanızı istəyir.

Ammi. Nə dediz?

Raqna. Vilhelm boşanmaq və mənimlə evlənmək istəyir.

Ammi. Və bu...bu zarafat deyil.

Raqna. Mən heç vaxt bu qədər ciddi olmamışam.

Ammi (*qalxır və sanki özüyə danışır*). Mən sənə bir şey demək istəyirəm, Ammi. Mən sənə bir şey demək istəyirəm...

Raqna. Fru Vik, mən anlayıram, bu sizin üçün zərbədir...Mən...mən... təəssüf edirəm...

Ammi (*əks-səda kimi*). Təəssüf edirsiniz... (*Özünü ələ alır*) Bir yaxşılıq edin, gedin, freken Falk...

Raqna (*qalxır*). Hə, əlbəttə. (*Qapıya doğru gedir*) Sağ olun, fru Vik, inanın ki, təəssüflənirəm.

Ammi. Bunu eşitmək xoşdu... (*Qəfil*) Yox, getməyin, freken Falk. Oturun. Bir siqaret də. Biz sizinlə çox şey haqqında danışmalıyıq.

Raqna oturur. Ammi ona siqaret uzadır.

Raqna. Yox, sağ olun, özümünkündən çəkərəm (*Yandırır*).

Ammi. Siz kimsiz, freken Falk?

Raqna. Mən kiməm? Qadın, əlbəttə.

Ammi. Bunu elə belə də görmək olur. Nə işlə məşğulsuz?

Raqna. Stenoqrafçıyam. Yüksək məvacibli, gərəkli bir iş. Amma mən böyük məmnuniyyətlə işi ailəyə dəyişərəm. Gördüyünüz kimi, mən ev qadınıyam.

Ammi. «Ev» ?!

Raqna. Həmişə öz evim, qayğısına qalacağım, qürrələne biləcəyim bir ər barədə xəyallar qurmuşam. Uzun illər gözlədiyim bir kişi. Və ola bilsin ki...ola bilsin, bir uşaq da.

Ammi ürəyini tutur. Çevrilir.

Ammi. Siz məndən xeyli kiçiksiz, amma elə də cavan deyilsiz. Əvvəllər belə bir ərə heç rast gəlməmişiz?

Raqna. Mən qarşıma çıxan hər adama ərə getmək istəməmişəm. Qadınlar çox vaxt belə edirlər. Mənim vaxtım vardı, gözləyə bilərdim...əsl kişini...

Ammi (*quru və təsdiqləyici təbirlə*). Və bu, Vilhelmdi.

Raqna. Hə, Vilhelmdi.

Ammi. Siz qürrələne biləcəyiniz kişidən danışdız. Amma mən Vilhelmin yarım il ərzində də sizi sevdiyini deyə bilməməsində qürrələnəcək bir şey görmürəm.

Raqna. Səbəbi sizin qeyri-adiliyinizdi. Siz böyük adamsız. Bunu Vilhelm də deyir, başqaları da. Mən də tez-tez sizin haqqınızda qəzetlərdə oxuyuram. Amma, fru Vik, ona lazım olan qadın mənəm.

Ammi. Mən, belə çıxır ki, onun üçün adamam, siz isə - qadın. Başqa sözlə, biz onu bölürük.

Raqna. Amma siz kişiləri yaxşı tanıyırsız, bilirsiniz ki, qadın onlar üçün birinci yerdədi. Vilhelm artıq bir ildi mənim məşuqumdu.

Ammi. Anladım. Onu götürə bilərsiniz, freken Falk.

Raqna. Amma mən onu sizin hədiyyəniz kimi götürmək istəmirəm.

Ammi. Əlbəttə yox. Bir də, adamdan hədiyyə olmaz ki...

Raqna. Onu hədiyyə eləməyinizə heç ehtiyacım da yoxdu. Mən... mən axı, onu sizin əlinizdən almışam.

Ammi. Əlbəttə, ən yaxşısı hədiyyə yox, götürməkdə. Bu, özünü təsdiqə kömək edir...Siz haqlısınız.

Raqna (*bir qədər təəssüflə*). Yəqin, siz bizə çətinlik yaratmırsınız?..

Ammi. Nə mənada?

Raqna. İqtisadi mənada.

Ammi. Sizi anlamıram...

Raqna. Kişi qadını tərk edəndə, adətən qadın onu müflis eləməyə çalışır. Anlayırsız da,.. qısqıncı hissi...Mən belə şeyləri qadın üçün təhqir hesab edirəm. Bu, onda mənlilik hissinin olmamasıdır.

Ammi (*bir qədər çaşqıncasına*). Mənlilik hissinin?

Raqna (*xeyirxahcasına*). Bu gözəl ev sizə qalır...

Ammi. O elə mənimdi də. Hər halda, kağız üzərində belədi.

Raqna. Mənə elə gəldi ki, biz bir-birimizi başa düşdük. Gəldiyimə peşman deyiləm...Doğrusu, qorxurdum.

Ammi. Sizə inanıram.

Raqna. Axmaq olduğumu fikirləşməyin, sizdən Vilhelmə bura gəldiyimi deməməyinizi xahiş etməyəcəm. Siz onsuz da deməyəcəksiz.

Ammi. Yox, yox, deməyəcəyəm.

Raqna. Əlvida, fru Vik. Belə məsələlərin niyə sakitcə həll edilməməsini heç vaxt anlamamışam. Görünür, yetkin və ağıllı adamlarla söhbət edəndə bu mümkündür. Yox, yox, durmayın, yolu taparam (*Gedir*).

Ammi qalxır və yenidən divana oturur.

Ammi (*sanki bir şey başa düşməyərək, pıçiltıyla*). Ammi, sənə bir şey demək istəyirəm.

Fru Haugen (*içəri girərək*). Mən ağları götürdüm, fru Vik, daha sizlik bir iş qalmadı. Gələn həftə mən olmayacam.

Ammi. Sağ olun. Kürəkəninizin xəstəliyi ciddi?

Fru Haugen. Əsəblərdir də... vəziyyəti çox pisdi. Elze onunla dağlara gedəcək. Mən deyirdim ki, belə olmaz...Onun işə işi-gücü yoxdu, bilmir nə etsin, onun hər işçün maşını var, bütün işləri maşın görür. Odur ki, vaxtını öldürməyə oxumağa başladı. Romanlar...Diskussiya klublarına, dərnlərə gedir. Deyir ki, bu, adamı inkişaf elədirir. Perin işə, onun ərinə deyirəm, bir dəqiqə boş vaxtı yoxdu, işdən yorğun-argın qayıdır, gah əlavə işlər, gah başqa bir şey çıxır hökmən. Xərcləri ödəməyə əlavə pul lazımdı axı. Elze işə narazıdır, ona yuxarıdan aşağı baxır.

Ona dərs verməli oldum. Dedim ki, ərinə yuxarıdan aşağı baxma. Yoxsa işlər korlanacaq. Dedim ki, sən ərinə aşağıdan yuxarı baxmalısın. Elze işə deyir ki, o, həyat haqqında heç nə bilmir. Mən işə dedim: «Özünü gözlə, bir də gördün Per çamadanını götürüb getdi. Onda sən həyat haqqında bilmək istəmədiyiniz şeyləri öyrənəcəksən». O işə dedi ki, mən islaholunmazam. «Söy, söy yaşlı ananı - dedim. - Mən də vaxtında çoxlu romanlar oxumuşam. Özü də, onlar pornoqrafiya yox, həqiqi romanlardı. Bizim vaxtımızda sevgililər axırda evlənirdilər.» Elze dedi ki, həyatda belə olmur. «Mən Xaqbarta ərə gəlmişəm, sən işə Perə. Və əgər ərin varsa, onun qayğısına qalmalısın» - dedim.

Ammi. Tamamilə haqlısın, fru Haugen.

Fru Haugen. Elzenin sanki kündəsi tərs düşüb. Ümumiyyətlə işə, o, pis qız deyil.

Ammi. Siz... nə vaxt dul qaldınız, fru Haugen ?

Fru Haugen. Əlli beş yaşım vardı, elə sizin yaşdaydım.

Ammi. Necədi tək yaşamaq?

Fru Haugen. Darıxdırıcıdı, xüsusən başlanğıcda. Amma hər şeyə öyrəşirsən. Ərim işlə özünü yorub əldən salmışdı. Həkim dedi ki, ürəyi gücə düşüb. Bizim yedirib-ıçırəcəyimiz, geyindirib-keçirəcəyimiz beş uşağımız vardı. Hələ ayaqqabılar. İlahi, onlar ayaqqabıların canını necə alırdılar...

Ammi. Beş uşağınız vardısı, deməli, işləyə bilməzdiz...

Fru Haugen. Bilərdim, mənimkilər yaxşı uşaqlardı, böyüklər balacalara göz olurdu. Mən də küncdəki köşkdə işləyə bilərdim; bir neçə dəfə də təklif eləmişdilər. Amma o, çox qürurluydu; ərimi deyirəm, Xaqbartı. Deyirdi ki, evin yiyəsidir. O, doğrudan da əsl kişiydi. O, yükdaşıyan işləməməliydi, Xaqbart balıqçı olmalıydı.

Ammi. Bəs siz, Fru Haugen, nəçi olmaq istərdiniz?

Fru Haugen. Bilmirəm, fru Vik. Mən yalnız qadınam, Xaqbartla rastlaşanda vur-tut on yeddi yaşım vardı. Bir-birimizə qoşulub qaçdıq pastorun yanına. Siz onu bəy qiyafəsində görəydiniz kaş.

Ammi yüngülcə gülümsəyir.

Amma, ümumiyyətlə, mənim bir arzum var idi. Revyüdə işləmək istəyirdim.

Ammi. Revyüdə?

Fru Haugen. Hə, mən adamları güldürməyi sevirəm. Evimizdə qonaqlar olanda onlar mənim işləklərimə gözləri yaşaranacan güldürdülər. Amma bu, Xaqbartın xoşuna gəlmirdi. O, birinci olmaq istəyirdi. Qarmonikanı çıxarırdım, çalırdı. Amma çala bilmirdi, çünki musiqi duyumu yoxdu. «Hoveden adasında ecazkar bir gecəydi» yadınızdadı? Bunu çalanda, ada yerində o, həmişə çaşırdı, nədənsə onda a-a-a-da alınırı. Ölənin günədək o inanırdı ki, yaxşı ifa eləyir (*Susur və qulaq kəsilir*). Deyəsən, rəis gəlir?!

Ammi. Rəis?

Fru Haugen. Ərinizi deyirəm.

Ammi. Hə, elədi.

Fru Haugen. Növbəti dəfə gələndə qabaqcadan deyəcəm. Gecəniz xeyrə...

Ammi. Xeyrə qarşı.

Fru Haugen çıxır. Bir dəqiqə sonra Vilhelm daxil olur.

İclas qurtardı?

Vilhelm. Hə, qurtardı və biz həmişəki kimi yerimizdə saydıq.

Ammi. Demək yenə toplaşmalı olacaqsız?

Vilhelm. Fikirleşirəm ki, biz yenə də toplaşacağıq. O lənətə gəlmiş...

Ammi (*onun sözünü kəsərək*). Birgə ticarət qaydalarını müzakirə edəcəksiz...

Vilhelm. Boğazım elə gicişir, elə bil sumbataynan sürtmüsən.

Ammi (*qeyri - ixtiyari qalxır*). Sənə su gətirim.

(*Gedir və o saat da dönür. Su şüşəsini kokteyl masasına qoyur və divana əyləşir.*)

Vilhelm arxası ona tərəf kokteyl qarışdırır.

Sən də iclas qurtaran kimi evə qayıtdın?

Vilhelm (*mexaniki*). Nə?

Ammi (*astaca*). Ammi, mən sənə bir şey deməliyəm...

Vilhelm (*tez*). Nə dedin?

Ammi. Dedim ki, mənə söyləmək istədiyinin vaxtıdır.

Vilhelm (*başını çevirir*). Mən...mən nəse deməliyəm?

Ammi. Hə. Və sən daha yalan danışmayan deyə deməliyəm ki, o, bura gəlmişdi...freken Falk, sənın məşuqən.

Vilhelm (*dəhşət içində*). Rəqna? Aman Allah, mən ondan bunu etməməyi xahiş eləmişdim axı (*Əlində içki olan bokalı masaya qoyur, divana yaxınlaşır*). Mən təəssüf edirəm, Ammi. O...o, elə impulsivdi ki...

Ammi (*quru tövrlə*). Hə?

Vilhelm. Amma...amma indi sən hər şeyi bilirsən.

Ammi. Mən nə istədiyini sənın öz dilindən eşitmək istərdim.

Vilhelm. Nə istəyirəm? Kaş, bu dünyaya heç gəlməyəydim, axır vaxtlar bunu arzuladığım dəqiqələr tez - tez olub.

Ammi. Çox təəssüf, bu məsələdə sənə kömək edə bilməyəcəm. Daha nə?

Vilhelm. Mən səndən azadlığımı qaytarmağı xahiş etmək məcburiyyətindəyəm.

Ammi. Məgər mən sənın azadlığını nə vaxtsa əlindən almışam ki?

Vilhelm. Fikrimi düzgün ifadə eləmədim. Mən yalnız bir şey soruşmaq istəyirəm, sən...sən yeni nigaha girməyim üçün bizim nigahımızı pozmağa razısanmı?

Ammi. Mənim razılaşmayacağımı düşünməyin üçün heç bir əsasın yoxdu.

Vilhelm. Yox, yox. Mən bilirdim ki...

Ammi. Anlayıram ki, bir az qorxurdun. Amma yalan...yalan...yalan danışacağını, bax, bunu anlamıram.

Vilhelm (*kədərlə*). Yox, sən başa düşürsən. Başa düşə bilməzsən. Sən çox ciddi sən, Ammi. Ola bilsin ki, uşaqlar üçün yalan danışmayan adamlar yaşamaq çox yaxşıdır. Amma böyüklər...

Ammi. Hə, demək onun üçün bu pisdir.

Vilhelm (*qəfil*). Mən səni incidəcəyimdən qorxurdum. Mən bunu sənə deməyə dəfələrlə cəhd eləmişəm, sözləri ağzımdan geri qaytarmışam, bacarmamışam. Dilimi udmuşam sanki. Səsım dillənməyə qorxub, bu, fiziki olaraq mümkün olmayıb.

Ammi. Məni incitmək üçün...

Vilhelm. Bir şey də var. Bu bizim nigah şərtlərimizdi. Nə vaxtsa...biz xəyal edirdik ki, bu, öz-özlüyündə nümunəvi nigah olacaq, biz sübut edəcəyik ki, kişi və qadın bir yerdə yaşayıb uşaq dünyaya gətirə bilər və eyni zamanda, öz bacarığını inkişaf elətdirə bilər, cəmiyyət və özləri naminə biliklərini dərinləşdirə bilərlər. Məyər belə olmayıb? İndiyə qədər bu, pis-yaxşı, mümkün idi. Amma, ola bilsin, sən fərqi də deyilsən, sən bir neçə ildə mən artıq bir şeyə çevrilmişdim.

Ammi. Artıq bir şeyə? Sən?

Vilhelm. Hə, mən. Əgər sən bu haqda düşünsən, ola bilsin, razılaşarsan ki, mən haqlıyam.

Ammi (*sakit tərzdə*). Mən düşünürəm, Vilhelm. Tək qalanda düşünürəm. Axı, sən yəqin indi sevdiyın adamın yanına gedəcəksən.

Vilhelm. Hə... (*Qapıya doğru addımlayır, tərəddüd içində dayanır*)

Ammi. Məni incitmək istəmədiyini dedin. Mən də səni incitmək istəmirdim. Axı, sən, demək olar ki, mənim yanıma gəlmirdin. Mən isə...Mən isə səndən ötrü darıxırdım. Qulaq as... biz, axı, o qədər qoca deyilik ki, bütün bunlar qurtarsın. Mən fikirdəşirdim ki, sən bütün kişilərin çətinliklə yaşadığı keçid dövründəsən. Mən də...mən də səni narahat etmək istəmirdim. Mənə elə gəlirdi ki, belə daha dürüst olaram sənə qarşı. Bunun üçün məndən böyük daxili güc tələb olunurdu, sənə olan istəyim hərdən elə güclü olurdu ki...Amma məlum olur ki, sən bütün bu vaxt ərzində başqa qadının yanına gedirmissən.

Vilhelm (*pauza verir*). Mən qoca deyiləm. O dövr isə...dediyin o dövr isə, çoxdan keçib. Bu həmin dövr idi ki, sən kilsə binasına görə müsabiqənin birinci mükafatını almışdın. İşin çoxdu, o qədər yorulurdun ki, başını balısa qoyan kimi yuxulayırdın.

Ammi. Nə böyük uğur! Demək, sən öz darıxmağını ötürmək istəmirdin.

Vilhelm qapıya daha bir addım atır.

Və indi mən səni bir daha görməyəcəm.

Vilhelm. Görməyəcəksən? Biz bəzi şeylər haqqında danışmalıyıq. Mən vəkil tutacam. Bizi barışıq üçün çağıracaqlar.

Ammi. Barışıq üçün? *(Gülür).*

Vilhelm. Sən gülürsən?

Ammi. Bizi kiminsə barışdıracağı çox gülməli.

Vilhelm. Bu, formallıqdı...

Ammi. Hə...*(ona baxır və əsəbləri davam gətirmir).* Bilirsən indi nə haqda düşünürəm? Mənə elə gəlir ki, yuxudayam və indi oyanacam, sən isə məni silkələyirsən, deyirsən ki, ağlamağı qurtar, bu, qorxulu yuxuydu. Sən məni sakitləşdirirsən və yuxuda nə gördüyümü soruşursan. Mən isə ağlayıram, danışa bilmirəm, çünki gördüklərim o qədər dəhşətlidi ki...çox qorxuludu...

Vilhelm *(sarsılmış).* Mən getməliyəm, Ammi. Gecən xeyrə qalsın...

Ammi *(möhkəm qışqırır).* Getmə, Vilhelm.

Vilhelm bir anlıq dayanır, sonra isə iti addımlarla qapını arxasınca bağlayıb çıxır.

(qapıya tərəf qaçır, qışqırır). Vilhelm, getmə...Vilhelm, əzizim... *(qapının ağzında dayanır, onu yumruqlarıyla döyür).* Vilhelm, əzizim... getmə, Vilhelm.

Çağa səsiylə Amminin qışqırığı bir-birinə qarışır.

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

Sabahısı gün. Həmin yer, axşam saat yeddi. Steffen stula yayxanıb, tranzistor əlindədir. Karsten, arıq, dik kəkilli cavan bir adam, otaqda var-gəl edir. Tez-tez əlini saçlarında gəzdirir.

Steffen. Fikirləşirsən ki, yaxşı eləmişən, hə?

Karsten. Nə?

Steffen. Mən soruşuram ki, öz əmələndən razısan?

Karsten. Anlamıram, niyə mən öz əməlim haqqında məxsusi olaraq yaxşı fikirləşməliyəm.

Steffen. Başa düşürsən, hə. Bəs, Benninin daha bir uşaq doğması nə olsun. Daha bir ağlağan. Bu gecə bizlərdən heç kim, bir dəqiqə belə, gözünü qırpmayıb.

Karsten. Uşaqların dişi çıxanda qışqırırlar.

Steffen. Çox dəqiq müşahidədi. Bəli, onlar qışqırırlar. Bilmək istərdim, nə qədər ki ailəni və uşaqlarını özün saxlaya bilmirsən, hələ nə qədər ağlağanlar gətirəcəksən dünyaya.

Karsten. Biz Benni ilə hesab edirik ki, uşaqları cavankən dünyaya gətirmək lazımdı. Nə qədər cavanıq, böyütmək də asandır. Bu, gözəl prinsipdi.

Steffen. Hə, və sən özünü olduqca prisipial adam kimi aparırsan.

Karsten. Hesab edirəm ki, zaman...

Marianne və Benni yataq otağından çıxırlar.

Hə, nooldu?

Marianne. Gözün aydın, qızının dişləri çıxır, başqa heç nə.

Karsten. Bəs, mən nə deyirdim, Benni, nə deyirdim, gördün.

Benni. Əminsən, Marianne? Səncə uşaq həkimi çağırmağa ehtiyac yoxdu?

Marianne (*gülür*). Yox, lazım deyil. Mən özüm damağına sürtmək üçün dərman yazaram (*Çantasından resept kağızı çıxarır və yazır*).

Karsten (*bir qədər qızğın*). Oxşayır ki, dişləri bizimkindən olacaq.

Steffen. Sizinkindən, yəni?

Karsten. İri və möhkəm; bizimki, yəni, bizim ailədəki kimi.

Steffen (*qəzəblə*). Diş haqqında daha bir kəlmə danışsaz, qışqıracam. Onun çuxuru bizimkidi.

Karsten. Nə?

Steffen. Çənəsindəki çuxuru. Bax, burasında!

Karsten. Düz deyir, Benni?

Benni. Düzdü, hə.

Karsten (*bir qədər incik*). Bu haqda sən mənə heç nə deməmişən.

Marianne. Ana nə vaxt qayıdacağını demədi?

Steffen. Yox. Heç nə demədi. Nahardan sonra o saat getdi, hətta kofe də içmədi.

Marianne. Onda mən bir az gözləyim.

Benni. Düzdü, kofenin iyi ürəyimi bulandırır, amma istəyirsən...

Marianne. Yox, sağ ol, istəmirəm...

Karsten. Yuxuda görmüşəm ki, qəzet oxuyuram.

Steffen. Bunun yuxusuna bax da.

Karsten. Birinci səhifədə yazılmışdı ki, xarici işlər nazirliyinin miraslar üzrə idarəsi milyonluq varidatın varisi olan norveçlini axtarır.

Steffen. Əlbəttə ki, həmin varis sənsən.

Karsten. Hə, heç şübhəsiz.

Steffen. Təbriklər.

Marianne. Sənin xərcləməyə yerin çoxdu.

Karsten. Mən Lil-Anndan zebra alardım.

Steffen. Niyə bəs zürafə yox, zebra?

Karsten. Yerin darısqallığından.

Ammi gəlir. Rəngi qaçıb, hiss olunur ki, ağlayıb.

Ammi. Salamlar...salam Marianne, sən də burdasan?

Marianne anasını öpür.

Marianne. Gör neçə vaxtdı görmürəm səni, ana.

Ammi. İşlərin çoxdu, bilirəm.

Steffen (*narazılıqla*). Bütün günü evdə olmamısan.

Ammi. Öz evlərimə baxmağa getmişdim. Mənə elə gəlir ki, onların çoxunda xoşbəxt adamlar yaşayır. Bağçaları elə qəşəngdi, ağacları da böyüyüb. Kilsəmə də baş çəkdim. Axşam duası oxunurdu. Pastor yaxşı və pis bəndələr haqqında moizə eləyirdi. Qəribə bir arzu yarandı içimdə. Qalxıb soruşmaq istədim; öz istedadını gizlədən qadın pis, şeytani bəndədir?.

Marianne. Nəsə olub, ana?

Ammi. Yox...Fikirləşirəm...hə. Yaxşı ki, hamınız burdasız. Siz bu gün günorta süfrə arxasında heç nə hiss eləmədiz?

Hamı təəccüblə ona zillənir.

Steffen. Bizə üç dəfə soyuq ət təklif elədilər.

Ammi. Başqa heç nə? (*Uşaqlarına baxır*)

Həyəcanlı vəziyyət hökm sürür.

Siz hiss eləmədiz ki, atanız evdə yoxdu?

Benni. Hə-ə...amma axır vaxtlar ata elə tez-tez olmur da..

Ammi. Amma indi...indi o daha heç vaxt olmayacaq. O dünən mənə dedi ki, boşanmaq istəyir. O, başqasıyla evlənir.

Marianne (öz-özünə). Nəhayət, çiban deşildi.

Steffen. Qocalıq mərzidi, qocalıq mərzidi bu. Kişilər bu yaşa çatanda daxili sekresiya vəziləri kirpiyə dönür. Amma təzə qadın tapan kimi özlərini inandırirlar ki, yenidən gücləniblər. Amma bu, xülyadı, illüziyadı.

Marianne. Yum ağzını, Steffen.

Steffen. Sən mənim səsimi kəsirsən...Elə isə özün çıx bu zibilin altından.

Benni. Amma...əgər ata gedirsə, onda belə çıxır, otaq boşalacaq. Onda bəlkə Karsten...

Karsten. Deyirdim axı...Deyirdim ki, hər şey düzələcək.

Benni (*nazlanaraq, gülümsəyərək*). Hə, düzdü...sən həmişə belə deyirdin. Amma qərarı ana verir.

Ammi onları gözdən keçirir.

Ammi. Atanızın evdən çıxıb getməsiylə bağlı mənə deyə biləcəyiniz elə budu?

Benni. Amma ana, biz bilirdik axı...

Ammi (*onun sözünü kəsərək*). Mən sevimli adamımı itirmişəm, sizin isə deyə biləcəyiniz elə budu?

Benni (*təəccüblə*). Sevimli?

Steffen. Axı, biz nə deməliyik...

Ammi (*artan hüznə*). Yox, siz heç nə deyə bilməzsiz, siz heç nə verə bilməzsiz. Siz yalnız tələb eləyə bilərsiniz...yalnız tələb...Sizin bacardığınız yeganə şey yalnız budu. Mən isə tələb olunan adamam, yeganə adam. Bircə sizi doğduğum üçün günahkar olduğumu deməyiniz qalıb, onu da deyir. Həqiqətən, sizi dünyaya mən gətirmişəm və sevmişəm, ürəyimin bütün atəşiyə sevmişəm. İndi isə, o, yanıb qurtarıb, yalnız külü qalıb. Bunu anlayırsız? Yox, siz heç nə anlamırsız, qəlbsiz eqoistlərsiz siz. Bir mənə baxın, baxın da... Köhnə, geyilmiş əlcək kimi atılan qadın, baxın, belə olur. Gedin, hamınız gedin, gedin... gedin.. mənə rahat buraxın...(Hönkürərək divana düşür).

Uşaqlar sanki donublar.

Marianne (*sakitcə*). Gedin dedilər...gedin də... (*hamını qapıya tərəf itələyir*).

Özlərini itirmiş bir topa adam asta-asta otaqdan çıxır. Marianne stula oturur. Anasının hönkürtüsü yavaşlayır, dəsmalını çıxardır və başını qaldırır.

Ammi. Sən burdasan, Marianne?

Marianne. Fikirləşdim ki, mən qala bilərəm. Həkimin kimi.

Ammi (*xırıltıyla*). Mənə indi də həkim lazımdı?

Marianne. Həkim və dost.

Ammi (*burnunu çəkərək*). Sən həmişə mənim həkimim olmusan.

Marianne. Həm də dostun.

Ammi. Mən yəqin çoxlu pis şeylər dedim, amma istəməirdim.

Marianne (*mehribanlıqla*). Əziz ana, biz bunu bilirik.

Ammi. Siz...qəlbsiz eqoistlər deyilsiz...

Marianne. Amma yetərinçə ərköyünüz.

Ammi. Amma mən həmişə çalışırdım ki, sizin hər işiniz yaxşı olsun.

Marianne. Elə ona görə də mən evdən tez çıxıb getdim. Qorxdum ki, sənın məhəbbətın, nəvazişın mənı korlayar.

Ammi (*hıçqıraraq*). Ona görə getdin?

Marianne. Bunu sənə çoxdan demək istəyirdim. Demək istəyirdim ki, sən öz üzərinə çox şey götürürsən. Amma deyə bilmirdim. Çünki, sənın böyük və narahat ürəyinlə müqayisədə, çox balaca idim.

Ammi (*ağlamağını kəsərək sakit halda*). Mənı aldatdılar, Marianne. Anam tez-tez deyərdi ki, xoşbəxtsən, Ammi, sevdiyin işlə məşğul ola bilirsən. Sən mənım anamı görməmişdin, dünyasını tez dəyişmişdi, o, mənım kimi hərəkət edə bilmədiyinə görə acıyırdı. Mən isə, xoşbəxt idim. İnşaatçı olmağı arzulayırdım. Ali məktəbdə oxuyurdum, böyük kredit götürə bilərdim. Qrupda ən cavanı mən idim, məktəbi hamıdan yaxşı bitirmişdim. Sonra Vilhelmlə rastlaşdım, evləndik və budur...indi məlum olur ki, heç kimə lazım deyiləm. Heç harda qısa iş günüylə iş yeri yoxuydu. Bağça yoxdu, heç kim uşaqlara baxmaqda kömək eləmərdi. Mənı heç yerdə gözləmərdilər. Heç kimin mənım işçi gücümə ehtiyacı yoxdu. Mən isə götürdüyüm krediti ödəməliydim. Amma mən ali məktəbə daxil olanda, heç kimə söz verməmişdim ki, ailə qurmayacam və heç vaxt uşaqlarım olmayacaq. Hər halda, heç kim mənə xəbərdarlıq belə eləməmişdi. Bu, axı, ədalətsizlikdi. Amma biz necə yaşayacağımızı Vilhelmlə qərarlaşdırdıq, qərarımızı həyata keçirdik, hərçənd bunun üçün bütün günü çalışmaq lazım gəlirdi. Çox vaxt bu, böyük çətinliklə mümkün olurdu. Amma sonra məlum oldu ki, mən lazımam, özü də çox lazımam. Mən hətta kilsə tikdim. Amma mənə ikinci cəbhədə heç kim yardım göstərmirdi. Üstəgəl, qadınıydım deyə...

Marianne (*yavaşca*). Və sən ikiqat yük çəkməli oldun.

Ammi. İndi isə, mən səni də, Bennini də eyni taleyə ürcəh eləmişəm.

Marianne. Amma Benni üçün sən varsan. Deməli, üçqat yük çəkirsən.

Ammi. Bəs neyləməli, axı, ona kömək eləmək lazımdı...

Marianne. Bu, düz deyil, ana. Benninin şəxsi çətinlikləri onun öz işidir. Benni hiss edəndə ki çətinidir, var gücü ilə qışqırır. Bu isə, kömək eləmək üçün bəs edir. Əlbəttə, təhsilini başa vurmada eşqə mübtəla olan gənc qadınlar üçün xüsusi evlər də olmalıdır. Lakin sənın kimi bütün yükü boynuna götürən analar inkişafı saxlayırlar.

Ammi. Amma Benninin səsi o evlərə çatınca qocalar...

Marianne. Tamamilə düzdür (*Qalxır, otaqda var-gəl edir. Yalnız anasını fikirlərindən yayındırmaq üçün danışdığı aydındı, amma tədricən özü də söhbətə aludə olur. Həyəcanlanaraq*). Amma belə də davam eləyə bilməz. Qadın belə ikiqat, üçqat ağırlığı çəkə bilmirsə, onun işlə ailə arasında seçim eləmək haqqı olmalıdır... Qədim dövrlərdə belə, bunun köklərinə rast gələ bilərik.

Həyat şəraiti iş bölgüsünə məcbur edirdi adamları. Kişi öküzü öldürür, onu hamilə, yaxud südəmər uşağı olan qadınının yanına, mağaraya gətirirdi, qadın isə, ocağın qoruyucusu idi. Amma bu şərait çoxdan geridə qalıb. Nigahdan vaz keçmək istəmiriksə və ya sənın kimi güclü deyiliksə, bizi yenə də mağara qadını olmağa sövq edirlər. Qadının yeganə vəzifəsi - analıqdır, yeganə müqəddəs vəzifəsi (*Son iki sözü o musiqiylə, hüznə, amma eyni zamanda bir az şən intonasıya ilə deyir*).

Ammi (*etiraz tövrü ilə*). Bütün qadınlar o müddəadan yapışırlar ki, analıq-müqəddəs qabiliyyətdir. Heç bir qabiliyyətdən söz gedə bilməz, uşaqlar öz-özünə dünyaya gəlirlər. Təbiət bunun qayğısına qalıb. Halbuki, bizim toxum vəzində minlərlə yumurta və hüceyrə vardır. Və biz elə instinktlə, elə güclü instinktlə silahlanmışıq ki, bütün olanımızı, varidatımızı, nə soyuğa, nə aclığa, nə kasıblığa baxmayaraq, mütləq xərcləməliyik. Qaçılmazlıq - qabiliyyət deyil. Lakin belə bir sual çıxır ortaya: doğulan adamın həyatı müqəddəsdimi? Hə, həyat müqəddəsdı, müqəddəs olmalıdı. Amma biz, eyni zamanda, zorakılığı, kütləvi qırğını, müharibə və ölümü özünütdədiq üçün qaçılmaz hesab ediriksə, onda həyatın müqəddəsliyi

boş sözdü. Qalır tərbiyə məsələsi. Çox az qadın - lap düzü isə, heç biri, bunu bacarmır. Və ola bilsin, yalnız yüzdən biri uşaq tərbiyəsi üçün təbii bacarığa malik olur. Çox vaxt da qadınlar öz bacarıqsızlıqları üzündən analığın müqəddəsliyinə iddiayla istinad edirlər (*Anasına yaxınlaşır, onun qarşısında əyilir və yanağından öpür*).

Ammi (*baxışını onun üzünə tuşlayır*). Bəs...bəş, sən, Marianne...

Marianne. Mən?

Ammi. Sən dedin...Sən, axı, dedin ki, adam məhəbbətə mübtəla olanda, onda...mən demək istəyirəm...bəş, sən...

Marianne. Hə, ana. Mən də məhəbbətə mübtəla oldum. Özü də necə. Amma öz seçimimi elədim.

Ammi (*əzabla*). Ah, Marianne.

Marianne. Çoxları uşaq doğa bilər. Amma çox az adam mənim elədiyimi edə bilər. Gözlər elə balacadı ki...Mənim döyüş meydanım dünyada ən balaca meydandır. Silahına əl atanda əlin əsməməlidir, sən səni dilxor edən gündəlik xırda məsələlərə görə, məsələn, yuxusuzsansa, bunu edə bilməzsən; işıq uğrunda mübarizədə qalib gəlmək istəyirsənsə...

Ammi. Bəs, uzun və bütöv bir ömrü tək yaşamaq...

Marianne (*bir az pərt*). Buna ehtiyac yoxdur, ana.

Ammi (*çaşqın-çaşqın*). Hə, hə, əlbəttə, mən yalnız (*susur*)... Mən sənin haqqında o qədər az şey bilərəm ki...

Marianne. Mənim həyatımda çoxlu sevindirici şeylər var. Mən Anton haqqında heç vaxt danışmamışam?

Ammi. Kor uşaq haqqında?

Marianne. O, anadangəlmə kordu. Mən ona işığı qaytardım. O özü deyir ki, mən işığı onun içinə buraxdım. Hər həftə o yanıma gəlir, yolu uzaqdır, amma gəlir, çiçək gətirir, işığa görə mənə minnətdarlıq edir. İndi çəmənlərdə çiçək azdır, mən tezliklə qar düşəcəyi ilə onu sakitləşdirirəm, qarın kiçik kristalları haqqında ona danışırım. Mən onu ovuclarına ilk qar düşən andakı kimi qarşısında görürəm... Görürsən, mən elə özüm, yalnız özüm haqqımda danışırım.

Ammi (*xəfficə gülümşəyərək*). Bu yaxşıdı...müalicədi.

Marianne (*o da gülümşəyir*). Hə? İndi gəl sənin haqqında danışaq. Əvvəlcə mən səni uzun, çox uzun səyahətə göndərəcəm.

Ammi (*etiraz edərək*). Yox, Marianne.

Marianne. Qulaq as, həkimin sənin üçün səyahət müəyyənləşdirir.

Ammi. Göz cərrahı...məni dəniz səyahətinə göndərə bilməz.

Marianne. Məhz göz cərrahı bunu edə bilər. O istəyir ki, sən nələrisə görəsən...

Ammi (*üzünü çevirir*). Sən deyən kimi eləyərəm, Marianne. Qaldı görməyə, mənə, mən görməyə layiq şeylərin çoxunu görmüşəm...

Marianne. Mən hər şeyi təşkil edəyəm.

Ammi. Sən?

Marianne. Hə, heç olmasa bir dəfə də olsun kimsə sənin qayğına qalmalıdı, ya yox?!.

Ammi. Bu yəqin ki, çox gözəldi, amma...

Marianne. Sən dənizi duymursan, ana. Sən onu sevəcəksən. O da sənə oxşayır; narahat, ram olunmaz.

Ammi. Narahat - hə, ola bilər, amma ram olunmaz - yox, Marianne. Mənə elə gəlir ki, bundan sonra bir xətt, cizgi belə çəkə bilməyəcəm.

Marianne. Mən sənənlə nədən desən mərc gələrdim, amma vəziyyətdən sui-istifadə etmək istəməzdim.

Ammi. Bəs, Benniylə Steffen nolacaq?

Marianne. Benniylə Karsten, nə qədər ki mənzil almayıblar, burda qalacaqlar.

Ammi etiraz jesti edir.

Narahat olma, mən onlara baş çəkəcəm, lazım olanda kömək eləyəcəm. Sən qaydana qədər onlar burdan köçəcəklər. Sən arabir qonaq gedən və nəvələrinin tərbiyəsini şirniyyatla korlayan əsl nənə olacaqsan.

Ammi. Həmişə elə toxumaq istəmişəm ki...

Marianne (*təəccüblə*). Toxumaq?

Ammi. Yaxasında ipək lenti olan balaca qız paltarı.

Marianne. Görürsən, bir arzu artıq yerinə yetir. Steffen üçün isə, mən ya otaq taparam, ya da onu pansionata göndərəm.

Ammi. Yox, bu mümkün deyil, o, hətta corabını nə vaxt dəyişmək lazım olduğunu belə bilmir.

Marianne. Deməli, bunu daha tez eləmək lazımdı.

Ammi. Yox, Marianne, mən bu haqda düşünmək belə istəmirəm.

Marianne (*inadla*). Amma bacarmalısan, ana. Əks halda, burda yaşayarsansa, Steffen məsuliyyətsiz uşaq olaraq qalacaq. Mən onu anlayıram, amma sizin münasibətləriniz o qədər dərinə kök atıb ki, o, səni balaca Annaya belə, qışqırır. Ona burdan getmək lazımdır, ana, ondan ayrılmaqdan qorxma. Özü də, bunun üçün əla səbəb də var.

Ammi. Səbəb?

Marianne. Hə də, sən səyahətə gedirsən.

Ammi (*yorğun halda üzünü çevirir*). Dəniz gözləyir, Marianne və mənə indi heç nə saxlamır.

Marianne (*gümrah*). Doğrudur. Sən dənizi fikirləş. Mən isə aptekə qaçıram, sənə bir yuxu dərmanı alım; alım ki, yata biləsən (*çixir*).

Ammi (*astadan və hüznə*). Yatmaq...Hə, hə..Yatmaq...

Pərdə

II PƏRDƏ

Həmin yer. İl yarım sonra. Fru Haugen al qızılgül dəstəsi ilə daxil olur. Ardınca da fru Vik. O, bir az cavanlaşıb, gümrahlaşıb. Gül dəstəsinə sancaqlanmış zərfi açır.

Fru Haugen. Bunları hara qoyum?

Ammi. Yazı masasına qoyun. (*zərfi açıb içindəki kartı oxuyur və gülümsəyir.*)

Fru Haugen gülləri sayır.

Fru Haugen. Səkkiz kron yarımından on üç gül. Mənzil haqqını ödəməyə bəs edərdi.

Fru Vik. Səkkiz yarım?

Fru Haugen. Biri səkkiz kron yarımadı.

Fru Vik. Bahadı.

Fru Haugen. Əlbəttə. Dünən Xaqbartla toy günümüz idi. Fikirləşdim ki, onun qəbri üstünə gedib birlikdə yaşadığımız illərə görə minnətdarlıq eləyim, bir dəne təbii qızılgül alım. Gül dükənina getdim, satıcıdan, bir dəne, bax, elə bu cür qızılgül büküb verməsini xahiş etdim. Büküb uzadanda dedi ki, səkkiz kron yarımadı. Dedim ki lazım deyil, qoyun yerinə. Siz fikirləşirsiniz ki, Xaqbart səkkiz yarımliq qızılgülün altında rahat uzana bilər? O, qəbri alt-üst edərdi, - dedim və bir neçə ağkırpik çiçəyi aldım. O da bahadı. Amma fikirləşirəm ki, Xaqbart orda uzanıb gülün ləçəklərini qıra bilər və onu sevib-sevmədiyimi müəyyənləşdirə bilər.

Fru Vik. Siz də, təbii, onu sevirsiz, fru Haugen.

Fru Haugen. Özü də necə! Hərçənd musiqi duyumu yox idi və yerə tüpürürdü. Mən ona dəfələrlə deyirdim ki, bu gigiyeniyaya ziddir, belə olmaz. O isə deyirdi ki, öz evimdə, hara istəyirəm, ora da tüpürürəm. Bax, beləydi bizim Xaqbart.

Hər iki qadın anlayışla bir-birlərinə baxıb gülümsəyirlər (qızılgüllərə nəzər salaraq). Bunlar... bunlar bu axşam gələcək adamdandı?

Ammi. Ondandı!

Fru Haugen. Mən Elzeyə dedim ki, fru Vik gedib: «Bu, fru Vik üçün boş şeydi. O cavandı, gözəldi...» Amma siz ayağınızı quruya qoymadan belə, elə bir zəngin adamı ələ keçirmisiz...

Ammi (*gülür*). O, köhnə dostumdu.

Fru Haugen (*bir qədər yanılmış kimi*). Köhnə əyyamlardan?

Ammi. Hə.

Fru Haugen (*yenə də canlanaraq*). Bəs süfrəyə nə veriləcəyini düşünürsüz, fru Vik? Sobadakını?

Ammi. Çinsayağı cücə. Gəmidə kokdan öyrənmişəm.

Fru Haugen (*narazılıqla*). Çinsayağı cücə?

Ammi. Hə, çox dadlıdır, onun...

Fru Haugen (*sözünü kəsərək*). Kələmli qoyun əti əla olardı. Norveçli kişilərə kələmli qoyun ətindən başqa heç bir şey lazım deyil. Kələmli qoyun ətinin iyini alan kimi Haqbartın gözləri parıldayırdı. O...

Ammi. Menyünü dəyişmək gecdi. Sən deyəni başqa bir gün eləyərək.

Fru Haugen. Unutmayın. Boşboğazlıq edirəm, vaxtınızı alıram.

Ammi. Mənim vaxtım çoxdu...

Fru Haugen. Uşaqlarınızı görmüsüz artıq?

Ammi. Marianne və Benni ilə görüşmüşük. Amma Steffenlə hələ yox.

Fru Haugen. Hə, demək, mən şənbə günü gələcəm. Qoy, ağlar məni gözləsin, fru Vik.

Ammi. Oldu, fru Haugen, gecəniz xeyirə qalsın.

Fru Haugen. Xeyirə qarşı, fru Haugen (*Otağa nəzər salır, mətbəx qapısına doğru gedir, açır, dayanır, məhrəmanə və asta şəkilə deyir*). Sizə xoşbəxtlik arzulayıram (*gedir*)...

Ammi gülümsünür, qızılgülləri sahmanlayır. Dəhlizdən Steffen daxil olur, paltoda, papaqsızdı. Arxadan gizlicə anasına yaxınlaşır və əlləri ilə onun gözlərini bağlayır.

Steffen. Tap görüm, kimdi.

Ammi. Şeypurçu.

Görünür, bu, onların arasındakı adi oyundu.

Steffen. Yox.

Ammi. Qəzətsatan Nilsen.

Steffen. Yox.

Ammi. Fars şahı.

Steffen. Yenə də yox.

Ammi. Onda, yəqin ki, mənim oğlum Steffendi. (*gülümsəyərək geri çevrilir və oğlunun yanağından öpür*)

Steffen. Xoş gəlmisən, ana. Səfərin necə keçdi?

Ammi. Gözəl oldu... Dənizlə tanış oldum. Əvvəllər mənim ona bələdliyim yox idi. İndi biz onunla ömürlük dost olmuşuq.

Steffen. O, göydü.

Ammi. Göydü, yaşıldı da, qırmızıydı, həm də ağdı, qaraydı. Səni görməyimə bilirsən necə şadam, Steffen. Necəsən?

Steffen (*tutqun*). Sağ ol.

Ammi. Bu nə deməkdi?

Steffen. Fru Nilson, ev sahibəsini deyirəm, əsl ifritədi. Axşam ondan sonra radionu yandırmağı qadağan eləmişdi.

Ammi. Mənə elə gəlir ki, sən daha təmkinli olmusan.

Steffen. Mən yır-yığış eləmirəm, ayaqlarımı silmirəm. Deyir ki, mənim otağıma əleyhqazsız girmək olmur.

Ammi. Mən onu yaxşı başa düşürəm.

Steffen (*tutqun*). Başa düşürsən?!

Ammi. Neçə dəfə sənə demişəm ki, corabları hər gün dəyişib nişatırlı suya qoymaq lazımdı.

Steffen. Mən kişiyəm, qoxunu hiss eləmirəm (*Ammi gülür*).

Sənə baxanda hiss olunur ki, səfərin yaxşı keçib. Sanki cavanlaşmışan.

Ammi. Bu, dənizin xidmətidir. Bəs, hüquq elmləriylə vəziyyət necədi?

Steffen. Belə də...

Ammi. Pisdidi?

Steffen. Yox, əksinə, gözlədiyimdən yaxşıdır.

Ammi. Bəs, səni əyləndirməli olan o qız nooldu, sən onunla görüşdün?

Steffen. Yox.

Ammi. Təəssüf.

Steffen. Amma indi başqa qızla, Borqniylə görüşürəm.

Ammi. Hə?

Steffen. Bərbərdi.

Ammi. Bərbərlər yaxşı qazanırlar.

Steffen. O, ərindən ayrılandan, ya da onu itirəndən sonra - dəqiq bilmirəm, - pulsuz qalmamaq üçün bərbər olub.

Ammi (*gülür*). Onda gərək siz püşk atasız ki, maliyyə məsələlərini hansınız yoluna qoyacaq.

Steffen. Düşünürəm ki Borqni buna könüllü razı olacaq. O, nə istədiyini bilir. Və ayaq üstündə möhkəm dayanıb. Amma hələ bu haqda söhbətimiz olmayıb.

Ammi. Belə de.

Steffen. Hə, olmayıb. Yaxşı, mən evə nə zaman qayıda bilərəm?

Ammi. Sən evə qayıtmayacaqsan.

Steffen (*sarsılmış*). Qayıtmayacam?

Ammi. Yox.

Steffen. Səncə, mən o axmaq pansionatda ömrümün sonuna qədər yaşamalıyam?

Ammi. Özün bilərsən. Bəlkə sənün üçün birotaqlı ev tutsaq, daha yaxşı olar? Həm də ucuz... Turalım, sən iki ilə təhsilini başa vursan...

Steffen. İki ilə?

Ammi. Hə.

Steffen. Sən məni dahi hesab eləyirsən?

Ammi. Hüquq fakültəsini beş il ərzində bitirmək üçün dahi olmaq lazım deyil. Mən bir adam tanıyıram, oranı iki ilə bitirib. O da dahi deyildi.

Steffen (*əşəbilliklə*). Belə adamların qarşısında mən papağımı çıxarıram.

Ammi. Mən də həmçinin.

Steffen. Başqa sözlə, sən bu böyük evdə tək yaşamaq istəyirsən?

Ammi. Hər halda, indilik hə. Sonra baxarıq.

Steffen otaqda var-gəl edir, qalstukunu düzəldir, sanki boğazını sıxır.

Steffen. Məncə, burdan qəbiristanlıq iyi gəlir.

Ammi. Ola bilsin, güllərə görədir.
Steffen qızıl güllərə nifrətlə baxır.

(Zarafatla, əhval-ruhiyyəni qaldırmaq üçün) Pərəstişkarımdandı.

Steffen. Yox əşşi, kimdən?!

Ammi. Pərəstişkarımdan.

Steffen. Hə, belə de, indi hər şeyi başa düşməyə başlayıram... Sən... sən bəlkə yenə ərə getmək fikrindəsən?..

Ammi *(yenə də zarafatla).* Tutalım ki, belədi.

Steffen *(qəzəblə).* Lənət şeytana, sən kino ulduzu deyilsən axı...

Ammi. Yox, əlbəttə yox.

Steffen. Bax, indidən deyirəm sənə, belə bir şey olsa, məndən kömək gözləmə.

Ammi *(bir qədər təbəssümlə).* Steffen, sən mənə hansı köməyi göstərə bilərsən ki?

Steffen. Mənəvi. Məhz mənəvi. Mən atamın tərəfində olacam.

Ammi. Amma atan yenidən evlənmək istəyir axı.

Steffen. Fərqi yoxdu. Və əgər sən fikirləşirsən ki, mən bazar günləri bura gəlib səninlə və sənin yeni ərinlə bişteks yeyəcəm, yox, çox yanılırsan.

Ammi *(görünür, səbri tükənir).* Sakit ol, Steffen. Zarafat ələyirdim. Yenidən ərə getmək fikrində deyiləm, mən bir də ərə getməyəcəm. Bir dəfə oldum, bəsimdi. Həm də, heç namizəd də yoxdu.

Steffen *(güllərə baxaraq).* Mənə elə gəldi sən dedin ki...

Ammi. Bu bizim Yuliusdandı...vəssalam...

Steffen *(bir qədər yüngülləşərək).* Yulius! *(Qəfil)* O, qətiyyəni bizim-mizim deyil, özünü ondan gözlə.

Ammi. Sənə nə olub, Steffen?

Steffen *(əlini saçlarında gəzdirib).* Bilmirəm. Mən sənə təzə ərin haqqında düşünə bilmirəm.

Ammi. Bu mənəim xoşuma gəlir *(divana əyləşir).*

Steffen arxada dayanıb və sanki dua oxuyurmuş kimi danışır.

Steffen. Ana...

Ammi. Hə?

Steffen. Mən...zarafat eləməirdim.

Ammi. Bilirəm....

Steffen. Yox, yox, onu demirəm. Marianne mənə uşaqlığın uzanması, Edip kompleksi, nə bilim, bu cür şeylər haqqında bir xeyli moizə oxudu. Amma Marianne bir şeyi düz duyur ki, mən sənə çox sevirəm. Bütün qəlbimlə. Amma o başa düşmür ki...

Ammi. Nəyi başa düşmür?

Steffen *(söz axtarır).* Mən...mən sənənin yanında... sənəninlə özümü təhlükəsiz hiss edirəm. Nə demək istədiyimi anlayırsan yəqin. Mənə elə gəlir ki, nə qədər burdayam, evdən kənardə mümkün olan şeylər başıma gələ bilməz.

Ammi. Evdən kənardə nə ola bilər ki?

Steffen. Nə ola bilər? Məcburiyyət, dəlilik köynəyi, qolumu-qıçımı kəndirləyən elə bir şey ki... heç vaxt azad ola bilməyəcəyim nəşə... Hamı kimi, Yulius kimi, atam kimi, bütün adamlar kimi olmağa məcbur olmaq.

Ammi *(biixtiyar).* Atan kimi...

Steffen. Hə, həm də atam kimi. Mən axı onu başqa cür xatırlayıram. Mən onun nüfuz və hörmətdən əsər-ələmət olmayan üzünü belə xatırlayıram. Bəlkə, mənə elə gəlir ki, xatırlayıram.

Ammi (*köməksiz şəkildə*). Ah, Steffen...

Steffen. Ən pisi budu ki, bunun səninlə nə vaxt baş verəcəyini heç vaxt bilmirsən. Baş verəndə isə, fikirləşə bilmədiyindən, nə olduğunu anlamırsan.

Ammi (*astaca*). Bəlkə, kimsə öz arzularını xatırlayır.

Steffen. Bu özü də onu sübut edir ki, onların əl-qolu bağlıdı, əzab çəkiblər, çünki indi onlara yad olan xəyalların əsiridirlər. Axı... Axı, gəncliklərində can atdıqları şey xəyal olaraq qalıb.

Ammi. Əlbəttə, dediklərində həqiqət var, amma...

Steffen (*düşkün halda*). Lənət şeytana, əlbəttə ki, bu doğrudu. Amma bunu heç kim görmür. Yox, görmür, ana. Adamlar köhnə arzularından dadsız yeməklərinə vurulan ədviyyat kimi istifadə edirlər.

Ammi. Bəs, sənin gənclik arzuların necədi, Steffen?

Steffen. Mən dedim sənə də. Mən o cür olmaq istəmirəm.

Ammi. Bəs...

Steffen. Mən nə etməliyəm. Başqa alternativ yoxdu, hər halda, mən görmürəm.

Ammi (*əllərini ovuşduraraq*). Bu sənə kömək eləyəcəksə, qayıt evə.

Steffen (*ara verərək*). Olar?

Ammi. Əgər sənə kömək edəcəksə.

Steffen (*qəfil*). Yox...yox, çox sağ ol.

Ammi. Bayaقدan istəyirdin...

Steffen. Bu, əvvəl idi.

Ammi (*sanki onun nə demək istədiyini anlayaraq*). Hə, bu, əvvəl idi.

Steffen (*otaqda ora-bura var-gəl edir, dayanır. Əvvəlkilərlə əlaqəsiz şəkildə*). Yaxşı ki, sən yenə də evdəsən.

Ammi. Sən doğrudan belə fikirləşirsən?

Steffen. Əlbəttə.

Ammi. Qorxurdum ki, gecikəm, Benni doğmamışdan əvvəl gəlmək istəyirdim...

Steffen. Benni topa dönüb. O, yəqin səkkizin birdən doğacaq. Siz onları qəfəsə salıb adamlara tamaşa da göstərə bilərsiniz. Pul ilə.

Ammi. Həkim deyir ki, bir uşaqdı.

Steffen. Bir? Onda o konfirmant doğacaq. Konfirmasiyaya hazır adam... (*Saata baxır*) Mən getməliyəm. Görüşüm var (*qapıya tərəf gedir*).

Ammi. Gec qayıdacaqsan?

Steffen. Nə? Birdən Borqnini də özümle gətirmək istədim?

Ammi. Mən ona ürekdən xoş gəlmisən deyərəm.

Steffen. Mən elə də bilirdim (*Qapıya yaxınlaşır, sanki nəyisə xatırlayıb qayıdır və anasının yanağından öpür*). Nə yaxşı ki, evdəsən yenə (*gedir*).

Ammi az əvvəl mavi gün işığı düşən pəncərəyə yaxınlaşır; hava artıq qaralmağa başlayıb. Steffenin ardınca baxır, pərdələri bağlayır, fikrini dəyişir və onları təzədən açır. Divar sobasını alışıdırır. Zəng. Gələn Yuliusdu. Ammi çıxır və qapını açır. Kandarda onların səsi gəlir. İçəri girirlər.

Yulius. Sənə baxmaq olar (*ona baxır*)? Həmişəkəndən daha cavan və daha gözəl... özü də xeyli cəlbedici olmusan. Yenə də özünün təkrarsız obrazınla.

Ammi. Belə de?!

Yulius. Özünün də xəbərini yoxdu ki, bizi düşünməyə vadar eləyirsən. Ona görə biz diqqət göstərməyi özümüzə borc bilirik. Səyahət vaxtı bunu sənə nə qədər adam deyib?

Ammi. Nə qədər yadımdadı, heç kim. Ola bilsin, mən eşitməmişəm.

Yulius. Səni o saat, gələn kimi görməyə israr etdiyim üçün məni bağışla. Düzünü desəm, sənin başını götürüb belə, qəfil getməyin, mənimlə danışmadan, hətta sağollaşmadan getməyin xətrimə dəymişdi.

Ammi. Ümumiyyətlə, getmək üçün mən bütün gücümü topladım... Bağışla, qızılgüllər üçün təşəkkür etməyi unuttum.

Yulius. Dəyməz.

Ammi. Belə bir qızılgül dəstəsi fantaziyalar oyadır. Və fru Haugenlə Steffen öz nəticələrini artıq çıxarıdılar.

Yulius. Bəs sən?

Ammi (*mehribanlıqla*). Sən mənim ən vəfalı dostumsan.

Yulius. Çətin dəqiqələrində kənara itələdiyən dost. Sənə deyim ki, baş verənlər üçün özümü də bir qədər günahkar sayırdım. Axı, sizi mən görüşdürmüşəm.

Hə, hə, sizi mən görüşdürmüşəm.

Ammi (*sanki uzaqdan səslənir*). Hə...bu...

Yulius. Heç olmasa, çiyinə baş qoyub ağlaya bilərdin.

Ammi. Bu, yəqin gözəl olardı. Amma mən artıq ağlamıram. Otur yemək qabağı içək (*Kokteyl masasını ona tərəf çəkir*). İstəyirsən?

Yulius. Məmnuniyyətlə (*kokteyl qarışdırır*). Yaxşı səfər idi? Çoxmu şey gördün?

Ammi. Hə, əla səfər idi. Amma mən bütün yaşantılarımı bir yerə toplaya bilmirəm hələ. Bunun üçün öz sistemimi fikirləşmişəm. Bunu tədricən edəcəm, addım - addım... Bilirsən, Yulius, hələ də valideynlərinin seçimi ilə ərə gedən qızlar var. Onlar öz bakirəliklərini, öz cehizlərini, öz ürkəkliklərini və güclərini həmin adama vermək məcburiyyətindədirlər.

Yulius. Bu elə də pis deyil. Bizim yerlərdə biz qadınları bəkarətsiz, cehizsiz və gücsüz, özü də ürkəkliyin əksi olan şeylə götürürlər. Özü də bunu könüllü edirlər.

Ammi (*gülür*). Hə, demək belə düşünürsən, ay qoca çərənci. Amma sən özün, hər halda, azad qalmısan.

Yulius. Hə, şükür Allaha, elədi. Bunun üçün mən sənə minnətdaram. Sənin sağlığına, xoş gəlmisən.

Ammi. Sənin sağlığına.

Yulius. Sən mənim üçün əlçatmazdın deyə...

Ammi (*zarafatla*). Sən mənə heç vaxt heç nə deməmişdin, heç işarə də eləməmişdin...

Yulius. Ürək eləmədim...bir də...nəsə... (*Çevrilir və ona baxmadan danışır*). Bu keçdi...Vilhelmdən ötrü darıxmırsan?

Ammi (*sakitcə*). Darıxıram, Yulius. Və bu hiss, sən deyən kimi, heç vaxt keçməyəcək. Amma dərdlə də yaşamağa öyrəşmək olar. Bir də ki, özüm günahkaram.

Vilhelm (*bir qədər ciddi*). Özün günahkarsan? Bununla nə demək istəyirsən?

Ammi. Biz Vilhelmlə gözəl ailə yaratmaq istədik. Mən isə... ona xəyanət elədim. Doğrusu, içimdə cəmiyyətdən qadın intiqamı almaq kimi qəti fikir vardı. Biz planlar quranda mən onu dərinde gizlətdim. Amma, məsələn, uşaqlar xəstələnəndə, o, məni incitməyə başladı. «Sən ərini və uşaqlarını unudursan, Ammi. Evdə onların rahatlığı və qayğısı yetərcədəmi, Ammi? Künclərdə toz çox deyilmi, Ammi?» Mən özümü danlayırdım, günahkar sayırdım. Hə, mənim evimdə toz-torpaq olmurdu, hər şey təmizdi, uşaqlar razıydı. Vilhelmin ayaqqabıları təmizdi, o, nahardan sonra dincəlir, qəlyan çəkir, axşamlar öz kitablarını oxuyurdu. Hər şey yaxşı idi. Amma bizim gözəl planlardan heç nə qalmadı...birgə zəhmət və onu əks edəcək ruh yoxdu. Yalnız özümü günahkar hiss etməyim deyə, mənim sonsuz mübarizəm vardı. Çünki ailədən başqa, mən işə də güc sərf edirdim. Elə axmaq və boş şeylərdə ki bunlar (*Dərin ah çəkir*). Çox vaxt mən ölü kimi düşürdüm. Yüz dəfə köməkçim yoxdu deyə gecələr qalxır, paltar yuyur, qab-qacağı silir, ad günü üçün piroq bişirirdim. Beləliklə də mən onlardan yox, öz yuxumdan oğurlayırdım vaxtı. Nə qazandım? Uşaqları ərköyün elədim, Vilhelmi özümdən uzaqlaşdırdım.

Yulius. Vilhelmi uzaqlaşdırdın?

Ammi. O mənə dedi ki, mənim günahım üzündən o, artıq bir şeyə çevrilib. Bu doğrudu, kədərlidi və heç nəyi qaytarmaq mümkün deyil.

Yulius (*inadla*). Amma, bir qulaq as, axı, bu...

Ammi (*sözünü kəsərək*). Yox, sən qulaq as. Onda ömrümün qalan hissəsini necə keçirəcəyimi görəcəksən.

Yulius. Ömrünün qalan hissəsini?

Ammi. Hə, bizdən sonrakıların həyatını dəyişməyə kömək etməklə. Mən çox xoşbəxtəm ki, evlər tikə bilirəm, bundan sonra da tikəcəm. İlk növbədə analar üçün ev tikəcəm. Qoy, gənc qızlar erkən sevib ana olarlarsa, təhsillərini davam edə-edə yaşaya bilsinlər. Sonra, təbii ki, uşaqlar üçün evlər tikəcəm, sonra ...

Yulius. Bağışla ki, sözünü kəsirəm, amma çox maraqlıdır, sən bu gözəl layihələrini kim maliyyələşdirəcək? Sən, yəqin ki, hakimiyyətin nə olduğunu xatırlayırsan..

Ammi. Bəli, bilirəm.

Yulius. Hakimiyyətdəkilər isə əsasən kişilərdi, düzdü?

Ammi. Mən məyər dedim ki, kişilərlə razılığa gəlmək olmaz? Amma bunun üçün mən şəhər bələdiyyəsinin üzvü olmalıyam. Bəlkə bu işdə sən mənə kömək eləyəsən?!

Yulius. Sən şəhər bələdiyyəsində olmaq istəyirsən?

Ammi. Mən bələdiyyənin, yerli hakimiyyətin qərarını gözləməkdən bezmişəm.

Yulius. Özün qərarlar vermək istəyirsən.

Ammi. Hə, onda heç bir çətinlik olmaz.

Yulius (*başını bulayır, qalxıb gəzişir*). Hə, həmin ki Ammisən. Heç kim sənə əşyaları və hadisələri olduğu kimi görməyə məcbur edə bilməz. Sən deyirsən ki, Vilhelmi artıq bir şeyə çevirmisən. Bu doğru deyil. Vilhelm həmişə tənbel olub, heç kim; nə hurilər, nə Raqna onu əhatəsində olduğu rahatlıqdan qopara bilməzdi, əlbəttə, şərəfi olsaydı.

Ammi. Şərəfi?

Yulius. Əlbəttə, adi kişi şərəfi.

Ammi. O...

Yulius. Vilhelm səndən ona görə ayrıldı ki, sən onu misgin bir şeyə çevirmişdin, Ammi (*Ammi anlamaz baxışlarla ona baxır*). Sən onu misginin birinə ona görə çevirdin ki, özün çox yuxarı qalxmışdın. Mənə elə indidən məlumdur ki, hər şey necə qurtaracaq. Qanun, qanunauyğunluq var və onu cəzasız adlamaq, pozmaq olmaz.

Ammi (*çaşqın halda*). Məyər mən hansısa qanunu pozmuşam?

Yulius. Təbiət qanunlarına görə, iki - kişi və qadın həyatı var. Bəsət artım məsələsində onların hər birinin öz rolu var. Erkək dişini mayalandırır, diş o mayaya yeni həyat verməklə məşğul olur və bu prosesdə erkək dişinin maddi mənada qayğısına qalır. Dişinin erkəkdən asılılığı burdan başlayır.

Ammi. Amma, əziz Yulius, mən də məktəbdə oxumuşam və ariyla güllərin münasibəti haqqında çoxdan məlumatım var.

Yulius (*Amminin zarafatına əhəmiyyət vermir*). Adam da təbiətin bir parçası olduğu üçün, bəlkə sən anlayırsan ki, Vilhelmlə nə eləmişən.

Ammi (*ümidlə*). Bəlkə, sən fikirləşirsən ki, mən ondan çox qazanırdım, amma onsuz da heç vaxt çatmırdı.

Yulius. Məncə, sən Vilhelmi kişi olmaq haqqından və borcundan məhrum eləmişən, başqa sözlə, evə şikar gətirmək haqqından. Yaxud da, bu borcun böyük hissəsindən. Onun cinsinə müvafiq haqqından və borcundan, ona görə də...

Ammi (*sözünü kəsərək*). Amma mən azca da olsa, nəşə gətirməliydim. Bəlkə ana sərçəydim və yerə düşmüş...

Yulius. Mən zarafat eləmirəm, Ammi.

Ammi. Mən, deyəsən, yavaş-yavaş anlamağa başlayıram. Otur, Yulius. İç, mənə də süz.

Yulius (*süzür və içir, daha bir içimlik qarışdırmağa başlayır*). Olar?

Ammi. Əlbəttə.

Yulius (*astadan*). Vilhelmdən ötrü darıxdığını deyirsən. Ola bilsin, hələ də onu sevirsən. Amma onu doğrudan da sevsəydin, o, heç vaxt səni atıb getməzdi.

Ammi (*soyuq*). Bununla nə demək istəyirsən?

Yulius. Sevən qadının fəhmi həyat qanunlarını qulağına pıçıldayardı. Və sən öz layihə lövhəni dənizə tullayardın.

Ammi (*qəfil qəh-qəhəylə*). Layihə lövhəsini dənizə tullayardım... Vilhelm o saat mənim üstümə psixiatr çağırırdı.

Yulius. Sən, əlbəttə, bunu elə etməliydin ki, o, bununla razılaşsın. Yorulduğunu deyə bilərdin, daha gücün qalmayıb deyə bilərdin. Və qoy, o...

Ammi. Vilhelm yalan danışdığını o saat anlardı.

Yulius. Amma yalanını qəbul edərdi də...

Ammi (*ağrı və qətiyyətlə*). Heç vaxt... (*onlar qəzəblə bir - birlərinə baxırlar*). Sən təbiət qanunları haqqında elə yaxşı danışsən ki, Yulius. Bildiyim qədər, təbiət fırladağa və yalana əl atmır (Yulius susur). Mən öz istedadımı basdırardım, yalan danışardım, Vilhelmin qarşısına olduğum kimi yox, başqa bir adam kimi çıxardım. Amma bu cür yalan danışmış qadını Vilhelm sevə bilməzdi.

Yulius. Döngələrdə ehtiyatlı ol, Ammi.

Ammi (*eşitmir*). Yox, əgər Vilhelm, sənin dediyin həmin o erkəklik hissini razı salmaq naminə, təbiətin qanununu gözləmək üçün bu yalanla barışsaydı, onda mən belə bir adamı heç vaxt sevə bilməzdim.

Yulius. Sən belə adamı sevirsin, Ammi.

Ammi ona baxır, yerindən qalxır, sobaya tərəf gedir və əlini alova uzadır.

Görürsən, Raqna öz layihə lövhəsini dənizə tulladı.

Ammi. Onun belə bir lövhəsi vardı mı?

Yulius (*halını pozmadan*). O qadın onu gözləyir, hətta ona sitayiş edir. Şəxsən mən hesab edirəm, o, dəridən-qabıqdan çox çıxır, amma ona lazım olanın nə olduğunu, yəqin ki, anlayır. Bilirsən, Raqna əsl qadındır, düzdü, qaz kimi ağılsızdı, amma fəhmi sərrastdı. O, Vilhelmin özünə hörmət hissini qaytardı; olsun, hesab elə, erkək kimi. Amma bunsuz kişi kişi deyil. Vilhelm yenidən kişi oldu.

Ammi (*bilərəkdən yekrəng səsle*). Mən səni heç vaxt lazımınca tanımamışam Yulius. (*gəlib Yuliusun arxasında dayanır.*)

Yulius (*ona doğru çevrilərək*). İndi isə, zəhmət çəkib tanıdın mı?

Ammi. Yox, yəqin ki yox. Amma sən bütün bu illər ərzində maskalı olmusan. Söylə, dost olmaq üçün yalan danışmaq vacibdirdimi?

Yulius. Mən yalan danışmırdım. Yalnız susurdum və... müşahidə edirdim.

Ammi (*sanki bütün dostluq tarixçəsinə nəzər salaraq*). Sən də belə deyirsənsə...

Yulius. Sən bilməliydin ki, sizin Vilhelmlə nigahınızda mənim xüsusi marağım vardı.

Ammi. Bunu anlamadım.

Yulius. Belə qeyri-təbii nigah mümkündür mü, mən bunu yoxlamaq istəyirdim. Məlum oldu ki, mümkün deyil.

Ammi. Amma bu, otuz dörd il sürdü. Çox gözlədin - yaman çox.

Yulius. Gözləyən şəxs heç vaxt çox gözləmir.

Ammi. Əgər haqlıdırsa. Amma, əvvəla, sən haqlı deyilsən, ikinci də ki...

Mariannenin səsi (kandardan). Evdə kimsə var?

(*Qalxır.*) Marianne.

Marianne içəri girir.

Marianne. Salam, Yulius.

Yulius. Axşamın xeyir.

- Marianne.** Gəldim deyim ki, Benni artıq klinikadadır.
- Ammi.** Zavallı...
- Marianne.** Hər şey qaydasındadır.
- Ammi.** Suyu kəsildi?
- Yulius** (*öz-özünə*). Sular?
- Marianne.** Bir saat əvvəl. Karsten yanındadı; doğuşda iştirak edəcək.
- Ammi.** Bu da təzə uydurmadı?
- Marianne.** Gözəldi amma. Axı, həyata qədəm qoyan həm də onun uşağıdı.
- Ammi.** Hər şey ola bilər.
- Marianne.** Ana! Hər şey çox yaxşıdı.
- Ammi.** Ac deyilsən ki? Yaxşı dadlı şeylər hazırlamışam.
- Marianne.** Nahar eləmişəm.
- Ammi.** Onda bir az iç. Yuliusun da başını qat, mən mətbəxdəyəm.
(*Mətbəxə tərəf gedir.*)
- Yulius.** Mənim başımı mütləq qatmaq lazımdı?
- Ammi.** Hə, mütləq (*gedir*).
- Yulius.** Məni nahara dəvət ediblər, hələlik sən, başımı qatmaq lazımdı, anan mənə qonaq kimi baxır...
- Marianne.** Məyər sən qonaq deyilsən?
- Yulius.** Mən bu illər ərzində həmişə istədiyim vaxt gəlib-getmişəm.
- Marianne.** Demək, o, bundan sonra belə olmağını istəmir. Axı, indi o təkdi.
(*rişxəndlə*) Öz adına görə narahat olmalıdır.
- Yulius.** Bəlkə ailə üzvlərindən biri haqqında artıq şayiələr gəzdiyini düşünür.
- Marianne.** Yəni, mənə deyirsən də?
- Yulius.** Düpbədüz.
- Marianne.** Fu, Yulius, sən şayiələrə də əhəmiyyət verirsənmiş...
- Yulius.** Eşitmişəm ki, skripka cırlıdan birisiylə günaha batırsan.
- Marianne.** Bu, doğru deyil, yalandı.
- Yulius.** Çox şükür.
- Marianne.** Amma skripka çalan bir adamla xoşbəxt yaşadığım doğrudur. Özü də yaxşı ifaçıdı.
- Yulius.** Günah edirsən demək. Bəs, münasibətlərinizi rəsmiləşdirmək istəmirsiniz?
- Marianne.** Münasibəti rəsmiləşdirmək. Ay Allah, bu nə danışdıq...
- Yulius.** Sən erə getmək istəmirsən?
- Marianne.** Yox, biz nigaha inanmırıq.
- Yulius.** Amma siz nigahı təqlid edirsiniz. Masanı, çarpayını paylaşsınız. Və əgər dünyaya uşaq da gətirirsinizsə...
- Marianne** (*təz*). Uşaq qəti gətirməyəcəyik dünyaya.
- Yulius.** Mən "əgər" dedim.
- Marianne.** Qulaq as, Yulius, əgər mən işimin öhdəsindən gələcəmsə, eyni zamanda uşağa da baxa biləcəm. Bax, onda, bizim birgə həyatımıza «nigah» boyunduruğu keçirməyə hazırım. Amma bundan tez yox...
- Yulius.** Sənin anan...
- Marianne** (*sözünü kəsərək*). Demək istəyirsən, həm onun, həm də bunun öhdəsindən gəlirdi? Amma bu ona çox baha oturdu. Mən atamın getməyini nəzərdə tutmuram. O, inamını saxlamaq üçün çox böyük güc sərf elədi. O, çətinliklərə rəğmə, hər şeyin öhdəsindən gəldiyinə inanırdı. Amma bir gün illüziyalar dağıldı və o, yüngülləşdi. Bu, onu sakitləşdirəcək, yorğun və məyus olmağa imkan verməyəcək.
- Yulius.** Anan darıxdığını deyir. Amma mən belə başa düşdüm ki, o, enerjiylə doludur. Çoxlu planları var, özü də ağılagəlməz planlardı. Bələdiyyə üzvü olmaq istəyir. Bu yaşda?! Axı, o, çoxdan nənədir.
- Marianne.** Bəs, sən düşünürsən ki, nəvələr üçün nənələrinin bələdiyyədə olması nənə vəzifəsini icra etməkdən daha yaxşıdır?!

Yulius. Nənə vəzifəsi?!

Marianne. Hə, nənəlik vəzifəsi, əlbəttə. Bir də, bələdiyyədə çoxdandığı babalar və ulu babalar var, nənələr və ulu nənələr var.

Yulius. Şəhərin ən yaxşı adamları.

Marianne. Şəhərin ən yaxşı babaları və nənələri. Yaxşı, Yulius, sən belə nigah tərəfdarisansa, niyə evlənməmişən? Bəlkə qorxmusan?

Yulius. Qorxmuşam? Mən?

Marianne. Qorxmusansa, mən bunu başa düşərdim.

Yulius. Cəfəngiyyatdı. Mən qorxmamışam. Görünür, həqiqi birisini tapmamışam.

Marianne. O həqiqi dediyin necə olmalıydı?

Yulius. Hər şeydən əvvəl qadın olmalıydı...

Marianne (*quru*). Təbii; başqa kim ola bilərdi ki?!

Yulius. Yüz faiz qadın. Sonra isə...

Marianne. ...Həmişə qəşəng, yaraşığı. Başqa kişiləri heyran etməklə yanaşı, həm də olduqca sədaqətli olmalıydı. Üstəgəl, yad kişilərin şiltaqlıqlarına qarşı olduqca dürüst və mərhəmətli olmalıydı. Güzəl və dadlı yemək bişirməyi bacarmaqla yanaşı, qənaətcil olmalıydı. Evi ideal təmiz və səliqəli saxlamalı, uşaqları tərbiyə etməli, sözə baxan böyütməliydi. Əri işdən qayıdanda rahat, dincəlmiş və şən görünməliydi. Yatmaq vaxtı yaxınlaşanda isə, o, hərəmxana cariyəsinə çevrilməliydi. Bəzən hətta sənənin həzzin üçün niqablı rəqs də eləməliydi. Düz deyirəmmi?

Yulius. Hə, təxminən belə bir şey...

Ammi daxil olur.

Ammi. Bir azdan hazır olacaq.

Marianne. Bizsə burda Yuliusun nişanlısından danışırıq.

Ammi (*təəccüblə*). Yulius, bəs, mənə niyə bir şey deməmişən?

Yulius. Marianne zarafat edir.

Marianne. Özü də övliyə ilə (*Divana qoyduğu çanta və əlcəklərini götürür*). Yaxşı, mən qaçdım. Klinikaya, uşağın atasına baxmağa.

Ammi. Evə çatan kimi zəng elə.

Marianne. Səbəb olsa... Dincəl ana, bizim vəfalı gənclik dostumuzla əylən (*gedir*).

Ammi. Heç şübhəsiz, o, zəng eləməyəcək. Həkimləri bilirsən də...

Yulius. Mən sənənlə birlikdə gözləyəcəm, Ammi.

Ammi. Yaxşısı budu özüm zəng eləyim (*Telefona yaxınlaşır, sorğu kitabçasını açır*).

Yulius arxa plandakı pəncərəyə yaxınlaşır. Pəncərədən bayırda erkən yaza xas soyuq - yaşıl rəngli işıq var. Vilhelm içəri girir.

(Ammi ərini görüb ona doğru atılır və həyəcanla əlini çiyinə qoyur). Bennini klinikaya aparıblar.

Vilhelm. Belə də olmalıydı.

Ammi (*bir qədər pərt*). Hərdəmxəyal, həqiqətdən uzaq Karsten isə, doğuşda iştirak edəcək.

Vilhelm. O, qızın üçün iki uşaq düzəldə bilibse, həqiqətdən o qədər də uzaq deyil...bir ildən də az vaxta.

Ammi. Amma bir yandan baxanda, bu, yaxşıdı. Doğuşlar bir-birinin ardınca olanda rahat keçir. Mən Steffeni doğanda... (*Vilhelmlə danışdığını başa düşəndə sanki ayılır, geri çəkilir, pərtliklə ona baxır.*) Vilhelm, bu sənənsən?

Vilhelm. Mənəm. Evin açarlarını qaytarmaq istəyirdim. Köhnə vərdişlə zəngi çalmadan girdim.

Ammi. Mənim isə köhnə vərdişlə çənəm qızıışdı.

Yulius (*onlara yaxınlaşır*). Əsl idilliyə!!!

Vilhelm (*onu görəcək*). Belə de...sən artıq burdasan. Ümumiyyətlə, bu məni təəccübləndirmir.

Yulius. Bu səni niyə təəccübləndirməlidir ki? Daha təəccüblüsü sən burda olmağındır.

Vilhelm. Mən...açarları poçtla göndərmək istəyirdim. Fikirləşdim...fikirləşdim ki, onlar mənə dəfələrlə qapı açıblar... sevincli anlar açıblar üzümə.

Ammi (*astadan*). Və çoxlu məyusluqlar da...

Vilhelm. Məyusluq nədi ki ...Gözləntilərin müqabilində haqqın çatını hər dəfə yoxlamaq, dəqiqləşdirmək. Buna kimin gücü çatır? Mənimki çatmır. Sənin necə, Yulius?

Yulius. Mən qarşıma qoyduğum məqsədə çatmışam.

Vilhelm (*təmkinlə və sərt*). Vaxt vardı Ammini arzulayırdın.

Ammi udqunur, sanki havası çatmır. Yulius zərbə almış kimi sarsılır, amma özünü tez də ələ alır.

Yulius. Məyər ehtiyac var...

Vilhelm (*eşitmirmiş*). Amma o vaxt sən rəqabətdən vaz keçdin. Sən hətta bunu alicənablıq kimi təqdim elədin. Dedin ki, mən uşaqlıq dostunam. Amma bəlkə indi, o yenə azad ikən...

Yulius. Məni onun... mənim şərtlərimlə mənim olmasını istəyirdim. Amma bunun heç vaxt belə olmayacağını anlamağa ağılım yetdi. Mən onunla eyni məktəb skamyasında oturmuşam, onun öz bacarıqlarını daim inkişaf etdirmək ehtirasından xəbərim var. Sən onunla onun şərtləri əsasında ailə qurmuşdun. Bu da nəticəsi.

Vilhelm (*istehzalı*). Şərtlərilə...

Yulius. Ehtiras və sevgi səni kor etmişdi, kişi olduğunu unutmuşdun.

Vilhelm. Məhz belə dəqiqələrdə kişi, hər şeydən əvvəl, kişi olduğunu xatırlayır.

Ammi. Xahiş edirəm, qurtarın bu söhbətləri...

Yulius (*Vilhelmə, əsəbiliklə*). Amma sonra, elə ki sən...

Ammi. Bəsdirin!..

Kişilər susurlar.

Bu, mənim evimdi. Və mən bu mübahisənin burda davam eləməsini istəmirəm. Özünü də daha münasib yer tapın.

Sükut davam edir.

Vilhelm. Bağışla, Ammi...mən gedirəm (*Cibindən bir topa açar çıxarıb stola qoyur*). Mən...hər şey hələ də yadımdadı, Ammi və bu, sanki uzaq bir əks-sədadı.

Başqa bir adamı xatırlayıram, özünü azad, ürəkli, güclü hiss edirdi. Amma məlum oldu ki, o qədər də güclü deyilmiş. Bunun nə vaxt başladığını bilmirəm, bəlkə də ilk dəfə evlilik nə olan şeydi soruşulanda başladı. Cavab verdim ki, çox gözəldi və özümlə fəxr edirəm. Mənə elə baxdılar, sanki yalan danışırıram. Anladım ki, mənim səni gözəl hesab etməyim şübhəlidir, amma özümlə fəxr etməyim daha şübhəlidir. O vaxt, deyəsən, mən güldüm, amma bir dəfə, bir dəfə özümdən hansı qəhrəmanlığı etmişəm deyə soruşdum. Mən kitab dükanı açdım, gündə bir-iki lüğət satırdım, kimisə Dikkensi oxumalı olduğuna inandırardım. Amma sütunlar ucaldan qadınla müqayisədə mən kimi idim?! Mən bu fikirlərdən utanırdım, onları beynimdən qovmağa çalışırdım. Mümkün olmadı, Ammi. Mən çox zəifəm, Ammi.

Ammi. Mən sən bu fikirlərdən xəbərsizdim.

Vilhelm. Raqnaya rast gəldim, mən...

Yulius (*qalib sevinciylə*). Bəs, mən nə deyirdim, Ammi (*Vilhelmə yaxınlaşır, kürəyinə təskinlik tövrü ilə vurur*)? Sən yenə kişi oldun (*Bir də vurur*).

Vilhelm. Kürəyimə dəymə.

Ammi. Bir azdan müharibəyə başlayarsız.

Kişilər təəccüblə ona baxırlar.

Siz axı, bir-birinizin kürəyinə vurursunuz.

Vilhelm. O mənim kürəyimə vurdu. Mən ondan bunu etməməyi xahiş elədim. Müharibə isə, belədi ki, biz özümüzü bu haqda danışmaqla yaxşı aparmadıq.

Yulius (*narahatlıqla*). Sən bununla nə demək istəyirsən?

Vilhelm. Elə dediyimi.

Yulius. Özündən danış.

Vilhelm. Mən elə özümdən danışırım.

Yulius. Gölün sahilindəki o gecəyə işarə edirsən, bilirəm.

Vilhelm. Mən heç bir konkret gecəyə işarə eləmirəm.

Yulius. Yox, eləyirsən. Biz o gecədən danışmamaqçün çox çalışmışıq. Sənin qorxaqlığından.

Vilhelm. Mənim qorxaqlığımdan?

Yulius. Biz vacib xəbər çatdırmalıydıq. Mən buzun üstüylə getməyi təklif elədim.

Vilhelm. Buz sınırdı.

Yulius. Sən isə, dolayı yolla getmək tərəfdarıydın.

Vilhelm. Sən hər ikimizin buzun üstüylə getməsini istəyirdin.

Yulius. Püşk atdıq.

Vilhelm. Sən uddun.

Yulius. Sən uduzdun, amma, əvvəlki kimi, buzun üstüylə getmək istəmədin.

Vilhelm. Hər ikimiz dolayı yolla getdik. Bu, yeganə düzgün qərardı.

Yulius. Biz çox gec çatdıq.

Vilhelm. Sınan buz üstə qaçıb batmaq qorxaqlıqdısa, onda biz hər ikimiz qorxağ, Yulius.

Yulius (*qəfil Vilhelmin əlini tutur*). Sən mənə qorxaq deyirsən?

Onlar bir-biriylə üz-üzə dayanırlar.

Vilhelm (*sakitcə*). Burax.

Yulius onu elə tərzdə buraxır ki, Vilhelm səntirləyir. Divanın söykənəcəyindən yapışır və astadan gülməyə başlayır. Divanın söykənəcəyinə əyilir, gülməyə davam edir. Yulius iti addımlarla otaqda var-gəl eləyir. Ammi susur.

Yulius. Gülməli heç nə yoxdu. İki adamı güllələdilər.

Vilhelm (*dəsmal çıxardıb gözlərini silir*). Mən ölümlərə gülmürəm. Onlar təhlükəsiz yerdədilər. Amma biz... (*Bir anlıq susur*) Mən bura həqiqəti deməyə gəlmişəm. Amma buna ehtiyac yoxdu. Biz elə indi onu nümayiş elətdirdik.

Ammi. Bir halda ki, deməyə gəlmisən, onda hər şeyi de, Vilhelm (*Divana oturur*).

Vilhelm. Görünməz qanunlara tabe olub necə insan olmaq barədə həqiqəti demək üçün. Belə insanlar ölçüləri, nümunələri öz ətrafında elə düzürlər ki, onların fonunda özləri də nümunə olsunlar. Və ətrafdakılarla müqayisədə, nə qədər misgindirə, bir o qədər böyük nümunə sayırlar özlərini; misginliyini, natamamlığını yalnız başqalarına oxşamamağı ilə izah edirlər. Buna çoxlu imkanları var. Həmişə özgə baxışlı, özgə fikirli, özgə cür inanan başqa cinsdən olan varlıq var. O, gecəgündüz həmişəlik təyin elədiyi ölçü sırasının keşiyində durmalıdı. Vay ona şübhə edəcək və ya lap pisi, onun nizamını pozacaq kəsin halına. Çünki o, düşünmədən

qılıncını çəkəcək. O hətta öz yuxularını belə mütiləşdirməli idi. Bunu bacarmayacağına, ayılmalı idi. Amma...amma bu cürə ayıq, farağat duran adam necə sevə bilər (*Yuliusa baxır*)?

Yulius. Sevə bilər?

Vilhelm. Hə, sevə bilər.

Yulius. Kişinin həyatı - mübarizə, qadınkı - sevgidir. Bu, unudulmuş keçmişlərdə də belə olub.

Ammi (*qəfil əzabla*). Sən bizonların zamanını deyirsən?

Yulius. Bizonların?

Ammi. Bəli. Amma bizonları çoxdandı qanunlar qoruyur. Ya da muzeylərdə, zoologiya bağlarında durlar. Olduqca maraqlı məntiqdir.

Yulius (*təəccüblə*). Bağışla, amma anlamıram. Bifşteksə gəlincə, düzü, acmışam. Məni bura nahara çağırıblar, amma fikirləşirəm ki...

Ammi. Yaxşısı budu, gedəsən. Mən...mən o qədər də yaxşı formada deyiləm.

Yulius. Yaxşı (*qapıya tərəf gedir*).

Vilhelm tərpənmir.

Bəs, Vilhelm?

Ammi. Biz hələ həqiqəti müəyyənləşdirməmişik.

Yulius. Həqiqəti? Olsun. Uğurlar (*gedir*).

Pauza.

Vilhelm. Vaxtsız gəldim. Təəssüf edirəm.

Ammi. Amma... hər halda, gəldin. Həqiqəti gətirdin. Bu həqiqət məndən sonra doğulub.

Vilhelm. Sən məni onu axtarmağa göndərmişdin.

Ammi. Mən?

Vilhelm. Amma burda, bu otaqda görəndə ki sən necə böyük əzab çəkirsən, anladım ki, mənim hissım elə də güclü deyil, hərçənd, mən özüm səni atıb getmişdim. Və bu, Raqnayla mənim münasibətimi aydınlaşdırdı.

Ammi (*sanki öz-özünə*). Qaydaların ardıcılığı.

Vilhelm (*özünü eşitməzliyə vurur*). Onda özümdən "niyə" deyə soruşdum. Cavabı o saat tapmadım. Tapanda isə, bir elə də urəkaçan olmadığını gördüm. Düşündüm...mən düşündüm ki, gəlib bunları sənə desəm, səni əzabdan, şübhələrdən azad edərdəm.

Ammi (*soyuq*). Təəssüfə ehtiyacım yoxdu.

Vilhelm. Bilirəm. Mən ancaq... düşündüm ki, heç olmasa ömrümdə birinci dəfə sənə nəşə verə bilərəm.

Ammi (*çaşqınlıq içində*). Ah, Vilhelm, əgər bütün bunları bilsəydim və sən xahiş eləsəydin... Ammi, mən doğrudan bilmirəm: çertyoj lövhəmi dənizə ata bilərdimmi, peşəmdən vaz keçərdimmi?!

Vilhelm (*sakitliklə*). Sənin bunu etməyə haqqın yoxdu.

Ammi. Yoxdu?

Vilhelm. Sənin istedadın və bacarıqların çox adama lazımdı.

Ammi. Nə yaxşı ki sən bunu deyirsən. Bunu həmişə bilmişəm, amma heç vaxt lovğalanmamışam. Düzdü, arada öz işimlə qürurlanmışam, bu da təbiidi, ümumiyyətlə isə...

Vilhelm. Ümumiyyətlə?

Ammi. Mənim də sənə deyəcəyim həqiqətim var. Düzdür, urəkaçan deyil. Sən mənim iztirab keçirdiyimi gördüyünü dedin. Səhv edirsən. Əlbəttə, düzdü, sən gəldin və bu, ağır idi, amma əsas məsələ mənlilik məsələsi idi. Atılmış qadın mənliliyi.

Hə, hə, əsas buydu. Yaralanmış mənlüyimi mən bu dəqiqəyəcən dərd kimi qəbul edirdim (*qalxır*). Məhəbbət və mənlük. Bunlar su və od kimi bir araya gəlməyən şeylərdi (*Vilhelmə baxır, o isə susur. Nəvazişlə*). Budu, indi biz xarabalıq üzərində dayanmışıq. Qurmaq istədiyimiz böyük bir şeyin xarabalığı üzərində. Və nə qədər qəribə olsa da, bunda xilasa, qurtuluşa bənzər nəşə var.

Vilhelm ona əvvəlki kimi baxır.

(Ona doğru addım atır.) Ola bilsin, bizə yenidən sevmək imkanı verən nəşə var.

Vilhelm (*qəfil həyəcanla*). Sən sevirdin, Ammi, sən öz uşaqlarını sevirsen.

Ammi. Bilmirəm...

Vilhelm. Öz doğma uşaqlarını sevdiyini bilmirsən?

Ammi. Məsələ də elə budu - doğma uşaqlarımı.

Qapı açılır, Karsten kandarda dayanıb. O həyəcanından solğun görünür.

Karsten. Oğlandı.

Ammi və Vilhelm susaraq ona baxırlar. Onlara vəziyyətlərini dəyişmək üçün vaxt lazımdı.

Oğlandı - deyirəm. Biz onu lap axırıncı dəqiqə çıxartdıq, o, tamam göyərmişdi. İndi o sarıdı və qaydasındadı.

Vilhelm. Təbrik edirəm.

Ammi. Bəs, Benni?

Karsten. O yatır. Mən onu öpdüm, saçları islanmışdı və gicgahlarında buruq - buruqdu. Elə bil yağış altında gəzib. Mən onu öpəndə o, yuxuladı. Mamaça məni qoyladı. Yolda bu gözəl xəbəri altı min ulduza danışdım. Onlar bunu qabaqcadan bilirmişlər.

Ammi. Oğlunuz olacağını?

Karsten. Üç kilo səkkiz yüz altmış beş qram və əlli iki santimetr.

Ammi (*gülümsünür*). Lap pəhləvandı ki...

Karsten. Mən Mariannegilə getdim. Lilli- Anneni oyatdım və ona qardaşından danışdım. «Yaxşı, evcik-evcik oynayarıq, mən ana olaram» - dedi.

Ammi. Bir yaşlı qızçıqazçün əla hədiyyədi.

Karsten. Sən mənə inanmırsan?

Ammi. Əlbəttə, inanıram.

Karsten. Mariannegildən mən atamın yanına getdim. Nəvəsi olduğunu biləndə, o, mənim bütün səhvlərimi və ona yaşatdığım acıları bağışladı.

Ammi. Hə, sən bunu tez-tez edirdin?

Karsten. Atam mənim çəkilən atan olmağımı istəyirdi. O özü bununla məşğul olmuşdu. Vaxtilə Finlandiya ilə yarışlarda iştirak da etmişdi. Mənim isə, qollarım və əzələlərim zəifdi, bir də, heç mən istəmirdim də. Amma indi o öz arzusuna yenidən qayıda bilər, hətta ağılagəlməz məşq proqramı da yaranır beynində. Nəvəsi təkçə milli yarışlarda yox, olimpiadada da iştirak edəcək. Hətta bəlkə o, bu dəqiqə fəxri kürsünün ən ali pilləsində də dayanıb artıq. Sonra Qocalar evinə - nənəmin yanına getdim. Nənəm o saat nəticəsini nişanlı görməkçün çox yaşayacağını dedi.

Vilhelm. Heç vaxt kiminsə nişanlı olduğunu eşitməmişəm.

Karsten. O, bizim Benni ilə evli olmadığımızı biləndə çox məyus olmuşdu. Hə, qayınana, sən də özünə bağlı, bizim balaca Baltazarla bağlı arzu elə.

Ammi. Uşağın adını doğrudan Baltazar qoymaq istəyirsiniz?

Karsten. Hələ qərar verməmişik. Baltazar - bu, müvəqqəti, işçi addı. Bir şey arzula, qayınana.

Ammi (tez). Azadlıq.

Karsten. Nə?

Ammi. Mən ona azadlıq arzulaıram, istəyirəm o, azad insan kimi böyüsün (Köməksiz halda əllərini ovuşdurur). Hə, azadlıq arzulaıram.

Karsten. Əla. Azad ölkənin azad insanı. Ura, ura, ura («Ura»larını barmağı ilə sayır, səsi zəifləyir, səntirləyir)!

Vilhelm ona doğru qaçır və Karsteni tutur.

(Mızıldanır). Özümü elə qəribə hiss edirəm ki...

Vilhelm. O özündən gedir (Karsteni divana qoymağa kömək edir).

Ammi kokteyl süzür. Karsten özünə gəlir, qalxıb divanda oturur.

Karsten (cingiltli və aydın səslə, heç kimə müraciət etmədən, öz çətinlikləri ilə bağlı, əvvəl olduğu kimi, öz-özünə dəfələrlə təkrar edərək). Biz gözləyə bilməzdik axı?! Gözləyə bilməzdik?!

Ammi (yumşaq). Yox, Karsten. Bunun heç mənası da yoxdu. Al, iç (Bokalı ona uzadır).

Karsten içir. Öskürür.

Uzan yat.

Vilhelm onun çəkmələrini çıxarır. Ammi şalı onun üstünə çəkir.

Yat...yat...hamı yatıb, Baltazar, Lille-Anne, Benni...hamı yatıb.

Karsten. Benni, əzizim, hər şey düzələcək...Benni (Yuxulayır).

Vilhelm. Tamam əldən düşüb. Ata olmaq asan deyil.

Ammi. Bu öyrəşər, özü də sürətlə, tez öyrəşər.

Vilhelm (yatmış Karstenə baxaraq). Bəlkə... mən sənə nəsə bir kömək eləyə bilərəm?

Ammi. Yox, sağ ol. Qoy yatsın.

Vilhelm (qapıya tərəf gedir). Gecən xeyrə qalsın, Ammi (Sakitcə). Ameliya...

Ammi. Xeyrə qarşı, xeyrə qarşı. Sağ ol ki, gəldin.

Vilhelm sakitcə başını yelləyir və çıxır. Çırpılan qapı səsi eşidilir. Ammi bir müddət hərəkətsiz dayanır, stola yaxınlaşır, Vilhelmin qoyduğu açar topasını götürür, ovcunda sıxır və əlini ürəyinə tərəf aparır. İşıq yavaş - yavaş sönür.

Daha bir an keçir və biz mavi yaz səması fonunda bir siluet görürük.

Pərdə

Tərcümə

Səlim BABULLAOĞLUnundur.

◆ P o e z i y a

İslam SADIQ

YUXUMA GİRMİŞDİ KƏNDİMİZ

Yuxuma girmişdi kəndimiz dünən,
Qırx ildə qırx tükü ağarıb deynən.
Durur yollar eynən, cığırlar eynən,
Qızlar bulaq üstə görüşdən gəlir.

Evlərə baxıram, çoxu tanışdı,
Dindirdim, qayalar, daşlar danışdı.
İnəkdi, qoyundu, atdı, camışdı,
Yenə axşam üstü örüşdən gəlir.

Biri ulaqladı, əlində çatı,
Biri də dördnala çapırdır atı.
Birin dilindən axır bayatı,
Hərəsi bir yandan, bir işdən gəlir.

O kimdi, şələsi özündən yekə,
Təngiyir nəfəsi, durur bir tikə.
Yenə qayalara dırmaşıb təkə,
Belinin zolağı göyrüşdən gəlir.

Biri şərə qaçır, biri də şərdən
Şərin də içində xeyir var hərdən.
İslam Sadıq dünən çıxıb şəhərdən
Orda cana doyub hər işdən gəlir.

YADIRĞAMIŞAM

Körpə quzuların döşə çıxmağı,
Günəşin üfüqdən bizə baxmağı...

Buludlar çəkirmi yenə çaxmağı,
Yağırımı qar, dolu, yadırğamışam.

Biri özü getdi bada, qalmayıb,
Biri sözü verdi bada, qalmayıb.
Çoxunun üzündə su da qalmayıb,
Mənsə üzü sulu yadırğamışam.

Bir qatı qaranlıq çöküb dağlara,
Gündoğan haradı, Günbatan hara?
İndi hara gedim, ay atam, hara?
Burda sağ, solu yadırğamışam.

İslam Sadıq, dünya belədir, bəli,
Kimi geri gedir, kimi irəli.
Əllərim ovcunda gizlənən əli,
Toplar kəsən qolu yadırğamışam.

EVİMİZ NƏ YAMAN SOYUQDUR

Gözümə dəydimi,
Dağın başından
Dayanmayıb qaça- qaça gələrdim.
Darıxıb düşərdim bir vaxt maşından,
Mən bu evə uça- uça gələrdim.

Soyunub tökərdim kədəri, qəmi
Qatardı sevincin gözünə məni.
Təzəcə yayından çıxmış ox kimi
Bir sevgi çəkərdi özünə məni.

Min alqış yatardı dilin altında,
Burda qol varıydı,
Qucaq varıydı.
Axşamdan səhərə külün altında
Közü mürgü vuran ocaq varıydı.

Durmuşam aralı evdən beş addım,
Görən ayaqlarım quruyub nədir?
İlk dəfə təkliyin dadını daddım,
İlk dəfə içimi bir qəm göynədir.

Onu içəridən dağıtdı bir əl,
Gözümdə büdrəmiş, əyilmiş bu ev.
Elə bil, elə bil
Neçə il əvvəl
Yelinə uçduğum deyilmiş bu ev.

Divarlar buz tökür,
Nəmə bax, nəmə,
Sərçələr də durmur evdə soyuqdan.
Evin soyuğudur, evin sən demə,
Məni də üşüdən burda bayaqdan.

OLMADI

Ortalı tərəni aşıb qalmışam,
Kükərəyib qalmışam, daşıb qalmışam.
Kəndi görər- görməz çaşıb qalmışam,
Niyə qabağıma çıxan olmadı.

Eşqimi gözüne tərənlər hanı,
Yoluma gül- çiçək sərənlər hanı?
Üzümdən, gözümdən öpənlər hanı,
Heç məni bağına sıxan olmadı.

Oğul gəlişini gözləyən atam,
Qapısında quzu bəsləyən atam,
O tayı, bu tayı səsləyən atam,
Sən yoxsan, üzümə baxan olmadı.

Başıma dönənin üzümü döndü?!
Sözümü deyənin sözümü döndü?!
Oduğun, ocağın közümü döndü?!
İstisi könlümə axan olmadı.

Soyuq görməmişdim səni bu qədər,
Dumanı bu qədər, çəni bu qədər.
A kəndim, qırx ildə məni bu qədər
Yandıran olmadı, yaxan olmadı.

İslam Sadıq, ötdü köç gəlib məni,
İnadım saxladı güc gəlib məni.
Nə öpüş, nə görüş, heç gəlib mənim
Aybımı başıma qaxan olmadı.

KƏHƏR ATIN

Yüyənindən tutardım,
Yalmanına yatardım.
Yollar itib-batardı
Tozunda kəhər atın.

Alnında yazı vardı,
Neçə qotazı vardı.
Yüz qızın nazı vardı.
Nazında kəhər atın.

Dil var, kiryib getdi,
Əl var, yeriyib getdi.
Çoxu əriyib getdi,
Azında kəhər atın.

Cıdır günü yəhərin,
Qaşına yatan ərin...

Qamçısıydı bir şirin
Söz onda kəhər atın.

Bir atı da yüzündən
Qoymaz önə özündən.
Öpərdik üz-gözündən,
Biz onda kəhər atın.

ANAM XANA QURUB

Odunu dəmdədi, yanır buxarı,
İsidir canımı bir doğma nəfəs.
Cəhrənin yanında düyçə qatarı,
Darağın yanında piltələr dəs- dəs.

Yenə daraqlayıb anam dizini,
Kələfləri bir- bir böyrünə düzür.
Üstünə atıram qaçıb özümü,
Soyuq baxışlarla o məni süzür.

Odunu yığılıb ocaq yerinə,
Qazan da doludu suyla bayaqdan.
Qaçır ora- bura uşaq yerinə,
Yaxşı ki, qıvrıqdır hələ ayaqdan.

Palıd qabığını yığıb bir ifçin,
Alça qabığının şələsi bağlı.
Soyumuş çayından içib bir içim,
Qalayır ocağı qaşlı- qabaqlı.

Boyanmış kələflər palıdı rəngdə,
Daşların üstünə düzür yan- yana.
Kiminsə adını tutub ürəkdə,
Qurub xanasını yenə də anam.

DƏDƏMƏ QOVUŞUB KİRİDİ ANAM

Min qayğıya бүkdük, naza bələdik,
Kimsə gözlərimə duz tökür,-dedi.
Yerini nə qədər isti elədik,
Yorğanın, döşəyin buz tökür,- dedi.

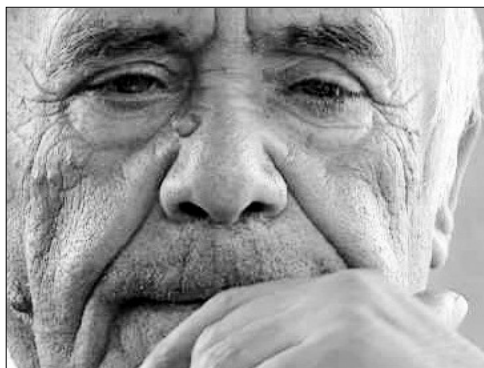
Dədəmin iyini bu evdən aldı,
Dədəmsiz qalalı gülmədi anam.
Dədəmin iyinə tamarzı qaldı,
Dədəmin evində ölmədi anam.

Açmadı qəlbini nə toy, nə düyün,
Vətən deyə-deyə əridi anam.
Torpağa tapşırıdım anamı bu gün,
Dədəmə qovuşub kiridi anam.

◆ Dünya, səndən kimlər keçdi...

«...ƏSƏRLƏRİMLƏ
YAŞAYACAĞAM»

Əlibala Hacızadənin 80 illiyinə

Doğma kəndindən ayrıldığı, ilk dəfə şəhərə düşdüyü üçün qərib bir adam kimi sıxılsa da, qəlbi böyük arzularla qanadlanırdı. Zənn edirdi ki, bu az yaşında üzleşdiyi acılardan, itkilərdən sonra taleyi yəqin ki, bir daha onu ağır sınaqlara çəkməz. Qəbul imtahanlarına səylə hazırlanmış və artıq üç imtahandan da əla qiymət almışdı. Axırını da yaxşı versəydi, unitversitetə qəbul olunacaqdı. Lakin həmin gün imtahan vərəqini itirdi. İmtahan komissiyasının sədri ona yeni vərəq vermədi. Əvvəl prorektora, sonra rektora müraciət etsə də, onlardan müsbət cavab almadı.

Zənnində yanıldığını düşünə-düşünə naəlac-naəlac pillələri enirdi. Ayaqları keyimişdi elə bil, ürəyi də sıxılırdı. Və... birdən Həmid müəllimi gördü. Gözlərində ümid işıqlandı, dodaqlarına təbəssüm qondu. Ədəbiyyatdan imtahanı ondan professor Həmid Araslı götürmüşdü. Bu çəlimsiz oğlanın cavabı çox xoşuna gəlmiş, biliyini «əla» qiymətləndirmişdi. Əlibala ürəklənib salam verdi. Bəxtindən Həmid müəllim onu tanıdı. «Nə olub, bala?» - deyə onun qəmli olduğunu hiss etdiyindən həlim səsle soruşdu. Əlibala başına gələnləri danışdı. Həmid Araslı onunla birlikdə imtahan komissiyası sədrinin yanına gəldi: «Mirzə, bir imtahan vərəqi ver, uşaq imtahana getsin». Bayaقدan ağzından «yox» sözündən başqa qeyri kəlmə çıxmayan komissiya sədri imtahan vərəqini ona uzatdı. Sevincək imtahan otağına girib biletdən keçdi. «Yaxşı» qiymət alıb universitetə qəbul olundu...

Özünə söz verdi ki, ilk dərs günündəcə Həmid Araslıya təşəkkürünü bildirsin.

«İlk dərs günü böyük sevinc içində auditoriyaya daxil oldum. Hamı həyəcanla müəllimi gözləyirdi. Fikirləşdim ki, tənəffüs vaxtı nurani simalı Həmid müəllimi tapıb ona təşəkkürümü edəcəyəm. Müəllim auditoriyaya daxil olanda bir anlıq özümü itirdim. Gələn Həmid Araslı idi. İnsanlığına pərəstiş etdiyim Həmid müəllim indi mənə dərs deyəcəkdi. Lakin bir tərəfdən də çox məyus oldum. Çünki təşəkkürümü ona bildirə bilməyəcəkdim. Fikirləşdim ki, əgər mən Həmid müəllimə təşəkkür etsəm, o elə bilər bu yetim uşaq beş il qiymət almaq üçün ondan kömək istəyəcək. Qərara aldım ki, ali məktəbi bitirməyi gözləyim, o zaman ona minnətdarlığımı bildirim».

* * *

Tələbəklik illərinin əvvəllərində çətinliklərlə üzləşdi. Yataqxanada yer vermədilər ona, kirayə evdə qalmalı oldu. Maddi sıxıntı içində yaşadı, düz üç il qış aylarını paltosuz, tək pencəkə də keçirdi. Lakin sındırmadı özünü. Qarşısına qoyduğu məqsəd üçün çalışdı. Zamanının ünlü alimlərindən, görkəmli sənətkarlarından, nəcib insanlarından dərs aldı: Əli Sultanlı, Həmid Araslı, Mir Cəlal Paşayev, Abbas Zamanov, Mübariz Əlizadə, Bəxtiyar Vahabzadə...

O, dərslərini səylə oxuyur, həvəslə yazırdı: şeirlər, kiçik hekayələr, novellalar; müxtəlif janrlarda sınaırdı qələmini. Bir gün təzəcə yazdığı «Ağ saçlı qızın hekayəsi»ni oxuyub fikrini bildirmək üçün Bəxtiyar müəllimə verdi. Bəxtiyar Vahabzadə tələbəsinin hekayəsini bəyənib kiçik bir dəyişiklik etdi: Hacıyev soyadını pozub Hacızadə elədi; beləliklə, Əlibala Hacızadə imzası yarandı.

Və elə həmin vaxtlar universitet qəzetində bir - birinin ardınca «Mənim ilk məhəbbətim», «Ömrüm təzələndi», «Yada düşdü», «Bir dəstə nərgiz» kimi lirik hekayələri çap edildi.

Aşağı kurs tələbələri olan bizlər, eləcə də həmyaşıdları bu ortaboy, arıq, xoşsifət, istedadlı oğlana rəğbət bəsləyirdik. Müəllimlər xətrini istəyirdilər. O, Bəxtiyar Vahabzadənin sevimli tələbəsi, həmyaşıdı Nahid Hacızadənin yaxın dostu idi. Və bu səmimi, təmənnəsiz dostluq ömür boyu davam etdi.

Aradan illər keçəcək, yazıçı-jurnalist Nahid Hacızadə «Nəsrimizin nəğməkarı» sərlövhəli xatirəsində yazacaqdı: «1956-cı ilin yazında universitet qəzetində Səməd Vurğunun vəfatı ilə bağlı (Əlibalanın - red.) bir hekayəsi dərc olunmuşdu - «Yada düşdü».

Qəlb ağrısı, yüksək hissiyyat və böyük sevgilə yazılmış bu hekayə şairin romantik çağlarına həsr olunmuşdu. «Yada düşdü» - ilk məhəbbət, onun ülvyyəti haqqında zərif, poetik bir nəğmə idi.

Oğlanlar, qızlar qəzet vurulmuş lövhənin qabağından ayrılmırdılar. Tələbələr dəhlizdə onu görəndə bir-birlərinə deyirdilər: «Yada düşdü» hekayəsini bax, bu oğlan yazıb».

Hamımız ona qibtə ilə baxırıdık...

O, beləcə hələ tələbəyə nəsrin magistr almasına çıxıb, taleyini ömürlük sözlə bağladı, sözə arxalandı, sözlə qanadlandı. İllər keçdi, Əlibala Hacızadə müasir Azərbaycan poetik nəsrinin ustadları Seyid Hüseyn, Ənvər Məmmədyanlı, İlyas Əfəndiyev ənənələri üstündə köklənmiş nəğməkar bir yazıçı oldu».

Müdrüklər deyiblər: «İstedadı Allah verir, insan tanrısının bu əvəzsiz nemətinə öz zəhmətilə sahib olur».

Müharibə illərində ata-anasını itirib qoca nənəsinin ümidinə qalan Əlibala kiçik yaşlarından zəhmətə qatlaşıb, həm işləyib, həm də oxuyub. Bəxtinə yaxşı insanlar, xüsusilə ömrü boyu unutmayaçağı gözəl müəllimlər çıxıb. O, qayğılar, nəcib insani keyfiyyətlər, xeyirxahlıqlar qarşısında həmişə özünü borclu sayıb. Zəhməti, səyi, biliyi ilə müəllimlərinin etimadını doğrultmağa çalışıb. Çalışıb ki, sənət müəllimləri Həmid Araslıdan, Mir Cəlal Paşayevdən, Bəxtiyar Vahabzadədən öyrəndiklərinin bəhrəsi kimi öz qələminin məhsulu olan əsərləri ilə ustadlarını sevindirə bilsin. Və buna nail olub.

Universiteti bitirəndən sonra respublika Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutunda işə başlayır və burada «Fərruxi Yəzdinin poeziyası» mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edir. Akademik Həmid Araslı öz sevimli tələbəsinin elmi işini çox bəyənir və bunu dünya

şərqşünaslığında XX əsr böyük İran şairi F.Yəzdiyə həsr olunmuş ilk geniş tədqiqat əsəri kimi yüksək qiymətləndirir.

Böyük alimin 10 səhifəlik müsbət rəyi və xoş sözlərini əvəzsiz mükafat hesab edən Əlibala Hacızadə gündəliyində yazır: «Başa düşdüm ki, illərdən bəri qəlbimdə gizlətdiyim o sözləri artıq deyə bilərəm. İlk dəfə Həmid müəllimin məndən imtahan götürdüyü, sonra itmiş imtahan vərəqinin yerinə yenisini alıb mənə verdiyini ona dedim: «O vaxt siz mənə kömək etməsəydiniz, indi mən bu səviyyəyə çata bilməzdim». Həmid Araslı bir qədər duruxdu, məndəki dözümə təəccübləndi. Hansı səbəbdən bu sirri saxladığımı dedikdə isə gözləri doldu».

Düz bir il sonra Əlibala Hacızadənin Fərruxi Yəzdi haqqında yazdığı monoqrafiya çapdan çıxdı. O, gündəliyinə bu sözləri yazdı: «Ömrümün beş ilini sərf etdiyim kitab! Qoy bu, ömrü boyu əzab çəkmiş, dodaqları tikilmiş, damarlarına hava verilərək vəhşicəsinə öldürülmüş cəfakeş şairin xatirəsinə məndən kiçik bir əklil olsun!»

* * *

Şərqşünas alim kimi Əlibala Hacızadə ömrü boyu yalnız bir yerdə, AMEA-nın Şərqşünaslıq İnstitutunda çalışmış, elmi araşdırmalar aparmış, bir sıra orta əsr mənbələrini dilimizə tərcümə etmiş, eyni zamanda yazıb, yaratmışdır.

Yaradıcılığının ilk illərində sınaq dövrünü uğurla keçən yazıçı öz üzərində səylə çalışaraq getdikcə püxtələşmiş, axtarırlarının bəhrəsi özünü ötən əsrin 60-cı illərində qələmə aldığı hekayə və povestlərdə bürüzə vermişdir.

Filologiya elmləri doktoru, tənqidçi Vaqif Yusiflinin təbirincə, yazıçının yaradıcılığında sıçrayış «İnam» povestindən başlayıb. Bu əsərində Ə.Hacızadə adi həyat əhvalatını mənəvi-əxlaqi problem səviyyəsinə qaldıra bilib. Povest çap olunduqdan sonra akademik, görkəmli tənqidçi Məmməd Arif Dadaşzadə əsər haqqında maraqlı bir məqalə ilə çıxış etmiş, onun bədii dəyərini və məziyyətlərini göstərməklə yanaşı, gənc müəllifə tövsiyələrini də vermişdi.

Əlibala Hacızadəyə böyük şöhrət qazandıran, tənqidçi Əsəd Cahangirin «Milli belletrist nəsrin zirvəsi» hesab etdiyi, «oxucu auditoriyası toplamaq baxımından bütün Azərbaycan nəsr tarixində görünməmiş rekord müəyyənləşdirən» «Əfqanıstan trilogiyası» («İtkin gəlin», «Əfsanəsiz illər» «Ayrılığın sonu yoxmuş») oldu. Mərhum tənqidçi Aydın Məmmədovun fikrincə, trilogiyanın ilk əsəri - iki gəncin uğursuz məhəbbətini iddiasız bir dillə nəql edən «İtkin gəlin»lə doğurduğu ümumxalq rezonansı baxımından qarşılaşdırılacaq yeganə roman Anarın «Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi» idi. Trilogiyaya daxil olan romanların ümumi tirajı yarım milyon nüsxədən çox idi və bu, Azərbaycan yazıçısı üçün böyük göstərici sayılırdı. Təsədüfi deyil ki, görkəmli ədəbiyyatşünas alim Abbas Zamanov istedadlı tələbəsinə özünün təzəcə çapdan çıxan «Sabir gülür» kitabını hədiyyə edərkən belə bir avtoqraf yazmışdı: «Azərbaycanın milyonçu yazıçısı Əlibala Hacızadəyə müəllimindən yadigar».

Beləliklə, Əlibala Hacızadə çoxsaylı oxucuların sevimlisinə çevrilmişdi. O, «Mən sözlərimin içində yaşayıram» xatirə-məqaləsində bu haqda yazırdı: «İtkin gəlin» roman-trilogiyasının belə geniş şöhrət tapmasında dahi şəxsiyyət, ədəbiyyatımızın və mədəniyyətimizin dostu və təbliğatçısı Heydər Əlirza oğlu Əliyevin böyük köməyi olmuşdur. Yaşlı nəslin yadındadır ki, Heydər Əliyev o zaman pambıq yığımı mövsümlərində böyük bir qrupla

rayonlara gedir, zona müşavirələri keçirirdi. 1980-ci ildə yayın qızmar günlərindən birində Saatlı rayonunda hansısa kolxozun briqadasına gedir, qızları başına yığır, onlara bu ağır zəhmətləri üçün təşəkkür edir və sonra soruşur:

- Bəlkə sizin də bir şeyə ehtiyacınız var, maşına, mebelə... utanmayın, deyin, mən canla-başla yerinə yetirərəm.

Pambıqçı qızlardan biri utana-utana qabağa çıxıb:

- Heydər müəllim, çox sağ olun. Bizim heç nəyə ehtiyacımız yoxdur, hər şeyimiz var, - deyir, - ancaq bir xahiş etmək istəyirik... Bu yaxınlarda «İtkin gəlin» kitabı çap olunub. Ondan bizim kəndə birçə nüsxə gəlib çıxıb. Qızlarımız onu oxumaq üçün növbəyə durublar. Əgər mümkünə, deyin, o kitabdan bir az çox buraxsınlar, biz də oxuya bilək.

...Deyirlər, şahların sözü sözlərin şahıdır. O söhbətdən sonra «İtkin gəlin» iki dəfə də hərəsi yüz min tirajla çap olundu və satıldı».

Romanın təkrar nəşr olunan çoxsaylı nüsxələrindən Cəlilabada da göndərildi və tezliklə oxucular tərəfindən alındı. Mən həmin vaxtlar "Yeni gün" rayon qəzetinin redaktoru işləyirdim. Müəllifi rayona dəvət etdik. O, kəndlərdə, təsərrüfatlarda, tarla düşərgələrində oldu, hər yerdə səmimi qarşılandı, oxucuları ilə görüşlərdən çox razı qaldı.

* * *

«Qələm əhli gərək heç vaxt məsuliyyət hissini itirməsin, vicdanının, qəlbinin əksinə getməsin, yalan yazmasın».

«Təyyarə kölgəsi» romanının qəhrəmanı Nadirənin gündəliyindəki bu sözlər, şübhəsiz ki, yazıçının öz sözləridir, onun ədəbi mövqeyini əks etdirir. Bu, Əlibala Hacızadənin yaradıcılığı üçün səciyyəvi olan keyfiyyətdir. O, həmişə həyata və insanlara yaxın olub, görüb müşahidə etdiklərini ümumiləşdirərək qələmə alıb, yazdıqlarını özündən uydurmayıb, həyat həqiqətini, gerçəkliyi bədii boyalarla, olduqca təbii, təsirli lövhələrlə təsvir edib. Və... bütün bunlar yazıçının gözləmədiyi halda, inanılmaz qalmağa, nadanların, qərəzli adamların dedi-qodusuna, müəllifin haqsız hücumlara, böhtanlara, təqiblərə, təzyiqlərə məruz qalmasına səbəb olub.

Müsaibələrinin birində o, bu barədə ürək ağrısı ilə danışdı:

- «Təyyarə kölgəsi»nin ardı olan «Vəfalım mənim» romanı kitab halında çıxmışdı. Yüksək tirajla çapdan çıxan kitab tez bir zamanda satılıb qurtardı. Roman haqqında qəzetlər yazdı, tənqidçilər xoş sözlər söylədilər. Lakin sevincim uzun sürmədi. Yersiz hücumlara, böhtanlara məruz qaldım. Guya romanda həmin adamların obrazlarını yaratmışam. Hətta o zaman respublikanın baş prokuroru İlyas İsmayılova da şikayət ərizəsi ilə müraciət etdilər. Yaxşı ki, İlyas müəllim romanı oxuyubmuş. Və şikayətçilərə bildirib ki, romanda onlardan heç birinin adı yoxdur. Əgər özlərini orada görürlərsə, bu, müəllifin günahı deyil. Odur ki, müəllifə şər, böhtan atan şəxs kimi məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar».

Onlar qorxub prokurorluqdan əl çəksələr də, yazıçıdan əl çəkmirlər. Onun baş elmi işçi vəzifəsindən çıxarılmasına nail olurlar. Əlibala müəllim çalışıb öz iş yerinə qayıtsa da, qeyri-rəsmi qadağalara, süni maneələrə, mənəvi təqiblərə, hədələrə məruz qalır, əsərlərini nəşr etdirə bilmir. Ona elə gəlir ki, əsəblərini tarıma çəkən, səhhətini korlayan, ailəsinin rahatlığını pozan bu anonim qurama olaylar bitib-tükənməyəcək. Amma ... sən saydığını say... Mütləq hakim Zaman sözünü deyir, Zəmanə-Dövrən dəyişir və çox şeyləri dəyişdirir. Uzun müddət əsərlərinin nəşrinə həsrət qalan

yazıçının gözlərində elə bil ümid çırağı yanır və... tez də sönr. Bəlli olur ki, indi kitab nəşr etdirmək üçün pul verməlisən, olmasa, sponsor tapmalısən, yeni imkanlı adamlara ağız açıb, xahiş-minnət eləməlisən. Onun isə o qədər pulu yox idi, indiyədək heç kimə, heç zaman ağız açıb minnət eləməmişdi, bundan sonra da eləməyəcəkdi, xasiyyəti belə idi. Odur ki, müsahibələrinin birində - «Mənim kitabımın kitabı bağlanıb», - dedi. Ancaq dünya xali deyil. Kitablarını sevə-sevə oxuyub, istedadına, şəxsiyyətinə ehtiram bəsləyən imkanlı, xeyirxah, ziyalı insanlar özləri onu tapıb əsərlərini çap etdirmək istədiklərini bildirdilər, özü də minnətsiz, təmənnəsiz.

«Əvvəlcə Saatlıdan xeyriyyəçi Gülhüseyn Əhmədov bir kitabımın çap xərcini öz üzərinə götürdü. Qardaş-qardaşa kömək eləmədiyi indiki zamanda o, mənim 1-ci cildimi çap elətdirdi. Onun əli yüngül oldu. Daha sonra həmyerlimiz, Moskvada yaşayan iş adamı, xeyriyyəçi Gülağa Qənbərov əsərlərimin 10 cildliyinin nəşrinə başladı».

Xeyriyyəçi Gülağa Qənbərov söz verdiyi kimi yazıçının 70 illiyi ərəfəsində əsərlərinin 10 cildliyinin nəşrini başa çatdırdı və kitabların təqdimatını yüksək səviyyədə təşkil etdi.

* * *

Əlibala Hacıadə ömrü boyu gözütöx yaşayıb, «çox təvazökar insan olub, özünü həmişə sakit, təmkinli, ləyaqətlə aparıb» (Anar), «öz xalqını platonik məhəbbətlə sevib, xalqının Məcnunu olub» (Bəxtiyar Vahabzadə), «ədəbiyyat xəzinəsinin sahibi olub» (akademik Akif Əlizadə), «zahirən sakit, səssiz-səmirsiz, daxilən təlatümlü bir həyat yaşayıb» (Ayaz Vəfalı), «yaradıcılığı Azərbaycan torpağına bənzəyib: yazda əkib, payızda əkib, ildə neçə dəfə çevirib» (Sabir Rüstəmxanlı), «ən çox oxunan yazıçı olmaq xoşbəxtliyi ona nəsib olub» (Fikrət Sadıq), «yazıçı kimi onun dəyərini xalq verib» (Qabil).

Əlibala Hacıadə «Əsərləri»nin 1-ci cildinə ön sözündə yazıb: «Dünya malı, sərvəti, fəxri adlar, mükafatlar həsrəti ilə yaşamamışam. Mənim üçün ən böyük fəxri ad - yazıçı, ən böyük mükafat - oxucularımın mənə bəslədiyi məhəbbətdir və bununla həmişə fəxr etmişəm. Ayağımın altında kəsilən qurbanlar, «Qoy o kitabları yazan əlindən öpüm!» - deyən insanlar görmüşəm. Azərbaycanımızın demək olar ki, hər yerində, elində, obasında onlarla, yüzlərlə Əfsanə və Elməddin - bunlar mənim qəhrəmanlarımdır - adını daşıyan qızlarımız, oğlanlarımız var. Və mən özümü onların mənəvi atası sayıram. Hətta bir neçəsinin nişanında, elçiliyində, toyunda bir ağsaqqal kimi iştirak etmişəm. Bu, məhəbbət deyil, mükafat deyil, bəs nədir?»

Axır vaxtlar Prezident təqaüdü alanda o, yaxın dostu Nahid Hacıadəyə demişdi: «Yaxşı oldu, lap yerinə düşdü, müalicəyə, dava-dərmana çatdırı bilmirdim».

Müalicəsi uzun sürdü... Gündəliyində yazmışdı: «İnsanların bir yolu var: bu yol anamızın isti beşiyindən başlayıb torpağın soyuq beşiyinə qədər uzanır...»

***Bir qara tabutda gətirəcəklər,
Üstümə dünyanın gülü gələcək».***

O, bu günü görmüşdü. Gül-çiçəyə bürüdülər məzarını. Kimlər? Gözləri nəmli oxucuları, etibarlı yazıçı dostları, həmkarları, yaxınları, sadə insanlar.

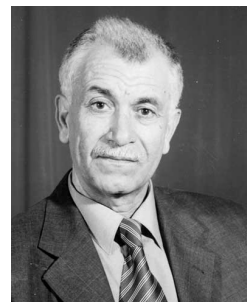
«Mən bu dünyaya sakit, səssiz-səmirsiz gəlmişəm, beləcə səssiz-səmirsiz də gedəcəyəm» - demişdi. Elə də oldu. Ancaq dünyaya gələndə ailəsi, yaxın qohumları sevinmişdilər. Son mənzilə yola salanda isə Azərbaycanın bütün guşələrində yaşayan qəhrəmanları - Əfsanələr, Elməddinlər, Nadirələr, təkrar-təkrar kitablarının çapını istəyən oxucular, sənətsevərlər yasa batdılar.

Gül-çiçəyə bürünən məzarını dövrəyə alanlar sözlərini xatırlayıb, elə bil səsini eşitdilər: «Ayrı bir ölməzlik olur - öləndən sonra yaşamaq. Mən öləndən sonra da əsərlərimlə yaşayacağam».

... Günlər aylara, aylar illərə sığındıqca Zaman-Dövrən dəyişdi. Və vaxtilə söylədikləri, yazdıqları çin oldu.

Əlibala Hacızadə sənətsevər insanların qəlbində yaşayır. İndi baba-nəvə olmuş Əfsanələrin, Nadirələrin, Elməddinlərin boya-başa çatmış övladları, əsərlərinin qəhrəmanları 80-ində "Üstünə dünyanın gülü"nü, təzə-tər çiçəklərini gətirirlər, unudulmaz, işıqlı xatirəsini əziz tutan qələm dostları, həmkarları, yaxınları, çoxsaylı oxucuları ziyarətinə gəlirlər, ürəklərinə təsəlli olan sözlərini xatırlayıb, sanki həlim, həzin, həm də inam dolu səsini eşidirlər: "Ayrı bir ölməzlik olur - öləndən sonra yaşamaq. Mən öləndən sonra da əsərlərimlə yaşayacağam".

Ələvsət BƏŞİRLİ

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2015-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

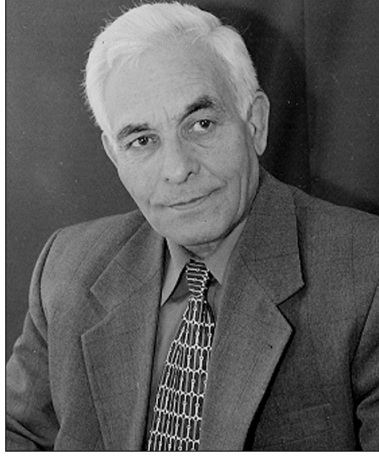
“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

◆ P o e z i y a

Zeynal VƏFA

QOCALAR EVİNDƏ

Qocalar evinin pəncərəsindən,
Saçları qarlaşmış ahıl bir qarı,
Baxır kövrək-kövrək yollara sarı.
Düşünür, nə ola, balalarım dan,
Bircəsi yanıma gələydi barı.
Onun iç dünyası ahu-zardadır,
Görən nəvələri soruşurmu ki,
Ay ata, ay ana, nənəm hardadır?
Övlad ocaqdırsa, ana közüdür,
Bir kəlmə sözdür o, iki hecalı,
Yarı övladısa, yarı özüdür.
Biganə övladlar gərək qanalar,
Ailə bir ağacdır, kökü analar.
Ağac kökdən ayrı yaşaya bilməz.
Dərdli bir ananın kədər yükünü,
Yüklənən bir qatar daşıya bilməz.
Bucağa qısılmış kölgədi sanki,
O ulu tanrının Qarabağım tək,
Tamam unutduğu bölgədi sanki.
Fikirlər beynində hörmə-hörmədi,
Doqquz ay bətnində gəzdirdiyindən,
O, doqquz qəpiklik xeyir görmədi.
Hələ bu günədək o miskin ana,
Gəlin xörəyinin dadını bilmir.
Altı nəvəsindən birinin belə,
Üzünü görməyib, adını bilmir.
Dünyada dərd varmı bölümdən betər,
Övlad laqeydliyi ölümdən betər.

Ailə də bir xalqdır, balaca bir xalq,
 İçi dərk eləsin gərək çölümü.
 Kiçik ailələrin bölümlərindən
 Başlar böyük xalqın böyük bölümü.
 Tanrı nə doğulan, nə də doğandır,
 Bəs dünya bizləri tapıb haradan?
 Demək beş qitəlik bəşəriyyəti,
 Tanrı analardır yalnız yaradan.
 Dağılan binanın dərddin him bilir,
 Dərddli anaların göz yaşlarından
 Yaranıb "Duz gölü" bəlkə, kim bilir?
 O hələ görməyib bir şad gününü,
 Qocalar evində keçirdi yazıq,
 Dünən də tək-tənha öz ad gününü.
 Soyuq bir gizilti gəzdi canında,
 Nə oğul, nə gəlin, nə də nəvələr,
 Heç biri, heç biri yoxdu yanında.
 Nə gözəl deyibdir müdrik babalar:
 Kişiykən arvada ərə gedən kəs,
 Anaya oğulluq eyləyə bilməz.
 Mərd namərd görəndə qaçarı düşər,
 Ananın üzünə bağlı qapıya,
 Yalnız Əzrailin açarı düşər.
 Dərdsizlər dərddlini çətin qanacaq,
 Bir ana dərddinə yanmayan oğul,
 Xankəndi dərddinə, Laçın dərddinə,
 Xocalı dərddinə hardan yanacaq?
 Bu ali hikməti bilmək gərəkdir:
 Öz ağbirçəyinə arxa olmayan,
 Bir nəsli tarixdən silmək gərəkdir.

AĞAQLARIN SOYQIRIMI

Anlamıram nəydi qəsdin,
 Yol üstəki o ağacı
 Niyə kəsdin,
 Zalım oğlu.
 Oradakı yarpaqların
 Sayı qədər insanların
 Kölgəliyin öldürmüşən,
 Ey qəlbinə zərrə boyda
 Tanrı rəhmi dolmayan kəs.
 Ey ömründə bir yarpaqlıq
 Kölgəliyi olmayan kəs.
 Sil, sil görüm üzündəki,
 Tanrımızın qəzəb, nifrət
 Tüpürçəyi - o təri sən.
 Üç əsrlik bir ağaca
 Necə qıydın,
 Bir marketdən öteri sən?
 Düşünmə ki, mən səndəyəm,
 Sən məndəsən.

Sən tanrıya bəndəlikdən
 Uzaq olan bir bəndəsən.
 Çünki sənin ən dəhşətli
 Qasırgalar yıxmayanı,
 Yıxmaq oldu ilk həndəsən.
 Kimsə sənin boğazına
 Kəmənd atıb xaltalasa,
 Qollarını mişarlayıb,
 Qıçlarını baltalasa,
 Dözərdinmi, ay daş ürək?
 Axı o da sənin kimi,
 Mənim kimi canlı idi.
 Qorxmadınmı gecə-gündüz
 Pıçıldaşan yarpaqların
 Tanrımıza duasından?
 Gör nə qədər miskin quşu
 Qaçqın saldın
 Öz tikdiyi yuvasından.
 Hər fəslimiz yazmı məgər,
 Yurd həsrətli qaçqınımız,
 Köçkünümüz azmı məgər?
 Yaşılıqda soy qırımı
 Törədən sən,
 Söylə hansı törədənsən?
 Əkin mənim, biçin sənin,
 Pul baltayla baş kəsən kəs,
 Millidirmi için sənin?
 İnanmıram!
 Haqq yolunu niyə azdın,
 Milli kökün olsa idi
 Onu heç vaxt torpaq adlı,
 Milli kökdən ayırmazdın.

İÇİMİZ

İstəsək nöqsanları
 Çöl dünyadan devirək,
 Onda hər şeydən öncə
 Gərək iç dünyamızı
 Ağillı islahatlar
 Mərkəzinə çevirək.
 Hər şey ordan başlanır,
 Ancaq necə, bəs necə?

Bilirik ki, tanrının
 Əməlidir içimiz.
 Çöl dünyada görünən
 Bütün şərəflərin,
 Bütün qəbahətlərin,
 Təməlidir içimiz.
 Namərd var, dar ayaqda,
 İçidir qaçar yeri.

Niyə adil allahım
Sinə qapılar üstə,
Beyin qapılar üstə
Qoymayıb açar yeri,
Açıb girək içinə.
Elə ordan başlayaq
Bəzi nadürüslərin
İçləri içindəki
Namərdliyi biçinə,
Satqınlığı biçinə,
Nankorluğu biçinə.

Adam var adamlığa
Zərrəcə yoxdur tabı.
Üzü gül dibçəyidir,
İçisə zibil qabı.
Xalqın ağ günlərinə,
O qara çeşməyinin
Ardından baxıb gəlir.
Çöl dünyanın zibili,
O cür şərəfsizlərin
İçindən axıb gəlir.

Bədən adi bir dəri...
Doğulan gündən bəri
Bir sirr duyulmaz qalır.
Onu çöldən yusaq da,
İçdən yuyulmaz qalır.
İftira kiri vardır,
Xəyanət kiri vardır,
Açgözlük kiri vardır,
Astar üzlər içində -
Beyin küzlər içində,
Ürək küzlər içində,
Mədə küzlər içində...

Ürək ət parçasıdır,
Niyə dönüb daş olsun?
Çöldən əvvəl içimiz
Gərək vətəndaş olsun.

Baş açmıram bu sirdən,
Qadir Allah, yardım et,
İç dünyanı biz necə
Təmizləyək bu kirdən?

Qərib MEHDİ

EVİN KİŞİSİ

◆ **Hekayə**

Oruc, demək olar ki, onların ailə həkiminə çevrilmişdi. Qarının xəstəliyini, ağrılarını əzbər bilirdi. Qarıya dərmanlardan çox, sakitləşdirici həkim sözü, həkim təsəllisi lazım idi. O da Oruc həkimdə istənilən qədərdi.

Həkim xəstənin qan təzyiqini ölçdü, ürəyini dinlədi, dilinə baxdı. Şirindil ananın doğmaları - oğlu Əkbər, gəlini Kubra xanım, nəvəsi Daşqın (o biri övladı Süsənber və o biri nəvəsi Tərgül Bakıda yaşayırdılar. Gec-gec gələnlər tez-tez telefonla əlaqə saxlayır, vəziyyətlə, xüsusilə, xəstənin durumu ilə tanış olurdular) ayaqüstə dayanıb yoxlamaları müşahidə edirdilər. Həkim ləvazimatını yığışdırıb çantasına qoydu. Sonra üzünü Əkbərə sarı çevirdi:

- Ananın neçə yaşı olar?

Əkbər:

- 89-u adlayıb.

Rəqəmin əskikliyi gəlini təlaşlandırdı. Tez ərinin səhvini düzəltdi:

- Şirindil xanım 90-ın içindədir.

Əkbər arvadının "tarixi" düzəlişlə barışdı:

- Xanımım düz deyir, həkim. Arzum budur ki, dərmanlarınız təsirli, əliniz şəfali olsun. İstəyirəm ananın 90 illik yubileyini təmtəraqla keçirim. O təntənəyə sizi də dəvət edəcəyəm.

Gəlin də "duasını" əsirgəmədi:

- Allah qoysa...

Qarı dil-ağız eləməkdən qalmadı:

- Elə biryolluq ölsəydim, özümün də, evdəkilərin də canı qurtarardı.

Üzdə qaynanasına etiraz edən gəlin ürəyində ürək sözlərini deyirdi: "Əlbəttə, bəsdir. Bu qədər ömür sürməklə çibin olub divara yapışmayacaqsan ki... Nə qədər əziyyət vermək, nə qədər danışmaq olar?!"

Oruc həkim gülümsünüb xəstəyə dedi:

- Ay gözəl ana, sənin ağrıların xəstəliyindən yox, yaşından gəlir. Dava-dərman da yazacağam. Bu, mənim həkimlik borcumdur. Ancaq qəbul etməsən, daha yaxşıdır.

Oruc həkim çantasını yığışdırıb şirin-şəkər dililə xəstəyə şəfa dilədi. Bu sözlərlə sanki o, kiminin bağçasına gül, kimininkinə də güllə səpələdi.

Bu evdə irili-xırdalı çox davalar gedirdi. Ancaq bütün davaların başında qurulu, topdağıtmaz ev davası dururdu. Torpağı kim almışdı, altı zirzəmili, üstü beşotaqlı evi kim tikmişdi, bu evin qarğaşasını, ucuzlu-bahalı əşyalarını kim almışdı, onu toy ocağına, təzə nəslin məkanına kim hazırlamışdı? Bunların heç biri Kubra xanımı maraqlandırmırdı. Onu ancaq gecəli-gündüzlü bir məsələ düşündürürdü: ev kimin adını daşımalıdır? Ona görə, əlbəttə, oğlu Daşqının. Hələ bələkdə "bə!.." deməsinə baxmayaraq varis o sayılırdı. Bunu uzatmağa dəyməzdi. Hər şey vaxtında, hələ bir az da tez həll olunsaydı, yaxşı olmazdı?!

Ev-ailə də bir dövlətdir. Bu kiçik dövlətdə idarəçilik necə olmalı, hakimiyyət necə bölünməlidir? Koalision hökumət - qoşa idarəçilik təşkil olunmalıdır? Yoxsa, icra qolları işlək iqtidara və passiv, sükana uzaqdan baxan müxalifətə bölünməlidir? Bu təlimatların rüşeymləri el adətindən və gəlin tərəfinin tövsiyyələrindən rişələnirdi.

Ata-ana - Əlimərdan kişi və Şirindil xanım Süsənbəri Gəncədən Bakıya köçürəndən sonra ailə üzvlərinin sayı azaldı, dördəndən üçə endi. Qız köçürmək, oğul evləndirmək, ev-eşik sahibi eləmək, nəsil dəyişməsinə hazırlamaq valideynlərin müqəddəs arzusudur. Ancaq bu yol birlikdə gedilməli, nifaqa, dedi-qoduya, mənəmiyə yol verilməməlidir. Kişinin kişi, qadının qadın, atanın ata, ananın ana vəzifələri irəlicədən bilinməlidir.

Müqəddəs yolun biri keçilmişdi. Süsənbər sevib-seçib müqəddəs ailə nikahına girmişdi. İndi Əlimərdan kişi ilə Şirindil xanımın yükləri xeyli yüngülləşmişdi. İndi oğul evləndirib, gəlin gətirmək lazım idi. Bu da uzun çəkmədi. Əkbər gözəl-göyçək bir qızı - Kubranı sevməklə valideynlərinin həsrətinə son qoyub, arzularını çiçəkləndirdi.

Kubra xanım müvəqqəti ata evindən daimi gəlinlik evinə köç edəndə mədəsindən qabaq qulağını doldurmuşdular: "Təzə evin qapısından keçəndə ayağının altına boşqab qoyacaqlar. Tərəddüd eləmə, boş tərənmə. Boşqabı zərblə sındır ki, sözüün keçərli olsun. Bəy zifaf gecəsinin pərdəsini qaldıranda, cəld tərənib əvvəlcə sən onun ayağını bas. Belə eləyə bilsən, sən dilin ərinin üstündə uzun olacaqdır".

Kubra xanım toy günü evdən aldığı tapşırıqları uğurla yerinə yetirdi. İllər keçsə də, özünün - təzə gəlinin toy günü zərb ilə sındırdığı boşqabın şaqqlıtısı hələ də qulağındadır.

Ata evində Kubraya dərs verib, təlim keçmişdilər. Valideynləri qızlarına xeyir-dua verəndə oğlan evinin ürəyindən keçənləri ucadan səsləndirdilər:

- Sən yeni ocağa, bəy evinə köçürsən. Atan, anan olaraq, biz bu köçə qatıla bilmərik. Bundan sonra bəyin atasını atan, anasını anan kimi qəbul etməlisən. Gələcək xoşbəxtliyin bundan asılıdır..

Kubra xanım atasından çox şeylər öyrənmişdi. Üstəlik özünün zirəkliyi, səbri, uzaqgörənliyi də vardı. Nə vaxt susmağın, nə vaxt danışmağın, nə vaxt geri çəkilməyin, nə vaxt hücumla keçməyin məqamlarını yaxşı bilirdi. Hətta ulumuzun - Dədə Qorqudumuzun da "səhvini" düzəltmək niyyətində qərarlıydı. Hələ əsrlər öncəsi Dədə Qorqudun - o cür aqıl ağsaqqalın buraxdığı "qüsuru" dastançılar qeydə almışdı: "...Gəlinə ayıran demədi bu Dədə Qorqud". Deməli, gəlinin gəlişi ailədə yeni düzən yaratmaqdı. Yəni hərəni ayırıb öz yerində oturtmaqdı. Təzə gəlin əmin idi ki, o, buna nə vaxtsa nail olacaq.

* * *

Kubra xanım hərdən gözünün altı ilə qaynanasına sınaıçı nəzər yetirirdi. Və astadan köksünü ötürüb, başını bulayırdı: "Hələ cavandır. Sən bir bunun təravətinə, üzünün nuruna bax... Bu gün-sabah nəvəsi olacaq, hesabnan qarılar cərgəsinə qoşulacaq. Heç elə bil üstündən vaxt ötmür, zaman keçmir. Bəxtəvər təzə gəlinə oxşayır. O, kolxoz quruluşuna öyrəncəli adamdır. Öləncən sədr də özü olacaq. Məni əyib, ələkdən keçirdəcək. Mən yazıq nə qədər gözləyim? Bu gedişlə gün çıxıb-batacaq, ancaq mən bir gün görməyəcəyəm. Bu evin ən kövrək divarı anası ölmüş Əkbərdir. Ümidim ona gəlir. Əvvəlcə bu divarın bünövrəsini sökməliyəm. Arvad gerek ərinin qoynuna mələk kimi girə, ilan kimi sarıla".

Şəhərin harasında işıq söndürdüsə, nə direktor tanıyırdılar, nə də növbətçi - hamı Şirindil xanıma zəng edirdi:

- Ay ana, qaranlıq bizi qara günə qoydu, tez işıq payımızı göndər.

Bu ərkyana xahişdən sonra müşkül işlər mümkün olurdu. Niyətilə gecəni, zülməti andıran gəlin işıqpaylayan oğul anasına qarşı durmuşdu. Bir tərəfdə gəlin, o biri tərəfdə qaynana, ortada isə birinə yar, o birisinə oğul olan dayanmışdı. Yanındadır. Əgər mən varamsa, onun bu qədər canfəşanlıq etməyinə ehtiyac yoxdur.

Əkbər əsəbinin cilovunu çəkdi. Həm də hardasa özünü bir qədər günahkar hesab etdi. Qadın həmişə diqqət tələb edir. Diqqət də ürəyə axan bir işıqdır. Bu işıqdan Kubusunu məhrum etməyə onun ixtiyarı yox idi. Təzə gəlin dilə gəlibsə, deməli ciddi səbəb var. Əkbər qarşı tərəfin aydınlıq cəhdinə ehtiramla yanaşdı:

- Nə baş verib, Kubu? Niyə əsəbiləşmişən? Sənin buludun dolanda, mən daldalanmağa koma axtarıram.

Kubra xanım:

- Ağ buludu qara rəngə boyayan var. Bulud ki qaraldı, deməli, şimşək də çaxa bilər, dolu da tökə bilər. Oğul odur ki, buna şərait yaratmasın.

Əkbər atını lap düzə endirdi:

- "De gəlsin, hər nəyin vardır".

Kubra xanım:

- Məgər bilmirsən nə deyəcəyəm? Onu deyəcəyəm ki, anan həddini aşır. O, mənə məxsus olanı bilərəkdən məndən alır. Buna necə dözəsən?

Əkbər cavan gəlini başa düşürdü. Ancaq gəlin də ərini başa düşməlidir. Kubrada hissini, emosiyaların qanadları daha uçarlıdır. Əkbər dəfələrlə bunun şahidi olmuşu. Buna görə də yatımına getdi. Cəhdin axırı cida ilə yekunlaşır. Ər arvadına tumar çəkdi:- Məndən nigaran olma, Kubu, məndən arxayın ol. Mən kəndirbazın əlindəki ləngər ağacıyam. Tərəflərin birinin haqqını o birinə vermək olmaz. Sənin üçün sadıq ər olan Əkbər, onun üçün də sadıq oğuldur.

Kubra xanımın gözləri doldu. Güzəştli saziş ona sərf etməirdi. O, məsələni öz xeyrinə həll etmək istəyirdi. Gəlinin kirpiklərində çırpınan isti göz yaşları yanağıyaşağı axdı:

- Mən çox şey istəmirəm. Anan ərinə nə eləyibsə, onun qulluğunda, keşiyində necə durubsa, mən də ərim üçün onu eləmək istəyirəm.

- Məgər o buna mane olur?

- Olur. Olmasaydı, qaynanada hikkə, gəlində qısqanclıq baş qaldırmazdı.

Əkbər qaynarlığı soyutmaq məqsədilə:

- Yəni səndə qısqanclıq hissləri var, - dedi.

Gəlin irəliyə doğru daha bir addım atdı:

- Var! Özü də necə qısqanclıq!..

Əkbər özünü bilməzliyə qoydu:

- Nədən qaynaqlanır bu hiss?

Kubra xanım:

- Qədərsiz sevgidən. Mən səni heç kimə güzəştə getmək istəmirəm. İstəyirəm ki, iynədən tutmuş sapa kimi nələr yer tutursa, hamısını özüm edim. Qəbul edə bilmirəm ki, mən ola-ola bir başqası, bu başqa şəxs sənin anan olsa belə, sənin qayğıkeşin olsun. Çayını mən süzmək, yeməyini mən hazırlamaq, paltarını mən yuyub-ütüləmək istəyirəm.

- Sən olmayanda, xidmətə ehtiyac duyduğum zaman anam kömək əli uzadır. Məgər ac olanda çörək yeməməliyəm? Sən gələncən acından ölməliyəm?

Kubra xanım, əlbəttə, ərinə qıymazdı. Lakin daxilində çağlayan hissə meydan verdi:

- Nə olar, məndən ötrü öl də!.. Qorxma, məndən ötrü ölsən, heç vaxt ölüm sənə yaxın düşə bilməz. Sevgimiz yenice güllənəndə "Kubu, səndən ötrü ölmək istəyirəm!" deyən məgər sən deyildinmi? Mənim üçün öl ki, mən də sənin üçün ölüm! Mənim üçün yaşa ki, mən də sənin üçün yaşayım!

Bu, bir həqiqətdir. Başqa bir həqiqət də var. Əkbər o həqiqəti dilə gətirdi:

- Anamı mövzu eləmə, Kubu. O, sənin xeyirxahındır. Nəzərə al ki, o, mənə sənə üçün doğub, ərsəyə yetirib, bir dam altına yığıb ailə eləyib.

Göz yaşı yanağında quruyan Kubra xanım susdu. Əkbər bu müəmmalı susqunluğun içində bir ümid işığı görməyə çalışdı.

* * *

Gəlin hər vəchlə sübut etməyə çalışırdı ki, ana oğlunu qiymətli bir əşya kimi Kubraya təhvil verib. Məhz buna görə ağbirçək xeyli kənara çəkilməlidir. O ancaq müşahidəçilik vəzifəsini yerinə yetirməlidir. Kubranın sevgisi Əkbərə bəs edər. Bundan sonra ona nə valideyn, nə də qohum-qonşu sevgisi lazımdır. Onlar bunu başa düşməyə borcludurlar. Hesablaşmasalar, vəziyyət daha da mürəkkəbləşəcək. Kubra xanım ikinci övladını - Daşqını dünyaya gətirdikdən sonra daha çox ixtiyarlı görünməyə başladı. Daşqın Tərgülə "qoşulub" Şirindil xanımı əvvəlki duracağından bir az da uzaqlaşdırdılar. Təzə duracağı adı "Nənə" idi. Kubra xanım "dövlətdə dəvə, övladda nəvə şirin olur" atalar sözünü bürüb-büküb bir küncə tulladı. Şirindil ana yeni şəraitin şərtlərini qəbul etməsəydi, balabanda anşırıdılanlar orkestrdə çalınacaqdı. Bu dəfə tələblər gerçək şəkildə Əkbərin qarşısına qoyulacaqdı: "Anana ya məhlənin ayağında ayrıca otaq tik, ya da qocalar evinə köçür. Qoy biz də beş gün rahat yaşayaq. Ərinin başını yeyən qadınlar həmişə uzun ömürlü olurlar".

Kubra xanım ikinci uşağdan sonra bu sözləri dilinə gətirdi. Tutduğu mövqedə özünü inamlı hiss edirdi. Getdikcə tərəfdarları artırdı. Hər uşağın dünyaya göz açması ananın dilini uzadır, atanın dilini qısaldırdı.

Şirindil ana yaşı ilə bərişən, uyarlı geyiminə, səliqə-sahmanına diqqət yetirən xanımlardan idi. Nənə olandan sonra barmaqlarında üzük, qulaqlarında tana gəzdirməsə də, gecəli-gündüzlü sinəsində yer alan medalyonu tütyə kimi qoruyurdu. Medalyon mahir zərgərin əlindən çıxmışdı. Xüsusilə, zərif işləmələr adamı heyran edirdi. Lap bazar malı idi. Satışa çıxarılsaydı, yaxşı pula gedərdi. Bazarlıq əntiq malı bəzək kimi başa düşən gəlin atmacalarından qalmırdı:

- Saçın xınalı, sinən medalyonlu... Əlimərdan kimi kişidən sonra bu nə şırıncıdı? Əlbəttə, yolu hərə öz ayaqları ilə yeriyir. İntahası, o var ki, kənardan baxan adamı qınayır. Heç olmasa, oğlun Əkbərin dilini gödək eləmə.

Şirindil ana gəlinin atmacalarına, sancmalarına əhəmiyyət vermirdi. Daha doğrusu, o, gəlini ilə meydan açıb oğlunun şirin çörəyini zəhərə döndərmək istəmirdi. Nədən gəlin qaynanasının geyim-kecimindən, bəzək-düzəyindən, qoynunda gəzdirdiyi medalyondan bu qədər narahat idi? Nədən gəlin arxasını görmədiyi, bələd olmadığı dağın necəliyindən danışdı? Bəlkə, medalyonda gözü vardı? Belədirsə, gərək vaxtında bu haqqı qazanaydı.

* * *

Kubra xanım hələ məqsədinin mənbəyində idi. Mənsəbə çatmaq üçün çox yol keçməliydi. Bu yoldakı çəkişmələr, dartışmalar başı qarlı dağ kimi dururdu. Günəş olub, bu dağı başındanmı əritməli, yoxsa barıt olub, dibindənmi partlatmalı? Gəlin hesab edirdi ki, şəraitə görə münasib variant seçilməlidir. Necə ki, indiyə kimi həmin qayda ilə hərəkət etmişdi.

Mülkə olan məhəbbəti gəlinin beynindən çıxmırdı. Mülk bir ərazi idi. Burada demokratiya işə keçmirdi. Bu ərazinin sahibi, idarəedicisi təbiətin seçki qaydasına əsasən dəyişilə-dəyişilə gəlməliydi. Fikrinə görə, onun növbəsi çoxdan çatmışdı. Əlimərdan kişi tez tərpənərək mülkü arvadının adına keçirdi. Arvadı da varisliyə riayət edərək o "vəzifəni" başqa bir doğmaya ötürməliydi: ya oğula, ya da nəvəyə. Şirindil ana isə tələsmirdi. Belə yaşamağın nəyi pis idi?!

Düynün qaldıqca qalır, öz-özünə açılmır, onu vaxtında açmaq lazımdır. Qaynanası iki övladın anası idi. Süsənbər də onun doğmasıydı. Bir övlad kimi onun da atadanqalma mala-mülkə, evə-əşiyə iddiaçı olmağa hüququ çatırdı. Çox ola bilsin ki,

o, qardaşı ilə mülk davasına çıxmazdı, öz payına düşəndən qardaşı Əkbərin xeyrinə imtina edərdi. Bu xoş fikirlər xəyalın məhsulu idi. Kubra xanımı isə onların xeyrinə olacaq gerçəklik maraqlandırır. Anteyin canı torpaqda olan kimi, qaynanasının da canı adını daşdığı mülkdə idi. Ad çevrilən kimi, qaynana istər-istəməz gücdən düşəcəkdə. Çox ehtimal ki, ömrü də gödələcəkdi. İxtiyar mənbəyi olmayanı ixtisara salmağa nə var ki...

Kubra xanım qiyabi fikrini əyaniləşdirdi:

- Sən bildiyinə cəsaret etmirsən. Bir oğul kimi ehtiyatlanırsan ki, hərəkətin ananın qəlbinə dəyər. Mənasız hörmət məsafəsi saxlamağın xeyri varmı?

Əkbər arvadının hansı simə vurduğunu bilirdi. Bununla belə, özünü o yere qoymadı:

- Sən nə barədə danışırısan, Kubu?

Kubra xanım əsəbinin cilovunu çəkdi:

- Ev məsələsini yadına salıram. Dünya ölüm-itim dünyasıdır. Nə bilmək olur, axşam başını qoyursan, səhər ayılırsan. Varisinə hörmət qoyanlar dolaşq məsələləri, həllini gözləyən işləri sonraya saxlamırlar. Sonra onu açmaq, yoluna qoymaq çətin olur. Rəhmət əvəzinə lənət qazanırsan.

İrəli sürülən fikirdə, kimin deməsindən asılı olmayaraq, həqiqət vardı. Əkbər ayılan kimi oldu:

- Sözüünü açıq de, Kubu.

Kubra xanım:

- Açığı budur ki, mülkün iki varisi var. Mən və bacın Süsənbər. Süsənbər Bakıda öz ailəsi ilə yaşayır. Ola bilsin ki, bizim gələcək evimizə iddiaçı da olsun.

Əkbər:

- Sən buna inanırsan? Bu şübhə haradan qəlbinə damıb? Süsənbər mən tanıdığım Süsənbərdirsə, onun ata mülkündəki payında umacağı olmaz. O, istənilən vaxt bu paydan könüllü olaraq imtina edər. Allaha şükür, öz topdağıtmaz ev-eşiyinə nə gəlib ki?..

Kubra xanım:

- Təki sən deyən olsun... Bu dünyada Allahdan başqa şeytan da var. Sən zəmanət verə bilərsənmi şeytanın barmağı dinc duracaq? Qanunun verdiyi imkanlar da buna şərait yaradır. Şeytanın barmağı oynayanda qardaş-bacı istəyi, məhəbbəti qapı arxasında qalır.

Kubusunun dedikləri Əkbərə həddindən artıq ağlabatan göründü.

- Yaxşı, bu işi necə düzüb-qoşmaq olar ki, tərəflərin heç biri narazı qalmasın.

Kubra xanım ürəkləndi. Deyəsən, iynəsi tikiş tuturdu:

- Mən səndən ötrü narahatam. Sən də boş durma, özündən, uşaqlarından ötrü çalış. Mülk sənə adına keçməlidir. Nə qədər ki, qurbanlıq şərait var, bu işi başa çatdırmaq lazımdır. Hamı ayılandıqdan sonra çətin olacaq. Bəlkə də, heç mümkün olmayacaq. Xətrinə dəyməsin, mənim sənə anandan gözüüm su içmir. Ümumiyyətlə, yadında qalsın, analar qızcanlı olurlar.

Əkbərin "miq" eləməyə imkanı qalmamışdı. Bəri başdan Kubusunun qarşısına ağ bayraqla çıxdı:

- Doğru deyirsən, Kubu. Oğulam, mən anamla bazar açma bilmərəm. Onsuz da gəlinlə qaynana həmişə vuruş mövqeyində olurlar. Sözü sən aç.

Gəlin yaxasını kənara çəkdi. Əkbərə tam sahiblənmək üçün oğul anası ilə münəqışəyə girməlidir. Bəlkə, heç buna lüzum olmayacaq. Hər iki variant Kubra xanım üçün sərfəliydi:

- Misal var: "Lalın dilini anası yaxşı bilir". Bu kəlamı tərsinə də qəbul etmək olar: "Lal, anasının dilini yaxşı bilir". Sən qabağa düş ki, dilin açılsın. Lazım olsa, mən də köməyə gələrəm.

Razılaşıdılar.

Kubra xanım oğulu anaya qarşı qoymaqdan uğur gözləyirdi. Belə olsaydı, həm mülkü ələ keçirdər, həm də əsas rəqibi olan qaynanasını küncə sıxışdırardı. Əkbər anası ilə münasibətlərin korlanmasına yol verə bilməzdi. Heç buna haqqı da çatmırdı.

Axi ana ondan mal-mülk əsirgəmək fikrində deyildi. Vaxt gələr, bu məsələ də dincliklə həllini tapar.

Vaxt gələr... Kubra xanım baş altına qoyulan yastığa oxşayan bu sözü eşitdikcə dəli olmaq dərəcəsinə gəlirdi: "Vaxt gələr... O lənətə gəlmiş vaxt nə zaman gələcək?". Nə vaxt mülkün ərinin və ya oğlunun adına keçdiyini görsə, gəlin o vaxt da rahat nəfəs alacaq. Qaynana ilə pəncə-pəncəyə qalxmaq ona uğur gətirməyəcəkdi. Deməli, ərinə təzyiq etməlidir. Bunun üçün məqbul olan bütün üsullardan istifadə edəcəkdi. O, Əkbər ilə savaşa açacaq, arxası olan, ərinin əl-qolunu bağlayan uşaqlarını da götürüb atası evinə gedəcəkdi. Hər yanda deyəcəkdi ki, onu bu addımı atmağa dolayısı ilə qaynanası məcbur edib. Qaynanası mane olmasa, intriqa qazanı qaynatmasa, əri ilə yola getməyə nə var ki...

Günlərin birində ər-arvad üz-üzə gəldi. Çəkişmə bitmək bilmədi. Əkbər Kubranı, Kubra da qaynanasını günahlandırdı. Çəkişmə seçim məqamına çatdı.

Kubra xanım:

- Bu cür yaşamaq mümkün deyil. Seçim etməlisən: ya arvadın, ya da anan.

Əkbər:

- İşin bu dərəcəyə çatmasına səbəb görmürəm. Əgər çatıbsa, əlbəttə, bir oğul kimi mən anamı seçirəm.

Çəkişmə bitdi. Birinə ana, o birisinə qaynana olanın xəbəri olana kimi Kubra xanım uşaqlarını qoltuğuna vurub birbaşa atası evinə yollandı. Son sözləri ultimatum kimi səsləndi.

Kubra xanım:

- Arxamca gəlmə! Uşaqlarının adını tutma!

Əkbər:

- İki yox, on iki uşağım da olsa, sənə minnətçi düşməyəcəyəm!

İşdən qayıdanda Şirindil ana hadisədən xəbərdar oldu. Sifətinə qayğı buludu çökdü. Təəssüfləndi: "Heç yaxşı iş tutmayıblar. Nadanlığa bərabər cavanlıq ediblər. Çox keçməz səhvlərini başa düşərlər. Ayrılıqsız da ötmək olmur. Keçər. Həmişə həsrət hikkənin burnunu ovub".

Bu, ailə ayrılığı idi. Bu işi həsrətin ümidinə buraxmaq olmazdı. Elə həmin gün Şirindil ana oğlunu dilə tutdu:

- Hirsli başda ağıl olmaz. Get, külfətini yığışdır gətir. İndi yəqin onun da acığı soyuyub, tutduğu işdən peşiman olub.

Əkbər qətiyyət göstərdi:

- O, çox ağır qələt qırıb. Var gücüylə oğulu anaya qarşı qoymağa girişib. Onun dediyinə əfəl ər, nankor oğul "hə" deyə bilər. Məndən o sözü eşidə bilməyəcək.

Şirindil ana oğlunun sözlərini sinirli qarşılamadı, əksinə, yatımına getdi:

- O, gəlindir. Gəlin kimi də düşünür. Qaynana olanda mənim kimi düşünəcək. Bu, həyatın vazkeçilməz qanunudur. Sadəcə, onu başa düşmək, qarşılıqlı güzəştə bu qanunu yola vermək lazımdır.

Əkbərin ötkəmliyi səngiməmişdi:

- Oğulu anaya qarşı qoyan bir qanuna mən boyun əymərəm.

Şirindil ana:

- Bəs uşaqları hara qoyursan? Onlar hansı günahın sahibidirlər? Sözləşən valideynlər, əziyyət çəkən uşaqlar olur. Onlar evimizin çilçirağıdırlar. Görmürsən evimizin işığı necə azalıb?!

Əkbər yenə "yox" dedi.

Həsrət də canlı kimi bir şeydir. Günlər keçdikcə o da böyüyür. Böyüdükcə iş əmsalı da artır - içəridən ovulma əməliyyatı güclənir. Rənglərinə baxan kimi görürsən ki, bu adamlar əvvəlki adamlar deyil. Sifətlərinin rəngləri avazıyıb. Sifət də insan halının səhnəsidir. İndi bu səhnədə sevinc az, kədər çox görünürdü. Ayrılıqda hərəsi bir-birinin həsrətinə dözə bilirdi. Uşaqlar üçün isə hamısının burnunun ucu göynəyirdi. Bu mənada Kubra xanımın vəziyyəti nisbətən yüngül idi. Düzdür, o, evini-eşiyini, Əkbəri qoyub getmişdi. Ancaq ən təsəlliverici amil olan uşaqlar yanında idilər.

Həsretin ödənci nə ola bilərdi? Hərə bunun həllini bir vasitədə axtarırdı.

Ana, ümidi üzülməyən şirin arzu ilə işdən evə qayıtmışdı. Nə fayda... Ev yenə onu suyu sovulmuş dəyirman kimi qarşıladı. Əkbər yenə ustad qələm sahiblərinin əhatəsindəydi. Başını qatmaq, gününü keçirmək, ailəsizlik şəraitini uzatmaq üçün onları ürəklərindən olmayan işə qoşmuşdu. Daha Şirindil ana dözə bilmədi. Ana nəsihəti ana qiyamına çevrildi. Tufana dönüb əsdi bu boş, soyuq, uşaq səsinə həsrət qalan evin içində. Ana qeyzindən hərəkətinin nizamını da itirdi. Əlini atıb oğlunun cəbbəxanasını - qəzet-curnallarını havaya sovurdu, dahi imzalı kitabların hərəsini bir küncə tulladı, coşqu ilə oğlunun üstünə yeridi:

- Əbəs yerə zəhmət çəkirsən! Sənin bu dahilərinin, mütəfəkkirlərinin - Tolstoylarının, Balzaklarının bir uşaq həsrətini əbədləşdirməyə gücü çatmayacaq. İnan ki, bu azmanlar bir cılız uşağın vüsal arzusuna qarşı durmaqda çox-çox acizdirlər. Heç onlar bu niyyətdə də deyillər. Sən məqsədinə tabe etdirib onları günaha batırma.

Anasının bu qiyamı onu silkələdi. Sanki yatmışdı, yuxudan ayıldı. Özü oxumuşdu ki, bütün çekişmələrin, müharibələrin axırı sülhlə bitir. Deyəsən, bu sülh nəsimi onların da həyətinə, evinə ayaq açıb. Sadəcə, cəsərtli olub onu qarşılamaq lazımdır. Ana hiss etdi ki, oğlu inadında yumşalıb. O, sözünü davam etdirdi:

- Ailənin ayağına get, bala. Yiğ balalarını başına. Nəvələrimi, gəlিনি elə bu gün mənə yetir. Evin hərərətini, işiğini artır. Mübahisə mənimlə bağlıdırsa, mən səni də, onu da başışlayacağam. Heç kim fələyin çərxini saxlaya bilməz. Hərlənib, fırlanıb hər şey söz yerini alacaq. Meyvəni dəyəndə dəririlər. Az qalıb, hamımızın istəyi yerinə yetəcək.

Əkbər anasını bağına basdı. Nəsə demək istədi, bacarmadı.

* * *

Adam oyanmaq ümidilə yatır. Şirindil ananın yatışı o yatışlara oxşamırdı.

Ölümqabağı hər şey çözüdür, dolaşiq münasibətlər dolaqdan açılır. Kin-küdurətin əvəzini təəssüf, hörmət, hətta istək tutur. Kubra xanım daxilində baş verənlərə özü də mat-məttəl qalmışdı. Bu evə qədəm basandan indiyədək qaynanasına bu dərəcədə sayğılı olmamışdı. Bəlkə də, ona görə ki, görmək istəmədiyi rəqib könüllü olaraq meydanı tərk edirdi. Gəlin daha qaynanasını yaxın-uzaq ərazilərə "sürgünə göndərmək" - həyətin ayaq ucunda məxsusi ev tikmək, qocalar evinə köçürmək barədə düşünmürdü.

Aralarında olan bu xoş münasibət başqa bulaqdan da su içirdi. Şirindil ana sonraya iş qoymamışdı. Hər şeyi vaxtında görmüşdü. Mülkün oğlunun adına asanlıqla keçməsi üçün notariusda təsdiq olunmuş vəsiyyətnamə yazmışdı.

Oruc həkim qapıdan içəri girənə kimi Əzrail işini bitirib bacadan çıxdı. Şirindil ananın işiq saçan gözlərinə qaranlıq yaxın düşə bildi. Qoy qalib sevinməsin. Ana harada məskunlaşmasından asılı olmayaraq öz əməlləri ilə bu evi, bu ocağı nurlandıracaqdı.

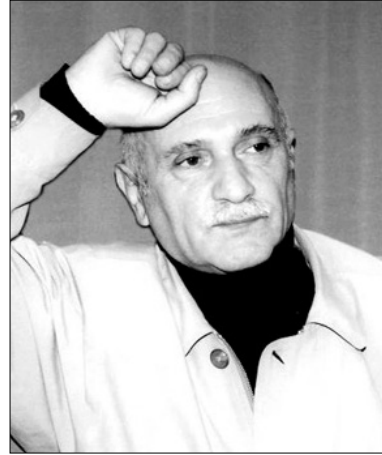
Kubra xanımın gözlərindən yaş axsa da, dilinin zəngin ağı, bayatı repertuarını işə salsada, uçmaq üçün bircə qanadları çatmırdı. Belə ağır vəziyyətlərdə adam özünü itirir. Nədən başlayıb, nədən qurtacağını bilmir. Ana itirmiş oğul da həmin çətinliyi yaşayırdı. Bunu hiss edən Kubra xanım ərini bir kənara çəkdi:

- Yas mərasimini layiqincə yola vermək ev sahibindən təmkin, aydın fikir, səbat tələb edir. Özünü itirmə. Atamı da bu ağır işin yola verilməsinə cəlb etmişəm. Dost var, düşmən var. Hərə dörd gözlə bizi izləyəcək, görsünlər harada bürəyəcəyik. İstəməyənlərimizi sevindirmək olmaz. Elin köməklisinə ehtiyac duymayacağıq. Ölümümüzü əza pulu ilə dəfn etməyəcəyik. Özümüzə nə var - var, qalanını da atamdan alacağam. Süsənbər də əl atacaq. Bundan başqa heç kimdən heç nə ummayacağıq. Qoy görsünlər ki, bu evin kişisi var, bu evin gəlini var.

Dekabr, 2013-cü il

İntiqam MEHDİZADƏ

QAÇQIN QARLARI

◆ Hekayə

Hə... deyəsən, bu yağan həmin qardandı. O boz sifətli, həş-huş bilməz, kasıb-kusub tanımaz, həyasız, abırsız qardan. Küləklə dilbir olub bayırda, lap elə evin içində də oynaqlayan məşhur Bakı qarı. Kəndistanın sakit, küləksiz düzlərinə, meşələrinə yağan qardan yerlə göy qədər fərqli olan bu qarı Asif heç arzulamırdı. Qış qapınınun ağzını kəsdireni gündə azı yüz kərə Allaha dua edirdi ki, o qarı, o çovğunu, o küləyi bu yerlərdən əsirgəsin. Çünki Bakıya gələn gündən dəfələrlə o qarın soyuğunu, iliyə, cana işləyən illətini görmüşdü. Belə məqamlarda məmləkətin bütün ali məktəblərini Bakıya salanları ürəyində söymüşdü. Belə olmasaydı, minlərlə, on minlərlə həmvətəni kimi, onun da Bakıda nə azarı vardı?! Amma qərībədir, bir vaxtlar bütün bunların, yəni o qarın, o soyuğun, o küləyin hətta ona ləzzət elədiyi də az olmamışdı. Bu, o vaxtlardı ki, şöhrət kimi, ad-san kimi, kolbasa da, "tuşonka" da, araq da ucuz idi, qəpik-quruş dəyərinəydi. Dövlət (əlbəttə, sovet dövləti) bu məmləkətin işçi qüvvəsinin zəhmət haqqından nə qədər kəssə də, hər halda, araq-çaxıra, kolbasaya, "tuşonkaya" çatırdı. Yeyib-ıçır, quruluşa əl çalır, hələ bir şaxtaya, sazağa, qara, çovğuna baxmayıb, gecənin bir aləmində şəhərin küçələrinə axışır, yar-yoldaşa qartopu da oynayırdılar. Necə deyərlər, Hitlerin acığına...

Sonra birdən - birə hər şey yerlə - yeksan oldu. Nümayişlər, piketlər, milli azadlıq hərəkatları baş alıb getdi. Böyük bir ölkəni dağıdıb - parçalayıb ayrıca ölkələr yaratdılar. Hərə özünü öz başının ağası sandı, müstəqil adına minib məmləkətinin müstəqil üfüqlərində çapmağa başladı. İllərlə, qərinələrlə arzularla yaşananlar həyata keçdi, yuxularda görünənlər çin oldu.

Asifin də məmləkəti müstəqilliyə qovuşdu, azad oldu. İntəhası, necə? Böyük cəng-cidadan, "istefa" oyunlarından, sonralar "Azadlıq meydanı" adlanacaq aralıqda saatlarla "Azadlıq" hayqırışlarından sonra, günahsız, silahsız insanların gecənin bir aləmində qanına qəltan olunmasından, sapı özümüzədən olan baltaların rişəmizi doğradığından sonra. Və nəhayət, torpaqlarımızın iyirmi faizindən çoxunu düşmən yağmaladıqdan sonra müstəqil adlandıq. Bax, elə ona görə də Asif düşmən tapdığı altında qalan bölgələrdən didərgin düşmüş bir milyondan çox binəvanın məskunlaşdığı məmləkətin müstəqilliyini heç cürə ağına sığışdıra bilmirdi.

Bir yandan da bu qar.

Didərginlərin əksəriyyəti bir parça çörək qazanmaq xatirinə paytaxta pənah gətirirdi. Burdasa onları daha böyük məhrumiyyətlər; aclıq, evsizlik, ən yaxşı halda kirayənişinlik, bir də hər yanda nəzərə çarpan xırda alver həyatı gözləyirdi. Amma buna da şükür deyib, o qədər də bələd olmadıqları şəhər həyatına qatılır, məşəqqətlər çəkmiş ailələrini birtəhər dolandırmaq naminə əllərinin, ürəklərinin öyrəşmədiyi alverçiliyi özlərinə rəva bilirdilər. Asif qorxuzan

da elə bu idi. Gözləri baxa-baxa ucdantutma alverə qurşanır, gündəlik çörək pulu qazanmaq üçün hər cür təhqirə məruz qalır, hətta harama əl atırdılar. Vaxtilə öz rayonlarında dərs demiş, isbatlı vəzifələrdə işləmiş insanları küçələrdə, səkilərdə, əllərində saqqız, siqaret, pal-paltar satan görəndə Asifin ürəyi sancırdı. Ən çox da tanıdıqlarıyla rastlaşanda özünə yer tapmır, sarsılırdı. Vaxtilə işlədiyi redaksiyanın xəttiylə bütün bölgələri gəzmiş, adamlarla görüşmüş, onlardan yazmışdı. Hər yerdə səmimiyyət, qonaqpərvərlik görmüşdü, adına qoyunlar kəsilmiş, şəninə sağlıqlar deyilmişdi. Bu günsə, həmin adamlar ailənin bir parça çörəyini daşdan çıxarırdılar. Asifin ən böyük dərdlərindən biri də oydu ki, elə bil həmin insanlar doğma yer-yurd həsrətini, o yerlərin qaytarılması uğrunda vuruşmaq əzmini get - gedə yadırgayırdılar. Pulun, qazancın bir əclafılığı da bu idi.

Elə bil ilk illər təbiətin də Bakıya axışan qaçqınlara yazığı gəlirdi. Rayonlar bir-birinin ardınca işğal olunduqca, adamlar bu böyük şəhərə axışır, onun mülayim, gülləbaransız mühitinə görə özlərini nisbətən yaxşı hiss edirdilər. Xəbərləri yox idi ki, Bakının üzünün dönməyi də var. Asif də ilk illər gecə-gündüz Allaha dua eləyirdi ki, ruzgarın qaçqınlara yazığı gəlsin, o soyuğunu, o küləyini başqa yerə göndərsin. Bilirdi ki, küləksiz, fırtınasız obalardan Bakıya axışıb gələn bədbəxt insanlar bu şəhərin sərt üzünü görsələr, yaman günə qalacaqlar. Anaları namaz üstəymiş, artıq neçə il idi, Bakı onlara baba yolu verirdi. Bunun da sayəsində evləri, küçələri, kommunikasiya xətləri, nəqliyyatı cəmiyyəti milyon yarım əhaliyə hesablanmış Bakıya milyondan çox əhali də gəlib yığılmışdı. Şəhərdə ağılasız bir sıxlıq yaranmış, əsəblər tarıma çəkilmiş, az qala hər yer əl bazarına dönmüşdü. Asif vaxtilə olduğu rayonlardan tanıdıqlarıyla rastlaşanda bəzən özü görməməzliyə vurub yan ötürürsür, bəzən də onlar utanıb izdihamin içində əriyirdilər.

Bu gün həmin gün idi ki, gəlib çıxmışdı. Asifin neçə illərdi "gəlməsin, yağmasın, əsməsin" - deyərək Allaha dua elədiyi o dəhşətli Bakı küləyi. Asif üzü küləyə, büzüşə-büzüşə yoxuşu qalxırdı. Alverçilərin həmişə qaynaşdığı tində seyrəklik olsa da, əllərdəkiləri gəlib-gedənlərə təklif eləyənlər də vardı. Onların arasında bir yeniyetmə dayanmışdı və nədənsə, Asifin gözü onu almışdı. Yaxınlaşdıqca əyin - başı bu havalıq olmayan, təhər-tövründən qaçqınlıq yağın o qız uşağına daha çox yazığı gəlirdi. Qızın dayandığı səkiylə üzbəüz kiçik bağçada soyuğa, qara baxmayaraq beş - altı uşaq qartopu oynayırdı. Əlində bir neçə saqqız, bir də "Bakuş" tutmuş həmin bu qız yanaqlarından qan daman uşaqlara həsədlə baxırdı, özünü elə unutmuşdu ki, qarşısında dayanıb heyrət içində ona baxan Asifdən xəbərsizdi. Çat vürmüş, göyərmiş əlləri içində saxladığı satlıq malları eləcə qabağa uzatmış, donub qalmışdı. Asifin bu dəqiqələrdə dünyası bir-birinə dəymişdi. Ürəyinə daman başına gəlmişdi. Bu qız həmin qız idi. Beş-altı il əvvəl Kəlbəcərdə ezamiyyətdə olarkən Dəlidağda, bir çoban alaçıqında gördüyü dağlar gözəli. Adı da Çiçək... Rayon partiya komitəsindən bir təlimatçı da qoşub göndərmişdilər onun qəhrəmanının köçünü saldıqı yaylıma. Aranda yayın qızmar çağı olsa da, Kəlbəcər yaylaqlarında pencəksiz, bəzi yerlərdə kürksüz işin keçməzdi. Gəlin qayası isə, bir ayrı aləm idi. Bircə saatın içində gah dolu tökdü, gah yağış yağdı, gah göy guruldayıb şimşək çaxdı. Alacığa yetişən kimi qız-gəlin kəndərə çıxdı. Çoban Müseyib burda deyildi, qoyunun dalınca getmişdi. Məsələdən halı olan kimi qonaqları alacığa dəvət elədilər. Hamısına isti çoban kürkü verdilər. Bütün bunları o balaca dağlar qızı eləyirdi. Qız-gəlin alacıqın bir küncündə üst-üstə qalacaqlanmış qalın, yun döşəkçələri süfrə uzununu düzüb eşiyə çıxanda Asif özünü saxlaya bilmədi, ürəyində bayaqdan, o beş-altı yaşlı qızı görəndən hasil olmuş arzusunu dilə gətirdi. "Axır ki, oğlumun qismətini tapdım. Bu qəşəng qız, Allah qoysa, gəlinim olacaq". Raykomun təlimatçısı da, eləmə tənbəllik, bu söhbəti erkəyana qızın öz yanındaca get də anasına. Asifin bir də orası yadındadı ki, beşçə

dəqiqənin içərisində süfrəyə çolpa cığirtması gəldi. Bircə alaçıqın beş-altı addımlığında eşələnən toyuqların cığirtmasını eşitməyi oldu. Çolpaları nə vaxt vaxt kəsdilər, necə hasilə gətirib ortaya qoydular, baş açmadı. Sonra Müseyib də gəlib çıxdı, elə Asiflə əl-ələ verib görüşmək istəyirdi ki, raykomun təlimatçısı zəvzədi: "Tanış ol, gələcək qudan Asif müəllim". Deyib - gülmək, çalib-oxumaq baş alıb gedirdi. Arabir Çiçək bir uşaq çevikliyi ilə ortada görünür, bulaşlıq qab-qasığı, stəkan-nəlbəkini yığışdırır, təzə yeməkləri süfrəyə düzürdü. Bəzən gözəl gözlərinin qırağıyla Asifi süzür, tez də başındakı ləçəklə yaşmaq tuturdu. Bu mənərə, şeir yazma bilməsə də, şair qəlbi Asifi kövrəldir, yerindən oynayırdı. Fikirləşirdi ki, Bakıya qayıdan kimi respublika mətbuatında iri həcmli oçerk dərc etdirəcək və orada Çiçək balaya ayrıca bölmə ayıracaq. Adını da fikirləşmişdi: "Kəlbəcər çiçəyi". Təəssüf ki, bu səfər Asifin Kəlbəcər tərəflərə axırıncı səfəri, Çiçəyin ailəsiylə də son görüşü oldu... Kəlbəcərdən də biri-birinin ardınca ağır xəbərlər gəlməyə başladı və nəhayət, ölkənin qənirsiz gözəli - Kəlbəcər də işğal olundu...

Həmin Çiçək idi, aradan səkkiz il keçsə də məhrumiyyət, əzab-əziyyət dolu illər öz işini görmüşdü - qız sən deyən bir elə boy atmamış, əmələ gəlməmişdi. Bircə gözləri gözəlliyini qoruyub saxlamışdı. Bu gözləri Asif min bir gözün içində də səhv salmazdı. Asifi çaşdıran o idi ki, Çiçək onu heç sayma salmırdı, eləcə soyuqdan göyermiş əllərində saqqızları bərk-bərk tutaraq, gözlərini qayğısız-qayğısız biri-birinə qartopu döşəyən şəhər uşaqlarına zilləmişdi. Sanki ayaq üstəcə ölmüşdü. Asif astaca dilləndi: "A, qızım, sənənin adın Çiçək deyil ki?" Çiçək bir anlıq gah ona, gah uşaqlara baxdı, "hə" dedi. Sonra, gözü uşaqlarda, əlindəki saqqızları Asifə uzatdı, "alın də bunnarı, ay əmi, çıxım gedim mən də xarabama". Tərs kimi, Asifin cibində onun əlindəkilərə yettik pul yox idi. "Yox, qızım, mənə lazım deyil, sənənin deyiləmmi, adın Çiçəkdir?". Bu dəfə Çiçək yaxalığını qaldırıb, qulaqlı papağının iplərini çənəsi altından bağlamış Asifə bu xeyli baxdı, amma bir şey kəsdirə bilmədi. Asif istədi Kəlbəcərdə onların alaçıqında qonaq olduğunu deyə, elə bu vaxt sağ qulağının üstünə bir qartopu dəydi. Çiçək pıçıldayıb güldü, amma Asifə elə gəldi, onun yanağında yaşa bənzər nə isə var. Asifə qartopası dəyəndə uşaqlar qorxudan qaçıb gizlənməmişdilər, amma onun heç bir reaksiya vermədiyini görüb yavaş-yavaş gizləndikləri yerdən çıxmağa başladılar. Sonra aralarında hamıdan balaca olanı Asifin lap yaxınlığına gəlib ona daha bir qartopu ilişdirdi. Asif başa düşdü ki, uşaqların kimisə möhkəm qartopu atəsinə tutmaqları gəlib. Bu sevinci onlara çox görmədi. "Uşaqlar, dayanmışam, döşəyin gəlsin!" - deyə qışqırdı. Elə bil uşaqlara qol-qanad verildi. Həvəslə Asifin yan-yörəsində atılıb-düşməyə, qartopu azarını bu sülhsevər əmidə öldürməyə başladılar. Bir az sonra Çiçək də birdən hərəkətə gəldi və soyuqdanmı, ya hansısa bir hissənin təsirindən inildiyə-inildiyə, göyermiş əllərində saxladığı saqqızları nimdaş kişi gödəkçəsinin ciblərinə dürtüb yerə əyildi, qarı yumrulayıb dalbadal canlı nişangaha çırpmağa başladı. Asif kəsdirə bilmirdi ki, Çiçək ağlayırmı, gülürmü, amma bütün varlığıyla hiss eləyirdi ki, onun küreyinə, boyun-boğazına dəyən saysız-hesabsız qartopular arasında ən tutarlısı, ən ağrıdanı onun qartopularıydı. Elə bil hər qartopuyla qızın bir dünya ağrı-acısı canından çıxır, yüngülləşir. Ona görə də yaxalığını qaldırıb bu qar gülləbaranına kərimişcə dözürdü. Çiçəksə, uşaqlara qoşulub atır, atırdı. Çoxdan bəri yadırgadığı uşaqlıq dünyasına qayıtdığını sevinir, azaylanırdı, yoxsa kimdənsə, nədənsə hayıf çıxır, öc alırdı?! Asif gözaltı ona baxır, onun qartopularına özünü tuş eləməyə çalışırdı. Ona elə gəlirdi Çiçək onu yox, daha çox uzaq dağları, babalarının sümükləri uyuyan o yurdda gəzib-dolaşan düşmənləri, uşaqlığını, oyuncaqlarını, məktəbini, isti tənirini, sərini yaylaqlarını ona çox görənəri nişan alır...

Məxsusi olaraq jurnalistlər üçün tikilmiş binanın liftiylə onuncu mərtəbədəki mənzilinin qapısını könülsüz döydi. Otaqlar isti olsa da, Asifin üşütməsi kəsilmir,

Çiçəyin soyuqdan göyermiş əlləri gözləri önündən çəkilmirdi. Yeməyinə əl vurmadı, bir stəkan çay içib iş otağına keçdi. Nə işə yazmaq, təlatümlü halına son qoymaq istədi. İçində qəribə bir “yox ki, yox!” nidası cövlan eləyir, yazmaq istəyini qovurdu. Yorğunluqdanmı, gərginlikdənmi, varlığını bürüyən yatmaq istəyi onu çarpayısına sarı çəkirdi. Işıqı söndürüb yerinə uzanmağıyla dərin yuxuya getməyi bir oldu...

...Cənab yuxunun bələdçiliyi ilə onun gözləri önündə yarıqaranlıq bir otaq canlanır. Bayırda tüpü boran, çovğun olsa da, bu bir otaqlı mənzilin açıq pəncərəsindəki ucuz pərdələr yellənir, qar içəri sovulur. Bir atayla bir ana neçə illər öncə doğma yer-yurdlarından qaçqın düşəndə Bakıya pənah gətirib zəbt etdikləri bu mənzilin pəncərəsindən aşağı boylanır, “Çiçək, Çiçək!” deyə çağırırlar. Sonra pəncərəni örtüb otağın künc-bucağını ələk-vələk eləyirlər. Çiçəkdən əsər-ələmət yoxdur. Ata əlini cibinə salıb yoxlayır; bu da açar. Onsuz da bütün günü qapını qıfıllayırlar ki, birdən evin qanuni sahibi “uçastkoviyala” gəlib şələ-külələrini küçəyə tökərlər. Bəs, Çiçək harda ola, balam? Yənə gümanları pəncərəyə gəlir. Yaxınlaşıb taybatay açır, qarlı-çovğunlu aşağılara boylanırlar; bəlkə uşaq özünü burdan atıb?!. Sonra Aysız-uldusuz göyə baxırlar. Orda da kimsə yox, “Çiçə-ək! Çiçə-ə-ək!” deyə şivən qoparırlar...

- Sənə nə olub, bayaqdan “Çiçək” deyib qışqırırsan?!

Oğluydu, çiyindən tutub silkələyir, oyatmağa çalışırdı.

- Get yat, balası, işləmək istəyirəm.

Canındakı soyuğun üstünə bir qat da soyuq gəlmişdi. Bir də baxdı ki, otağının pəncərəsi taybatay açıqdı, adda-budda qar dənələri süzə - süzə xalçanın üstünə düşür. “Mən, axı, onu bağlamışdım”- deyə düşündü. Qalxıb pəncərəni bağladı. Yerinə qayıdanda yazı masasının üstündə yazılı vərəq gördü. Səliqəylə yazılmış bir şeir idi, özü də Asifin xəttiylə. Yuxulu, şişkin gözləriylə şeirə göz gəzdirdi, ha fikirləşdi, yazının kimə məxsus olduğunu anlaya bilmədi. Bəs bu sətirləri o, nə vaxt yazmış, yaxud, kimdən köçürmüşdü? Ağılına qəribə fikir gəldi; bəlkə yuxudaykən qələmə almışdı?! Yoox, yuxulu - yuxulu yazmaq olarmı? Bu nədirsə, möcüzədir. Bayaq oğlu onu silkələyəndə yox, indi oyandı və bir daha ağıllı başla fikirləşməyə başladı. Yox ki yox, bu şeir onunki deyil. Ola da bilməzdi. Çünki bucağacan heç kim Asifi şair deyibən tanımamışdı. Taniya da bilməzdi. Axı, şeir yazmaya- yazmaya necə şair olasan. Bəlkə kimsə o yuxuda olanda otağına girib? Amma kim, nə vaxt, hardan, özü də niyə onun xəttiylə? İstər-istəməz, ehtiyatla indicə bağladığı pəncərəyə sarı baxdı, yanaşıb üsulluca araladı. Üzünə, boyun-boğazına qar dənələri çırılırdı. Onuncu mərtəbənin ucalığından binanın ağappaq qarlı örtülü, izsiz-ləpirsiz meydançasına, sonra da aysız - uldusuz səmaya baxdı. Sakitlikdi.

Başı tam ayazmış, fikirləri bəndə-bərəyə düşmüşdü. İndi onun düşüncələrinə bir fikir hakim kəsilmişdi; deyəsən, axı, bu fəlakətlərin baş tutmasında bir jurnalist, bir qələm əhli kimi onun da günahı olub. Bu fikirdən səksəndi və axşamçağı işdən evə dönərkən kürəyinə, böyür-başına dəyən qartopuları xəyalən ittiham aktına bənzətdi. Bunun ardınca möhtərəm hakimin hökmü gəlirdi və həmin hökmdən yayınmaq üçün “ittihamçıların” zəifliyindən, gücsüzlüyündən istifadə edib, aradan çıxmaq qərarına gəlmişdi. Yaxalığını qaldırıb yeyin addımlarla “döyüş meydanından” uzaqlaşsa da, gedə-gedə kürəyinə çırpılan qartopuların arasında tək birisinin ona əsər elədiyini çox aydın xatırlayırdı...

İstirahət günüydü deyə yuxudan gec oyanmışdı. Oğlu televizora baxırdı. Birdən “Xəbərlər” proqramında eşitdiklərindən Asifin damarda qanı dondu. Diktor deyirdi ki, Bakının mərkəzi meydanlarından birində üstünü qar örtmüş qız meyidi aşkar edilib. Yaşı bu, nişanələri bu, tanıyan varsa, filan nömrəli telefonlara xəbər eləsin. Nədənə, qızın üzünü göstərmədilər. Amma əynindəki nimdəş oğlan gödəkçəsindən...

Burası bir yana, Asif bir də onu gördü ki, yazı masasının üstündəki o müəllifi bilinməyən şeirin yanında siqaret kötükləri, yarıyacan içilmiş araq şüşəsi, qədəh var. Oğlu içən deyildi, özünün də axırınıcı dəfə içdiyi yadına gəlmirdi. Bəs bunu kim içmiş ola? Son iki gündə növbəti kərə möhkəm üşəndi. Elə bil ki, hansısa görünməz bir əl onun qəsdinə dayanmışdı. Pəncərəsi yenə də açıq idi. Nə arvadı, nə də oğlu boyunlarına almadılar. Deməyəsən, gecədən soyuq otaqda yatıbmiş. Yorğanına bürünüb pəncərəyə doğru getdi, bağlayıb dönəndə masası üzərindəki vərəqə gözü sataşdı. Dünəndən bəri oxumağa ürək eləmədiyi, onun xəttiylə kiminsə qələmə aldığı vərəqi soyuqdan titrəyən əlinə alıb oxumağa başladı:

*Ömrün dan yerində görmüşdüm səni,
Yaşmağın dağların dumanı, çəni.
Qar üstə yazımdın, itirdim səni,
Kəlbəcər çiçəyim, indi hardasan?*

*Min dəfə görmüşəm yuxumda azı,
Qoxlanmaq vaxtındı, a dağlar qızı.
Kimə eləyirsən işvəni, nazı,
Kəlbəcər çiçəyim, indi hardasan?*

*Ümid çəmənimi, de, kimlər əzər,
Yumul, gül üzünə dəyməsin nəzər.
Gün gələr, üstündən bəxt yeli əsər,
Kəlbəcər çiçəyim, indi hardasan?*

*Mən sənin qədrini bilə bilmədim,
Dərdli harayına gələ bilmədim,
Uğrunda vuruşub ölə bilmədim,
Kəlbəcər çiçəyim, indi hardasan?*

*Yaş ötüb, saçımın qarışmış dəni,
Qırılıb ruhumun şux ötən simi.
Məni gözləyirsən, de, yenədəmi,
Kəlbəcər çiçəyim, indi hardasan?*

*Gərək işlər belə düzilməyəydi,
Gərək gücüm belə azalmayaydı.
Gərək əlim səndən üzülməyəydi,
Kəlbəcər çiçəyim, indi hardasan?*

*Gərək mən dəreydim dəmində səni,
Gərək qoxlayaydım yerində səni.
Gərək mən görəydim hər ildə səni
Ömrün dan yerində gördüyüm kimi.
Kəlbəcər çiçəyim, indi hardasan?
İndi harda-sa-a-an?!*

VƏTƏNİ TƏDQIQATLARINDA YAŞADAN FOLKLORŞÜNAS

HƏYATI

Əhməd İsmayıl oğlu Cəfərzadə (Əhməd Cəfəroğlu) 17 aprel 1899-cu ildə Gəncədə anadan olub. Üç yaşında olarkən, atası İsmayıl vəfat edib və ailə Özbəkistana köçüb. İlk təhsilini Səmərqənddə alıb, 1909-cu ildə Azərbaycana qayıdıb, təhsilini Gəncədə tamamlayıb. Həmin il Əhməd bəy Kiyev Ali Ticarət Məktəbinə daxil olmuşdur. Burada o, 1918-ci ilin yanvarına qədər təhsil ala bilmiş, Rusiyada siyasi vəziyyətin dəyişməsi ilə üç semestr oxuduğu məktəbi yarımçıq qoyub vətənə qayıtmışdır. Ə.Cəfəroğlu vətənin istiqlal savaşına elə həmin ildən qoşulmuş, hətta 1918-ci ildə Azərbaycana gələn Qafqaz İslam Ordusunda bir topçu zabit kimi döyüşlərdə iştirak etmişdir. 1919-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin əsası qoyulmuş və Ə.Cəfəroğlu şərqşünaslıq bölməsinə daxil olmuşsa da, burada yalnız bir semestr təhsil ala bilmişdir.

1920-ci ildə Qızıl Ordu qüvvələrinin təhriki ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut edir və Əhməd bəy də təhsilini yarımçıq qoyaraq, Türkiyəyə getməyə məcbur olur. Ə.Cəfəroğlunun İstanbul həyatında məşhur türk alimi Mehmet Fuad Köprülünün (1890-1966) böyük xidməti olmuşdur. "Həqiqi Köprülü" adlı tədqiqatında Əhməd bəy bu barədə çox maraqlı məlumat vermişdir: "Şəxsən Fuad bəyi 1920-ci ilin yayında tanıdım. Daha o zamanlar da şöhrəti Azərbaycan aydınları topluluğunu sarmış, şəxsiyyəti ilə bağlı xeyli fikirlər belə yayılmışdı... Ali təhsilimdə mənə rəhbər olmasına rica etdim. Fikrini qəbul edərək, darülfünunun ədəbiyyat bölməsinə yazıldım və üç il yarım bir təhsildən sonra məzun oldum, Köprülüləşdim" (20,3).

Əhməd bəy 1924-cü ildə Türkiyədə İstanbul Universitetinin ədəbiyyat fakültəsini bitirib, ilahiyət fakültəsinin kitabxanasında işləməyə başlayıb.

1925-ci ildən Almaniya Xarici İşlər Nazirliyinin təqaüdü ilə Berlin və Breslau universitetlərində türkologiya üzrə təhsil alan Əhməd bəy 1929-cu ildə məşhur türkoloq Fridrix Gizinin (Friedrich Giese) rəhbərliyi ilə "Gəncə şivəsində 75 azəri bayatıları və lisana aid bir müqəddimə" ("75 Azarbaijanische Lieder "Bajaty" in der Mundart von Ganja nevst einer sprachlichen Erklärung") mövzusunda dissertasiya müdafiə edib. Həmin əsər 1929-1930-cu illərdə Berlin Universiteti Şərq institutunun orqanı olan "Mitteilungen des seminars für Orientalische Sprachen" məcmuəsinin 32-33-cü saylarında və ayrıca kitab kimi nəşr edilib.

1929-cu ildə Türkiyəyə qayıdıb İstanbul Universitetinin ədəbiyyat fakültəsində dosent, 1939-cu ildən professor kimi çalışıb. "Türkolojinin gerçək bir imamı"

adlandırdığı ustadı M.F.Köprülü İstanbul Universitetindən ayrıldıktan sonra işə, 1973-cü ildə təqaüdə çıxana qədər bu vəzifədə çalışıb.

1932-ci ildə İstanbulda Türkiyyət İnstitutu yaranandan onun fəal üzvlərindən olmuş Ə.Cəfəroğlu 1965-1973-cü illərdə həmin müəssisənin müdiri vəzifəsini icra etmiş, Polşa Şərqsünaşlar Cəmiyyətinin üzvü, Polşa Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Macarıstan Elmlər Akademiyasının tərkibindəki Xorosi-Skomo Cəmiyyətinin müxbir üzvü, Beynəlmiləl Onomastika Cəmiyyətinin Türkiyyət təmsilçisi, Azad Ukrayna Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Beynəlxalq Dialektoloji Mərkəzinə və Ural-Altay Cəmiyyətinə, Atlantika Linqvistik Cəmiyyətinin üzvü, İsveçrənin Beynəlxalq Dəniz Kültürü İnstitutunun üzvü və Buenos-Ayresdəki Turan Cəmiyyətinin fəxri üzvü, Fin-Uqor Cəmiyyətinin müxbir üzvü seçilib. 1955-ci ildə İspaniyanın "De Alfonso el Sabio" ordeni ilə təltif edilib.

"Azərbaycan yurd Bilgisi" (1932-1934, 1954), "Türk amacı" (1942-1943), nəşri bu gün də davam edən "Türk dili və ədəbiyyatı" (1946-1973) dərgilərinin redaktoru olub, əsərlərində Ahmet Caferoğlu, A.Uran, Dr.Cafer Ahmetoğlu, Dr Ahmet Muhtar, Dr. Ahmet Salmaslı imzalarından istifadə edib.

1975-ci il yanvarın 6 - da vəfat edib. Məzarı İstanbulun Zincirlikuyu qəbiristanlığındadır.

Sayaçı sözlərilə bağlı tədqiqatları

Ə.Cəfəroğlu sayaçı sözlərilə bağlı, demək olar ki, bütün yaradıcılığı boyu tədqiqatlar aparıb. Azərbaycan folklorşünaslığında sayaçıların tanrı, peyğəmbər olması ilə bağlı mülahizələr səslənmişdir, lakin bu fikirlər Ə.Cəfəroğlu kimi mötəbər mənbələrə istinad edilərək əsaslandırılmamışdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, Cəfəroğlunun tədqiqatlarında tanrı deyilərkən, əslində, şamanların ayinlər zamanı əlaqəyə girdiyi ilahi, müqəddəs ruh nəzərdə tutulur.

Bayatışəkilli şeirlərlə bağlı tədqiqatları

Azərbaycan bayatıları Avropada öz adı altında ilk dəfə 1929-cu ildə Ə.Cəfəroğlu tərəfindən nəşr edilib. Alimin 1929-1930-cu ildə nəşr etdirdiyi dissertasiyası - "Gəncə şivəsində 75 azəri bayatıları və lisana aid bir müqəddimə" əsərində müqəddimə alman dilindədir. Lakin əsərin sonuna əlavə edilən bayatılar alman dilinə hərfi tərcümələrilə birlikdə Azərbaycan türkcəsində, folklor materiallarının toplama qaydalarına müvafiq olaraq, Gəncə dialektinin xüsusiyyətlərini qorumaqla verilmişdir. Xatırladaq ki, 1928-ci ildə Parisdə "Asiya" dərgisində xanım Şatskaya (M-me Chatskaya) 76 Azərbaycan bayatısını "Tatar xalq şərqi" adı ilə nəşr etdirmişdi. Ə.Cəfəroğlu Azərbaycan bayatılarının tatar adı ilə verilməsinə etirazını bildirmiş və həmin nəşrdə toplama zamanı yanlışlığa yol verildiyinə görə onu kəskin tənqid etmişdir.

Bayatışəkilli şeirlərin zəngin növlərindən bəhs edən Ə.Cəfəroğlu onların rəngarəngliyini, bütün həyat boyu insanların əhvali-ruhiyyəsinə müvafiq olaraq söyləndiyini əsas götürərək, əsərinin sonuna əlavə etdiyi 75 bayatını: 1) Məhəbbət nəğmələri (Liebeslieder); 2) Kədərli nəğmələr (Traunerlieder); 3) Həqiqət nəğmələri (Warsağelieder); 4) Vətən haqqında nəğmələr (Heimatlieder); 5) Müxtəlif məzmunlu nəğmələr (Lieder Verschiedenen Inhalts) kimi qruplaşdırmışdır.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan folklorşünaslığında bayatıların təsnifatı ilə bağlı müxtəlif fikirlər var. Mühacirətdə bayatılar haqqında ilk məlumat və onların məzmun xüsusiyyətlərinə görə daha dolğun təsnifatı yalnız Ə.Cəfəroğlunun tədqiqatlarında təsadüf edilir.

Mərasimlərlə bağlı tədqiqatları

Ə.Cəfəroğlunun "Türkcədə "tonqal" kəlməsi"(1930) və "Azəri ləhcəsində bəzi monqol ünsürləri" (1932) adlı məqalələrində "tonqal" sözünün etimologiyası araşdırılarkən, odun, atəşin Azərbaycan türkləri üçün xilasedici mifoloji-magik

gücü ilə bağlı qədim etiqadlarından, milli adət-ənənələrindən, Novruz bayramından, “mərasimi məxsusə” adlandırdığı ilaxır çərşənbə gecəsindən və bu zaman oxunan ovsunlardan da bəhs edilmişdir. Bundan əlavə, Əhməd bəy Azərbaycanda “daha çox rəğbət qazanan” tonqal yandırmaq adətini Anadoludakı ənənələrlə müqayisə etmişdir: “Atəşə hörmət və etiqad etmək Anadoluda bu gün çox yayılmışdır. Burada ocağın alovu, ümumiyyətlə ailənin səadəti və əksinə, qəfil sönməsi fəlakətlə əlaqədar qəbul edilməkdədir. Atəş üzərindən atılarkən Azərbaycanda söylənən sözlər eyni mərasimin əsnasında Anadoluda da söylənməkdədir.”

Ə.Cəfəroğlu tədqiqatlarında yalnız türklərin deyil, həm də dünya xalqlarının atəşlə bağlı inancları, odun müqəddəsliyi, qoruyucu gücü ilə bağlı çox əski mifoloji təsəvvürləri haqqında da məlumat vermişdir. Tədqiqatçı türk və dünya xalqlarının əski inanclarını müqayisə etmiş, atəşin bir çox millətlərin mifologiyasında olan izlərini araşdırmışdır: “Almanlarda isə fəna ruhlardan təmizlənmək üçün atəş üzərindən heyvanlar atlanıldığı halda, slavlarda eyni məqsədlə həm heyvan, həm də insanlar atəş üzərindən keçirilməkdədir. Hər halda atəşə aid edilən sehri evsaf aşağı-yuxarı bütün millətlərdə mövcud olmuşdur. Yakutlarda isə atəş artıq antropomorfik bir şəxsiyyətdir. Bunlarda atəş “ev sahibi” yerində olub, boz saqqallı, çoxdanişan, daim hərəkətdə bulunan bir ixtiyardır. Fəqət onu yalnız şaman tanıyır və qulağı eşitməyə başlayan çocular anlayırlar” (9,217).

Ə.Cəfəroğlunun “Azəri-türk həyatında batıl etiqadlar” əsəri mühacirət folklorünə əsaslanaraq ovsunların öyrənilməsi baxımından ilk hesab edilə bilər. Belə ki, əsərdə insanların bəd nəzərdən qorunmaq üçün icra etdikləri ayinlər və bu zaman oxuduqları nəğmələr haqqında məlumat verilmişdir.

Ə.Cəfəroğlu “Orxon abidələrində atalar sözü” (1929) adlı məqaləsində “Türk Bismarkı” adlandırdığı Tonyukuk qəbirüstü yazısındakı iki və həm Gültəkin, həm də Bilgə kağan abidəsində işlənmiş bir atalar sözünün şərhini vermişdir. Məhz bu abidələrə diqqət yetirməsinin səbəbini Ə.Cəfəroğlu: “...əski türk mədəniyyətini təsvir edən bu abidələrdəki ata sözləri türk xalq lisanının nə qədər canlı olduğunu göstərməyə kafidir”, - şəklində ifadə etmişdir.

“Mahmud Kaşğarlı” kitabının “Divanda xalq ədəbiyyatı və folklor” adlı bölməsində artıq doqquz yüz il bundan əvvəl türk xalqlarının söz sənətinin mənzərəsini təsvir etmək baxımından “Divanü-lügət-it türk” əsərinin əvəzsiz bir material verdiyini sayğı ilə bildirən Ə.Cəfəroğlu yazmışdır: “Başlıca köçəri və oturaq türk kultürünün bir qisim məhsullarından ibarət olan bu ədəbiyyat eyni zamanda zəngin türk folkloru ilə də bəslənmişdir... Türk dünyası bu əsərin yaşı ilə birlikdə, XI əsrdəki ilə bugünkü həyatını bir daha gözədən keçirmə fürsətini bulacaq, tarixi kultür birliyindən bu gün də heç bir şey qeyb etmədiyinə şahid olacaqdır”.

Yeri gəlmişkən, müxtəlif dövrlərdə Kaşğarlı lüğətinin nəşrə hazırlanması ilə bağlı məlumat verən Ə.Cəfəroğlu onun Türkiyədəki üçüncü tərcüməsi haqqında danışarkən, bütün Azərbaycan filoloji elmi üçün qürurverici bir məqamı xatırlatmışdır: “Bu tərcümənin ərəbcə qismi Kilisliyə, türkcə qismi isə mənə aiddir. Bu xüsus İ.Dilmen tərəfindən Türk Dil Qurumu adına Bəsim Atalay yayınına daxil edilən “Ön söz”də də bildirilmişdir”.

Əhməd bəy M.Kaşğarlı divanından Alp Ər Tonqa ağısı ilə bərabər, iyirmi üç atalar sözünü əsərinə daxil etmiş, qarşılarında türkcə tərcümələrini vermişdir. Xatırladaq ki, həmin divandakı atalar sözlərinin Azərbaycanda müxtəlif tərcümələri vardır, onların müqayisəsi ayrıca bir tədqiqat işinin mövzudur.

Qopuz və aşiq sənətilə bağlı araşdırmaları

Ə.Cəfəroğlu “Cahan ədəbiyyatında türk qopuzu” (1936, 1937) məqaləsində uyğur, qıpçaq, Anadolu, Türkünstan, qırğız və b. türklərlə yanaşı, onların

məskunlaşdığı Moldaviya, Macarıstan, Rumınyaya, Misir, Suriya, Almaniya, Çexiya, Rusiya, Ukrayna, Litva, Balkan, Polşa (Lehistan), hətta Afrikada qopuz, həmçinin ondan törənərək yaranan musiqi alətləri haqqında məlumat vermişdir. Tədqiqatçı bu qədim alətin yayıldığı coğrafi arealı müəyyənləşdirmiş, onların hər birini müəyyən qədər təhlilə cəlb etmiş, müqayisələr aparmışdır. Beləliklə, türk milli kultürünün dünya coğrafiyasındakı ölçüləri bu məqalədə aşkarlanmışdır.

Maraqlıdır ki, Ə.Cəfəroğlu müxtəlif Osmanlı mənbələrində, türk şairlərinin əsərlərində adı dəfələrlə keçən qopuzun Azərbaycan sahəsindəki mövqeyilə bağlı, "Kitabi-Dədə Qorqud"dan başqa, əlində tutarlı bir dəlil olmadığını bildirir. "Anadolu üçün pək təbii olan qopuz azəri sahəsində təsadüf edə bilmirik. Yalnız "Dədə Qorqud"un azəri türk şivəsində yazıldığı nəzər-diqqətə alınarsa, bu alətin bu türk mühiti üçün də yabançı olmaması lazım gəlir. Nə yazıq ki, hələlik bu xüsusda yeni bir şey söyləməkdən uzağıq".

Ə.Cəfəroğlunun Qurbani, Aşıq Abbas Tufarqanlı, Dədə Qasım, Bağdad xanım və b. ilə bağlı tədqiqatları vardır. Alim "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" əsərində XVI-XVII əsrdə xalq yaradıcılığında bəhs edərkən, ilk növbədə, Qurbani və onun yaradıcılığını incələmiş, onu xələflərinin ən böyük ustası - "piri" kimi yüksək dəyərləndirmişdir: "Qurbani dərin və səmimi lirizmlə aşılana fəlsəfi şeirləri ilə Azərbaycan aşığı ədəbiyyatının pirinə çevrilmişdir. Elə buna görə də bir sıra saz şairlərinin yaradıcılığında ustad aşığın surəti yaradılmış, şəxsiyyəti tərənnüm olunmuşdur". "Tərəkəmə ağzı ilə hüdudboyu saz şairlərimizdən Qurbani və şeirləri" (1948) məqaləsi də böyük sənətkarın həyat və yaradıcılığına həsr olunmuşdur. Əhməd bəy özü kimi mühacir Aşıq Namazın dilindən "Qurbani" dastanını dinləmiş, yazıya köçürmüş və nəşr etdirmişdir...

Ə.Cəfəroğlunun "XVI əsr azəri saz şairlərindən Tufarqanlı Abbas" adlı məqaləsində ustad aşıqla bərabər "Abbas-Gülgəz" dastanı ilə bağlı təhlil aparılmışdır. Aşığın yaşadığı dövrü müəyyənləşdirmək məqsədilə Ə.Cəfəroğlu onun dastanda adını qeyd etdiyi Şah Abbas və vəzir Allahverdi xan kimi tarixi şəxsiyyətlər haqqındakı məlumatlara müraciət etmişdir.

Tarixi mənbələrdə Şah Abbasın 1587-1629-cu illərdə, yəni XVI əsrin sonu XVII əsrin əvvəllərində hakimiyyətdə olduğu qeyd edilir. Folklorşünaslar məhz bu fakta əsasən Aşıq Abbas Tufarqanlının XVI əsrin sonu XVII əsrin əvvəllərində yaşadığını müəyyənləşdirirlər. Ə.Cəfəroğlu da həmin fakta əsaslanır, lakin nədənsə Tufarqanlı Abbası "on beşinci əsrin sonu ilə on altıncı əsrin başlanğıcı müttəhid Azərbaycan saz şairi olaraq" qəbul edilməsini lazım bilir.

Xəstə Qasımla bağlı araşdırma aparılan ilk mühacir folklorşünas da Ə.Cəfəroğlu olmuş, onun "Hüdud boyu saz şairlərimizdən Dədə Qasım" məqaləsi böyük ustadın yaradıcılığına həsr edilmişdir. Xəstə Qasımın doğum-ölüm tarixləri, təxəllüsü və s. ilə bağlı mübahisələr bu gün də Azərbaycan folklorşünaslığında müzakirə obyektidir. Maraqlıdır ki, Ə.Cəfəroğlu "Hüdud boyu saz şairlərimizdən Dədə Qasım" məqaləsində bu ustad aşığın doğum və ölüm tarixlərini (görünür, dəqiq olmadığına görə) göstərməmiş, istedadını çox yüksək dəyərləndirmişdir: "Hansı dövrə aid olursa-olsun, Dədə Qasım ruhən tərəkəmələrin ən qabiliyyətli və ən çox sevilən saz şairi olmuş, onların varlığını, eşqini və hürriyyət idealını yana-yaxıla sazıyla, sözüylə yaymış, dinləyicilərinə aşılamişdir".

Ə.Cəfəroğlunun "Hüdud boyu saz şairlərimizdən Bağdad xanım" (1954) məqaləsində yaradıcılığı hələ də Azərbaycan ictimaiyyətinə məlum olmayan bir qadın-aşığın - Bağdad xanımın həyatından bəhs edilmiş, şeirləri haqqında məlumat və əsərlərindən nümunələr verilmişdir; Ə.Cəfəroğlu Doğu Anadoluda folklor materialları toplayarkən, bir təsadüf nəticəsində onun haqqında müxtəlif rəvayətlər dinləmiş və şeirlərindən nümunələri toplamışdır.

Qeyd etməliyik ki, Ə.Cəfəroğlu mühacir aşıqlar haqqında da tədqiqatlar aparmış, onların şeirlərini nəşr etdirmişdir. Bundan əlavə, alimin Azərbaycan

aşiq sənətinin digər xalqların, xüsusən gürcü və erməni mədəniyyətinə təsirindən bəhs edən məqalələri də vardır.

Dastanlarla bağlı tədqiqatları

Ə. Cəfəroğlunun həm türk, həm də dünya xalqlarının dastanları ilə bağlı tədqiqatları vardır. "Azərbaycan dil və ədəbiyyatının dönüm nöqtələri" əsərində "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun ayrıca bir mərhələ kimi səciyyələndirilməsi Ə. Cəfəroğlunun bu abidəyə necə böyük dəyər verməsinin həqiqi göstəricisidir.

Tədqiqatçı "Kitabi-Dədə Qorqud"u mövzu, məzmun və ideya baxımından deyil, həm də dili və üslubu ilə Azərbaycan "kültür həyatının altın fonu" kimi səciyyələndirmişdir.

Ə. Cəfəroğlu ideya-bədii siqlətinə, monumentallığına görə "Koroğlu"nu "... azəri elinin ikinci "Dədə Qorqud"u kimi səciyyələndirərək onun tarixi dövrün məhsulu olduğuna, zərurətdən yarandığına diqqəti çəkmişdir. Onun fikrincə, "zaman və təfəkkür fərqləri bir tərəfə buraxılacaq olursa, ... "Koroğlu"nun mücadilə fəlsəfəsində xan - İran, şah - Rusiya, vəzir də - Osmanlı imperatorluğu olsa gərəkdir. Üzərinə bu qədər ağır savaşı yükünü almaqla o, Azərbaycan tarixinin bu şevəlyelik dövrəsini bütün çıpaqlığı ilə aydınlatmaqdadır".

1928-ci ildə İstanbulda M. Ə. Rəsulzadənin redaktorluğu ilə nəşr edilən "Azəri türk" dərgisində Ə. Cəfəroğlunun "Azəri xalq ədəbiyyatında "Qaçaq Nəbi" dastanı" adlı silsilə məqalələri dərc olunmuşdur. Müəllif Qaçaq Nəbini tarixi şəxsiyyət kimi səciyyələndirərək, onun Azərbaycan xalqının milli-azadlıq hərəkatındakı xidmətlərini açıqlamış, rus müstəmləkəçilərinə və onların yerli əlaltılarına qarşı barışmaz mübarizəsindən bəhs etmişdir. Ə. Cəfəroğlu "Qaçaq Nəbi" dastanını Azərbaycan xalqının rus müstəmləkəçilik zülmünə qarşı mübarizəsini əks etdirən ən mükəmməl folklor abidəsi kimi səciyyələndirərək, dastan qəhrəmanı ilə onun prototipi arasında müqayisəli təhlil aparmışdır.

Ə. Cəfəroğlu öz tədqiqatlarında Qafqaz xalqlarının qəhrəman oğlu Şeyx Şamil və Gəncənin ruslar tərəfindən işğalına qarşı şücaətlə vuruşub öldürülən Cavad xanla bağlı dastanların mövcud olması ilə bağlı ehtimallar irəli sürmüş, bu istiqamətdə təhlillər aparmışdır.

Məhəbbət dastanları, o cümlədən "Aşiq Qərib", "Abbas və Gülgəz" ilə bağlı Ə. Cəfəroğlunun tədqiqatları vardır. O, həmin dastanları yazıya alaraq, keçən əsrin 30-cu illərində Türkiyədə nəşr etdirmişdir. Bundan əlavə, "Lətif şahla Telli Mehriban" dastanını bütöv şəkildə 1942-ci ildə İstanbulda nəşr etdirmişdir. Xatırladaq ki, bu dastan Azərbaycanda 1944-cü ildə yazıya alınmışdır.

Folklor materiallarının toplanması ilə bağlı fəaliyyəti

Folklor materiallarının toplanması, nəşri və təbliği sahəsində qəti şəkildə bildirmək olar ki, misilsiz xidmət göstərən ən böyük toplayıcı Əhməd Cəfəroğludur. Alim on bir il (1940-1951) ərzində Türkiyənin bir çox bölgələrini gəzərək müxtəlif dialektlərə aid folklor materialları toplamış və bu nəhəng külliyyəti sistemləşdirərək, "Quzey Doğu ellərimiz ağızlarından toplanmalar. Ordu, Giresun, Trabzon, Rize və yörəsi ağızları", "Güney Doğu ellərimiz ağızlarından toplanmalar. Van, Bitlis, Muş, Karaköşə, Əskişəhir, Bolu ve Zonguldak elləri ağızları", "Anadolu elləri ağızlarından dərləmələr. Van, Bitlis, Muş, Karaköşə, Əskişəhir, Bolu ve Zonguldak elləri ağızları", "Doğu ellərimiz ağızlarından toplanmalar. Qars, Ərzurum, Çoruh elbaylıqları ağızları" və s. adları ilə silsilə kitablar şəkildə nəşr etdirmişdir. Ə. Cəfəroğlunun vəfatından sonra da dəfələrlə elmi əhəmiyyətinə görə onlar təkrar işiq üzü görmüşlər.

Çox maraqlı bir fakt da diqqəti cəlb edir ki, bu yorulmaz elm fədaisi hətta həbsxanalarda məhbuslarla görüşərək xalq ədəbiyyatı nümunələrini toplamış və dərc etdirmişdir. Onun tələbəsi olmuş türk yazıçısı Yusif Bəyzadə Əhməd Cəfəroğlu ilə bağlı xatirələrində yazır: "Aydın həbsxanasına getmişdik. Müəllimim

müdürdən səkkiz-on nəfər oxuma-yazma bilməyən dustaq istədi. Bir otağa toplandıq. Dil materialı yığacağımızı, bizə nağıl, hekayə, yerli mahnılar, şeirlər söyləmələrini xahiş etdik... Saz çalanlarının olub-olmadığını soruşduq. İki nəfər sazını götürüb gəldi..." Belə bir fakta nə sovet, nə də müstəqillik illərində Azərbaycanda təsadüf edilmir, son illərdə yazılan monoqrafiyalarda sosializm dönməndə yasaq edilən bir sıra janrlara diqqət artsa da, həbsxanalarda yaranan xalq ədəbiyyatı örnəkləri diqqətdən kənar qalır.

Tədqiqatçıların təxmini hesablamalarına görə, Əhməd Cəfəroğlunun bu illər ərzində topladığı materiallar 18 dastan, 18 dua, 107 lətifə qrupu, 7 hekayə, 42 mahnı, 8 layla, 181 oyun, 29 təkərləmə, 738 türkü, 4 yaniltmac qrupu və 141 məsəldən ibarətdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Ə.Cəfəroğlunun topladığı materiallar içərisində Ərzurum və Qars bölgələrinin folkloru daha çox diqqətəlayiqdir. Azərbaycan türklərinin daha çox bu bölgələrdə məskunlaşması, şübhəsiz ki, milli folklorumuzun yayılma arealını öyrənmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Əhməd bəy qeydlərində də bu əraziyə daha çox diqqət yetirməsinin səbəblərini izah edir: "Qars elinin əsl öz yerli oturaq əhalisi və müxtəlif türk uruqlarından başqa, bir də son zamanlarda müxtəlif səbəblərdən buraya köç edən azəri türkləri də vardır... Bu üzəndir ki, Qars əhalisi dialekt baxımından fəvqəladə çeşidli və eyni zamanda təsəvvür edilməyəcək dərəcədə dürlü və zəngin xəlqiyyata malikdir". Hətta Ə.Cəfəroğlu Qars elinin folklorunun zənginləşməsinin bir səbəbini də məhz buraya olan köçlərin təsirinə bağlayır.

Ə.Cəfəroğlunun təqdireləəyiq xidmətlərindən biri də "dəmir pərdə"nin mövcud olduğu dövrdə, imkan əldə etdikcə, Azərbaycanın məşhur elm xadimlərinin, o cümlədən folklorşünaslarının yaradıcılıqlarının xaricdə təbliğ etmək, onları dünya elmi ictimaiyyətinə tanıtdırmaq olmuşdur. Onun "Böyük azəri alimi Mirzə Kazımbəy", "Azərbaycan ədəbi tənqidçilik məktəbi qurucularından Firudin bəy Köçəri", "Milli Azərbaycan kültürçülərindən Eynalı Sultan" və başqa tədqiqatları bu qəbildəndir. Ə.Cəfəroğlu tanınmış qorqudşünas-alim Şamil Cəmişidovun "Kitabi-Dədə Qorqud"u vərəqləyərkən" (1969) kitabı haqqında eyniadlı resenziya yazmış, "Türkiyat məcmuəsi"ndə çap etdirmişdir. Məqalədə araşdırmanın özünəməxsusluğuna və orijinallığına diqqəti yönəldən tədqiqatçı yazır: "Şamil Allahverdi oğlu böyük bir azəri təəssübü ilə "Dədə Qorqud"u başdan sonuna qədər, metodik bir surətdə, olayların bir-birinə bağlılığı daxilində aramış-daramış, əsərin gerçək kültür varlığını təsbit etmişdir... Şamil Allahverdi oğlu bu mövzuda öz görüş və anlayışını ortaya qoymuşdur. Ona görə "Dədə Qorqud"un ən böyük ideyası "Vətən müdafiəsidir" ki, bu nöqtədə yazara, şəxsən mən də haqq verirəm".

Mühacirətdəki ziyalılar, xüsusən Ə.Cəfəroğlu xalqın dili və yaratdığı folklor örnəklərinin qırılmaz tellərlə bağlı olduğunu tədqiq zamanı həmişə nəzərə almışlar. Belə ki, Ə.Cəfəroğlu dilçiliklə bağlı araşdırmalarında xalq ədəbiyyatı nümunələrindən ən etibarlı qaynaqlar kimi istifadə etmişdir. "Türk dili tarixi" əsərinin "Ön söz"ündə müəllif bu barədə yazır: "Zaman-zaman türk dilinin inkişafını göstərmək üçün aydınlaşdırılması icabı olanaq, dilimiz, kültür tariximizlə bərabər toplu bir halda mütalə edilmişdir. Bir-birini dəstəkləyən və aydınladan bu iki sərvətin ihmalinə əsla yer verilməmişdir". "Əski uyğur türkcəsi sözlüyü"ndə də alim "uyğur dil və ədəbiyyatının əzəmətinə göstərən zəngin" abidələrdən əsas mənbə kimi istifadə olunduğunu qeyd etmişdir.

Əhməd bəy dildəki bəzi sözlərin etimologiyasını müəyyənləşdirməklə folklor örnəyinin həm mənşəyini, həm də yaranma dövrünü aydınlaşdırmağın mümkünlüyünü nümunələrlə (məs, "nəmər", "tonqal" kimi kəlmələrin etimologiyasını verməklə) şərh etmişdir. Beləliklə, dil və xalq ədəbiyyatına aid tədqiqatların sıx əlaqədə - bir-birinə əsaslanmaqla aparılması məsələsini də Əhməd Cəfəroğlu hələ keçən əsrin qırxıncı illərindən qaldırmışdır.

Ə.Cəfəroğlu 1949-cu ildən Beynəlxalq Onomastika Cəmiyyətinin Türkiyə təmsilçisi olmuş və "Onoma" dergisində məqalələrlə çıxış etmişdir. Onun "Azərbaycan antroponimlərinə dair notlar", "Dədəm Qorqud" hekayələrinin antroponim yapısı", "Türk onomastikasında at kultu", "Türk onomastikasında ay və günəş üsürləri" və s. kimi tədqiqatları sırf bu problemlə bağlıdır.

Nəticə

Ə.Cəfəroğlu yalnız dövlət və kultür istiqlalyyətinin birlikdə xalqın azadlığına gətirəcəyinə əminliyini bildirmiş, bu iki mühüm amil bir-birindən təcrid edilərsə, hürriyyətin tam olmayacağına inanmışdır. Onun bu fikrinin doğruluğunu bütün zamanlarda yaranan ədəbi əsərlər sübut etmişdir, çünki bir çox hallarda, o cümlədən yaxın keçmişimizdə - sovet dövründə dövlət istiqlalyyətinin olmaması öz təsirini kultür sahəsində də göstərmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan xalq ədəbiyyatına sosializm mühitində qeyri-peşəkar münasibətə qarşı etiraz edənlərdən biri də Ə.Cəfəroğlu olmuşdur. Onun "Sovetlər Birliyi türkoloji araşdırmalarındakı rus kultür üstünlüyü davası" (1971) adlı məqaləsi də məhz dövrünün ən ağırlı probleminə - sosialist təbliğat maşınının ifşasına həsr olunmuş və bu tənqid Azərbaycanda böyük əks-səda doğurmuşdur. Həmin illərdə bu tədqiqatla bağlı sovet Azərbaycanında müxtəlif müəssisələrdə Ə.Cəfəroğlu əleyhinə iclaslar təşkil edilmiş, məqalələr yazdırılmışdı.

Tədqiqatında Ə.Cəfəroğlu Sovetlər Birliyində qədim folklor nümunələrinin hətta bəzi türk araşdırmaçıları tərəfindən inkar edilməsinin səbəbini rus şovinizmi ilə bağlı "parti disiplini məsələsi" olduğunu, "itaət etmək məcburiyyətindən" irəli gəldiyini qeyd etmişdir: "...keçən ilki bir millətlərarası türkoloji konqresində rastlaşdığım bir qırğız bilgini qırğız türklərindən bəhs edilərkən, qayət küstahca "əlli il öncəsi mənə ilgiləndirməz" deyərəkədən toplantıdakı bilginləri şaşırtdı. Demək ki, parti disiplinin əsiri bu kommunist türkoloq milli varlığının millətlərarası simvolu olan "Manas" dastanını belə inkar etməkdən zövq duymuşdur".

"Azərbaycan ədəbiyyatında spekulasyonçuluq" (1961) adlı məqaləsində də Ə.Cəfəroğlu mənəvi sərvətlərimizə sovet dövrünün tələbləri ilə yanaşan tənqidçilərə tarix boyu rusların türklərdən çox şey öyrəndiklərini sübuta yetirməklə, onları həqiqətləri təhrif etməkdən çəkəndirmək istəmişdir. Belə ki, məşhur rus şairi A.S.Qriboyedovun (1795-1829) İranda səfir vəzifəsində çalışdığı müddətdə Azərbaycan folklorundan bəhrələnməsi faktına diqqət yetirən alim ədəbiyyatımızı öz milli mənsubiyyətindən uzaqlaşdırmaq meyllərini qətiyyətlə rədd etmişdir: "Əsərində rus qoxusunu bulmaq, onunla şəxsi durumunu saxlamaq, xəyali nemətlər bəkləmək, əlbəttə, müalicəsi əlimizdə olmayan yoluxucu xəstəliklərdəndir...Ancaq işi ciğirindən çıxaranlar... bunu da bilməlidir ki, Azərbaycan ədəbiyyatı, yalnız Azərbaycan ədəbiyyatı, yalnız Azərbaycan içində işıq saçan bir milli varlıq deyildir, o eyni zamanda, bütün türk dünyasının aynasında əksini tapan müştərək bir fikir məhsuludur" (19,11).

Beləliklə, Ə.Cəfəroğlu Azərbaycan türkünün öz etnik kimliyindən heç vaxt ayrıla bilməyəcəyini, yaranan əsərlərdə hər zaman öz ənənələri ilə bağlı qalacağını, müstəmləkəçinin zorla mənəviyyatı dəyişdirmək arzusunun baş tutmayacağını qəzəblə bildirmişdir.

Ə.Cəfəroğlunun ədəbiyyatşünaslıq, dilçilik sahəsində bir insan ömrünə sığa bilməyəcək qədər çox zəngin araşdırmaları vardır və onun folklorşünaslıq irsini bir məqalədə tam şəkildə əhatə etmək qeyri-mümkündür. Ankarada çap olunmuş "Türk qövmləri" (1983) kitabına yazılan ön sözdə Ə.Cəfəroğlunun elmi yaradıcılığının əhatə dairəsi daha dolğun ifadə edilmişdir: "Türkiyədə türkolojinin qurucularından biri olan professor Əhməd Cəfəroğlu yalnız Türkiyə türkolojisinin deyil, dünya türkolojisinin də gəlmiş keçmiş olan ən böyük isimlərindən biridir. Onun bilgi sahəsinin adətə hüdudu yoxdur. Əsərlərinin sayı da bunu

göstərməkdədir. Əl atmadığı mövzu qalmamış, sayılmayacaq qədər çox çeşidli mövzularda kitab və məqalə yazmışdır. Bu fəvqəladə çalışqan alim bütün dünyada ən çox tanınan türkoloqumuzdur - deyə bilərik. Əsərləri türkoloji dünyasında həməh-həməh bütün kitab və məqalələrin bibliografiyasına girmişdir”.

Əhməd Cəfəroğlu Azərbaycanın dünyada tanınmış, çox zəngin irsi olan nadir alimlərindən biridir. Onun yaradıcılığı hələ uzun illər öz aktuallığını qoruyacaq, filoloqların, dilçilərin, tarixçilərin araşdırma mövzusu olaraq qalacaqdır.

Almaz HƏSƏNQIZI

Ədəbiyyat

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cildə, I c., Bakı: Elm, 2004, 760 s.

Bayatılar (toplayan Həsən Qasımov), Bakı: Azərneşr, 1960, 254 s.

Bəyzadə Yusif. Müəllimim Əhməd Cəfəroğlu, “Vətən səsi” qəzeti, Bakı: 12 sentyabr 1991

Caferoğlu Ahmet. Orhon abidelerinde atalar sözü, “Halk Bilgisi Haberleri”, cilt I, İstanbul: 1 kanunisani 1930, yıl 1, sayı 3, s. 43-46

Caferoğlu Ahmet. XVI-ıncı asır Azeri saz şairlerinden Tufarkanlı Abbas, “Azerbaycan Yurt Bilgisi”, İstanbul: I, 1932, s. 97-103

Caferoğlu Ahmet. Azeri Halk Edebiyatında “Sayacı sözləri”, “Azerbaycan Yurt Bilgisi”, İstanbul: 1934, yıl 3, sayı 35-36, s.353-364

Caferoğlu Ahmet. Cihan edebiyatında türk kobuzu, “Ülkü”, İstanbul: VIII, 45, 1936, s.203-215; 48, 1937, s.411-426

Caferoğlu Ahmet. Folklorumuzda milli hayat ve dil bakiyeleri, C.H.P, Konferanslar serisi, Kitap 16, İstanbul: 1940, s. 21-36

Caferoğlu Ahmet. Hudut boyu saz şairlerimizden Dede Kasım, “Azerbaycan”, Ankara: 1953, sayı 3 (15), s.6-8

Caferoğlu Ahmet. Azerbaycan dil ve edebiyatının dönüm noktaları, Ankara: Yeni Cezaevi matbaası, 1953, 26 s.

Caferoğlu Ahmet. Azerbaycan ve Anadolu folklorunda saklanan iki şaman tanrısı, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi dergisi, I-IV, 1958, s. 65-75

Caferoğlu Ahmet. Kaşgarlı Mahmut, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, 46 s.

Caferoğlu Ahmet. Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar I, Kars, Erzurum, Çoruh ilbaylıkları ağızları, Türk Dil Kurumu yayınları: 62, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995, XXV+296 s.

Caferoğlu Ahmet. Türk dili tarihi, İstanbul: Enderun kitabevi, 2000, I c., XIV + 200 s.

Cəfəroğlu Əhməd. Seçilmiş əsərləri, Bakı: Mütərcim, 2008, 408 s.

Nəbiyev Azad. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı, I c., Bakı: Çıraq, 2009, 640 s.

Təhmasib Məmmədhusəyn. Seçilmiş əsərləri, 2 cildə, I cild, Bakı: Mütərcim, 2010, 488 s.

Vəliyev Vaqif. Azərbaycan folkloru, Bakı: Maarif, 1985, 416 s.

◆ P o e z i y a

Ayişə NƏBİ

DAĞLARIN KÖLGƏSİ

Dağların qurd nəfəsinə qarışmış havası
meşələrin ahəngiylə böyüdük usanmadıq
Qayığa bənzəyən çökəklərdə top oynadıq
sonra toplar biznən oynadı
Suyuna baş vurmadıq sayqımı duymadıq
Ayaqlarımızı salladıq buz salxımları da olmadıq
Üzündə əks edən işığı ovucladıq çayların
Mən dənizə baxaraq böyümədim dənizi böyüdəmmədim
dənizə sevdalanmadım nə öyrənsin ki məndən sular

Dağları
gecənin zülmətində əjdahaya bənzətdim
bu şaman ruhudur uzaq başı
Dəli dəli daş qoparıb bağrından
üstümə atacaq elə bildim
Ancaq ayın aydınlığında
dağların kölgəsini yerə sərilib
ölü kimi qımıldamadığını görəndə toxdadım,
çünki rəbbimdən bir şeylər olduğun anladım
O zaman dağların topa buludlar kimi yeridiyini bilmirdim
Dağın Məhəmmədə tərəf gəldiyini bilmirdim

Dağ gündüzləri mərdliyim, qürurum
Gecələr əjdahaya dönüb kabusum olurdu
Dağların havası meşələrin ahəngiylə ruhlandıq
Mən dənizə baxaraq böyümədim dənizi heç böyütmədim
Dümdüz qum səhraları görmədim
Axan çayla rəvan oldu ruhum,
bu su tutqusuyla hardan dolub daşdım
Şiş qayalarla yarışdı qürurum
beləcə bir düşmən də qazandım

Dənizin üstündəki qaranlığa vahimələnmədim
qorxu nədi onu eşqə göndərdim
Kənd qaranlığının yumşaqlığına bir az da həya üzünə
Həlimliyinə küsəndim qoy mənimlə
olmazın qururunu duysun
Utancaq havası qarışdı qanıma belə düşmən heç görmədim
Meşələr dəniz kimi kükrəmədi üzümə qorxutmadı
Meşələr ahənglə zümzüməylə oxşadı zövqümüzü
axı mənə belə kim keçdi dərsi...

1.

Adı ilə canı birləşəndə adam olar
Başının üstündə adı dam olar.
Qıvrılar gözünün önündə işıq
Sürünər söz dilim üstündə qalar.

Yer yerdən oynayar göy göydən qopar
Nə bulud ağlayar, nə göy kişnəyər.
Elə sakit axar zaman çayında
Axar güzgü kimi udar üzümü.

Sellərə su deyib keçmə, axarsan
Sulara can deyib cana qatarsan.
Çox da ki yaramıb sudan ilk varlıq
Sən mənə su desən ölər balıqlar.

Nə bir od istədim, nə atəş oldum,
Nə yanan şam oldum qəbir başında.
Hovxurub ovcuma nəfəsim ilə
Donan əllərimi isidirəm mən.

Nəfəsim yetmir ki, qara torpağı
Qızdırım isinsin altındakılar.
Ey kim var orada torpağın altda,
Səsim sənə çatır ünüm yetirmi
Bir ağı söyləsəm çatlarmı daşın.

Bura külək tutur, yağış da vurur,
Bura göl qırağı səhralıq yerdə.
Burdan yol keçənlər bir az eymənir
Çevirir üzünü qorxuya tərəf.

Ey qorxu canını bürüyən adam,
Torpaqdan yarandıq dediyin zaman
Tükün tərپənmişdi indi nə oldu,
Torpaqla doydun.

2.

Unutdum deyim ki, şeir havası deyil
Yığ sözü söhbəti
Topla torbanı azığın olsun.

Mən belə gedərəm sən elə gedərsən
 Mən belə deyərəm sən elə deyərsən
 Qoparıq ağacdən qırılan budaq kimi
 qopan yarpaq kimi
 Sıxaram dilimi dişimin arısında
 Udaram zəhrimarı,
 udqunaram
 Pan zəhər olaram bütün sözlərə.

* * *

Bir üzün ağ olsun
 Biri bilmirəm.
 Üzünə demərəm üzün qızarar
 Rənglərə bürünər bütün mənalar.
 Rəngləri qısqanaram
 Varmadığım yollara baxaram
 Sənə demərəm səni gördüyümü
 Üzülərəm üzülərəm
 Üzün ağ olsun.

* * *

Dedim deməyim söz gözəlləşsin.
 Dilimin üstündə bir dərman kimi
 Saxlayım, saxlayım, bəlkə cücərsin
 Qıvrıla-qıvrıla qovrulən kimi.

Demədim, demədim, bitdi dilimdə
 Ləngər vura-vura itdi dilimdə
 Düşüb sazaqlara yer sonaladı
 Bürünüb bükülüb getdi dilimdən.

Vaxt-bivaxt ha gedər, hu gedər
 Mən deyərəm, mən gələrəm, o gedər...

3.

Suya axıb getmə, dur desəm durur.
 Durur əksi düşür üzüm alışır.
 Zamanın üstünə qoyduğum nöqtə
 Suya düşsə batmır, suya qarışır.
 Bir əlçim nur alıb gözümə qoydum
 baxdım uzun uzun üfiq daralır.
 üzün gizlər deyib məhzunluğunu
 qıyıram gözümü günəşə sarı.
 Yumuram gözümü günəş payıyla
 ən qədim dualar sənə yollanır.

Gecə qaranlığı sevər kimi
 Yarpaq budağa sarıldığı kimi
 Can sarılır nəfəsə
 Mənə hökm oxuma, sıra dağlar laxlayar
 Gedən geri dönər

Gələn axsayar.
 Bir umud böyüdüb
 Üfürülmüş qovuş kimi buraxdım havaya
 İçində nəfəsimi daşdı ənginliklərə
 Sandım, mən də nəfəsimin içində getdim ucalıqlara
 Fəzada qovuş
 əks edir günəşin aynasını
 Nəfəsim qovrulmaqda içində
 Nəfəsim zərrələrə parçalanıb səpələndi qovuşun divarlarında
 Bir umud, bir işıq, bir nəfəs, bir səs
 Bir mən
 Mən qovuşun içindən çıxıb
 nəfəsimi geyinib
 Fəzadan enib qayıdıram.
 Dağlar oturur yerinə
 Göy ləngər vurub yelkənini yığır.
 Gecə qaranlığa qovuşur, yarpaq budağa
 Mən nəfəsimə....

4.

MAT OLDUM

Yerdən göyü ayırdın
 Torpaqdan yağmuru
 Çiçəkdən ətir
 Canımdan can ayırdın.
 Havadan ayırdığın küləyin içiylə sovurub
 Sovurub sovurub
 Sacdakı qovurğa kimi qovurdun.

Göy ləliyir
 gözümün acısı titrəyir
 şahə qalxmış didəmdə təntiyir qış,
 üzümdə iztirabı qırış qırış
 Dözümün əlində dəyənək
 Tərs avand çapır üzümün zəhmində.

Yoxluq möhlət ummadı səbrimdən
 Səbrimin imtahanı son buldu
 Soldu hüsnünün ziyası
 Həyat şahmat
 Mat oldum iki gedişə faniliyin hücumunda.

5.

Yüz külək yüz sabah mehi əssə də
 Başıma yarpaqlar sığal çəksə də
 Ovutmaz
 ovunmaq meylimin yeməyi deyil

Bir sözün içində neçə güllə var
 Bir gülün içində neçə göz yaş.

Amandır küləyə xəbər etməyin,
Gülləni unutsun
Yaşı qurutsun.

Sözün elə tutdu söz tutdu məni
Buludlar dolub da boşalmadı.
Yağmura duran bulud asılı qaldı
Nə göy göyə çəkdi, nə də yer yerə.

Ağzını açanda bağ bostan bilib
Əjdaha ağzına bir addım atdım.
Düşdüm faniliyin dar hülqumuna
Nə yara sağaltdım, nə də qanatdım.

Nə qədim at kimi şahə qalxmaram,
Nə şaxsey vaxsəylə yaxa cırmaram
Yolum gəlib keçir dar vaxtdan yenə.
Yenə nəfəsimlə boğulacağam.

6.

Günah deyə sözlər perik düşdü ağızlardan
Sən mindiyin günah atını üstümə sürmə
Üzündə min cizgi bir sədanı itirməz
Min ağrı bir dağı yerindən tərptəməz
Sussam dilimin üstündə söz toxuma dönər
Toxum olub yaz gözləyər cücərməyə.
Sən çox çox uzaqlara atarsan daşını
çox çox iri daşlar alarsan əlinə.
mən Allah eşqinə nişan verdim başımı daşlara
Nə ah deyərəm, nə uf deyərəm.
Başıma dəyən daşlardan gül cücərəm,
Dilimin üstündə toxumlanan söz
nifrətinə qıfıl olar.
Mənim xamırım su aparmaz
Sular çəkilər göylərin dərinliklərinə tapılmaz
göyün dərinliklərində bir damlaya möhtac
Bir damla su tapılmaz tökəsən sirlərin dibinə
Göyərə ,açıla gül kimi
Tuta qoxusu bulud qaralığını
Açılarda bulud qaralığı
Bəlkə açıla mənim də gözüm-könlüm
Bəlkə yenilə dillər imanlı sözlərə.

7.

KÜLƏK

küləyə bəy, bəyoğlu dedim
heç çaşmadı duruxmadı diksinmədi
dayan qatma qabağına bu günləri
Qovub qaranəfəs, qovub ana bətninə kimi ötürəcək
axırda günsüz qoyacaqsan bizi

Külək bəy, bəy külək,
 zamanın içindən adam qiyafəni itirib çıxmadınmı
 o dağın başından qopmadınmı dağın başını ağrıtmadınmı
 Yoxsa, ayların qış yuxusuna getdikləri
 dərin zağalardanmı qopdun ayları
 tək qoydun ayların yuxusunu ağlatdın
 ayların yuxusu ağlayanda soyuqlar tufanlara əl eləyir
 Silib süpürüb aparırsan könlümün sevincini
 Sevincimin yerinə belə göz dikdiyini bilməzdim.
 Könül evi sevincli yox, könül evi küləkli çağrılmağım
 bəlkə hidayətədi

Yoluna qovut qoyaram, xızırım ol, çovğunum ol, gecəm ol
 Barmağımı batır, yenidən adəm qiyafənə dön
 cizgi çək taleyimə həndəsi taleyimi səndən sorum
 Bəy külək, tərs avand əsən külək,
 Tərsi qoy boxçana, avanda dön Adəmə dön,
 xızıra dön, gecəmə dön
 Ayların zağalardakı yuxusunu tək qoy

Sənə bəy dedim, bəyoğlu dedim
 Ağacları qırıb, quşları qovub,
 quşların gözlərini yuvalarında qıyıb
 İnsanları içəri təp demədim ki, insanları öz içinə təp
 Bəy külək.

Evlərin damını dik qoyun günəş üşənməsin
 diksinməsin alışqanlığına
 Quşlar sərilib günəşlənsin
 Məftil çəkin dirəklərə
 Qonsun quşlar cikkildəşsin bəy dediyim
 külək bu səsdə dincəlsin

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2015-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Vafa MÜRSƏLQIZI

* * *

Gələnlər getməkçün gəlir dünyaya,
Sevənlər sevirilər tərək eyləməyə.
Allah, sevdiyimi alma əlimdən,
Alma, günahıma görk eyləməyə.

Qəribə adamlar, qəribə quşlar,
İnsan cildindəki bu yaranmışlar,
Acizdir ürəklər, acizdir başlar,
Sənin varlığını dərk eyləməyə.

Nola əmr edəsən çarxa dayana,
Dünya qəzəbindən qorxa dayana.
Kaş atam olaydı arxa dayanan,
Kaş anam olaydı ərək eyləməyə.

* * *

Bu həyat yolunda doğmalarımın,
Çoxunu itirdim, neçəsin tapdım.
Bu səhər payızın gözündən öpdüm,
Səndə itirdiyim qoxunu tapdım.

Bu payız bir qəmli toya bənzəyir,
Hər toyun axırı vüsəllə bitmir.
İçimdə saçını yolan qadını,
Bəxtimə yazılan kişi kiritmir.

Adamlar qocaltdı məni, ay Allah,
Ömrün otuzuncu yaşı yazıldı.
Tanrı hər şeyimi gözəl yaratdı,
Təkçə alın yazım naşı yazıldı.

Yorğun divarlarda teli dağınıq,
Kölgələr süründü səhərə qədər.
Qadınları oyaq qalan evlərdə,
Daş kimi bərk yatır gecə kişilər.

* * *

Nərdivan-nərdivan qalxan dünyanın,
Bir gün enişi var balaca adam.
Zirvəyə aparın bütün yolların,
Geri dönüşü var, balaca adam.

Üçcə ay ömrü var yaşıl yarpağın,
Ağaclar dibində xəzəl ağlayır.
Sevdiyini hamıdan betər öldürür,
Qatilin hamıdan gözəl ağlayır.

Xoşbəxtlik əslində gözə görünmür,
Nidadır, sualdır, şərtidir, bəlkədir.
Özünə dərd etmə, balaca adam,
Böyük bildiklərin çoxu kölgədir.

Qaçan da, qovan da tələsir elə,
Haqlayıb yüyürür, çatıb yüyürür.
İp üstə yeriyən kəndirbaz kimi,
Adamlar özündən tutub yüyürür.

Gəl çırpım üstündən illərin tozun,
Özünə ağrısən, özünə yüksən.
Nə olar böyümə balaca adam,
Sən bu adamlardan daha böyüksən!

* * *

Axırda özümü şeir eləyib,
Sənə göndərəcəm varağa büküb.
Ürəyim o qədər insafsızdır ki,
Sevgimin şəklini üzümə çəkib.

Dalınca qaçacaq deyə dartıram,
Özümü evimə gətirirəm mən.
Kimdən danışsam da, sözün-döhbətin
Sonunu səninlə bitirirəm mən.

Sirrim də qalmayıb eldən-obadan,
Heç kim açmağa bir sirr də tapmayıb,
Ah, bu yazıq sevgim, biçərə sevgim,
Canını qoymağa yer də tapmayıb.

Mən sənsiz sevinə bilmirəm axı,
Vallah istəyirəm bayram gəlməsin.
Sənin həsrətini harda gizlədim,
Evə qonaq gəlsə, görə bilməsin?

* * *

Yum gözlərini.
Yağlı sifətlərdəki yalançı gülüşləri,
Sırtıq təbəssümləri, küncə sıxılmış doğruları,
özünün olmayanı qamarlayan oğruları,
unut!
Üzünə yapışmış sözsüz nəzərləri,
bütün günü qulağını cırmaqlayan şeirləri,
qəzəlləri,
Çirkinləri, gözəlləri, unut!

Fotoşəkilə çevrilir adamlar,
ildə bir dəfə geydikləri təbəssümləri ilə.
Gözlərinin dibinə qovduqları qüssələri ilə,
ütülü kostyumları, qırış-qırış vicdanları ilə.
Sil yaddaşından bu fotoları, unut!

Unut hər şeyi, hamını,
unut evləri, ağacları, quşları, adamları.
Cavanları, qocaları, uca görünən alçaqları,
alçaqda dayanan ucaları,
unut!

Amma bircə qağayıları unutma!
Tər-təmiz qağayı gülüşlərini və qağayı gülüşlərinin
fonunda dünyanın
ən təmiz öpüşünü!

* * *

Günlər düzüm-düzüm boyunbağıydı,
Asdıq boynumuzdan, üzüldü düşdü.
Mənim barmaqlarım gül yarpağıydı,
Tikan əllərinlə necə görüşdü?

Çığırın ürəklər bir cüt qağayı,
Həsərət dənizinin sonu görünmür.
Qismətim elə bil lal olub axı,
Ha fəryad edirəm, dinmir ki, dinmir.

Çoxdan öləzimiş ocaq kimiyik,
Açıq, örtürük yad qapıları.
Biz iki adamsız otaq kimiyik,
Soyuq divarlarda yad fotoları.

Mən elə bilirdim min bir canı var,
Dünyaya yenə də gələcək bu eşq.
Sıxdım ovucumda quş balası tək,
Axı, nə biləydim öləcək bu eşq?!

Küləyə çevrildin, tufana döndün,
Yoldu saçlarımı dəli inadın.
Kəklik ayağı tək, qürub çağı tək,
Xanım əllərimi qana boyadın.

* * *

Ay quş ölüsünə ağlayan uşaq,
Silməklə göz yaşın kiryən deyil.
Ağlama, ay bala, dur gedək evə,
Ağlamaqla ölü dirilən deyil.

Dünya başdan-başa ölüm qoxuyur,
Adam düşündükcə yorulur, bala!
Öldürmə özünü, hardasa orda,
Adamlar quş kimi qırılır, bala!

Nə əcəb bu boyda biganəliklə,
Ağac olmamışıq, daş olmamışıq?
Yaxşı ki, Allahın yazığı gəlib,
Adam doğulmuşuq, quş olmamışıq.

Kiməsə bəhanədir, kimsə səbəbdir,
Kiminsə boynuna günahı düşür.
Gör fələk nə yaman aciz imiş ki,
Bir barmaq canlıya tamahı düşür.

Ay quş ölümünə ağlayan uşaq,
Ağlama, gözünün yaşını saxla.
Bizi də sapandla güdür əzrayil,
Çalış bu dünyada başını saxla.

Fırlanır bu dünya yaranan gündən,
Fırlanar bir sabah devrilənəcən.
Adamlar ağlayır quş ölümünə,
Ümid qatiline çevrilənəcən.

ÖZÜMƏ NEKROLOQ!

Bu qız niyə fağırlaşıb, ay balam?
Ta danışmır, səsi batıb, deyəsən.
Yanağına sığal çəkir kirpiyi,
Oyatmayın, bu qız yatıb, deyəsən.

Gözə gəldi, nəfsə gəldi dedilər:
-"Danışanda gözü, qaşı oynayır"
Elə yatıb nəfəsi də gəlməyir,
Adam onu oyatmağa qıymayır.

Gör telləri necə düşüb çiyinə,
Əlləri də hərərətin saxlayır.
Elə gözəl görünür ki, yatanda,
Bəs, adamlar görəni niyə ağlayır?

Dodağında təbəssümü tər-təzə.
Doğulandan hələ belə gülməyib.
Duran yerdə adam ölər a balam?
Yaxşı baxın, bəlkə də heç ölməyib.

Sən də ağla, ay onunçün darıxan,
Yoxluğuna inanmırsan hələ sən.
Hamı deyir: -"Bu dünyaya sığmayan,
bu məzara necə sığar, görəsən?"

Ağlamayın, axı yazıq oyanar,
Neçə ildir bu dünyanı daşıyır.
Nə bilirsiz ölüb axı, bəlkə də,
Hələ indi yaşamaga başlayır!

Kim sevecək bu dünyanı onun tək,
Bu dünyaya sevmək üçün gəlibdir.
Bax, bu səhər dünya qara geyəcək,
Bu dünyanın sevgilisi ölübdür.

Sənəm SƏBAYEL

GÜL GÖNDƏRƏRSƏN

Yuxuma bir dəstə gül göndərərsən,
Bəlkə küsüb gedən yuxum qayıda.
Qayıtsa yuxuma gəlib görərsən,
İtirib getdiyini haqqı - sayı da.

Yuxuma bir dəstə gül göndərərsən,
Yanında üzüm tək ağ güllər olsun.
Niyə küsüb gedib yuxum, bilirsən?
Dilə tut qayıdıb könlümə dolsun.

Yuxuma bir dəstə gül göndərərsən,
Aldanıb yenidən sevərəm səni.
Ağ güllər göndərüb ovundurarsan,
Qara taleyindən bərişən məni.

Yuxuma bir dəstə gül göndərərsən,
Əlimdən aldığı ağ günlər kimi.
Yuxuma bir dəstə gül göndərərsən,
Məktub da yazarsan sevənlər kimi.

QADINDI

Kiri öz qanında boğanda Tomris,
Bilindi qana qan alan qadındı.
Bərdədə Nüşabə İskəndər şahı,
Susdurub dedi ki, aslan qadındı.

Peyğəmbər doğuran, alim yetirən,
Haqq yoldan dönəni haqqa gətirən,
Sinəsinde şəhid dağı bitirən,
İgidlər anası olan qadındı.

Burla Qazan xanın sadıq sirdaşı,
Nigar Koroğlunun döyüş yoldaşı,
Həcər qaçaqların qadın qardaşı,
Qorqudun sazında dastan qadını.

Məhsəti Gəncəvi Gəncə elində,
Rübai söylədi rübab əlində,
Aşiq Pəri saznan elin dilində,
Qıfılənd söyləyən ozan qadını.

Səbayel, yazmaqnan qurtaran deyil,
Yetər ki, qadının qüdrətini bil.
Hörmətlə qadının önündə əyil,
Ana, bacı, övlad, canan qadını.

ŞAİRLƏR BELƏ OLUR

Şairlər sevəndə dolu sevirlər,
Bir azca havalı, dəli sevirlər.
Yüz dəfə, min dəfə sevmərəm deyib,
Son nəfəsə qədər elə sevirlər.

Şairlər sevəndə havalı olur,
Bir az dəli-dolu, davalı olur.
Şairlər harama əl uzatmazlar,
Şairlər neynəsə halalı olur.

Bu bədbəxt şairlər neynəsin axı,
Vallah yer üzünə sığışmır çoxu.
Yüz dəfə doğrayır zamanın çarxı,
Şairlər həmişə yaralı olur.

Fələk zər tək atır Səbayeli də,
Halına yanmayır səba yeli də.
Bilir ağıllı da, bilir dəli də,
Şairlər taleyi qaralı olur.

GECƏYARI OXUYAN QUŞ

Nədi səni dilləndirən,
Gecəyari oxuyan quş?
Yoxsa dərdin var, dərdindən
Gecəyari oxuyan quş?

Dağıldımı isti yuvan?
Həsərdimi bağrın ovan?
Yoxsa etibarsız olan,
Yaşadır sənə hicran, quş?
Gecəyari oxuyan quş.

Baş açıydım kaş dilindən,
Danışaydım quş diliində.
Gecənin sərxoş diliində
Yazaydım yeni dastan -"Quş"
Gecəyarı oxuyan quş.

Sığmırsanmı, quş, yuvana?
Dərdmi dolur boş yuvana?
Sığışaydım kaş yuvana,
Olaydım sənə mehman, quş,
Gecəyarı oxuyan quş.

Gecənin oğlan çağında,
Qızılgülün budağında,
Yerdə sevgi sorağında,
Göydə ulduz sanayan quş,
Gecəyarı oxuyan quş.

Nəğməni söylədin, yetər,
"Şüştər" də göynədin, yetər,
Ay Səbayeldən beşbetər,
Bir azdan sökülür dan, quş,
Gecəyarı oxuyan quş.

QISQANA-QISQANA

Şeyda bülbül, səni sevdim,
Gülə qısqana-qısqana.
Gözümdə dil açdı sevgim,
Dilə qısqana-qısqana.

Zərgər oldun, mən ləl oldum,
Zəvvar oldun, mən yol oldum.
Mizrab oldun, mən tel oldum,
Telə qısqana-qısqana.

Dərd-sərinə qarışıram,
Gizli küsüb-barışıram.
Tellərində dolaşıram,
Yelə qısqana-qısqana.

Səbayeləm, şama döndüm,
Şövq ilə alışdım, söndüm.
Ay zalım, yanında öldüm,
Elə qısqana-qısqana.

◆ Xatirələr, duyğular

Şəkillər

Yeddinci şəkil:

**Yaşamaq lazımdır
sabaha qədər**

1984-cı ilin mart günlərinin birində Aydın Məmmədov, Vaqif Bayatlı Odər, Kamil Vəli Nərimanoğlu və Kamal Abdulla “Ulduz” jurnalı redaksiyasının qarşısında sıra ilə dayanmışdılar (O vaxt “Ulduz” jurnalı Bəstəkarlar İttifaqının girəcəyinin sol tərəfində, birinci mərtəbədə yerləşirdi). Kamal Abdulladan başqa heç kəs düz dayanmamışdı. Məsələn, Aydın Məmmədov ayaqlarının birini boş saxlayaraq yana əyilmişdi. Əynindəki plaş onu sol tərəfə çəkirdi, boynundakı şərf sağ tərəfə çox sürüşmüşdü. Saçları dağınıqdı. Elə bil hardansa gəlmişdilər, yorulmuşdular.

Bu, o zaman idi ki, ildə iki - üç dəfə kənddən Bakıya gəlirdim, qapıçı da mənə Yazıçılar Birliyinə buraxmırdı, gərək hansı jurnala və kimin yanına getdiyini deyəsən. Mənsə heç kimi tanımadığımdan, qapı dalında qalırdım. Bu dəfə uzun müddət şəkil çəkdirirmiş kimi dayanmış bu xoşbəxt insanlara tamaşa eləyəsi oldum və o da yadımdadır ki, qapıçı bütün “qaydaları” pozaraq çölə çıxdı və dedi ki, hara boylanırsan, keç yolun o üzündə dayan. Mən də yolun o üzünə keçib yenə bu xoşbəxt insanları seyr etməyə başladım.

Sonralar həmin adamların duruşunu şəkil kimi xatırlayırdım. Onlar həmin anda, bəlkə də elə şəkil çəkdirirmişlər. Hər halda şəkil çəkdiriləsi an idi, elə yaddaşımda da şəkil kimi qaldı.

Niyəsə, Aydın Məmmədovun boynundakı şərfin sağ tərəfə çox sürüşməsi heç yadımdan çıxmır.

Vaqif Bayatlı Odər o vaxt Birləşmiş Millətlər Təşkilatına bir şeir yazmışdı:

***Cənab Baş katib,
Bir istəyim var,
Təzədən yazılısın
İstəklər, haqlar,
Sayla, güclə deyil,
Böyük oğullarıyla
Tanınsın xalqlar.***

“Ulduz” jurnalının qarşısında o xoşbəxt insanların çəkirdikləri şəkli sonralar mən hər yerdə gördüm. Kitabda, qəzetdə, televiziya ekranlarında.

Heç kim görməsə və bilməsə də, o şəkildən bir az kənarda mən var idim. Mənə elə gəlirdi ki, Aydın Məmmədovun gələcək həyatı - deputatlıq, "Sovetskaya türkologiya" jurnalı, Tərcümə Mərkəzi, vertolyot və maşın qəzası həmin şəkildəki duruşdan başlayırdı və o duruş dayanmaq deyildi, yeni uçuşa hazırlıq mərhələsi idi.

Bu yazını yazdığım anda Aydın Məmmədovun adını qeyri-ixtiyarı ucadan tələffüz eləyəndə, səsim deyəsən bərk çıxdı və həmişəkindən fərqli bir nida ilə otağa yayılında hamının çoxdan yatdığı və gecə saat dörd radələrində oğlumun səsi gəldi: "Ata, Aydın Məmmədov haradan yadına düşdü?" Bu səs oğlumu yuxudan oyandırdı. Əslində, bu, mən deyildim, Aydın Məmmədov idi, onsuz da yata bilmədiyimdən həmişə otaqda var-gəl edirəm və heç kim mənə görə oyanmır. Aydın Məmmədovun adının səslənişi də insanları oyadır.

Mənə elə gəlir ki, Vaqif Bayatlının yuxarıdakı şeirinin əsas qəhrəmanı elə Aydın Məmmədov idi.

Aydın Məmmədov o vaxt hakimiyyətin adamı deyildi, müxalifətçi də olmamışdı, sadəcə, çəbhəçi idi. O, elmin xalqa bəxş etdiyi yeni bir insan idi, elmin həqiqətini xalqa çatdırmışdı, elmlə xalqın özünə qayıtmışdı Aydın.

Aydın Məmmədovun səsinə laylaya bənzər dərin lirizm, insanları sakitləşdirəcək və arxayınlaşdıracaq ağıl və ahıl bir hikmət var idi. Əgər o, əlini stola çırpısaydı, onun ardınca gələn səsin avazı insanları inandıra bilərdi ki, bəzən əlini stola çırpmağın özü də gözəl görünür. Bundan sonra çox adam əlini stola çırpmaqla işə başlayardı.

Aydın Məmmədov haqqında çox həqiqətlər söyləyirlər. Deyirlər çox içirmiş, hətta çox uğurlu müdafiəsindən sonra elmlər namizədi elmi dərəcəsi almaq üçün sənədləri baş qoşub Moskvaya göndərməmişmiş. Deyirlər, sonralar içirmiş, yenidən həyatın, elmin "üzünə" qayıdımış...

Bütün bunları "Ulduz" jurnalı redaksiyasının qarşısındakı çəkildən də oxumaq olurdu: Əyri duruş, boynundan sağ tərəfə sürüşmüş şərif, dağınıq saç, yorğunluq, güclə dayanmaq hissi. Əsasən adam belə bir vəziyyətdə vağzallarda, gecə yarısı harasa gedəndə dayana bilir. Aydın Məmmədov, əslində, harasa getmirdi, hardansa gəlirdi.

O vaxtlar "Ulduz" jurnalında Aydın Məmmədovun iki hissəli böyük bir məqaləsi çap olundu: "Zamanla səsləşən şeirlər sorağında". Aləm qarışıdı. Yazıçılar İttifaqı bir-birinə deydi. O məqalə ədəbiyyatımızın vicdanı idi. Bu gün elə məqalə yazmağa tənqidçilərimizin nə cəsarəti çatır, nə də istedadı. Aydın Məmmədov həmin məqalədə dövrün ədəbi hadisələrini çox gözəl incələmişdi. Səsindeki avaz məqaləyə hopmuşdu. Elə bil Aydın Məmmədov elmi tənqidin xanəndəsiydi, sadə, aydın oxuyurdu, səsi üreklərə yatırdı.

Həmin bu orijinal xarakter, güclü məntiq onu Azərbaycan Ali Sovetinin deputatlığına qədər gətirib çıxardı.

Deyirlər, Aydın Məmmədov parlament binasındakı kabinetindən Şəhidlər Xiyabanına baxıb deyirmiş ki, əgər mən 20 yanvarda ölsəydim, indi Şəhidlər Xiyabanında rahat uyuyurdum. Sonra dediyinin əksinə bir fikir gəlir dilinə, yox - deyir, - atam razı olmazdı Bakıda dəfn olunmağıma, öz kəndimizə, Şəkiyə - Kiş kəndinə aparardı məni.

Xalq şairi Rəsul Rzanın bir şeiri var:

***Gözlərimi yumub-açdım,
Neçə dostu sağ görmədim.***

O vaxtlar kənddən Bakıya hər gələndə neçə dostun, tanıdığım insanların həyatdan köçdüyünü eşidirdim.

Bir dəfə gəldim - Şahmar yox,
 Bir dəfə gəldim - Vidadi yox,
 Bir dəfə gəldim - Aydın yox,
 Bir dəfə gəldim - İsa yox..

Ən böyük adamlar ən xırda təsadüflərdən ölür - belə deyirlər. Amma Aydın Məmmədovun avtomobil qəzasında ölümü təsadüf ola bilməzdi. Bu, Seyid Cəfər Pişəverinin eyni qaydada ikinci dəfə öldürülməsi idi. Maşının qarşısına donuz çıxır, sürücü maşını çırpır ağaca. Azərbaycan Ali Sovetinin deputatları Aydın Məmmədov, professor Dilərə Əliyeva həlak olurlar, amma sürücü sağ qalır. Seyid Cəfər Pişəveridə də sürücü sağ -salamat maşından çıxıb, başlayır az qala xatirə danışmağa. Hər iki maşının sürücüsü qara qutu kimi heç vaxt həqiqəti açmayacaqlar, çünki onların açarları gizlin əllərdədir.

O vaxt Vaqif Bayatlı Odərin Aydın Məmmədova yazdığı şeirin iki misrası dodağımda qımıldanır:

***Qorxma, dilini saxlaya bilməyən adam
 düşməz maşın qəzasına.***

Hadisənin səhəri Aydın Məmmədovun nəşi Bakıdan Şəkiyə - Kiş kəndinə aparılır. Bakıdan nümayəndə heyəti gedir Şəkiyə. Bu tərkibdə alimlər də vardı, parlament rəhbəri də. Onlar Aydını Bakıda dəfn etmək istəyirlərmiş. Amma atası Mirsadiq kişi razı olmayıb. Mirsadiq kişinin dediyi bir cümlə hələ də çoxlarının yadındadır:

-Mən bir də Bakıya oğul vermərəm!

Halbuki, onun bircə oğlu vardı, o da Aydın Məmmədov idi, Aydın da həyatda yox idi.

Kamil Vəli Nərimanoğlunun dediyi kimi, Aydın Məmmədov elmin meyxana-dərviş yolunu seçdi, onu da zəmanənin boşluğu əjdaha kimi uddu.

Televiziya ekranında gördüyüm bir kadr heç vaxt yadımdan çıxmır. Aydınin nəşini qəbiristanlığa apararkən izdihamla yanaşı addımlayan bir qadının səsi hələ də qulaqlarımdan ürəyimi çəkib çıxarır:

-Aydın, oyy, Aydın, oyyy...

Həmı Aydınin bir sözüne yaman inanmışdı:

“Yaşamaq lazımdır sabaha qədər”

...Aydın Məmmədov bütün dünya türklərinin bir-birini yaxından tanıması yolunda əvəzsiz işlər görmüşdü. Onun gücü türk dilinin daxili enerjisində, bu dillə xalqın qəlbinə yol tapmasında və xalqın min illik ruhunu bu dilin xoş avazı ilə dindirməsində idi.

...“Ulduz” jurnalı redaksiyasının qarşısında çəkilmiş şəkli sonralar hər yerdə gördüm. Şəkildə Aydın Məmmədov yana əyilmişdi, saçları dağınıq idi, şərf boynundan sürüşüb, az qala bir ucu ayağına çatırdı - sanki avtomobil qəzası idi bu.

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

İNCƏ YUMOR, SAĞLAM GÜLÜŞ

Əhməd Anatollu Səfərov 1894-cü ildə Bakının Maştağa kəndində öz dövründə sənətkar şair kimi tanınmış Məşədi Muxtarın evində dünyaya göz açmışdır. Uşaqılıqda molla yanında Qurani-Kərimi oxumuş, sonra iranlı bir molladan ərəb-fars dillərini öyrənmişdir. Məşədi Muxtar oğlunun Quran oxuya bilməsini kifayət bilib, onu özü ilə fəhləliyə aparmışdır. Sonralar əmisi Süleyman balaca Əhmədi dükanında özünə köməkçi götürmüşdür. Bir neçə əsərin müəllifi olan və hətta bəzi əsərlərdə rollar oynayan Süleyman qardaşı oğlunun təhsil almasını istəmiş, onun Peterburqa gedib rəssamlıq studiyasında oxuması üçün səy göstərmişdir. Amma Məşədi Muxtar buna razılıq verməmişdir. Sonralar qonşuları onu Səfa cəmiyyətinə Hüseyn Ərəblinskinin yanına aparmış və beləliklə, Əhməd səhnə həyatına qədəm qoymuşdur.

O zamanlar Məşədi Muxtarın evində şairlər yığışarmış. Balaca Əhməd də evlərində keçirilən yığıncaqlarda böyük şairlərin şeirləşmələrinə diqqət kəsilər, gizlində öz fikirlərini kağıza köçürərmiş. Yığıncaqların birində bunu bilən Azər Buzovnalı ona şeir oxumasını təklif etmiş, onun şeiri məclis iştirakçılarının xoşuna gəlmişdir. Sonralar Əhməd daha çox yazmağa başlamışdır. Öz xatirələrində yazdığına görə, Əhməd Anatollunun şeirləri Bakıda və Tiflisdə "Molla Nəsrəddin", "Zənbur", "Kirpi" "Kommunist", "Kəndli", "Şərq qapısı", "Şəki fəhləsi", "Yeni fikir" kimi mətbuat orqanlarında çap olunmuşdur.

Əhməd Anatollunun şəxsi arxivi əvvəllər AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda olmuşdur. (Hal-hazırda institutun əski çap kitabları bölməsində onun 3 ərəb qrafikalı və 1 köhnə latın qrafikalı əlifbada çap olunmuş "Kupletlər" (1925), "Acı həqiqət" (1925), "Şapalaq" (1927), "Çuvalduz" (1930) adlı kitabları, Şəxsi fondlar bölməsində Hüseynqulu Sarabskinin arxivində isə ərəb əlifbasında yazılmış əsərləri mühafizə olunur. Sonralar onun arxivi Azərbaycan Dövlət Milli Arxiv İdarəsinin Ədəbiyyat və İncəsənət arxivinə verilmişdir və hal-hazırda orada 462 sayılı fond da saxlanılır. Burada lirik və satirik şeirlər, səhnəciklər və s. əsərlər vardır. Əhməd Anatollu 1973-cü ildə Bakıda vəfat etmişdir.

Anatollu yaradıcılığının əsas hissəsini satirik-yumoristik şeirlər təşkil edir. Onun duzlu-məzəli felyetonları, intermediyaları, səhnəcikləri insanlarda xoş əhval-ruhiyyə, sağlam gülüş yaradır. Ən çox diqqəti çəkən, oxucuda, tamaşaçıda maraq doğuran dialoqlar Əhməd Anatollu yaradıcılığının əsas qayəsini açıb bizə

göstərir. Bu dialoqlarda adətən iki əks tərəf bir-birini tənqid edir. "İki kolxoz sədrinin deyişməsi"ndə özünü haqlı sayan, bir-biri ilə razılaşmayan, özünün deyil, qarşı tərəfin nöqsanlarını görəni iki sədrin söhbətinin şahidi oluruq:

1

*Heç düşünüb-bilmədən etmə məzəmmət məni,
Sən işini yaxşı qur, sonra tənqid et məni.
Yaxşı bir sədr kimi sevir camaat məni,
Sən də çalış mənim tək, əgər cəsarətin var.*

2

*Yaxşı sədrsən, ancaq canın yanmayır işə,
Yaratmaqlıq üçün heç düşməyirsən təşvişə.
Yollarınızda palçıq az qalır çixsın dizə,
Bu haqda anlat görüm, xalqa nə xidmətin var?*

Burada bir sədr digərini maşınların təmir olunmasında, dövlət əmlakına xor baxmaqda tənqid edirsə, cavabında kənd klubunun anbara oxşadığına və şərait ola-ola yeni klub tikmədiyinə görə tənqid eşidir. Birinci yenə də onun klubunu tənqid edənin qiraətxanasını ovdana oxşadır, özgəyə töhmət etməkdənsə öz işlərini görməyi məsləhət görür. İkinci də cavabında su çəkilməsi üçün gələn boruların bir tərəfdə atılıb qaldığını, camaatın su üçün əziyyət çəkdiyini, sədrin bu işə əncam çəkmədiyini qeyd edir. Burada öz gözündə tiri görmür, özgəsində tükü seçir misalı yada düşür. Hər iki sədrin məzəmməti oxucuda gülüş doğurur.

"Laylay" adlı əsərdə övladına laylay deyən, iki əks qütbə dayanan şəxslərin təzad təşkil edən arzuları oxucuda incə yumor hissi yaradır.

1

*Laylay dedim yatasan, gül yastığa batasan.
Ali məktəb bitirib, şan-şöhrətə çatasan.
Laylay, laylay, a laylay, atam, qardaşım laylay.*

2

*Laylay dedim yatasan, on beş yaşa çatasan,
Alverlə məşğul olub, elmin daşın atasan.
Laylay, laylay, a laylay, laylay, daşbaşım, laylay.*

Biri övladına "Hər kəsin məqamını, öz yerini bil, oğlum" deyəndə, digəri "Müdirin paltosunu, çəkməsini sil, oğlum" deyir. Növbəti bəndlərdə "Zəhmət ilə pul qazan, yediyin olsun halal" - "Aşkara bacarmasan, çalış gizlin rüşvət al"; "Xalqına sadıq olsan, yüz illərlə yaşarsan" - "İstəsən bir kolxozu əjdəha tək udarsan"; "Həyat qurmağın şərti tək evlənmək deyildir" - "İldə birin al, boşa, subaylıq iş deyildir" kimi təzadlı fikirlərdə müəllif dövrünün müsbət və mənfi düşüncəli iki adamını gözümüz önündə canlandırır.

Anatollunun keçmişlə indini müqayisə edən "İndi hara, o vaxt hara" adlı dialoqunda da maraqlı məqamlar diqqəti çəkir. Personajların adı Köhnə və Təzədir. Əsər təqdimatla başlayır, personajlar kütləni münsif seçirlər, öz dediklərinə kütlədən qiymət gözləyirlər və müqəssiri mühakimə etməyi, həqiqəti aşkara çıxarmağı kütləyə həvalə edirlər.

Köhnə:

*Görən görüb, bilən bilir kim idik ol zamanda biz,
Dönüb olurduq əjdəha xalqı çalib-çapanda biz,
Qoyun-quzu qiymətinə üç arvadı alanda biz.*

**Gündə birin basıb-döyüb salardıq evdən avara,
İndi hara, o vaxt hara?**

Təzə:

**Bu gün bizim zəmanəyə diqqət ilə nəzər yetir,
Hər işdə, hər əməldə bil, kişi-qadın hüququ bir.
İndi qadın qanad açıb mavi səmalarda gəzir,
Düz Günəşə doğru gedir buludları yara-yara.
İndi hara, o vaxt hara?**

Burada köhnə fəxrlə qol gücünə, pul gücünə azyaşlı qızları aldıqlarından, buğdanı fəhlə-kəndliyə baha qiymətə satmaq üçün anbarlara yığıb saxladıqlarından, günlerini qumar oynamaqla keçirdiklərindən və s. bəhs açır. Təzə isə vətən qızlarının ali savadlı olmalarından, kişilərlə çiyin-çiyinə çalışdıqlarından, xalqın firavanlığından danışır. Əsər belə bitir:

Təzə:

**Keçmiş, hal-hazırı biz elədik müqayisə,
Haqsız ilə haqlı bu gün məlum olundu hər kəsə.**

Köhnə:

**Söhbətimiz tamamlanır, burda bitir mübahisə,
Gəl indi biz sual verək burdakı aşna-dostlara:**

İkisi də bir yerdə: indi hara, o vaxt hara?

Gülüş doğuran yumoristik əsərlərdən biri də "Pota və uzun"dur. Burada öz zahiri "gözəllik"lərindən bəhs edərək öyünən personajlar söhbəti geyimin üstünə gətirib çıxarırlar və elə əsərin maraqlı yeri də budur:

**Uzun: Paltarın hörməti var, izzəti var,
Paltara heyvanın da rəğbəti var.**

**Pota: Bəli, paltar geyə donuz potası,
Olar o, lap ziyankarın atası.**

**Uzun: Məsələn, paltarı geyə canavar,
Dəyişib mütləq o, bürokrat olar.**

**Pota: Tülkü geysə qəşəng libası əgər,
Mollaya dərs deyib, adam eləyər.**

**Uzun: Ayı paltar geyə, dükandar olar,
Malı alverçiyə top ilə satar.**

**Pota: Bunu biz xırdaca misal çəkirik,
Faktların çoxunu hələ demirik**

**Uzun: Məsələ bitməyir bununla hələ,
Paltarın altını götür-qoy elə.**

**Pota: Baxma bəzi geyir dəyərləli libas,
Libas insanlığa deyildir əsas.**

**Uzun: Bəzinin paltarın soyundurasan,
İçinin boşluğun görərsən haman.**

**Pota: Paltar əski olub tələf olacaq,
İnsana mərifət, ədəb qalacaq!**

Göründüyü kimi, əvvəldə meşşan təsiri bağışlayan personajlar, sonradan söhbəti dəyişib, insanları ədəbə, mərifətə çağırırlar. Müəllifin əsas məqsədi də elə budur.

Əhməd Anatollunun "At çölə", "Beləsi də var", "Kimdən öyrəndin", "Konfranslar", "Bəs necə". "Mən ölüm", "Mənə nə var" və s. bu kimi əsərlərində də iki nəfər demək olar ki, dövrün bütün neqativ hallarını açıb göstərir. Bu əsərlərdə biz kəskin satira görmürük. Müəllif sadəcə insanlara həqiqəti demək, özü də yumşaq demək istəyir və satirik yoldan çox yumoristik yol seçir.

"Bir sən bil, bir mən" adlı əsər bir qədər fərqlidir. Burada bir neçə personaj iştirak edir: "Gündə azından iki-üç yüz gəlirim var" deyən alverçi, milisdən, həbsdən, hakimdən, vəkildən qorxusu olmadığını, əti gizli kəsib satdığını fəxrle deyib özünü öyən, "Qazanmağın qaydasını gəl öyrən məndən" deyən qəssab, pul gücünə "prava" alıb, nizam-intizam gözləmədən maşın sürən sərxoş sürücü, pulla diplom alıb, vəzifə əldə edən savadsız müəllim, sərnışindən pul alıb bilet verməyən, qazancı sürücü ilə tən bölən, planın dolub-dolmamasını vecinə almayan konduktor, zaksla bir arvad alıb boşayan, molla əlilə ikisini alan və uşaqlar üçün aliment istəyən üç arvadın əlində qalan çoxarvadlı. Hərə öz əməllilə fəxr edir, yaramazlıqlarını sayır və "Bu sirri heç kim bilməsin, bir sən bil, bir mən" deyər sözünü yekunlaşdırır. Son sözü isə Anatollu deyir:

***Son qoyular bu işlərə yaxında, hökmən.
Bu sirri heç kim bilməsin, bir sən bil, bir mən.***

"Avaralar" adlı əsərdə də hər bənd bir personajın dilindən verilmişdir. Biletli sərnışinləri yerdə qoyub biletsizləri vaqona mindirən pravadnik, təyinatla rayona getməkdən boyun qaçıran həkim, tanışlıqla texnikuma daxil olan tələbə, dövlət malını israf edən mağaza müdiri, yeni həyatla ayaqlaşma bilməyən köhnepərəst, xuliqan, sərxoş, hamısı "Avarayam" mahnısını oxuyur. Daha doğrusu, müəllif onlara bu mahnını oxudur. Hər kəsin mahnısı oxucuda, tamaşaçıda bir cür yumoristik ovqat yaradır. Nəzərə alsaq ki, bu əsərləri elə səhnədə də Əhməd Anatollu özü oynayır (Şaraplı ilə birlikdə), bu məzhəkələrdən insanların necə yüksək zövq aldığını təsəvvür edə bilirik. Müəllifin "Məzhəkə" adlı mənsur əsərində diqqəti çəkən məqam vardır. Əsər belə başlayır:

1 - Ay canım, sən nə edirsən?

2 - Məzəlilik eləyirəm ki, adamlar gülsün.

1 - Hoppanıb-düşməklə adamları güldürmək olarmı?

2 - Bəs necə güldürmək olar?

1 - İndiki adamlar belə hoppanıb-düşməyə ancaq meymunçuluq deyirlər.

2 - Meymunçuluq eləyəndə nə olar ki? Meymun da adamdan əmələ gəlib də.

1 - Meymun adamdan əmələ gəlməyib, adam meymundan əmələ gəlib.

2 - Nə təfəvütü var? Ya Həsən keçəl, ya keçəl Həsən.

1 - Əzizim, indi köhnə zaman deyil. İndiki adamlar doğru və düzgün hərəkətlər və xalqa lazım olan mənalı, sağlam sözlər tələb edirlər.

2 - Onu necə eləmək olar?

1 - Onu eləmək üçün xalq içərisindən çıxmış məşhur məzhəkəçilərdən Molla Nəsrəddin, Bəhlul Danəndə kimi doğru hərəkətlər, qatı açılmamış sözlər deyib, xalqı güldürənlərin təcrübəsindən istifadə etmək lazımdır...".

Göründüyü kimi Əhməd Anatollu istər bir yazıçı kimi yazılarında, istərsə də səhnədəki rollarında daim insanların zövqünü düşünmüş, onlara sağlam gülüş bəxş etmək üçün əlindən gələni əsirgəməmişdir. Biz bu yazımızda müəllifin sadəcə, dialoqlarından danışdıq. Onun istər şeirləri, istərsə də səhnəcikləri tədqiq olunub ictimaiyyətə çatdırılmağa layiq əsərlərdir.

Sona XƏYAL

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Pərvanə MƏMMƏDLİ

Cənubi Azərbaycanda ədəbi proses

2014-cü ilin ədəbi yekunları əsasında

Cənubi Azərbaycanda ədəbi prosesi konkret olaraq bir ilin hüdudları daxilində qiymətləndirməyin öz çətinlikləri var. Ədəbi prosesin bütün istiqamətlərini özündə birləşdirən nəşr və mətbu orqanların olmaması, olanların da ardıcıl fəaliyyət göstərməməsi bir ilin ədəbi hadisələrini yaxın tarixi-ədəbi keçmişin aparıcı istiqamətləri zəminində araşdırmaq zərurəti yaradır.

Bu gün Güney ədəbi prosesində 1979-cu il inqilabından sonrakı ovqatla yeni əsrin əvvəllərindəki bədii dünyagörüşü arasında yaxın və fərqli cəhətlər meydana çıxmışdır. 1979-cu il inqilabının oyatdığı ümidlər puç oldu. Arzu olunan mənəvi azadlığın üfüqləri görünməz oldu, onlarca mətbu orqanların qapadıldığı ədəbi həyatdakı mübarizə, çağırış ruhunu daxili bir sarsıntı qarışıq əyilməzlik əvəz etdi.

Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi, dünyada söz sahibi olması Cənubda da milli özünəqayıdışa böyük təkan verdi. Arazın hər iki tayında vahid bədii dünyagörüşünün, ortaq ədəbi prosesin formalaşması prosesi ortaya çıxdı. Məsələn, müəyyən qaçılmaz fərqlərə baxmayaraq, bu gün Güney və Quzey Azərbaycanı poeziyalarındakı axtarışların məzmun və sənətkarlıq oxşarlığı bunu təsdiq edir.

Bütün siyasi məhdudiyyətlərə baxmayaraq, son 15-20 ildə Cənubda baş verən olaylar ədəbiyyatın milli mahiyyətini müəyyən etdi. 1997-ci ildə Hatəminin prezidentliyə seçilməsi Azərbaycan türkcəsində nəşrlərin artmasına zəmin yaratdı. Təbrizli Çehreqaninin Məclis namizədliyinin rədd edilməsi Azərbaycan tələbə hərəkatının daha da aktivləşməsinə gətirib çıxardı. Babəkin azadlıq simvoluna çevrilmiş doğum gününün hər il Babək qalasında qeyd olunması xalq yığıncağına, yürüşünə, nəhayət, qurultayına çevrildi. İran KİV-də türkləri təhqir edən verilişlərə, özəlliklə dövlət qəzetlərində çıxan karikaturaya etirazlar kütləvi hal aldı, ədəbi-siyasi aləmdə böyük əks-səda doğurdu. Təbrizin "Traktor" futbol komandası bumu həm də kütləvi etirazlara meydan oldu. Urmu gölü ilə bağlı etirazlar beynəlxalq aləmdə əks-sədaya gətirib çıxardı.

İctimai-siyasi olaylarla yanaşı çağdaş Cənubi Azərbaycan ədəbi prosesinə ədəbi-bədii qaynaqların da güclü təsiri var. Səməd Behrəngi, Qulamhüseyn Saidi (Gövhər Murad), Əliza Nabdil (Oxtay), Mərziyə Üskiyi

(Dalğa), M.Şəhriyar, Həbib Sahir, Səhənd və digərlərinin yaradıcılığı bu mənada xüsusi önəmə malikdir. Əsrin ən böyük şairi, ənənəvi fars şeirinin ustadı sayılan Məhəmməd Hüseyn Şəhriyar doğma Azərbaycan türkcəsində «Heydərbabaya salam» kimi çox qiymətli bir əsər yaratdı. Güney Azərbaycandan olub, İrana dünya miqyasında şöhrət qazandıran, ömrünün sonlarını mühacirətdə - Fransada başa vurmaq məcburiyyətində qalan Qulamhüseyn Saidinin ssenari müəllifi olduğu filmlər beynəlxalq aləmə səs saldı, İran kinematografiyasının Qızıl fonduna daxil oldu. Hal-hazırda Kanadada (Kanada "Pen" klubunun keçmiş sədri) siyasi mühacir həyatı yaşayan dünya şöhrətli yazar, "İranda ədəbi tənqidin babası" sayılan təbrizli Rza Bərahəni çox zaman ingiliscə və farsca yazdığı əsərlərindəki qəhrəmanlarının adını, oradakı şeir parçalarını, zor durumlarında yaşadığı hissləri, acılı-şirinli yuxularda gördüklərini Azərbaycan türkcəsində qələmə alır. Əlirza Nabdil ötən əsrin 60-cı illərində çox gənc olmasına baxmayaraq, Güney şeirində yenilik yaratdı. Həbib Sahir və Bulud Qaraçorlu Səhənd 29 yaşında həyatı tərək etmiş bu nakam şairin yolunu davam etdirdilər. Təbrizli Həbib Sahir çağdaş Güney Azərbaycanı ədəbiyyatında modernist bir şair kimi tanıdı. Bulud Qaraçorlu Səhəndin "Dədə Qorqud" boyları əsasında yazdığı "Sazımın Sözü" (1965) və "Dədəmin kitabı" (1971) adlı əsərlərinin xalqda milli ruhun oyanmasına böyük təsiri oldu.

Güney Azərbaycanında nəsr poeziyaya nisbətən zəif inkişaf etmiş, məlum səbəblər üzündən (nəşredilmə imkanının məhdudluğu, ənənəvi Şərq mühitinin poeziyaya üstünlük verməsi və s.) nəsr nümunələri az yazılmışdır. Poeziyaya nisbətən nəsrde fikirləri çox zaman açıq və birbaşa vermək zərurəti, ölkədəki siyasi durumun isə buna imkan verməməsi də sözügedən səbəblər sırasındadır. Bunu da qeyd edək ki, Cənubi Azərbaycanda nəsrin inkişafı üçün həyat materialı zəngin olduğundan, burada baş verən hadisələr əsasən Şimalda maraqlı bir ədəbiyyatın mövzusunə çevrilmişdir.

Cənubda inqilabdan sonra Azərbaycan dilində mətbuat nümunələrinin çoxalması, onlardan bir qisminin müasir tələblərə uyğun yüksək səviyyədə çap olunması anadilli nəsrin formalaşması üçün real zəmin yaratdı və nəsr əsasən, 80-cı illərin ikinci yarısından inkişaf etməyə başladı.

Hekayə, bədii oçerk, memuar ədəbiyyatı ilə yanaşı roman janrında da əsərlər yarandı. Gəncəli Səbahi, Həmid Məmmədzadə, İsmayıl Hadi, Nasir Mənzuri, Nasir Mərqatı, M.Ocaqverdi, J.Əli, Əlif Nuranlı və başqalarının əsərləri Cənub nəsrinin məzmun və bədii keyfiyyətləri haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Məlum siyasi səbəblərdən Quzeyə və Güneyə parçalanmış vətənimizin hər ikisində yaşayıb yaradan yazarlarımız Söhrab Tahir, Pənəhi Makulu, Fəthi Xoşginabi, Əli Tudə, Mədinə Gulgun, Balaş Azəroğlu, Hökumə Billuri, Məhəmmədağı Zehtabi, Qulamhüseyn Beqdeli, İsmayıl Cəfərpur, Əbülfəz Hüseyni, Həmid Məmmədzadə, Məhəmməd Biriya, Qafar Kəndli, Məmmədəli Afiyət və başqaları Güney ədəbiyyatının inkişafında önəmli rol oynadılar.

2006-cı ilin mayın 22-də Babək qalasına ənənəvi yürüşə qoyulan qadağa ilə barışmayan narazı kütlə Güney Azərbaycanın iri şəhərlərində - Təbriz, Ərdəbil, Miyana, Meşkin, Marağa, Urmu və digər bölgələrdə izdihamlı aksiyalar keçirdi. Bu tarixi-siyasi hərəkət Azərbaycan türklərinin mədəni-kültürəl həyatında silinməz izlər qoyaraq milli-ədəbi hadisəyə

çevrildi. Ana dili uğrunda, milli kimlik uğrunda mücadilə nəticəsiz qalmadı, 2006-cı ildən sonra yaranan ədəbiyyat çox fərqli oldu. Farsca yazan yazarlar ana dillərinə qayıdaraq yeni əsərlər yaratdılar. Bundan sonra yeni fikirli, gənc nəsil meydana gəldi və həmin nəsil çağdaş ədəbiyyatın əsasını qoydu. Onların bir qismi milli ruh, milli kimliyə söykənən, digər qismi isə Qərb təmayüllü, avanqard şeir yazmağa meyillidirlər. Mövzu bolluğu, fikir sərbəstliyi, üslub çeşidliliyi ilk sırada nəzəri cəlb edir.

90-cı illərdə ədəbiyyata gələn avanqard nəsil daşlaşmış, kirecləşmiş mövqeləri birdəfəlik, kökündən qoparmağa çalışır. Çağdaş modern şeirə körpü salanların önündə gedənlərdən biri Səhər xanım Rəiszadədir. Bu poetik hərəkatı ilk öncə Süleymanoğlu, Nigar Xiyavi, Nasir Merqatı, Nadir Əzhəri, Əziz Səlamı, Məhəmmədrza Ləvayi, Atilla Maralanlı, Lələ Cavanşir, Kiyav Xiyav, Hadi Qaraçay, Səid Muğanlı, Heydər Bayat, Saleh Ətayı, bir qədər sonra İlqar Müəzzinzadə, Məliha Əzizpur, Xosrov Bərişan, Elşən Böyükvənd, Ramin Cahangirzadə, Aydın Araz, Rəsul Yunan, Solmaz Məmmədrizayi, Türkan Urmulu, Ramin Cabbarlı, Məsud Haray, Ülkər Ucqar, Şələlə Cavanşir, Ərsan Ərel, Duman Ərdəm, Aydın Araz, Zaman Paşazadə, Ziba Kərbasi yaratdılar. Adını çəkmədiyim digərləri də bu yolda irəliləyirlər.

Bu gün Güney Azərbaycanda müqavimət, “dirəniş ədəbiyyatı” ön plandadır. Əsərlərin əsas motivi ana dili və vətəndir. Bundan sonra kimlik axtarışı, azadlıq, eləcə də, narazılıqlardan doğan daxili üsyan hissi kimi mövzular gəlir.

Cənubi Azərbaycanda yeni ədəbi nəsil çətinliklə də olsa, formalaşmış. Son on ildə internetin yaygınlaşmağa başlamasından sonra gənclər arasından ədəbi yaradıcılığa meyl göstərən və sözün əsl mənasında modern üslubda əsərlər yaradan nəsil yetişib. Çoxlu sayda ədəbiyyat portalları və bloqlar yayınlanmaqdadır. Avropada və Amerikada yaşayan və çox dəyərli əsərlər yaradan yazarlar vardır.

Gənc yazarlar modernizmin devizindən irəli gələn “qlobal düşünüb, lokal yaşmaq” üsulundan yararlanırlar. Yeni nəsil anadilli yeni ədəbiyyat yaratmağa israrlıdır. Onlar dünya ədəbiyyatını mənimsəməyə, onun ən gözəl nümunələrini ana dilinə çevirməyə və yeni üslublu şeirlər yazmağa səy göstərir, bir sözlə, çağdaş fikir və düşüncəyə yiyələnib, dünya bədii-estetik sənətinin qazandığı uğurlardan faydalanırlar.

Poeziyanın xalqın danışan dili olması az qala bütün Güney şairlərinin əsərlərində yekdilliklə təsdiqlənir. Vaxtilə tanınmış ziyalı, türkoloq doktor Cavad Heyət müsahibələrindən birində söyləmişdi: “Heç bir millətin ədəbiyyatında mövcud olmayan həsrət ədəbiyyatımız var. Həsrət ədəbiyyatı bizim üçün dərdlərimizi bölüşmək, mənən birləşmək vasitəsidir”.

Bu gün Cənubda bütün çağlara məxsus “atalar və övladlar” problemi - yeni ədəbi nəsillə yaşlı nəslin dartışması yaşanır. “Heydərbabaya salam” poeması klassik divan ədəbiyyatından gələn ənənələri sənətdi. Əsrlərcə poetik dilə hakim kəsilmiş kanonları xalqın həyat tərzinin, milli düşüncəsinin əksi olan bədii təsvir elementləri əvəz etməyə başladı. Quzey Azərbaycan poeziyası ilə yaxın ünsiyyət şeir dilinin sxematizmdən uzaqlaşmasına təkan verdi. Bunlarla yanaşı, Cənub ziyalılarının Avropaya mühacirəti, eləcə də, müasir informasiya mübadiləsi modern şeir axtarılarının əsas istiqamətlərindən oldu. Bu gün gənclər ədəbi klişe və şablonları sındırmaq iddiasında bulunub, əvvəlki inkar edir, özlərini postmodernist cərəyanın nümayəndəsi adlandırırlar.

Güneydə modern şeirin qurucularından olan dr. Həmid Nitqi yazırdı ki, modern ədəbiyyatı yaratmaq üçün modern dil olmalıdır. Dr. Həmid Nitqi bunu dillə bağlı çalışmalarında, şeirlərində təsdiq etdi.

Ədəbi prosesin hazırkı durumuna və bu durumun əsas cəhətlərinə nəzər salsaq, belə bir mənzərə ilə qarşılaşmalı olarıq: ədəbiyyatın əsas vəzifəsi ana dilində yazmaq və onu işlək ədəbi dilə çevirməkdir. Almaniyada yaşayan tanınmış şair Süleymanoğlunun belə bir fikri var: "Dil varlığın evidirsə, Güneydə azərbaycanlılar uçurulmuş bir evdə yaşamaq zorunda qalıblar". O, çıxış yolunu bu evi - varlığı yenidən tikməkdə görür, bunun şair və yazarların görevi olduğunu söyləyir.

Bu gün Güneydə ədəbi dil problemi var. Hərə bir ləhcədə, şivədə yazır. Ləhcələrin çoxluğu və şifahi nitqdə onlardan istifadə təbii haldır. Lakin vahid ədəbi dil formalaşmalıdır. Son illər ədəbiyyata gələn gənclər Anadolu və ya İstanbul türkcəsində, Quzey Azərbaycan türkcəsində və orta türkçədə yazmağa cəhd edirlər.

Adətən ilin ədəbi mənzərəsini sözügedən ildə çıxan kitablar, ədəbi-bədii jurnallarda nəşr olunan bədii yazılarla bəzələmək olur. Güneydə son dövrlər sınırsız internet şəbəkəsindən yetərinə yararlanırlar. Nəşr və mətbuatın görəcəyi iş özü də sosial şəbəkə aracılığı ilə çözülmür. Artıq bir neçə tanınmış yazarın yüksək tələblərə cavab verən elektron dərgiləri ədəbi fəzadakı boşluğu doldurmaq üçün çaba göstərir və geniş oxucu auditoriyası qazana bilir. Məsələn, "İşıq", "Düşərgə", "Maral" və sair. Ölkədə Azərbaycan türkcəsində çıxan əsərlərə qoyulan məhdudiyətlər, eləcə də, azsaylı və qısa kəpənək ömrünə məhkum olan qəzet və jurnallar bu işin öhdəsindən gələ bilmir. Bu üzdən də daha çox internet şəbəkəsində yayınlanan, eləcə də, yazarlarla məktublaşma əsasında əldə etdiyimiz materiallardan çıxış edəcəyik.

2014-cü ildə çap olunmuş kitabların içində şeir topluları çoxluq təşkil edir. İsmayıl Mədədi Ülkərin Urmu gölünə həsr olunmuş şeir antologiyası, Mustafa Şeyxpurun "Dünya durduğum yerdə qurtarır", Fəruba Mürtəzainin "Dilim ağzımda quruyur", Məlihə Əzizpurun "Göyqözlü tanrı", Fəranək Fərid İpəyin "Yuxuda ayılmaq", Aydın Arazın "Axşamlar gedir, yoxsa qayıdır?", Nəsim Köhnəsalın "Yarımaçıq çamadanlar", Xosrov Barışanın "İçdim Təbrizin küçələrini", Həsən İldırımın "Üşütmə içində istədiklərim", Babək Qocazadənin "Təbrizimə yana-yana baxaydım" şeir topluları bu qəbildəndir.

Ekoloji fəlakət olan Urmu gölünün quruması və bunun rəsmilər tərəfindən qarşısının alınmaması uğrunda tək-cə siyasi fəallar mücadilə aparmır. Bu, artıq ədəbiyyatda da gündəmdən düşməyən mövzulardan birinə çevrilib. Tanınmış şair İsmayıl Ülkər Urmu gölünə 500 səhifə həcmində şeir antologiyası hazırlayıb. Kitabda ötən əsrdə Urmu gölünü vəsf edən söz ustaları Tağı Rüşfət, Məhəmməd Biriya, Məmməhüseyn Şəhriyandan tutmuş, çağdaş şeirin önündə gedən Hadi Qaraçay, İsmayıl Ülkər, Rüşfəyyə Kəbiri, Kiyan Xiyav, Nigar Xiyavi kimi şairlərin şeirləri çap olunub. Əvvəlki nəslin yaradıcılığında bu gölün əsrarəngiz gözəllikləri mədh olunursa, sonrakı nəslin əsərlərində gölün mənzərə-portreti ağrı ilə yüklənmiş ağılarda verilir. Təbrizdə 40-cı illərdə "Şairlər məclisi"nin qurucularından və son təmsilçilərindən biri, qocaman şair və yazıçı Haşım Tərhan ötən il ömrünün 90-cı ilində həyatla vidalaşarkən belə Urmu gölünün qurudulmasından rahatsız idi. Şair son şeirlərindən birində yazırdı:

**Qürbət eldə qəribsədim, elimi qaytarın mənə
Dərələrim köz bağlıyıb, selimi qaytarın mənə.
Axtarıram həzin-həzin itirdiyim gölün izin
Dünyada hər nə var sizin, Gölümü qaytarın mənə.**

Çox kədərli ki, Urmu gölü də artıq Aral gölünün taleyini yaşamaqdadır. Kitabda Ülkər Ucqarın səssiz fəryadı da buna işarədir.

**Sənin iki qurtumluq qumral gözüne
necə inanım?
O yekəlikdə
mavilikdə
Urmu gölü ilğım imiş,
əlimi atanda duza çıxdı!
Dalıram, inanmıram!
Cumuram, inanmıram!
Boğuluram, inanmıram!**

Güney Azərbaycan poeziyasının gənc nəslini birləşdirən ümumi amil onların vətən, milli dil haqqında eyni mövqedən çıxış etmələridir. Azərbaycançılıq, turançılıq düşüncəsi yeni Cənub şeirini ideya zirvələrinə qaldırmaqla yanaşı, onun poetik ifadə imkanlarını, üslub çalarlarını da zənginləşdirir. Quzey Azərbaycan şeirinin üslubi təmayüllərinin formalaşmasına S.Vurğun, R.Rza, B.Vahabzadə, M.Araz təmsalında Şimalın təsiri olduğu kimi, türk şeirinin də təsiri duyulur. Özəlliklə, Nazim Hikmət şeirinin intonasiyası dərhal duyulur. Digər tərəfdən, şairlər Avropa poeziyasını da mənimsəyir, hətta bu gün dəbdə olan postmodernizmin təmsilçilərinin adlarını şeirlərinə gətirirlər.

**Muzisiyənlərdən
Bethoveni,
rəssamlardan
Pikassonu,
fəlsəfəçilərdən
Haydegeri**

və

**şairlərdən özümü
çooox sevirəm
mən post modern birisiyəm.**

Elyad Musəvi

Əlbəttə, şairlə mübahisə də etmək olar. Burda modern hardadır, postmodern harda başlayır? Əsas odur ki, poetik fikir öz yeni mərhələsini müəyyənləşdirir, həm də ictimai düşüncənin məsşabı etibarını ilə genişləndirir:

**Bayatılar
“Stay with me”
söyləyirdi.
Artıq arzular gecikmişdi!
Səttarxanın tüfəngini oğurlayıb,**

**Qarabağ dağlarında
31-ci yüzillikdə etiraz edəcəyik!!!**

Solmaz Məmmədrzayi

Səid Muğanlının şeirlərindəki Bütöv Azərbaycan dərdi, vahid Azərbaycan dili ideyası onun poetik ruhunu bəzəyir. O, Güney Azərbaycan ədəbiyyat və kultürünü ləyaqətlə təbliğ edən "Yaşmaq" yeni ədəbiyyat dərgisinin redaktorudur. Dərgi Quzey Azərbaycan yeni ədəbiyyatının İranda tanıtılması sahəsində də çox iş görüb. Dərginin əlavəsi olaraq onun təşəbbüsü ilə bu günə qədər 40-a yaxın kitab işıq üzünə çıxərək və yayınlanıb. S.Muğanlının sevgi ilə bağlı fərqli fikirləri var:

**Sevmək bir intihardır
Qar çiçəgi günəşə baxıb öldü...
Sevmək bir ittihamdır.
Sevmək təkcə sevmək deyil ki.
Sənin....mənim....onun arasında
Sevmək bir inqilabdır
mən sevirəm
və...
zindandayam...**

Məsud Harayın "Urmu gölü" şeiri lokal ekoloji faciəni insanlığın faciəsi kimi ümumiləşdirir, özü də bunu bənzərsiz bir intonasiya, orijinal təsvir çalarları ilə edir. Bizcə, aşağıdakı misralar Güney şeirinin yeni obrazlara, yeni poetik sistemə keçidinin uğurlu nümunəsidir:

**Günəş batarkən
Saçlarını darayırdı torpaq.
Sürtülürkən saçları
Yarpaqlara, budaqlara
Sürünürdüm mən də.
O qızıl saçlı peşində
Bir an saçları ağardı,
"Qocaldı" sandım günəşi.
Amma o qocalmamışdı,
Yalnız saçlarını
Urmu dənizi tumarlamışdı.**

Heydər Bayatın şeirlərindəki ənənəvi sarsıntı, məyusluq və iztirab ovqatının alt qatında kin, nifrət və ironiya var.

**Boynumu qucaqlamağa
Bilirəm,
Boyun çatmaz -
Bu ölkənin dar ağacları
Ucadır
Belə ki, darları uca qururlar.
Son görüşdə
Boynumu qucaqlamağa**

**Bilirəm,
Boyun çatmaz.**

“Biz, bütün tutsaq ulduzlarla\ Üzləşəcəyik tilisim qaranlıqla\ Və Güllələrin tuşu ilə\ Keçəcəyik Şəhidlik keçidindən...” söyləyən Əzizə Məlikpurun isə dar ağacına nikbin notlara köklənən özəl baxışı var:

**Sabah;
Əkilən dar ağaclarından
GÜNƏŞ dərəcə
Uşaqlar...**

Ramin Cahangirzadənin şeirlərində gözlənilməz poetik keçidlər “daş” məfhumuna verilmiş onlarca poeziya nümunələri içərisində seçilməyə, yadda qalmağa layiqdir:

**Daşların çatlağından çıxan çiçəklər
Daş olmasınlar deyə
Baş qaldırırlar.**

Və ya

**Bir gün daşa dönsəm,
Bütün sirlərimi
Daşlara deyəcəm!**

Məhsa Məhdilinin şeirlərindəki həzinlik, kövrəklik Təbriz sevgisindən, Qarabağ dərdindən gəlir. O, dünyaya etirazını bəzən vərdişə çevrilmiş hayqırtı ilə yox, təmkinlə ifadə edir. Ümumiyyətlə, formalaşmaqda olan Güney şeirindəki bu üslubun, bu poetik təhkiyənin bədii uğurları göz önündədir.

**Təbrizsizləyən hər boğazda
lallığına yaşayır
insanlığın uzun dili
Urmuda
Qarabağda
Urumçuda
və Təbrizdə.**

Ramin Cabbarlının şeirlərində metaforik ifadə imkanları daha genişdir. Onun “Nifrət etdiyim” şeiri həm də poetik bir hekayədir, şerin, böhtanın, cinayətin mahiyyətinə “ağ yalan söyləyən” yağış tanrısına verilən dəyərdir.

**Nifrət etdiyim tanrı,
Yağış tanrısıdır.
Dar küçələr qana boyanarkən
Ağ yağış göndərir,
Bütün cinayət izləri silinsin deyə.**

Ülkər Ucqarın “Ovsun” şeiri nağıl təhkiyəsi, nağıl intonasiyası ilə zəngindir. Aşağıdakı misralardakı sözlərin, ifadələrin tamamilə yeni poetik qatını görürük. Bu da öz növbəsində şeirə güclü məzmun, məna tutumu aşılayır.

***Uzaqdan gələn səslərə uyma xəstəliyim var. . .
İlanlar yatağı-canım gecələr
Öpdüyün yerlərdən ilanlar bitib. . .
İlanlar yatağı-canım gecələr
Canımı saç kimi yolmağım gəlir.***

İranda türkçülüynün ideoloqlarından biri olan Əli Təbrizli, Pəhləvi rejiminin türklərə qarşı apardığı milli ayrı-seçkilik siyasətini lənətləyir, ana dili yasaq edildiyi üçün soydaşlarını "dilsiz başa" bənzədirdi. Huşəng Cəfəri Əli Təbrizlinin tutduğu yolun davamçısıdır və bu gün xalqın dərin rəğbətini qazanmış şairlərdəndir. Elinin səsine çevrilmiş şair həm də rəssamdır. "Şəkil" şeiri onun xalq arasında ən yaygın olan və uğurlu poetik əsərlərindəndir:

***Nəyləyim dilsiz bir baş çəkəmmirəm,
Sinəmdə ürək var, daş çəkəmmirəm,
Elimin gözündə yaş çəkəmmirəm
Bu elin mahnısının tarda çəkəcəm.
Tikili bir ağız çəkəcəm buma,
Bir dərin baxış ki, fikrində Cuma
Yollayam şəklini Tehrana, Quma
Bir elin yoxluğun varda çəkəcəm.***

Yeni nəsil yazarlarının hər birinin öz özəllikləri var. Kiyav Xiyav dünya ədəbiyyatında qəbul olunmuş poetik prinsiplərdən yararlanıb, ana dilində bənzərsiz şeirlər yazmağa nail olur:

***Bir dib otaq var içimdə
Pəncərəsindən baxaram Savalanın ətəklərinə;
Dörd bir yanı küncüt, qara tut və ümid.***

***Bir dib otaq var içimdə
Jan Pol Sartrın "Böyük faciə"si qədər macəralı.***

***Bir dib otaq var içimdə
Bir sinema filmi kimi
Hər planında kitab oxuyan mən
Və kamfa toxuyan sən.***

Əziz Səlamı siyasi mühacir ömrü yaşayan yazarlardandır. Alman dilini mükəmməl mənimsəyən şair çin, yapon, yəhudi, ispan, alman və qırmızıdərililərin ədəbiyyatından olan şeir nümunələrini dilimizə çevirmişdir. Şairin «Qərib külək» adlı şeirində qəriblik hissi çox qabarıqdır:

***Bu külək hardan gəlir görəsən?!
Qərib-qərib dəyir saçlarıma,
Ürkək-ürkək toxunur üzümə.
Oynayır kövrək barmaqları havada
Toxunmayır alınma,
Qəlbimdə gözləyən bu sazın***

***Həsətli tellərinə.
Bu külək hardan gəlir görəsən?!***

Nadir Paşazadə İran-İraq müharibəsində 26 ay İraqda əsirlikdə qalıb. Müharibənin sərt üzü və yaşadığı əsirlik N.Paşazadənin həyatında və ruhunda silinməz izlər buraxdığından ədəbiyyata tapınıb:

***Yoldaşum Uranusdan gəlmiş,
Tanışlarımın çoxu Marsdan.
Onlar günəş ardındadırlar,
Mənsə, gecə
Bir saat uyumaq
Və hər şeyi unutmağın.***

İnqilabi hərəkət dövründə özünü yenidən tapan xalq ədəbi-bədii dilin bütün formalarından maksimum istifadə etməyə çalışır, köhnə formanın yeni imkanlarını üzə çıxarır. Bugünkü gənc nəsil güldən-bülbüldən uzaqlaşmış, həsrət, ayrılıq, göz yaşları mövzularının vaxtının keçmiş olduğunu anlayıb. Urbanistik mövzular, postmodern estetik təmayül onların əsərlərində aparıcı yer tutur. Bir sözlə, Güneydə ədəbiyyat bütün gücü ilə inkişafdadır.

Güneydə orta yaşlıların gənc şairlərə münasibəti fonunda Rza Bərahəni, Nadir Əzhəri və Nasir Davəran kimi güneyli tənqidçilərin bir-birindən fərqli fikirləri ilə tanış olmaq maraqlı olardı. Nasir Davəran yazır ki, dünya postmodern şeiri insanların məruz qaldığı çətinliklərə laqeyd olmağa, ictimai-ədəbi prinsiplərə etnasızlıqla yanaşmağa sövq edir. Bu üslubda yazanlar da bir para yaman, yaramaz sözləri şerimizə aşılaraq, ədəbi dilimizi pozurlar. Bəlkə də bilməzlikdən ədəbi dilimizi bayağılığa yönəldirlər. Onlar bir gün Təbriz danışığının keşiyində durur, o biri gün Zəncan deyimini qoruyur, ta biri gün isə İstanbul türkcəsinə meyillənir. N. Davəran yazısının sonunu nikbin bir notla bitirib bundan yan keçən başqa şairlər haqda yazır ki, "gənc şairlərin çoxu hər bir şeydə yenilik vurğunudurlar. Elə baxışların təfəvütlü olması da yaxşı haldır. Sevindiricidir ki, insanların fərqli təbiətlərini yamsılayan bunca müxtəlif janrlı şeir topluları, bəlkə də həyatın özəlliklərinə güzgü tutur. Bir-birimizi eşitməyi bacara bilsək, avanqard şerimizin parlaq gələcəyi həmin rəngarəngliklərdən doğacaq". (Nasir Davəran. "Şeirimiz bu gün", "Kültür jurnalı", 2014, №1, s.50)

Postmodernizm cərəyanı ilə bağlı «Dismemberment» («Kəsik-kəsik etmək») əsərinin müəllifi, Kanadada yaşayan yazar Rza Bərahəninin postmodernlə bağlı maraqlı düşüncələri var. O yazır ki, postmodernizm İkinci Dünya müharibəsi başa çatdıqdan və üçüncü dünya ölkələri adlandırdığımız ölkələrin yaranması ilə meydana gəlib. Bu cərəyan dünyanı kamil surətdə görür. Bizim zehnimiz Qərbin təsiri altında parçalanıb və bu fonda Qərbin də zehni tikə-tikə olub. Bunun da içindən kəsik-kəsik yazmaq meydana çıxıb. Zehin parçalayır, sonra yazır. Məsələn, bir çox şairlərin yazdıqları şeirlərdə bir məzmun var, həmin məzmun struktur kimi qurulub və bilirsiniz ki, şair nə demək istəyir. Bu, əvvəlcədən müəyyən edilmiş bir struktura bənzəyir. Amma mən romani və şeiri parça-parça olmuş formada yazıram."

Tanınmış şair və tənqidçi Nadir Əzhəri yeni ədəbi cərəyan və ədəbi dillə bağlı yazır ki, son illər güneyli gənc yazarların Quzey Azərbaycan,

Türkiyə, eləcə də Qərb ədəbiyyatı nümunələri ilə tanışlığı yaxşı haldır. Gənc yazarlar postmodernin üsütörtülü ifadə, sitat və təsadüflərinin arxasında saxlanan xəyali manipulyasiya özəlliklərindən faydalanaraq yazmağa başlayırlar. Daha sonra o, bu polemikanı davam etdirərək bildirir ki, şarirələrimizin bəzisi Azərbaycan, ya Türkiyə dilində gücsüzlüklərini modernizm altında gizləmək istəyiblər. Tənqidçi yazının sonunda ana dilini dərinədən mənimsəməyi tövsiyə edir.

Rəsul Yunanın sərbəst vəznli modern şeirlə bərabər, hekayələr və roman müəllifidir. Hekayələrini farsca, şeirlərini isə türkçə yazır. Məhəmməd Rza Ləvayinin modern şeir sahəsində əldə etdiyi uğurları nəsrə də keçərlidir. Onun "Arbatan" romanı çağdaş Güney Azərbaycanı romanının incilərindəndir.

Güneydə yazarların ən çox üzleşdiyi problemdən birinə toxunan Kiyən Xiyav yazır: "Yaşadığım ölkədə danışdığım və yazdığım dilin rəsmən tanınmamasından çox əziyyət çəkirik. Kitablarımı da istədiyim kimi çap etdirə bilmirəm. Elə bu iki səbəbdən hər zaman dözülməz bir sıxıntı içindəyəm." Meyar bir dilə sahib olmaq üçün çaba göstərən güneyli yazar Quzey Azərbaycanda da dil sahəsində boşluqlar olduğu fikrindədir. O, quzeyli soydaşlarına bir mesaj ünvanlayır: "Bakıdan çox önəmli olan bir şeyi də umuram. O da dil məsələsidir. Azərbaycan türkçəsi. Məncə, Bakı günbəgün Azərbaycan türkçəsini zavala doğru aparır. İnanın, bizdə Bakıda olduğundan da çox dilçi var. Bu dil yerində istifadə edilməyən, qabarıq farscadan, ruscadan, ərəbcədən alınma sözlərdən və heç də Azərbaycan türkçəsinə bənzəməyən dil quruluşundan artlanmalıdır. İran, Türkiyə bu işi yüz ildir görür. Təkə İranda, keçən iyirmi-otuz ildə farslar əlli minə yaxın söz düzəltməklə, xalqın ağızından alınma sözləri toplayıb yığışdırıblar. Bakı bu böyük probleme əsaslı yanaşmalıdır". Zənnimizcə, söylənən iradın üzərində düşünməyə dəyər.

Peşəkar ədəbiyyatın yaranmaması tək dil problemi ilə deyil, həm də tənqidçilərin olmaması ilə bağlıdır. Son illərin əlamətdar yaradıcılıq hadisələrindən biri də ədəbi tənqiddə marağın artmasıdır. Hümmət Şahbazi, Cəfər Bozorgəmin, Əhməd Alov, Həsən İldırım, Nadir Əzhəri, Məliha Əzizpur, eləcə də Eldar Muğanlı, Hadi Qaraçay, Kərim Qurbanzadə, Bulud Muradi, Həmid Arğış kimi tənqidçi ordusunun yetişməsi, yəqin ki, əsl ədəbiyyatın yaranmasına meydan verəcək.

Bəzi güneyli yazarların roman, memuar, oçerk və digər janrlarda arasına dərc etdiyi ədəbi-bədii yazılar istisna edilərsə, çox zaman hekayə janrına üstünlük verilir. Bunun da başlıca səbəbi hər şeydən əvvəl, yazıçıların hekayə janrı vasitəsilə həyat hadisələrinə daha çevik reaksiya vermələri ilə bağlıdır.

Müəllifləri təxminən eyni mətləblər düşündürür: dünya, yaşam, ölüm və olum fəlsəfəsi, ana dili, milli mənəvi keçmiş, sosial problemlər, sevgi və s. Problemlərin bədii həlli isə müxtəlif səviyyədədir. Peşəkar yazıçılıq vərdişini bəzən emosional təsvirlər, birbaşa çağırış üslubu əvəz etsə də, bu nümunələr böyük ədəbi-tarixi əhəmiyyətə malikdir. Nəsr dilinin cilalanması mənasında ədəbi prosesdə hər bir əsərin özünəməxsus yeri vardır.

Nasir Mənzuri, Rucəyyə Kəbiri, Kiyən Xiyav, Həmid Arğış, Murtuza Məcidfər, Məliha Əzizpur, Rucəyyə Səfəri, Vali Gözətən, Toğrul Atabay, Saleh Ətəyi, Qadir Cəfəri, Rəsul Məlikoğlu, Vuqar Nemət, Məmmədza Ləvayi, Nigar Xiyavi, Ziba Mənüçöhri, Məmmədza Təbrizli, Araz Əhədoğlu nəsrə özünə xas ifadə bacarığı, mövzu çeşidinin genişliyi ilə seçilir.

Rüqəyyə Kəbirinin maraqlı həyat tarixçəsi var. Ötən əsrin 80-ci illərində milli düşüncəli gənclər Quzey Azərbaycana olan sevgi və maraqdan sosialist baxışlara yiyələnirdilər. Bu bəlkə də bir növ bu taydakılara rəğbət göstəricisi idi. Universitetdə təhsil alan Rüqəyyə xanım da bu gənclərdən biriydi. Bir müddət sonra o, solçu fikirlərinə görə həbs olundu. Azadlığa çıxdıqdan sonra siyasi fəaliyyətdən vaz keçdi. Başqa sahədə təhsil alsada, Rüqəyyə xanım poeziyaya üz tutdu. Şair ruhu R.Kəbirini Güney Azərbaycanda yoluxucu xəstəliklərə və qadın hüquqsuzluğuna qarşı bir mübarizə çevirdi. R.Kəbiri poeziya ilə yanaşı nəsr sahəsində də qələmini sınaıyır və gözəl hekayələr müəllifidir. Onun dərddli və ağır günlərinin xatirələrini qapsayan gündəlikləri - silsilə ilə həyat hekayələrinə dönüb nəşr olunur. O, paralel olaraq qadınların sorunu ilə bağlı araşdırmalar aparıb, dərgilərə məqalələr də yazır. Onun "Evin" - evim deyil" ("Evin" Tehranda siyasi dustaqlar saxlanan həbsxananın adıdır.- P.M.) romanının baş qəhrəmanın prototipi də müəllifin özüdür. Xatırladaq ki, 2012-ci ildə Bakıda təşkil olunan hekayə müsabiqəsində R.Kəbirinin "Mavayl" adlı əsəri birinci yerə layiq görüldü.

Əlirza Ağçaylının (Əlirza Zihəq) redaktorluq etdiyi "Maral" internet dərgisində yayınlanan «Başı bələli dilimiz» adlı satirik hekayəsi sabirənə üslubda yazılıb. Bir «alim» azərbaycanlıların qədim dilinin fars mənşəli olduğunu sübut etmək üçün bir nəfərlə dağ kəndinə yollanıb orada apardığı "tədqiqat işləri"ndən danışır. Mərənd yaxınlığında yerləşən Gəlinqaya adlı kənddə onlar güc-bəla ilə «qədim dildə» (fars kökənli azəri tayfasının dili nəzərdə tutulur-P.M.) danışan 2 qoca tapırlar. Az keçmir ki, alimin bu qocalarla bərk mübahisəsi düşür. Alim təkidlə onlara başa salmaq istəyir ki, onlar buranın bineyi-qədimdən sakinləri olublar, qocalarsa bununla heç cür razılaşırlar. Onlar deyirlər ki, burada bina salmaları uzağı 200 ildir. Bir qonağı da göstərib deyirlər ki, bu da talışdır, iki gündən sonra öz vətəninə, o taya qayıdacaq. Bizimkilər də elə oradan gəliblər. Bunu eşidən alim hirsənib onların sözüne qulaq asmaq istəmir, ayağa durub kəndi tərkdir. Çox keçmir ki, həmin alimin kitabı çapdan çıxır. O, kitabda azərbaycanlıların qədim dilinin hələ də yaşadığını və bu dildə danışanlara Gəlin qayada rast gəldiyini bütün təfsilatı ilə «düzüb qoşur».

Yazıçı bu hekayədə Pəhləvi sülaləsinin son 56 ildə yeritdiyi farslaşdırma siyasətinə gülür, İrandakı xalqları, xüsusilə, azərbaycanlıları soy-köklərindən ayrı salmaq üçün bir para alimlər tərəfindən irəli sürülən Azərbaycan dilinin fars mənşəli olub, sonradan türkləşməsi kimi heç bir elmi əsası olmayan fərziyyəni ifşa edir.

Roman Güney Azərbaycanın indiki durumunun güzgüsüdür. Nasir Mənzuri, Sayman Aruzun irihəcmli əsərlərində də cəmiyyətin həyat tərzi, ictimai-siyasi və dini problemləri əks olunmuşdur.

Son illər Şimalda roman bumu yaşanır. Yaxşı tanıdığımız, eləcə də adını ilk dəfə eşitdiyimiz yazarların onlarla irihəcmli romanı çap olunur. Arazın o tayında isə nəslrlə uğraşan gənc yazarlar, əksinə, daha yığcam, daha lakonik formalara üstünlük verirlər. Bu gün Güneydə Avropada ötən əsrin 60-cı illərində formalaşan "fləş fikşn" (Flash Fiction) üslubunda yaranan və minimalizmə, kiçik həcmə əsaslanan nəsr əsərləri yazırlar. Yığcamlığa üstünlük verən belə kiçik ölçülü nəsr əsərlərinə fikir açıqcası, mikrohekayə, qısa hekayə kimi çeşidli adlar verilir. Güneydə isə belə əsərləri "kibriti hekayə" adlandırırlar. Tutumu 2000 sözü aşmayan, az söz və cümlələrlə süjeti bəlli olan bitkin bir əsər yaratmaq hünər istəyir. Bu

cərəyanın önündə gedənlər Murtuza Məcidfər, Həmid Arğış, Toğrul Atabay, Məliha Əzizpur, Məhəmməd Sübhəddir. Onlar, necə deyərlər, “bir güllə ilə iki dovşan” vurmuş olurlar. Öncə Güneydə bəlli səbəblər üzündən ədəbi dillə ilgili yaranmış, hələ də həllini tapmayan sorunlardan azacıq uzaqlaşır, sözə qənaət edib, az sözlə çox məna açıqlaya bilirlər. İkincisi, həm biçiminə, həm də məzmununa görə yeni - modern bir üslubda yazmış olurlar. Bir sözlə, “kibriti hekayə” (“fləş fikşn”) güneylilər üçün bu gün bir tapıntı kimidir.

Gənc yazarlar arasında bu cür eksperiment yanaşmalar az deyil. Hüseyn Süleymanoğlu “Bilimsəl”, Nadir Əzhəri “Donuq şeir planı”, Ziba Kərbasi “Nəfəs” və Ərəstu Mücərrəd “Nano” şeirləri ilə Güneydə yeyinliklə gəlişən poeziya sahəsində xüsusi ədəbi tərz yaratmağa nail olublar.

Ədəbiyyata, ana dilinə, milli kəltürə baėlı güneyli aydınlar adətən yaşadıqları şəhərlərdə yaratdıqları ədəbi dərnəklərdə yığışır, əsərlərini oxuyur və ya dinləyir, fikir mübadiləsi edirlər. Artıq bir ənənəyə halına gələn Sabir, Sahir, Şəhriyar, Buta və başqa ədəbi birliklər neçə-neçə gənc yazara ədəbi vəsiqə verib. Bu ədəbi birliklərə ədəbi aləmdə yetərinçə tanınan Daşqın, Məhəmməd Sübhədil, Heydər Bayat kimi tanınmış yazarlar rəhbərlik edir.

Uşaq ədəbiyyatının Güneydə davamçıları yetərinçədir. Bu sahədə yazılan əsərlər də çox ümidvericidir. Ramin Cahangirzadə, Xosrov Barışan, Məliha Əzizpur, Murtuza Məcidfər, Leyla Kəhalı və başqa adını çəkə bilmədiyim gənc yazarların uşaq qəlbinə yol tapan əsərləri çoxdur.

Bədii tərcümənin Güneydə tarixi ənənələri var. Türkiyədə, Quzey Azərbaycanda çıxan əsərləri şeir antolojisi biçimində vaxtilə Sahir, Səhənd, Həmid Nitqi farscaya, eləcə də, farscadan türkcəyə çevirmişlər. İndi bu işi uğurla çağdaş nəslin davamçıları Rəsul Yunan, Əziz Salami, Hümmət Şahbazi, Ülkər Ucqar, Murtuza Səlmani, Daşqın və Xosrov Barışan görürlər. Onlar dünya ədəbiyyatı incilərini tək farscadan deyil, ingilis, alman, fransızcadan ana dilinə çevirirlər.

Əski nəsilər türkcə düşünüb, farsca yazırdılarsa, sonrakı nəsil, əksinə, farsca düşünüb, türkcə yazırdı. Bu, xalqın faciəsi idi, taleyin qara hökmü idi ki, ondan qaçmaq mümkün deyildi. Güneydə hər dövrün ziyalılarının öz görəvi, öz funksiyası olub. 1978-79-cu illər İran inqilabının yedəyində gələn ziyalılar (başda Cavad Heyət, Həmid Nitqi, Məmmədəli Fərzanə, Məmmədağı Zehtabı olmaqla) xalqa ana dilində danışmağı, yazmağı öyrətdilər. “Varlıq” jurnalı bu yöndə bir məktəb oldu. Sonralar “Dilmanc” (Əlirza Sərrafi), “Yaşmaq” (Səid Muğanlı) və digər mətbu orqanlar bu yola çıxdılar, yeni ədəbi nəslə yönləndirdilər. Bu məktəbin istedadlı tələbələri də az olmadı. Onlar öncəki nəsildən çox şeylər öyrəndilər, amma onlara bənzəmədilər. Bu da təbiidir. Yeni nəslin dünya ədəbiyyatından çevirmələri ana dilinin dərinədən mənimsənilməsinə, yeni ədəbi axınların izlənilməsinə, çeşidli düşüncə və ideyaların yaranmasına xidmət edir. Azərbaycan tarix boyu İranda aparıcı ideyaların ötürücüsü olub. Bu gün də ötən əsrlərdə olduğu kimi, bu missiya davam edir. Yeni ədəbi nəsil bir varis kimi zəngin ədəbi irsə sahib çıxıb onu qoruyur və ədəbiyyatda yeni səhifələr açır.

Aynur XƏLİLOVA

UŞAQ FOLKLORU: PROBLEMLƏR, MÜLAHİZƏLƏR

Uşaq folkloru bədii yaradıcılığın hər üç növünü (lirik, epik, dramatik) əhatə etməklə layla, oxşama, nağıl, tapmaca, yaniltmac, düzgü, sanama, nəğmə və başqa bu kimi janrları, müxtəlif oyun və tamaşaları çevrələyir.

Bəzi istisnaları çıxmaq şərtilə, çağdaş dövəmdə uşaq folklorunun yeni nümunələrinin yaranması, demək olar ki, qeyri-mümkündür. İstisnalar isə laylalar, oxşama və əzizləmələr, qismən də uşaq oyunları və onların tərkib hissəsi olan mənzum mətnlərlə əlaqədar müşahidə edilir. Düzülüb-çoşulan laylaların, oxşama və əzizləmələrin mətninə diqqət yetirdikdə müasir dövrümüzə onları daha çox uşaq adları fonunda ortaya çıxdığını görürük.

Geniş mənada uşaq folkloru nümunələrinin yaranmaması bir tərəfdən sazlı-sözlü, sinədəftər nənə-babalarımızın dünyalarını dəyişmələri ilə, həmçinin internet əsrində yaşamağımızla izah edilir. Digər tərəfdən, ümumiyyətlə, folklor örnəkləri hər gün yaranmır, yaxud xarakter və struktur baxımından şifahi xalq ədəbiyyatı nümunəsi kimi ortaya çıxacaq olan hər hansı bir mətn elə yaranan kimi folklor mətni hesab edilə bilməz. Onun folklor statusu qazanması üçün cilalanma, variantlaşma, şifahi daşınma və başqa bu kimi prosesləri keçirməsi lazımdır. Deməli, indiki dövrdə bizim üzərimizə düşən vəzifə əlimizdə olan zəngin folklor xəzinəmizi, o cümlədən uşaq folklorumuzu qoruyub saxlamaq, peşəkar və sınavi informatorların yaddaşında hələ də yaşamaqda olan xam materialların toplama-tərtib işini həyata keçirməkdir.

Yeri gəlmişkən, bir məsələyə diqqət çəkmək istədik.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında uşaq nəşrləri ilə tanışlıq zamanı 2004-cü ildə "Tutu" nəşriyyatında çap edilmiş "Sehirlı nağıllar" kitabı təəccübümüə səbəb oldu. İlk baxışdaca diqqəti cəlb edən kitabın ağırlığı və ölçüsü idi. Təbii ki, uşaq həm maraq dairəsi baxımından, həm də psixoloji olaraq qalın, ağır və böyük ölçülü kitabı qəbul edə bilməz. Uşaq folkloru, yaxud ədəbiyyatı nəşrləri, təbii ki, antologiyalar istisna edilməklə, uşaqları maraqlandıran, onların mətni qavramasına yardımçı olan formatda olmalıdır. Arzuolunmaz məqamlardan biri kitabda yer almış bəzi rəsmlərin uşaqların yaş səviyyələrinə uyğunsuzluğudur. Kiçik və orta yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş kitabda mətnin tələb etmədiyi, məzmunla əlaqəsi olmayan açıq-saçıq rəsmlərə nə ehtiyac var?

Müşahidə olunan digər məqam isə bəzi rəsmlərdə öz əksini tapmış "obrazlar"ın antropoloji quruluş baxımından tipik azərbaycanlıya qətiyyəən aidiyyətinin olmaması və ya bənzərsizliyidir. Əslində isə millətin tarixi, mənəvi-mədəni keçmişi ilə bağılı olduğundan folklor mətnləri ilə əlaqəli rəsmlərdə hər

bir detala xüsusi həssaslıqla yanaşılmalı, təsvirlərdə millətə xas olan fərdi cizgilər mütləq şəkildə öz əksini tapmalıdır. Çünki bu rəsmlər tarixi keçmişimiz və əcdadlarımız haqqında da təsəvvür formalaşdırır.

Etiraf etmək lazımdır ki, müasir uşaq təfəkkürü 50-100 il bundan əvvəlki uşağın təfəkkürü ilə bir deyil. İndiki uşaqların təfəkkürü daha çevik və dinamik, bilgi, yaxud informasiya alma əhatəsi daha genişdir. Bu baxımdan uyğun materialların, bilgi və informasiyanın çatdırılma vasitələrinin çeşidliliyi də əhəmiyyətli rol oynayır. Belə ki, müasir uşaq ona hesablanmış materiallarla tanışlıq imkanını təkcə canlı informatorlar, yaxud dərsliklər, qiraət kitabları, ayrı-ayrı jurnallar vasitəsilə deyil, eyni zamanda, müxtəlif telekanallar, elektron cihazları, internet yayım vasitələri ilə də əldə edə bilər. Bu baxımdan televiziya kanallarının üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Çünki vizual təqdimat uşağın yaddaşına, təfəkkürünə, psixologiyasına daha sürətli və uzunmüddətli təsir göstərir. Buna görə də böyüməkdə olan yeni nəslin milli ruhda formalaşmış inkişaf etməsi üçün televiziya kanallarında uşaq folklorunun təbliğinə xüsusi diqqət ayrılmalı, həmçinin ümumfolklor xəzinəmizdən müvafiq seçmələr uyumlu şəkildə gündəmə gətirilməlidir. Bu yöndən milli kimliyimizin ifadəsi olan "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun ayrı-ayrı boylarının uşaqların müxtəlif yaş dövrlərinə müvafiq ekran variantının yaradılmasına böyük ehtiyac var. Təqdirəlayiq haldır ki, "Basatın Təpəgözü öldürdüğü boy"la "Uşun qoca oğlu Səgrək boyu" artıq belə bir formatda mövcuddur. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin xətti ilə C.Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyasında istehsal edilmiş bu yaradıcılıq işləri uğurlu alınmışdır. "Səgrəyin dastanı"nda türklərin totem kimi qəbul etdikləri göy qurdun ani şəkildə də olsa görüntüyə gətirilməsi ilə müasir uşaq qurdun ruslar tərəfindən təqdim olunan nadan canavardan fərqli obrazı ilə tanış olur. O, uca dağın zirvəsində dayanıb göylərə boylanmış özünəməxsus, amiranə görünüşlü arxetip kimi canlanır. Bu görüntü və eləcə də diqqəti çəkən digər vacib məqamlar uşaq təfəkküründə mənəvi-mədəni və tarixi keçmişimizlə bağlı konkret təsəvvürlərin formalaşmasına gətirib çıxarır.

Bizcə, eposun bütün boyları qeyd edilən yaradıcılıq prosesinə cəlb olunmalıdır. Çünki ana kitabımızda elə bir boy tapmaq olmaz ki, orada sözügedən mövzu ilə əlaqəli motiv olmasın. Eləcə də, ümumfolklor xəzinəmizə daxil olan digər nüsxələrlə bağlı bu istiqamətdə kompleks şəkildə yaradıcı işlər aparmaq olar.

Təəssüflə qeyd olunmalı faktlardan biri də budur ki, dini mövzuda cizgi filmlərimizə, demək olar ki, rast gəlmirik. Bu mövzuda Türkiyə istehsalı olan cizgi filmlərini nəinki uşaqlar, hətta böyüklər də maraqla seyr edirlər. Burada, "uşaqlar üçündür" deyərək heç bir primitiv yanaşmadan söhbət gedə bilməz. Bu istiqamətdə bizdə də əməli fəaliyyət ortaya qoyulsa, faydalı olardı. Folklor qaynaqlarından, mövcud dini mənbələrdən, rəvayətlərdən istifadə etməklə uşaqlara qutsal dəyərləri anlatmaq, İslam dininin bəzi vacib məqamları haqqında yığcam şəkildə də olsa bilgi vermək onların mənəvi tərbiyəsinə hesablanan müstəsna əhəmiyyətə malik amillərdəndir.

Qədim türklərin totem kimi qəbul etdikləri göy, yaxud boz qurd, türk hökmdarları, tarixi-coğrafi arealımızla ilgili folklor materialları uşaqların müxtəlif yaş mərhələlərindəki qavram səviyyələrinə uyğun, onların daha çox maraqlı göstərdiyi və qəbul edəcəyi formalarda təbliğ edilməlidir. Bu gün hər bir azərbaycanlı ailəsində böyüyən uşaq kiçik yaşlarından özünü tanımalı, dərk etməli, mən kiməm, əcdadlarım kimdir, hansı millətin və torpağın övladıyam, Vətənim haradır, hansı dinə mənsubam, hansı dildə danışırım və sair kimi suallar ətrafında düşünməlidir. Bu vacib amillər uşaqlara milli qəhrəmanlıq ruhu, mental dəyərlərə sevgi, sədaqət və hörmət hissi aşılayaraq gələcəkdə onların millətimizə və ölkəmizə layiqli bir vətəndaş kimi yetişməsinə xidmət

etmiş olar. Ümumiyyətlə, mənəvi-əxlaqi aşınmalardan qorunmağa və milli ruhda tərbiyələnməyə hesablanmış və hazırda böyük ehtiyac duyulan bu cür mövzuların təbliğatına ciddi yanaşmaq lazımdır.

Digər ölkələrdə uşaqlar üçün ayrıca telekanallar fəaliyyət göstərir. Əgər Azərbaycanda da belə bir telekanal mövcud olarsa və o, yuxarıda sözügedən istiqamətdə fəaliyyət göstərsə, bu həm uşaqların mənəvi ehtiyaclarını ödəyər, həm onların bir azərbaycanlı kimi yetişməsinə xidmət göstərər, həm də Azərbaycan uşaq folklorunun təqdim-təbliği, eləcə də uşaq ədəbiyyatının inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edər.

Hazırkı vəziyyətdə isə mövcud telekanallarda digər məsələlər kimi uşaq folklorumuzun vizual təqdim-təbliği də ürəkaçan deyildir. Televiziya kanallarında daha çox xarici ölkə istehsalı olan cizgi filmlərinə yer verilir. Bunun da səbəbi özümüzün sözügedən formatda işlərimizin olmaması, yaxud da az olmasıdır. Təqdim edilən xarici məhsul böyük əksəriyyətlə həm keyfiyyət, həm uşaqların mənəvi ehtiyaclarını ödəmək, həmçinin də tərbiyəvi məzmun-mahiyyəti ilə diqqəti çəkir. Lakin, təbii ki, bunlar istehsalı olduqları ölkənin maraqları və milli xüsusiyyətlərini ifadə edir.

Telekanallarda bəzən nifrət, kin, qəzəb, aqressiya ilə çulğalanmış cizgi filmlərinə yer verilməsi acınacaqlı hal kimi təəssüf doğurur. Uşaqlar özlərini bu cizgi filmlərinin "qəhrəmanları"na bənzədir, onların hərəkətlərini yamsılayırlar. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, uşaq dövrü insan ömrünün elə bir mərhələsidir ki, bu dövrdə insan gördüyünü daha tez götürür və beyninə həkk edir. Odur ki, psixologiyaya mənfi təsir göstərən, aqressiyaya yönəldən və arzuolunmaz nəticələrə aparan belə hallar yolverilməzdir.

Odur ki, uşaq folkloru nümunələrinin vizual təqdimatı məsələsi kompleks yanaşma tələb edir və bu gərəkli işdə dövlət nəzarəti və qayğısına ehtiyac var. Çünki müasir uşaq ədəbiyyatı fərdi yaradıcılıq prosesi olduğundan onun təqdimatı və qorunması özəl olaraq öz müəllifi tərəfindən də həyata keçirilə bilər. Folklor isə ümumxalq yaradıcılıq məhsulu olduğundan hamı ona fərdi yanaşma nümayiş etdirmir. Başqa sözlə desək, müasir uşaq ədəbiyyatının konkret sahibi var. Buna görə Azərbaycan folklorunun qorunması, təqdim-təbliği və gələcəyə ötürülməsi indiki dövrdə bütövlükdə dövlət və ümumxalq qayğısı tələb edən məsələdir.

Dövrümüzdə uşaq folkloruna yanaşmanın göstəricilərindən biri də müasir uşaq ədəbiyyatının sözügedən irsə münasibətidir. Folklor materialına müraciət, forma, məzmun, ənənəvi obrazlar sistemi, səciyyəvi motiv, təhkiyə, süjet parçası və s. baxımından bəhrələnmə yolu ilə gerçəkləşir. Məsələn:

Bozbaşı
Boş boşqaba
Boşaltdılar.
Qazanı
Bir tərəfə
Boş atdılar.

Müasir uşaq ədəbiyyatımızın istedadlı nümayəndələrindən olan Zahid Xəlilin folklor bədii forma baxımından istifadə etməklə yazdığı bu kimi yanılmacların əsas məqsədi uşaqlarda nitq qabiliyyətinin inkişafına, müəyyən səs və sözlərin düzgün tələffüzünü vərdiş etdirməyə yönəlmişdir.

Rafiq Yusifoğlunun uşaq oyununun süjet xətti üzərində düzüb-qoşduğu "Bənövşə, bəndə düşə" şeirində folklor materialından bəhrələnmə müəllifin aydın və ahəngli üslubu ilə birləşərək maraqlı bir şəkildə ortaya çıxmışdır:

-Bənövşə,
-Bəndə düşə.
-Bizdən sizə kim düşə?
Gülə-gülə söylədi

**Dəstəbaşımız Rövşən:
-Adı gözəl, özü gözəl
Bənövşə.
Yaman şeymiş bu şeytan.
Bəndə düşmək bir yana,
Bəndi qırdı, qopardı.
Üstəlik Nərgizi də
Dəstəməzdən apardı.**

Müəllifin -

**Gözləyirəm yolunu,
Günüm çıx, ay günüm, çıx!
Görüm sənsiz olmasın
Mənim bircə günüm, çıx!**

**Üstümüzə nur elə,
Ömrümüzü nur elə.
Hava kimi gərəkdir
Nur obaya, nur elə.**

- şeiri də xalq yaradıcılığından yararlanma ilə yazılmışdır. Folklorlardan gələn motiv və təhkiyənin müşahidə olunduğu bu şeirdə ölçü və ahəng elə qurulmuşdur ki, kiçik yaşlı uşaqlar onu çox rahatlıqla qavraya və yadda saxlaya bilirlər.

Uşaq nəsr folklorından istifadə üçün daha geniş imkanlar açır. Şifahi epik ənənənin özü də sözügedən yaradıcı əlaqə üçün yaxşı material verir. Bu əlaqəni öz yaradıcılığında əks etdirən müasir yazarlardan biri də Qəşəm İsabəylidir.

Q. İsabəyli epik nümunələrdə süjeti qeyri-real məkan, hadisə və obrazlar üzərində qurmağa üstünlük verir. Bədii təxəyyülün məhsulu olan belə nümunələrdə müəllif fikri öz ünvanına birbaşa deyil, dolay yolla çatdırılır. Bunun özü də nəticə etibarilə uşaqlarda hadisə və əhvalatları düşünüb dərk etmək bacarığının inkişafına yönəlir. "Elnur, Əkil və onların başına gələnler" və "Cin" nağıl-povestlərinin süjeti məhz bu istiqamətdə qurulmuşdur. Xalq yaradıcılığında rast gəlinən canlı-cansız əşyaların insana (yaxud da əksinə) çevrilmə motivi əsasında yaradılmış "Elnur, Əkil və onların başına gələnler" əvvəldən axıra kimi folklor ruhunda, nağıllardan müxtəlif yönümlərdə istifadə yolu ilə yazılmışdır. Məhz bu cəhət sözügedən nağıl-povestlərin daha maraqlı və oxunaqlı olmasını təmin etmişdir. Müəllif folklorlardan bəhrələnməyə yaradıcı yanaşaraq, onu əsərə mexaniki deyil, ümumi məzmunu uyarlı şəkildə daxil etməyə çalışmışdır. Nağıl-povestlərin balaca qəhrəmanının adı da təsadüfi seçilməyib,

**Əkil-Bəkil quş idi,
Ağaca qonmuş idi.
Getdim onu tutmağa,
O məni tutmuş idi**

- misraları ilə başlayan ənənəvi materialdan alınmadır. Bu da quşdan insana çevrilən Əkilin bioloji varlıq kimi mövcud olduğu birinci motivlə uyumlu yaradır.

Q.İsabəylinin "Cin" nağıl-povesti şərti olaraq iki hissəyə bölünür. Gerçək həyatı əks etdirən birinci hissədə dini-mifik təsəvvürlərdən gələn və xalq arasında yaygın olan inanclardan istifadə olunmuşdur. Bu inanclar nağıl-

povestdə həm süjetyaradan komponent kimi çıxış edir, həm də qeyri-reallıqları əks etdirən ikinci hissəyə - nənənin danışacağı nağıla bir növ keçid etmək imkanı yaradır:

"- İnsan ağı ilə güclüdü, oğul bala. - Arvad əl atıb cibindən bir sancaq çıxardı. - Gətir taxım yaxana, cin belə şeylərdən qorxan olar, gözlə açılıb düşməsin. Keçmişdə kim cin görse, sancağı taxarmış onun yaxasına. O da qalib qul olarmış həmin adama...

- Nənə, danış da...
- Nə danışım, ay bala?
- Cindən..."

Nənənin söylədiyi nağılı əks etdirən ikinci hissədə uşaq folkloruna müraciət, nağıl janrına məxsus müxtəlif elementlər və s. vasitəsilə gerçəkləşməklə daha konkret və çoxelementli səciyyə daşıyır. Burada kasıb, tənbel və acgöz bir kişinin başına gələn hadisələr, onun cinlər ölkəsinə getməsi və s. folklor kontekstində öz bədii həllini tapır.

**"Getdilər ha, getdilər;
Təpələrdən yel kimi.
Getdilər ha, getdilər;
Dərələrdən sel kimi.
Acı yovşanlıq keçib,
Şirin biyanlıq keçib,
Getdilər ha, getdilər;
Badeyi-sərsər kimi.**

Axır ki, gedib çatdılar Cinlər ölkəsinə".

Kiçinin cinlər ölkəsinin padşahından bütün canlıların dilini bilmək bacarığı əldə etməsi də folklorun gəlmə səciyyəvi motividir. Şifahi epik ənənənin nağıl janrına məxsus bu motivdə sehirli qüvvənin təmsilçisi, adətən, ilanlar padşahı olur. Nağıl-povestdə isə bu məzmun cinlər padşahı tərəfindən həyata keçirilir.

Əsasən, sehirli nağıllardan bəhrələnmə yolu ilə yazılmış "Cin" nağıl-povestində acgözlük, zəhmətsiz qazanc əldə etmək istəyi kimi mənfəi xüsusiyyətlər pislənilir, xeyrixahlıq və əməksevərlik keyfiyyətləri təbliğ olunur.

Bu gün çağdaş uşaq ədəbiyyatı yazarları nümunələrə bənzərlik, idəya-məzmun, sənətkarlıq xüsusiyyətləri və s. baxımından yararlanmalı, özləri üçün düzgün yaradıcılıq istiqaməti müəyyənləşdirməlidirlər. Bu baxımdan Fikrət Sadıqın xalq arasında məşhur olan "Çanaqlı bağa ilə qurbağa" şeiri sözün həqiqi mənasında nümunə hesab edilən uşaq ədəbiyyatı nümunələrindəndir:

**Bir çanaqlı
Çağa bağa
Girdi bağa,
Oynamağa.
Bir qurbağa
Onu görüb
Qoydu lağa:
- Buna bax, a!
Buna bax, a!
Əynindəki
Qına bax, a!
Yaman qorxdu**

**Çağa bağa.
Elə qaldı
Baxa-baxa.
Sonra dedi:
- Sən də bağa,
Mən də bağa.
Təkcə "qur"un
Artıqdı, ha!
Çox döşünə
Döymə, qağa!
Quruldama
Lovğa-lovğa.**

Doğrudur, müəllif burada birbaşa uşaq folkloruna müraciət etməmişdir. Lakin xalq yaradıcılığından, daha konkret desək, atalar sözünün (Tısağa qınından çıxdı, qınıni bəyənmedi) ifadə etdiyi məzmunundan bəhrələnməklə səciyyəvi uşaq ədəbiyyatı nümunəsi yaratmışdır. Bədii keyfiyyət və bitkin fikir ortaya qoyan bu kiçik şeir özündə dərin ideya-məzmun tutumu əks etdirməklə, eyni zamanda böyüklərin də marağına səbəb olmuşdur. F.Sadıqın ustalığı ondadır ki, o, atalar sözünü mətn olaraq təqdim etmir, şeiri özünəməxsus yanaşma ilə sözügedən folklor nümunəsinin motivi üzərində quraraq, əsas diqqəti ideya-məzmunun ortaya qoyulmasına yönəldir və buna nail olur.

Çox istərdik ki, müasir uşaq ədəbiyyatında uşaq folklorundan yararlanma təkcə tərz, yaxud hansısa başlanğıc qəlib-ifadələrdən, adlardan istifadə şəklində deyil, müvafiq janrın malik olduğu poetik sistemin müxtəlif elementləri baxımından və yaradıcı şəkildə öz əksini tapsın. Folkloru yaxınlaşma, folklorun bəhrələnmə əgər düzgün istiqamətdə qurularsa, bu, mətnin səmimiyyətini, maraq və əhəmiyyətini artırır, uzunömürlülüynü təmin edir. Oudur ki, genetikası etibarilə folklor xəzinəsinə söykənən, klassik mədəni irsdən rişələnən, təxminən, XIX əsrin sonuncu rübündən sistemli və məqsədyönlü xarakter qazanan, XX yüzillikdə isə ədəbi-bədii yaradıcılığın hər üç sahəsini (poeziya, nəsr və dramaturgiya) və müxtəlif janrları əhatələməklə daha geniş bir çevrədə davam etdirilən Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında uşaq folklorundan yararlanmaya xüsusi əhəmiyyət verilməlidir.

Növhə

və ya bir janrın göz yaşları

Füzulinin "Hədiqətüs-süeda"sından başlayaraq, Azərbaycan təriqət (mərsiyə) şeiri Kərbəla şəhidlərini Adəmdən bəri bəşəriyyətin verdiyi bütün şəhidlərdən üstün tutub onların matəmini saxlamış, qanlı göz yaşları töküb ağlamışdır.

Və bu möhtəşəm müsibəti adekvat şəkildə əks etdirən təsirli bir poetik janr, dil-üslub formalaşmışdır.

Azərbaycan təriqət şeirinin, eləcə də onun dil-üslubunun birbaşa mənbəyi orta əsrlərin zəngin Şərq mərsiyə poeziyasıdır, ikinci mənbəyi qədim türk dövründən gələn ağlar və ya yuğlamalardır.

Məhəmməd Füzuli "Hədiqətüs-süeda"da yazır:

"İmam Rzayi- Buxaridən rəvayətdir ki, "Xaki-Kərbəla bir tinəti-pakdür kim, anda töxmi-şəhadət tökülmüş və nihali-müsibət dikilmişdir; əgər cuybari- dideyi-namnəkdən onları sirab etsələr, "Əd- dünya məzzətul-axirəti" (Dünya axirətin tarlasıdır- müəllif) müqtəzasincə rövzeyi-rizvanda ol toxmun nəticəsi əsmari-asari-ləzzəti-nəimi-müəbbəd olub intifayi-neyrani-qəhri-İlahi qıla" (1, s. 30).

Füzulinin, eləcə də ümumən şühədanəmə müəlliflərinin fikrincə, şəhidlərə ağlamaq, yas tutmaq vacib sayılır. Və bu adət (təqdiri-Xuda!) Adəmdən başlanır.

Həvvadan ayrılmış Adəm yuxuda görür ki, Həvva Hind dəryasının sahilində onun həsrətilə gözlərindən yaş tökə-tökə, ah-fəğan eləyə-eləyə aşiqini axtarır; öz halını bir yana qoyub sual edir ki, ey dostum Adəm, acmısan, ya toxmusan, geyimlisən, ya çılpıqsan, yatmısan ya oyaqsan?..

"Adəm cavab vermək tedarükündə ikən özünə gəlüb Həvvayı görməyüb bir növhə qıldı ki, Cəbrailə tərəzül düşüb sual etdi ki, "Ey Adəm, bu nə halətdir?" Adəm surəti-vaqiəsin bəyan etdikdə Cəbrail ol xəbərdən mütəəssir olub münacat etdi ki, "Ya Rəb, bu qəribi-biçarəyə rəhm et". Xitab gəldi ki, "Ey Cəbrail, vəqt oldu ki, gülzari- ümidə nəsimi- məqsəd güzar qıla və ol nəsimlə qönçeyi-məqsud açıla". Şer:

***Ahi- atəşbarı üşşaqın sirayətsiz deyil,
Aqibət hər qəm yetər payanə, qayətsiz deyil". (1, s.38).***

Göründüyü kimi, Adəmin ah- zarı, ağlaması (növhəsi) onun günahlarını yuyur, aşiqi məşuqa, yaxud üşşaqı (aşıqları) bir- birinə qovuşdurur.

Növhənin bir janr olaraq hansı linqvopoetik, eləcə də leksikopoetik xüsusiyyətlərə, hansı mistik təsir gücünə malik olmasını, daha doğrusu, onun (növhə janrının) idyea- estetik mənşəyini təsəvvür etmək üçün "Hədiqətüs-süeda"dən aşağıdakı sətirlərə diqqət yetirək:

"Adəm iztirab ilə bidar olub fəryad etdikdə Cəbrail hazır olub ayıtdı: "Ey Adəm, bu nə fəğandür?" Adəm surəti- vaqiəyi bəyan edüb Habilin halın sordu. Cəbrail ayıtdı: "Habili Qabil həlak edüb bir mövzədə dəfn etmişdir". Adəm bünyadi- növhə qılıb təzərrö etdi ki, "Ey bəradər, anın məzarın bana göstər". Cəbrail Adəmi Habilin məzarı üzərinə gətürüb və Adəm anın məzarından topraq hicabın götürüb

gördü ki, peykəri pozulmuş və əzası parə-parə olmuş. Ağazi-növhə qılıb ruyi-təzərrö bargahi-biniyəzə duttu və münacat etdi ki, "Ya Rəb, Qabil sənün hökmindən təcavüz qılıb və bənüm hörmətim dutmayub, bu məzlumi qətl etmiş, cəzasın ver". Həzrəti-İzzətdən nida gəldi ki, "Ey Adəm, müqərrər etdim ki, nisfi-üzabi- duzəx Qabile mənsub ola və ol əzab içində müəbbəd qala" (1, s. 40).

Və "Hədiqətüs- süəda" müəllifi oxuculara müraciət edir:

"Ey əzizlər, hərgah ki, Adəm hörmətin dutmayub anın fərzəndin qətl edən bunca əzabə müstəhəqq olur, məlumdur ki, Həzrəti-Rəsulün ki, Adəmdən əşrəf və əfzəldir, hörmətin dutmayub övladın şəhid edən bunca nə tərübə istehqaq bulub dəvamla nə üqubətdə qalur" (1, s. 40- 41).

Şair yazır:

**Gülzari- Kərbəlaya töküldü nihali qəm,
Xoşdur kim, anı eyləyə sirab göz nəmi.** (1, s. 41).

Və belə bir çənaətə gəlir ki:

"Təəmmül edin, ey əshabi-fitnət və eyərbəbi-fərasət ki, şəhidi-Kərbəla üçün növhə qılmaq nə miqdar əməli- məcur və ibadəti-məsurdur" (1, s. 50).

**Xoş ol ki, yad qılıb Kərbəla şəhidlərin
Zəman- zəman tökə lölöi- şahvari- sirişk.
Gər olmasəydi qərəz matəmi- Hüseyini- şəhid,
Riyazi- didədə olmazdı cuybari- sirişk.** (1., s. 51).

Göründüyü kimi, Füzulidə növhə hələ formalaşmış janr deyil. Sadəcə şəhidlərə ağlamaq, onları göz yaşları ilə yad etməkdir.

Füzulmdən sonra XVI, XVII, XVIII əsrlərdə Kərbəla şəhidləri ilə bağlı bir sıra şeirlər yazılsa da, bu, davamlı və ya məhsuldar olmamışdır.

XIX əsr Azərbaycan təriqət şeirində isə növhə yazmaq, Kərbəla şəhidləri üçün göz yaşları tökməyin özünün janr xüsusiyyətləri, dil-üslubu və leksikonu mövcuddur.

Məsələn, Qumridən:

**Eylədi çərxi-fələk didəsi xünbar mənə,
Xəstəvü xuncigərü bikəsü biyar mənə.** (2, s. 172).

Racidən:

**Qismət ola qəbründə deyə növhə dəmadəm,
Hüzzar olallar çaki-giriban, Əli Əkbər.** (2, s. 221).

Abdulla bəy Asidən:

**Bir ürək ki, Əli, sən tək bir oğul dağı ola,
Çox çətindir, o ürək şad ola, bir də açıla,
Qan ola qəlbi gərək, gözləri əşk ilə dola,
Hər qədər sağdı, gələ naləvü fəryadə, oğul.** (2, s. 295).

Sürəyyadan:

**Hər mahi- məhərrəmdə gəl əfqanə, Sürəyya,
Ahınla şərər vur belə dövrənə, Sürəyya,
Hüzzar ilə tut şahı-şəhidanə, Sürəyya,
Bir təziyə kim, qabil ola sahibəzayə.** (2, s. 347).

Sərrafdan:

**Yanmış anasızlıq oduna bəs ki bu canım,
Qalmıb qəmi-hicranə dəxi tabü təvanım,
Vardır yeri, dünyanı tuta əşki-rəvanım,
Tufani-bəla çeşmeyi-çeşmimdən əyandır.**

**Sərrafi-günəhkərəm, əya, qadiri-qəffar,
Gözdən tökərəm göz yaşı, çün dirhəmə dinar...** (2, s. 366).

Bakidən:

**Dəmbədəm başə vurub nalə edər Mikayıl,
Ağlayır sübhü məsa şivən ilə İsrafil,
Əli qoynunda qalıb həşrə kimi Cəbrail,
Bəs ki Peyğəmbər olub erşdə qəmnək bu gün.** (2, s. 398).

Kərbəla şəhidlərinə "Hədiqətüs-süeda" ilə möhtəşəm bir abidə qoymuş Füzuli öz xələflərinə üz tutaraq demişdi ki:

**Əhli- Beytin sənəvi mərsiyəsi
Əhsəni-əfzəli-fəzayildir.
Kim ki bir beyt ol xüsusda der,
Ol dəxi Əhli-Beytə daxildir.** (1, s. 369).

XIX əsr təriqət şairləri növhə deməyi özlərinə mənəvi borc bilirlər. Məsələn, Racidən:

**Cavuş səda çəkdi, çıxub qafiləyi-qəm,
Olmadı bu il Racinin övzai fərahəm,
Qismət ola qəbründə deyə növhə dəmadəm,
Hüzzar olalar çaki-giriban, Əli Əkbər.** (2, s. 221).

Natəvandan:

**Növhə edər bu Natəvan, ruzü şəb ağlayar müdam,
Tapmasa bir dəri-nicat, dari-bəqayə gəlməsün.** (2, s. 228).

Asidən:

**Əli, sidq ilə olub Asi sənə növhəsərə,
Eyləyibdir o gözəl adını ünvanı-büka.** (2, s. 297).

Beləliklə, Kərbəla şəhidlərinə ağlamağı, göz yaşları tökməyi, onları ürək qanı ilə yad etməyi bədii sənət səviyyəsinə qaldıran növhə XIX əsrdə öz məzmunu, forması, dil-üslub özünəməxsusluğu ilə Azərbaycan kədər şeirinin (mərsiyənin) əsas janrına çevrilir.

Ədəbiyyat

1. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri, VI cild, Bakı, "Şərq- Qərb" nəş., 2005, 384 səh. Tərtib edən və ön sözün müəllifi Əlyar Səfəri.

2. XIX əsr Azərbaycan şeiri antologiyası, Bakı, "Şərq- Qərb" nəş., 2005, 424 səh. Tərtib edən və ön sözün müəllifi Zaman Əsgəri.

Aysel QƏRİBLİ

QİYMƏTLİ ƏDƏBİ İNCİ

/Kərim Məşrutəçi Sönməzin "İsanın son şamı" poeması/

Güney Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyəti; şair, yazıçı, publisist, dilçi, tərcüməçi, tənqidçi Kərim Məşrutəçi Sönməz (19280) (1307) Azərbaycan oxucularına "İsanın son şamı", "Ağır illər", "Qaranquş yazı gözlər", "Şeh muncuğu", "Həsret çələngi", "Aman dağlar", "Bu yaşda", "Şair oğlum. Heydərbaba dağının öz şair oğluna yazdığı cavab", "Sağlam imla birliyi uğrunda" kitablarından və dövrü mətbuatda dərc edilən əsərlərindən tanışdır. Onun bütün şeirləri, poemaları, qəzəlləri, qoşmaları, bayatıları, xatirələri oxucular tərəfindən həmişə rəğbətlə qarşılıb.

Poema yazmaq kimi məsuliyyətli bir işə yaradıcılığının çox ağır enişli-yoxuşlu yolları ilə gəlmiş, o taylı-bu taylı Azərbaycan poeziyasında özünəməxsus yaradıcılıq dəst-xətti olan K.M.Sönməzin "İtin vəfası" (1977(1356)), "Əliboş getmə" (1979 (1358)), "İsanın son şamı" (1979 (1358)), "Böyük dərd" (1980(1359)), "Ağır illər" (1982 (1361)), "Babam özü gələcək" (1984 (1363)), "Yeni yollar açan dağçı" (1984-85 (1363-64)) adlı poemaları var. Sənətkarlıqla qələmə alınan bu poemaların hər birində cəmiyyət və şairin mənsub olduğu xalqın həyatı ilə bağlı ciddi problemlər qoyulmuş və onlar uğurlu bədii həllini tapmışdır.

K.M.Sönməzin ümumazərbaycan poeziya xəzinəsinin qiymətli incilərindən olan "İsanın son şamı" adlı poeması şairə böyük şöhrət qazandırmışdır. Onu daha yaxşı tanımaq üçün təkəcə bu poemanı oxumaq kifayətdir.

Professor Abbas Zamanov deyirdi ki, "İsanın son şamı" poemasını oxumamınsa, deməli Sönməzi tanımırısan"

K.M.Sönməz "İsanın son şamı" poemasını çox sadə, hamının başa düşəcəyi bir dillə qələmə alıb. Miyana şəhərinin böyük meydanında bir qurtum çaxır içmək üstə talesiz bir kişi şallaqlanır. Atasının fəryadına dözə bilməyən kiçik oğlu özünü onun üstünə atır. Şallaqçı ata ilə birlikdə oğlunu da rəhmsizcəsinə şallaqlayır.

***Gülünc oyun davam edir,
Seyrçilər qəzəblənib üsyan edir.
Hahaq sanıb
Xalqın ağzın bağlayırlar.***

Şair bir qurtum çaxır içmək üstə içkini haram buyuran İslam dinini əldə bayraq tutaraq insanı amansızcasına cəzalandıranlara, onun taleyi üstündən birdəfəlik qara xətt çəkənlərə üz tutur və dünya şöhrətli italyan rəssamı Leonardo Da Vinçinin həyatından ibrətamiz bir misal çəkir.

Leonardo Da Vinçi İsa Məsih peyğəmbərin taleyini əks etdirən "Sonuncu şam" adlı bir tablo yaratmaq qərarına gəlir:

***Bu əbədi ölməz əsər
Bir səhnədir, İsa Məsih,***

***Həm də onun on bir nəfər həvarisi,
Bir süfrənin cərgəsində əyləşərkən
Şam yeyirlər.***

Onlar sanki bir dəhşətli faciənin xəbərini dinləyirlər. Yəhuda adlı həvari xain çıxaraq Məsihanın sığındığı yeri düşmənlərə xəbər verir və Məsiha çarmıxa çəkilir.

Leonarda Da Vinçi istəyirdi ki, öz fırçası ilə işıqlığı qaranlıqla, insanlığı şeytanlıqla üzləşdirsən. Bunun üçün ona iki model lazım gəlir. Onlardan biri Yəhuda kimi zahirdə mömin, batinində kafirliyi, xainliyi, yaltaqlığı, şeytanlığı ilə diqqəti cəlb edən, ikincisi isə Məsihanın vüqarını, rəhmətini, ürəyinin rıqqətini rəssamın nəzərində canlandırmağa bilsin.

O, bu tablosu ilə təkcə keçmiş yada salmaq fikrində deyil, həm də keçmişin simasında bu günün həqiqətlərini canlandırmaq, müasir problemlərə münasibətini bildirmək istəyir. Rəssamın bu məqsədlə surətlərini yaradacağı prototipləri tapmaq üçün şəhəri gəzməyə çıxır. Gəzinti zamanı o, boylu-buxunlu, sifətindən mürdanəlik, xeyirxahlıq, nəciblik nuru yağan Renato adlı bir gəncə rast gəlir və onu atasından icazə alaraq emalatxanasına gətirir. Bir neçə gün böyük ilhamla çalışan Leonardo Da Vinçi paklıq, qüdrət və ləyaqət timsalı olan Renatonun üzünə baxmaqla Həzrət İsanın şəkilini yaradır:

***Rəssam ondan ilham alır.
Məsihanın yaraşığı,
Gülər üzün, məsum gözün rəsm eləyir,
Duyğuların rəngə qatıb
Köçürür bir ağ kətana.***

Rəssam gəncin haqqını verib onu yola saldıqdan sonra İsa peyğəmbəri ələ verən və onun çarmıxa çəkilməsinə bəis olan satqının - Yəhudanın şəklini çəkmək üçün ona uyğun modeli axtarmağa başlayır. Belə bir xainə prototip ola biləcək adamı necə və haradan tapmalı? Onun camalına baxıb bəşəriyyətin nifrətini qazanmış bir xainin şəklini çəkməyə razılıq verən olarmı?

Leonardo Da Vinçi belə bir adamı nə qədər axtarsa da tapa bilmir və tablo yarımçıq qalır. Bunun üstündən 30-40 il keçir, yarımçıq qalmış tablonu toz basır. Rəssam bir gün emalatxanaya gələrkən İsa Məsihin nüfuzediçi baxışları ilə yenidən qarşılaşır və tablonu tamamlamaq məqsədilə Yəhudanı tapmaq üçün yola çıxır. O, çox gəzdiyinə görə yorulduğu və acdığı üçün bir ağacın altında əyləşib çörək yeməyə başlayır. Bu zaman gözünü yoldan çəkməyən rəssamın küreyinə bir əl toxunur. O, həmin adamı süfrəsinin ətrafında əyləşdirir və heyrətə gəlir. Onun uzun illər boyu axtardığı prototip artıq qarşısında idi:

***Baxışından vəhşət yağır,
Duruşundan nikbət yağır,
Şeytanlığın tam heykəli,
Varlığından nifrət yağır,
Lap elə bil Yəhudadır.***

Söhbət əsnasında məlum olur ki, bu bədheybət adam canidir, oğrudur, əxlaq düşkündür, həbsdən qaçan bir fəraridir, amma çətin anlarda belə

canilik sirlərini gizlin saxlayıb, kimsəyə açmayıb. Yəhudanın şəklini çəkmək üçün bundan gözəl prototipin olmadığını düşünən rəssam onu emalatxanasına gətirir və şəkil çəkə-çəkə bu insanı daha dərinə tanımaq üçün sorğu-suala tutur. Söhbətlərindən belli olur ki, o, gənc ikən ata-anasını itirmiş və rəzil, cinayətkar adamların mühitinə düşərək pozulmuşdur. “Vicdan”, “şərəf”, “namus” onun üçün boş məfhumlardır. O, yaşadığı mühitdə ağır və dəhşətli bir həyat yolu keçmişdir.

Əgər ona bir şəfqətli, rəhmli əl uzanardısı, bu yoldan çəkinər, düz yola döndərirdi. Amma özünün dediyi kimi o da tapılmır.

**“Ustad!
İndi söylə görüm, məsul kimdir?
Sənsən, ya mən? Ya hamımız?
Ya göydəki böyük Tanrı?
Ya onlar ki, Tanrı deyə
Qara zülmət yaradırlar?”**

Ya mənim kimi kimsəsizin yolu üstə tor quranlar, məzlumların zülmə qarşı döyüşündə onları oxlayanlar, din adından istifadə edərək yaradıcı insanları, alimləri məhv edənlər, ya zalımlara qarşı duran, haqqı yazaraq milləti ayıq salan qələmləri sındıranlar, ya da mədəniyyət ocaqlarını, məktəbləri, işıq gələn hər bir yeri tonqal çatıb yandıranlardır məsul?”

“Cani”nin dilindən verilən suallar bütün bəşəriyyəti düşündürən mətləblərdir. Bu suallar əsil təqsirkarı üzə çıxardır. Əsərin baş qayəsi də elə bundan ibarətdir.

Poemadan K. M. Sönməzin şair mövqeyi, onun hansı qara qüvvələrə qarşı vuruşduğu aydın görünür. O, caninin dili ilə bütün insanlığa, elmə, mədəniyyətə qənim kəsilmələri tənqid atəşinə tutur.

Leonardo Da Vinçi şəklini çəkdiyi bu bədheybət adamı dinlədikcə ağlayır. “Cani” uzun illərdən sonra özünə qarşı insanı münasibət görür. Rəssam onun zəifliyi belə azğın olmasına şübhə edir və fikirləşir ki, “bu məxluqda toxum pakdır, çatışmazlıq varsa, o da torpaqdadır, çevrədedir.

Söhbət dərinləşdikcə aydınlaşır ki, bu adam vaxtilə həmin emalatxanaya İsa peyğəmbərin şəklini çəkmək üçün dəvət edilmiş, üzündəki mərdənlik, xeyirxahlıq, nəciblik nuru ilə diqqəti cəlb edən gəncin özüdür. Deməli, eyni adam həm İsa peyğəmbər mərtəbəsinə yüksələ, həm də İsa peyğəmbərin yerini onun düşmənlərinə xəbər verib onun çarmıxa çəkdirilməsinə bais olan Yəhuda şeviyəsinə belə alçala bilmiş. Çox şey mühitdən, zaman və məkandan, şəraitdən asılıdır.

K.M.Sönməzin “İsanın son şamı” poemasının əsas qayəsi kimi qarşıya qoyulan ideya-insanı ülviləşdirən də, caniyə çevirən də ictimai mühitdir -- tezisi ədəbi-bədii və ictimai-siyasi tələblər nöqtəyi-nəzərdən çox yüksək səviyyədə öz həllini tapmışdır.

Poema ibrətamiz bir sonluqla bitir. Şair Miyana şəhərinə yolu düşənlərdən şallağın tərbiyə üsulu olmadığını şallaqçıya anlatmağı tövsiyə edir:

**Qoy bilsin ki,
Tələbəyə qədimlər tək,
Şuy vurmaqla,
Onu hər gün fəlakətə bağlamaqla
Elm öyrənməz.**

***Onda gərək öyrənməyə inam olsun,
Maraq olsun.***

***Qoy bilsin ki,
Qaranlığı quru-quru tapdalamaq
Cəhalətdir.
Qaranlıqla vuruşmaqçün,
Gərək əldə
Bir işıqlı çıraq olsun.***

K.M.Sönməz “İsanın son şamı” poemasında köhnə, mürtəcə qüvvələrlə təmiz əxlaq, müqəddəs insan duyğuları arasındakı barışmaz mübarizənin yaddaşlardan silinməyəcək səhifələrini yaratmışdır.

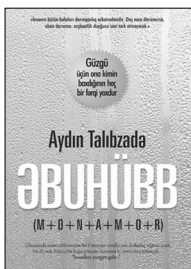
K. M, Sönməzin yaradıcılığına müraciət edən qələm sahiblərinin əksəriyyəti şairin “Milli və bəşəri qayələrin qovuşduğu aləm” adlandırdığı “İsanın son şamı” poeması haqqında maraqlı fikirlər söyləmiş və onu müasir Azərbaycan poeziyasının dəyərli nümunəsi kimi təqdir etmişlər. M.İbrahimov, H.Məmmədzadə, S.Gəncəli, A.Zamanov, X.R.Ulutürk, B.Azəroğlu, M.Aslanov, E.Şükürova, P.Məmmədli, X.Hümbətova, X.Quliyeva və b.

Ədəbiyyatşünas H. Məmmədzadə yazırdı: “Sönməzin poemalarında sanki şairin ümumbəşəri ideyaları daha vüsətli üfüqlərdə öz əzəmətini daha tam, daha bütöv şəkildə cəmləndirir. Ayrıca kitab şəklində buraxılmış, “İsanın son şamı” poeması şairə ədəbi şöhrət qazandırdı, oxucular haqlı olaraq onu, “İsanın son şamı şairi” adlandırırlar”.

“İsanın son şamı” poemasına həm Güney, Həm də Quzey Azərbaycanda şeirlər qoşulmuş, nəzirələr yazılmışdır. Yüksək bədiiliyi, məna kəsəri ilə seçilən bu poemanın müəllifi o taylı-bu taylı Azərbaycanın böyük sənətkarı adlanmağa tamamilə layiqdir.

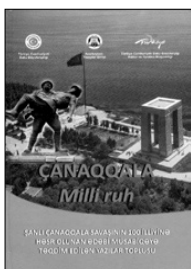
Lətifə MİRZƏYEVA

◆ K i t a b r ə f i

AYDIN TALIBZADƏ
ƏBUHÜBB (M+O+N+A+M+O+R)
BAKI, «QANUN» NƏŞRİYYATI, 2014

Sevgi və qanun, sevgi və mənəvi borc, sevgi və əxlaq. Tanınmış teatrşünas, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, bir neçə ədəbi-bədii, elmi monoqrafiyanın müəllifi Aydın Talibzadənin yeni romanının hədəflədiyi mövzulardır. Roman müasir dərvişəbənzər bir rəssamın yaşantı və düşüncələrindən hörkülənmiş bu əsərdə iki müxtəlif gerçəklik iki müxtəlif zaman müstəvisində inkişaf etdirilir və bu müstəvilər yalnız ruhsal qatda bir-birilə baxışır.

ÇANAQQALA. MİLLİ RUH
BAKI, «APOSTROFF», 2015

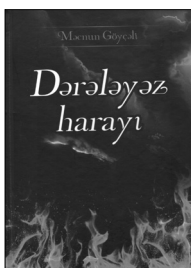
Kitab Türkiyə Cümhuriyyəti Bakı Böyükəlciliyinin, Azərbaycan Yazarlar Birliyinin, Türkiyə Cümhuriyyəti Bakı Böyükəlciliyinin Kültür və Tanıtma Müşavirliyinin Çanaqqala zəfərinin 100 illiyi münasibətilə təşkil etdikləri ədəbi müsabiqəyə təqdim olunan yazılar toplusudur.

Şanlı qələbəyə həsr olunan kitaba Bakı Böyükəlciliyi Kültür Tanıtma müşaviri Seyit Ahmet Arslan və AYB-nin gənclərlə iş üzrə katibi, «525-ci qəzet»in baş redaktoru Rəşad Məcid geniş və ətraflı «Ön söz» yazmışlar. Redaktoru Nigar Polatdır.

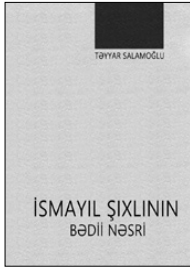
CƏMİLƏ ÇİÇƏK
SƏMƏD VURĞUN - AŞIQ ŞƏMŞİR DASTANI
BAKI, «YAZIÇI», 2014

Jurnalist Cəmilə Çiçək böyük şairimiz Səməd Vurğunla aşiq sənətinin ustadlarından olan Dədə Şəmşirin münasibətləri haqqında xalq arasında yaranan dastanı bədii şəkllə salaraq oxuculara təqdim etmişdir. Kitabda akademik İsa Həbibbəylinin «Dədə Şəmşir sənətinin vüsəti», filologiya elmləri doktoru, professor Füzuli Bayatın «Sözlü dastandan yazılı dastana» məqalələri də dastan haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Kitabın sonunda Aşiq Şəmşirin zarafatları da təqdim olunur.

MƏCNUN GÖYÇƏLİ
DƏRƏLƏYƏZ HARAYI
BAKI, «QEYRƏT» NƏŞRİYYATI, 2015

Məcnun Göyçəlinin son illərdə qələmə aldığı «Dərələyəz harayı» kitabına onun eyni adlı irihəcmli poeması və bayatları daxil edilmişdir. Poemada erməni-daşnak hərbi birləşmələrinin Qərbi Azərbaycanda törətdikləri vəhşiliklərdən söhbət açılır, bu torpaqda düşməne qarşı mübarizə aparan qeyrətli yurddaşlarımızın şücaəti vəsf olunur.

TƏYYAR SALAMOĞLU
İSMAYIL ŞIXLININ BƏDİİ NƏSRİ
BAKI, "E.L." NPŞ MMC, 2014

Filologiya elmləri doktoru, professor Təyyar Salamoğlunun bu monoqrafiyası xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlinin bədii nəsrinə haqqındadır. Monoqrafiya «Giriş sözü» və iki fəsildən ibarətdir.

I fəsilə «Dəli Kür», II fəsilə isə «Ölən dünyam» romanları təhlil hədəfinə çevrilir.

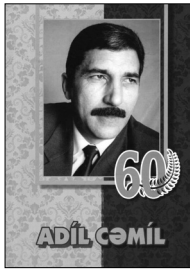
Tənqidçi Vaqif Yusifli və şair-publisist Əli Rza Xələfli kitaba ön söz yazmışlar.

RƏŞAD MƏCİD
ROMAN (SEVGİ ŞEİRLƏRİ)
BAKI, «QANUN» NƏŞRİYYATI, 2014

Şair-publisist Rəşad Məcid oxucularla yeni görüşünə «Roman» adlandırdığı sevgi şeirləri ilə gəlib. Bu şeirlər müxtəlif illərdə yazılsa da, bir əhval-ruhiyyəni, bir ovqatı əks etdirir: sevgi insanı mənən saflaşdırır - insan yaşa dolsa da, ilk sevgi və onun doğurduğu hiss-həyəcan, duyğu seli onu heç vaxt tərk etmir.

Şair Ramiz Rövşən kitaba «Tələ romanı» adlı ön söz yazmışdır.

ADİL CƏMİL - 60
BAKI, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015

Kitab tanınmış şair, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Adil Cəmilin 60 illik yubileyi münasibətilə hazırlanmışdır. Burada Azərbaycan Yazıçılar Birliyində, Gəncə şəhərində və AMEA Folklor İnstitutunda A.Cəmilin 60 illiyi ilə əlaqədar keçirilən tədbirlərdəki çıxışlar öz əksini tapmışdır.

Kitabın elmi redaktoru AMEA-nın müxbir üzvü Muxtar İmanov, tərtibçisi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru İlkin Rüstəmzadədir.

FƏRƏC FƏRƏCOV
ÖMÜR BİR NAĞILDIR
BAKI, «ELM VƏ TƏHSİL», 2014

Fərəc Fərəcov Naxçıvanda yaşayır, qədim Odlar diyarında ədəbi-ictimai fəaliyyəti ilə diqqəti cəlb edir, Muxtar Respublikanın əməkdar jurnalistidir. «Ömür bir nağıldır» onun oxucularla yeni görüşüdür. Xatirə-roman kimi qələmə alınan bu əsərdə müəllif keçdiyi ömür yolunu, həyatında iz buraxan insanları xatırlayır.

Kitabın redaktoru şair Balayar Sadiqdir.

SƏXAVƏT TAĞLAR
GECİKMİŞ MƏKTUB
BAKI, «MBM», 2015

Əməkdar müəllim, tanınmış ziyalı, kənd məktəbinin direktoru (İmişli), bir neçə ədəbi-bədii, publisistik kitabların müəllifi Səxavət Tağların yeni - «Gecikmiş məktub» kitabında müəllifin müxtəlif vaxtlarda və müxtəlif mövzularda yazdığı «Ana fəryadı» xatirə-povesti və hekayələri toplanmışdır. Bu hekayələr insanın tənhalığından, psixoloji sarsıntılarından bəhs edir.

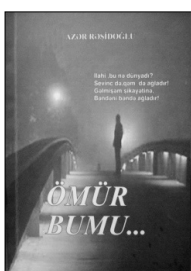
Toplunun redaktoru Sərvaz Hüseynoğlu «Xatirələr əbədiyyət hücrəsidir» adlı ön söz yazıb.

AKİF AMAL ƏLİFOĞLU
GÖYDƏN GƏLƏN BİR İŞĞAM
BAKI, «SUMQAYIT», 2015

Akif Amal ixtisasına görə həkimdir. Bədii yaradıcılıqla çoxdan məşğuldur. «Mənim yolum yoxuşdur», «Məni ağrıdan Ağrı», «Azadlıq ağacı» və s. şeir kitabları çap olunmuşdur. Yeni kitabındakı şeirlər əsasən insan və həyat, insan və əqidə, insan və ruh mövzularındadır.

Tənqidçi Vaqif Yusifli kitaba ön söz yazmışdır.

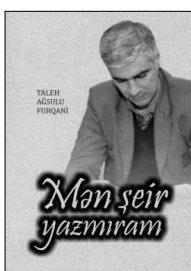

AZƏR RƏŞİDOĞLU
ÖMÜR BUMU...
BAKI, "SABAH" NƏŞRİYYATI, 2015

Oxucular gənc şair Azər Rəşidoğlunun "Ömür bumu..." kitabında onun müxtəlif illərdə qələmə aldığı şeirlərlə tanış ola bilərlər. Təbiilik, sadəlik və ən çox da səmimilik Azərin şeirlərinin seçiyyəvi xüsusiyyətləridir. Azərin şeirlərində sevginin ülviliyinə, onun insana ən saf duyğular aşılmasına

böyük inam var.

Kitaba şair Zahir Abbas "Ön söz" yazıb. Redaktoru Nəcibə İlkindir.

TALEH AĞSULU FURQANI
MƏN ŞEİR YAZMIRAM
BAKI, "PRINT-S", 2015

"Mən şeir yazmıram" kitabı müəllifin oxucularla ilk görüşüdür. Klassik aşiq şeirimizin, el sənətimizin təsiri aşkar hiss olunan bu poeziya nümunələrində saf məhəbbət duyğuları, torpaq sevgisi, el-obaya bağlılıq və həyat barədə gənc şairin düşüncələri əksini tapmışdır.

Şair Maarif Soltan topluya "Adsız bulaq" adlı ön söz yazıb. Redaktoru Tahirə Ağayevadır.

